

Ny
forskning
i

GRAMMATIK

Ny forskning i grammatik

Marie Herget Christensen

Jan Heegård

Lars Heltoft

Eva Skafte Jensen

Sune Sønderberg Mortensen

Peter Juul Nielsen

Udgivet af:
Dansk Sprognævn.

Med økonomisk støtte fra:
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet; Institut for
Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet; forskningsgruppen Funktionel
Grammatik og Pragmatik (FGP), Roskilde Universitet og Dansk Sprognævn.

Redaktion: Marie Herget Christensen, Jan Heegård, Lars Heltoft, Eva Skafte Jensen,
Sune Sønderberg Mortensen, Peter Juul Nielsen

Hovedredaktør: Eva Skafte Jensen, esj@dsn.dk.

© Forfatterne og Dansk Sprognævn, 2016

Sats: SIDE-1, Anne Charlotte Mouret
Omslag: Ulla Poulsen Precht
ISSN: 2446-1709 (onlineversion)

Dansk Sprognævn
Worsaaesvej 19, 4.
DK-1972 Frederiksberg C.

Indholdsfortegnelse

Forord	4
<i>Marie Herget Christensen, Tanya Karoli Christensen & Torben Juul Jensen:</i> Forgrunding af ledsætninger – et psykolingvistisk forsøg.....	5
<i>Per Durst-Andersen:</i> Introduktion til Det Pragmatiske Hjul – En ny tilgang til Direktiver	22
<i>Susana S. Fernández:</i> Etnopragmatik og interkulturel kompetence: Didaktiske nytænkninger i fremmedsprogsundervisningen.....	38
<i>Anna Sofie Hartling:</i> Ledstilling i ledsætninger i dansk som arvesprog i Argentina. Et foreløbigt studium.....	55
<i>Lars Heltoft:</i> Topologisk og kombinatorisk syntaks som alvorligt ment skelnen	71
<i>Eva Skafte Jensen:</i> Ordklassepotentiale	92
<i>Iørn Korzen:</i> Resumptive anaforer. En komparativ undersøgelse af en lidt oversat sproglig størrelse	107
<i>Kirsten Jeppesen Kragh & Lene Schøsler:</i> Derfor har vi brug for paradigmer	124
<i>Alexandra Regina Kratschmer, Ocke-Schwen Bohn, Giulia Pierucci, Jocelyn B. Hardman & Diego Gavagna:</i> En psykolingvistisk test til kvantificering af progression i indlæringen af italiensk som fremmedsprog: metoder og resultater	144
<i>Karoline Kühn & Jan Heegård:</i> Ledstillingsvariation i amerikadanske hovedsætninger med topikalisering.....	161
<i>Sune Sønderberg Mortensen:</i> Den yderste højrefløj – tunge ledsætninger og andre utilpassede elementer i sætningsperiferien	177
<i>Kathrine Thisted Petersen:</i> Pragmatikkens rolle i et morfologisk funderet genussystem i yngre middelskånsk.....	199
<i>Jørgen Schack:</i> Appositionsforbindelser	217
<i>Sten Vikner:</i> Verbalpartikelvariation i de germanske sprog	233

Forord

Dette nummer af *Ny forskning i grammatik* er det 23. i rækken. Det er samtidig det første nummer i en ny æra. Takket være en bevilling fra FKK er tidsskriftet gået online. Dels er alle gamle numre lagt ud på tidsskriftets hjemmeside, hvor de nu ligger frit tilgængeligt for alle og enhver der måtte have lyst til at læse dem. Dels vil fremtidige numre fra og med dette 23. blive publiceret her. Artikler vil være tilgængelige fra det øjeblik de publiceres.

Finansieringen af *Ny forskning i grammatik* har gennem årene fundet sted på forskellig vis. Mange numre er blevet betalt af forskernes institutioner, som hver især har bidraget med beløb i vekslende størrelse og på den måde tilsammen sørget for udgivelsen af årets nummer. I år er der særlig grund til at takke Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, KU, Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, KU, Dansk Sprognævn og forskningsgruppen Funktionel Grammatik og Pragmatik (FGP) på Institut for Kommunikation og Humanistisk Videnskab, Roskilde Universitet.

Tak til stud.mag. Michael Kramer, som møjsommeligt har skannet samtlige artikler i tidligere numre og sørget for at de er blevet lagt på hjemmesiden, og som desuden har lagt dette nummers artikler ud. En særlig tak skylder vi også Anni Renner Mortensen og Ida Elisabeth Mørch, Dansk Sprognævn, som årvågent og tålmodigt holder styr på slutproduktion af hvert nyt nummer, kontakt til grafikere, vedligeholdelse af hjemmeside m.m., og som med andre ord sørger for at artiklerne kan blive læst.

Redaktionen

Forgrundning af ledsætninger – et psykolingvistisk forsøg

Marie Herget Christensen,
Tanya Karoli Christensen & Torben Juul Jensen

It is a common phenomenon in spoken language that the main point of an utterance is found in a syntactically subordinated clause instead of in its matrix clause. This is the case in constructions where the matrix clause is semantically secondary as well as in subclauses with V>Adv word order in Danish. We argue that such subclauses are foregrounded, and that a foregrounded subclause will attract more attention than a non-foregrounded. To test this, we have conducted an experiment under the *Text Change* paradigm. Results show that readers pay significantly more attention to the subclause in constructions with semantically secondary matrix clauses than in constructions with semifactive matrix clauses, and, in the latter constructions, more attention to subclauses with V>Adv word order than with Adv>V word order.

Nøgleord: sætningsprocessering, ledsætninger, forgrund, ledstilling, ændringsblindhed

1. Indledning

I helsætninger bestående af en matrixsætning og (mindst) en ledsætning vil den vigtigste information i mange tilfælde skulle findes i ledsætningen på trods af at den syntaktisk set er underordnet. Det gælder ikke mindst i konstruktioner med indholdslette, dvs. epistemisk eller tekstuel modifierende, matrixsætninger som *det er sådan* og *jeg tror* i (1) og (2):

- (1) Det er sådan at hun tør godt klatre helt derop
- (2) Jeg tror hun kommer i morgen

En af de problemstillinger der har været rejst i den internationale litteratur om forholdet mellem indholdslette matrixsætninger som i (1) og (2) og deres ledsætninger, er hvorvidt der overhovedet er tale om den syntaktisk-hierarkiske relation matrixsætning- ledsætning. Thompson og Mulac (Thompson & Mulac 1991a; Thompson & Mulac 1991b) argumenterer således for at i hvert fald epistemiske konstruktioner som *I think* eller på dansk *jeg tror* fungerer parentetisk (Urmson 1963) eller som adverbiallignende modificeringer af det egentlige sætningsindhold, nemlig det som findes i “ledsætningen” – som i så fald egentlig ikke udgør en ledsætning, men en helsætning i sig selv. Boye og Harder (2007) diskuterer indgående Sandra Thompsons senere analyse af de “formulariske fragmenter” (dvs. de parentetiske sætninger) (Thompson 2002) – og pointerer – som også understreget i Grammatik over det Danske Sprog (GDS; Hansen & Heltoft 2011) – at de ikke generelt kan antages at optræde med parentetisk funktion, og dermed være baggrundsinformation. Der vil være tilfælde hvor en epistemisk matrixsætning udtrykker det vigtigste indhold i sætningskomplekset, som når man understreger at man *tror*, snarere end *ved*, at noget er tilfældet. Det er således ikke givet *hvor* den vigtigste information i helsætningen findes, eller med andre ord om matrixsætningen eller ledsætningen er i forgrunden semantisk set, dvs. *forgrundet*.

På dansk er den parentetiske funktion tydeligt kodet i de typisk finalt placerede konstruktioner med den faste ledfølge finit verbal-subjekt (*tror jeg*). I disse tilfælde er det altid “ledsætningen” som er forgrundet. Modsat er initialt placerede subjekt-verbal-konstruktioner principielt tvetydige: De kan enten have funktion som en reel matrixsætning med valenskrav fra hovedverbet til ledsætningen eller parentetisk funktion uden sådanne valenskrav (sammenlign **Hun hostede at det kunne ikke passe* og *Det kunne ikke passe, hostede hun* (jf. Hansen & Heltoft 2011; Christensen 2007). I disse tilfælde vil der være en række andre sproglige faktorer der kan entydiggøre hvilken del af sætningen som er forgrundet: I talesprog vil prosodien formentlig være ganske afgørende, men sammenhængen mellem prosodi og forgrunding er ikke velbeskrevet nok til at den kan operationaliseres i en videnskabelig undersøgelse. Derudover findes der andre velbeskrevne midler til at fokusere eller forgrunde en del af sætningskomplekset, fx kløvningskonstruktioner og fokusoperatorer; men som vi vil argumentere for i denne artikel, kan ledsætningens ledstilling også have denne funktion.

Det er velbeskrevet i dansk at ledstilling koder flere slags betydning, fx forskellen på fremsættende og spørgende sætninger, såkaldt *illokutionær ramme* og syntaktisk ledfunktion (jf. rækkefølgen indirekte > direkte objekt). Som det

fremgår af den valgte terminologi i GDS, indebærer valget mellem *deklarativ* og *neutral* ledstilling også en betydningsforskel. Forskellen er enklest at beskrive på ledsætningsniveau: Ledsætninger der følger det deklarative mønster (Verbal>Subjekt>Adverbial), har en mere specifik betydning end ledsætninger efter det neutrale mønster. I GDS kaldes denne betydning assertiv eller konstativ (Hansen & Heltoft 2011: 1677 ff.), og det er en pointe at den er i modstrid med en læsning som præsупponeret. Sammenhold (1) ovenfor, som uproblematisk optræder med deklarativ ledstilling, med (3) herunder, som har et faktivt (her: evaluerende) prædikat i matrixsætningen hvilket medfører at ledsætningen bliver præsупponeret.

- (3) Det er sejt at hun godt tør klatre helt derop (neutral)
 *at hun tør godt klatre helt derop (deklarativ – i modstrid
 med faktivt prædikat)

Den begrænsning findes ikke for ledsætninger med neutral ledstilling (Subjekt>Adverbial>Verbal). Som betegnelsen angiver, er denne ledstilling semantisk umarkeret og kan bruges i alle typer ledsætninger.

Vi har i andre publikationer argumenteret for at ledsætninger med deklarativ ledstilling bør læses som forgruede, snarere end assertive (Jensen & Christensen 2013; Christensen & Jensen 2014; Christensen, Jensen & Christensen 2015). Det skyldes bl.a. at denne ledstilling også forekommer i ledsætninger med konjunktionen *om* som strider imod assertiv betydning; jf. (4).

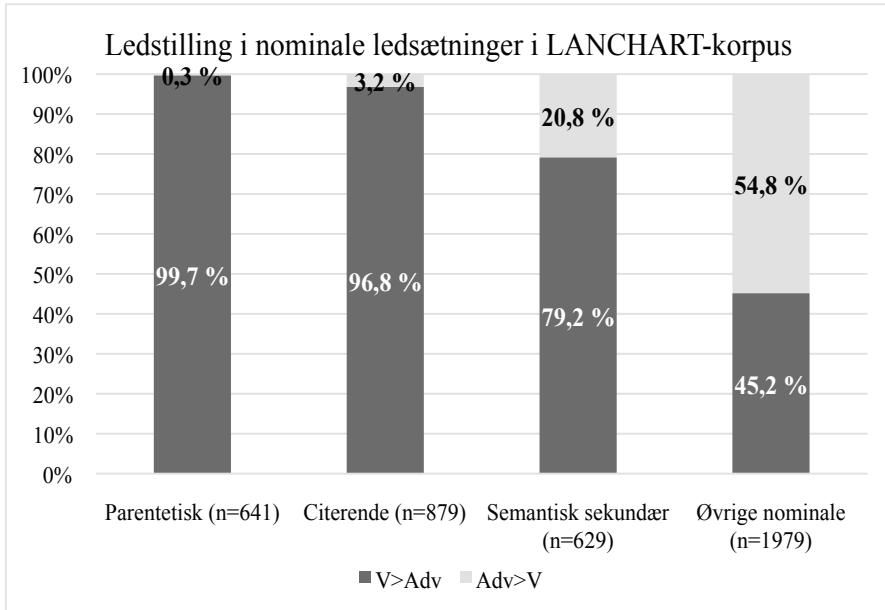
- (4) det var noget med om psykologen kunne ligesom bringe os ud af fatning

En af de faktorer som i dansk talesprog korrelerer klart med ledstillingen i ledsætninger, er typen af matrixsætning. I vores tidligere korpusundersøgelser af nominale ledsætninger har vi skelnet mellem disse fire hovedtyper af matrixsætninger som de kan forekomme med (Jensen 2011; Jensen & Christensen 2013):

- (1) kodet **parentetiske** matrixsætninger (af *tror jeg*-typen)
- (2) **citerende** matrixsætninger (hvor der er tempus- eller pronominalskift mellem matrixsætning og ledsætning, fx *du sagde jeg er så træt af det*)
- (3) **semantisk sekundære** matrixsætninger, dvs. konstruktionelt baggruede, indholdslette matrixsætninger som i eksempel (1), (2) og (4) ovenfor eller initialt placerede *jeg tror*

- (4) **øvrige** matrixsætninger (alle de matrixsætninger der ikke kan placeres i en af de øvrige grupper)

Fordelingen af deklarativ og neutral ledstilling i ledsætninger til de fire typer matrixsætning fremgår af Figur 1.

Figur 1. Fordelingen af deklarativ (V>Adv) og neutral (Adv>V) ledstilling i nominale ledsætninger over fire typer matrixsætninger.

Som ventet forekommer kodet parentetiske og citerende matrixsætninger kun yderst sjældent med ledsætninger med neutral ledstilling (hhv. 0,3 % og 3,2 % af tilfældene). Ved de semantisk sekundære er der stadig en stor overvægt af deklarativ ledstilling, men dog en del variation (20,8 % af ledsætningerne til disse matrixsætninger har således neutral ledstilling). Den store, ret blandede kategori af “øvrige” matrixsætninger har deklarativ ledstilling i 45,2 % af ledsætningerne.

Inden for den sidste gruppe er der relativt store forskelle på fordelingen af ledstillingsmønstrene under forskellige “prædikattyper. Som man ville vente, forekommer faktive prædikater (af typen “ærgre sig over”, “være sjovt”, jf. Karttunen 1971 og Hooper & Thompson 1973) kun sjældent med deklarativ ledstilling, mens semifaktive prædikater udviser stor variation, omend med en lille overvægt til deklarativ ledstilling (60 %). Semifaktive prædikater er

en kategori af prædikater som hovedsageligt beskriver den kognitive proces hvorved en person får en viden som hun ikke havde i forvejen, fx *forstå*, *indse*, *blive klar over*. De kaldes *semifaktive* fordi de ikke altid fremkalder en præsupponeret ledsætning, fx ikke når de er modaliseret af et modalverbum eller en betingelsessætning (Karttunen 1971). Faktisk viser Simons (2007) at selv umodaliserede semifaktiver kan være tvetydige mellem en faktiv og nonfaktiv tolkning, og at det kræver kontekst for at afgøre om ledsætningen eller matrixsætningen er forgrundet ('main point of the utterance'). Vi kan illustrere pointen med et reviderede eksempler fra Simons (2007: 1036):

- (5) a. A: Who was Louise with last night?
 B: Henry found out that she was with Bill.
- b. A: What is bothering Henry?
 B: He found out that Louise was with Bill last night.

I (5a) er den vigtigste information i ledsætningen mens den i (5b) findes i matrixsætningen (i en sammenhæng hvor man antager at både A og B allerede ved hvor Louise har været). Selvom traditionen ville beskrive en matrixsætning som i (5a) som et godt eksempel på en præsuppositionsudløsende semifaktiv, kan den altså have en forgrundet ledsætning i kraft af den kontekst den indgår i. Ifølge vores undersøgelser sker det oftere end det omvendte: Når 60 % af ledsætningerne under semifaktive prædikater forekommer med deklarativ ledstilling, er det ifølge vores analyse et tegn på at disse ledsætninger er forgrundede (Jensen & Christensen 2013).

De undersøgelser vi hidtil har lavet, omhandler alle talesproglige produktionsdata og beskriver dermed mønstre i sprogbrugen. Men da vores antagelser om ledstillingens betydning i vidt omfang drejer sig om hvad man kan forvente at folk lægger mest mærke til i en ytring, er det relevant at udvide perspektivet til også at omfatte processeringsdata: Afspejler de grammatisk-diskursive signaler om forgrund sig i hvor opmærksomme sprogbrugere er på de forgrundede dele af ytringen, og hvor grundigt de processerer den? Resten af denne artikel afrapporterer et studie med netop dette fokus, hvor vi gør brug af en psykolingvistisk testtype som kaldes *text change*-metoden. Vi indleder med den hypotese som metoden skal teste. Den fokuserer på to udvalgte typer matrixsætninger, nemlig de semantisk sekundære, som man vil vente har forgrundede ledsætninger, og de semifaktive, som kan have enten forgrundede eller baggrundede ledsætninger, til dels signaleret ved ledsætningens ledstilling.

1.1. Hypotese

Ledsætninger hvis matrixsætning udgøres af epistemiske eller tekstuelle ordforbindelser (eng.: *phrases*), er oftest forgrundede. Dette vil medføre at sprogbrugere er mere opmærksomme på ledsætningerne i disse konstruktioner end i konstruktioner hvor ledsætningen ikke er forgrundet.

I konstruktioner med semifaktive matrixsætninger (dvs. konstruktioner med ledsætninger som i udgangspunktet er åbne for såvel en forgrunds- som en baggrundslæsning) vil sprogbrugere have en større tendens til at være opmærksomme på ledsætningen hvis den har deklarativ ledstilling (V>Adv), end hvis den har neutral ledstilling (Adv>V).

Derimod vil ledstilling ikke spille nogen nævneværdig rolle som forgrunds-signal for ledsætninger som allerede utvetydigt er forgrundede. Derfor forventer vi ikke nogen opmærksomhedsforskel relateret til ledstilling i ledsætningen hvis matrixsætning udgøres af en epistemisk eller tekstuel ordforbindelse.

1.2. Text change-metoden

Vi følger en forskningsretning inden for studiet af sætningsprocessering der antager at sprogbrugere økonomiserer med deres resurser og kun processerer nok til at opnå repræsentationer der er gode nok (*'good enough'*) til formålet (Ferreira, Bailey & Ferraro 2002). Hvad der er godt nok, afhænger af hvor vigtig informationen vurderes at være for sprogbrugeren, og denne vurdering styres af sprogbrugers opmærksomhed på forskellige dele af sætningen (Sturt m.fl. 2004). I sætningsprocessering kan man teste denne opmærksomhed ved hjælp af *text change*-metoden, der har vist sig at være sensitiv over for forskellige typer af informationsstrukturelle fremhævninger, bl.a. kløvning og kontekstuel markeret fokus (Sturt m.fl. 2004), kursivering og tryk (Sanford m.fl. 2006) samt ords grammatiske status (Christensen 2015a, 2015b).

Metoden bygger videre på en metode der tester visuel opmærksomhed, og som udnytter det psykologiske fænomen der kaldes ændringsblindhed (Sturt m.fl. 2004). Ændringsblindhed betegner det fænomen at vi er utilbøjelige til at opdage ændringer i allerede processeret information. Vores opmærksomhed er per default på forgrunden (af fx et fotografi), antages det, og vi er mindre opmærksomme på ændringer af noget der forekommer i baggrunden. Derfor vil en fremhævelse af information medføre en reduktion af ændringsblindheden. Sturt m.fl. (2004) har videreudviklet metoden til at teste ændringsblindhed i skriftsprog. I forsøg af denne type skal deltagerne først læse korte tekststykker og derefter genlæse samme tekststykker hvor der dog i nogle tilfælde er blevet ændret et ord. Den enkelte deltager skal så vurdere om de to tekststykker er

ens (hvilket tester deltagerens monitorering af den processerede information), og hvis hun vurderer at de er forskellige, skal hun forsøge at genkalde sig hvad ændringen indebærer (hvilket tester hvor god en repræsentation og lagring deltageren har opnået i processeringen af teksten i første præsentation). Ændringer der forekommer i de dele af teksten der er fremhævet, medfører reduceret ændringsblindhed (Sanford m.fl. 2006).

Dette gør metoden relevant for vores hypotese. Ledsætninger til baggruede matrixsætninger, fx *Nu har jeg det med at min dreng er ikke fyldt seks år*, må antages at være forgruede. Derfor forventer vi at ændringer i disse ledsætninger vil medføre *reduceret* ændringsblindhed i forhold til ændringer i ledsætninger til semifaktive matrixsætninger, hvor fordelingen af forgrund og baggrund ikke er afgjort af matrixsætningen i sig selv, fx *Så må han overbevise dem om at vi ikke er sådan*.

I de tilfælde hvor matrixsætningen ikke entydigt afgør hvilken del af hel-sætning der er forgrund, forventer vi at ledstillingen i ledsætningen vil være et signal til at tolke den som henholdsvis forgrund eller baggrund. Derfor forventer vi for ledsætninger til semifaktive matrixsætninger at deklarativ ledstillingsmønster (V>Adv) medfører *reduceret* ændringsblindhed i forhold til ledsætninger med neutralt ledsætningsmønster (Adv>V).

2. Forsøg

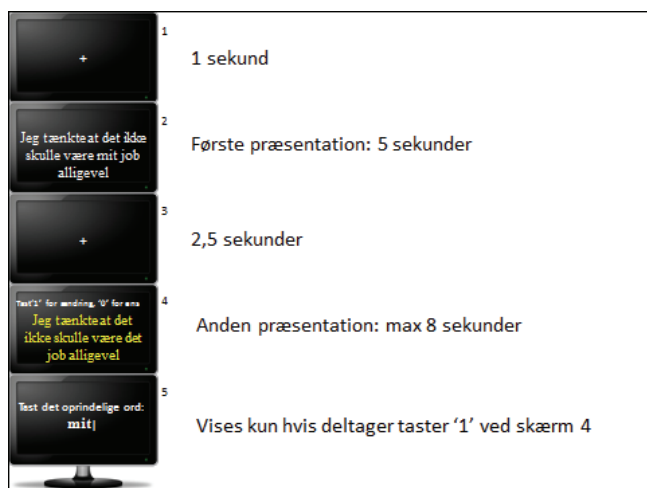
For at kunne teste effekten af matrixsætning og ledstilling har vi lavet et to gange to-design med variablene type af matrixsætning og ledstilling. En oversigt over de i alt fire betingelser for forsøget fremgår af Tabel 1.

	Semantisk sekundære matrixsætninger (SS)	Semifaktive matrixsætninger (SF)
V>Adv	A: Men jeg synes at det er ikke det samme mere vel	B: Hun har haft svært ved at acceptere at jeg har ikke fået nogen uddannelse
Adv>V	C: Men jeg synes at det ikke er det samme mere vel	D: Hun har haft svært ved at acceptere at jeg ikke har fået nogen uddannelse

Tabel 1. Oversigt over de fire betingelser i forsøget.

59 studerende fra Københavns Universitet deltog i eksperimentet. Alle læste på humaniora, men ingen læste et sprogfag (herunder dansk) eller lingvistik. Alle havde dansk som modersmål, var normaltseende og typisk neurologisk udviklede uden læsevanskeligheder. Hver deltager læste 24 stimulusætninger (se Appendiks 1) og 36 fillersætninger. 12 af stimulusætningerne var konstruktioner med semantisk sekundære matrixsætninger og 12 med semifaktive matrixsætninger. 12 havde neutral ledstilling (Adv>V), og 12 havde deklarativ ledstilling (V>Adv). Alle sætninger var baseret på faktisk forekommende ytringer i LANCHART-korpusset. Alle sætninger blev dog manipuleret for at holde en række variable konstant: Ud over ledfølgen i ledsætningen drejer det sig om at sætningsadverbialt i alle ledsætninger er *ikke*, og subjektet er pronomint. Stimulusætningerne blev præsenteret for deltagerne på computerskærme, og forsøget blev afviklet og programmeret ved hjælp af programmet PsychoPy (Peirce 2007).

Deltagerne læste hver sætning to gange. I alle sætninger, bortset fra filler-sætningerne, var der ændret et ord anden gang deltageren læste sætningen. Dette ord var konsekvent placeret efter sætningsadverbialt i ledsætningen. Det nye ord matchede det oprindelige ord med hensyn til grammatisk status, semantik og i et vist omfang længde. Deltageren blev efterfølgende bedt om at vurdere om der var foretaget ændringer i sætningen, og i så fald hvad ændringen indebar (se Figur 2).

Figur 2: Forsøgsprocedure. Forsøgsdeltageren ser følgende 5 skærme for hver sætning i forsøget.

Materialet til forsøget blev fordelt på to lister for at sørge for at ingen deltagere så samme sætning med både Adv>V- og V>Adv-ledstilling (dvs. liste 1 indeholder sætning A i Tabel 1, og liste 2 indeholder sætning C og så fremdeles).

For hver deltager registrerede vi to besvarelser, dels hvorvidt deltageren lagde mærke til en ændring i ledsætningen i anden præsentation, dels hvorvidt deltageren kunne genkalde sig hvad ændringen indebar, det vil sige kunne huske det oprindelige ord fra præsentation 1 (se skærm 5 i Figur 2).

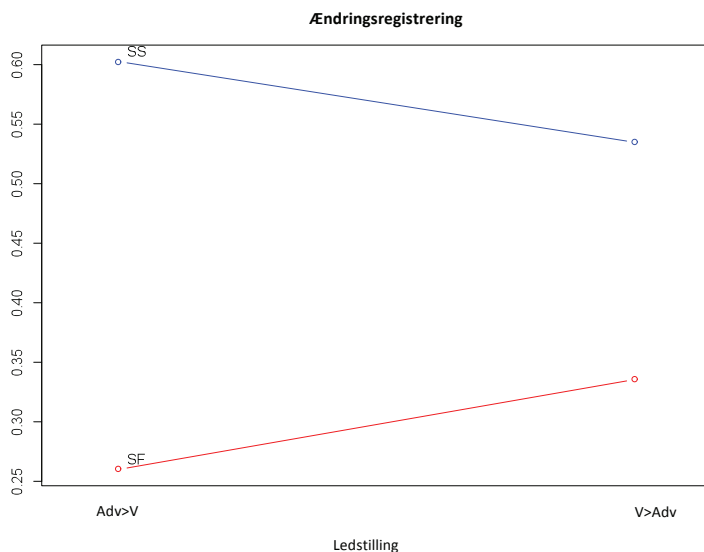
2.1. Databehandling

Resultaterne blev analyseret ved hjælp af *mixed models*-analyser, som er en form for multipel logistisk regression der ud over faste faktorer (*fixed effects*) inddrager tilfældige faktorer (*random effects*) til opstilling af en matematisk model der beskriver hvorledes udfaldet af den afhængige variabel bedst muligt forudsiges (Baayen 2008; Tagliamonte & Baayen 2012)¹. Vi udarbejdede to modeller, en med deltagerens evne til at opdage en ændring (*ændringsregistrering*) som afhængig variabel og en med deltagerens evne til at genkalde sig det oprindelige ord (*ordgenkaldelse*) som afhængig variabel. Vi analyserede effekten af dels de hypotesedrevne variable *type af matrixsætning* (semifaktive vs. semantisk sekundære) og *ledstilling*, dels en række potentielt intervenserende variable som vi gerne ville kontrollere for i den statistiske modellering: *rækkefølge* (den randomiserede rækkefølge som sætningerne blev vist i for hver deltager), *liste* samt forsøgsdeltagerens *køn* og *”håndethed”* (om deltageren var venstre- eller højrehåndet). Eftersom graden af ændringsblindhed givetvis afhænger af egenskaber både ved den konkrete sætning (dvs. ud over det som er relateret til type af matrixsætning og ledstilling) og ved deltageren (dvs. ud over det som måtte være relateret til køn og *”håndethed”*), har vi i modellen medtaget disse som tilfældige faktorer (jf. note 1) for at tage højde for tilfældig variation afstedkommet af dem.

1. Multipel logistisk regression indebærer at alle de inddragne faktorer vurderes samtidig, og at der derfor kontrolleres for alle de øvrige faktorer når effekten af en enkelt faktor evalueres mht. dens indflydelse på den afhængige variabel. En ‘tilfældig’ faktor adskiller sig fra en ‘fast’ faktor ved at de muligheder variabelen kan variere imellem, må betragtes som stikprøver taget fra en større population. Mest åbenlyst gælder dette for den faktor der udgøres af sprogbrugeren: Sprogbrugerne er i udgangspunktet udvalgt tilfældigt fra en større population, og hvis man skulle replicere undersøgelsen, ville man være nødt til at vælge andre sprogbrugere. Samtidig forventer man at sprogbrugere har individuelle tilbøjeligheder som ikke forudsiges af de sociale og sproglige faktorer der er inddraget i undersøgelsen, og en mixed model-analyse tager højde for sådanne idiosynkratiske tendenser mht. ændringsblindhed ved at tildele hver sprogbruger et individuelt basisgennemsnit (kaldet et *random intercept*) i forhold til den afhængige variabel (Christensen, Jensen & Christensen 2015).

3. Resultater

Den model der bedst beskriver variationen mht. deltageres evne til at lægge mærke til en forandring i ledsætningerne (ændringsregistrering; eng. *change detection*), indeholder kun variablene matrixsætningstype (*Pre-dicate Type*) og ledstilling (*WordOrder*) samt disses interaktion med hinanden. Variablene *rækkefølge*, *liste*, *køn* og *håndthed* har med andre ord ikke en statistisk signifikant indflydelse på ændringsregistrering. Effekten af matrixsætningstype og ledstilling vises i Figur 3 nedenfor. Der er tale om såkaldt partielle effekter, dvs. variablenes effekt når der samtidig tages højde for at deltagerne ikke er lige gode til at lægge mærke til forandringer (den tilfældige variabel *Deltager*; eng. *ParticipantID*), og at sætningerne varierer mht. hvor let det er for forsøgsdeltagerne at lægge mærke til forandringer i dem (den tilfældige variabel *stimulussætning*, eng. *ItemID*). Den fulde model kan ses i Appendiks 2.

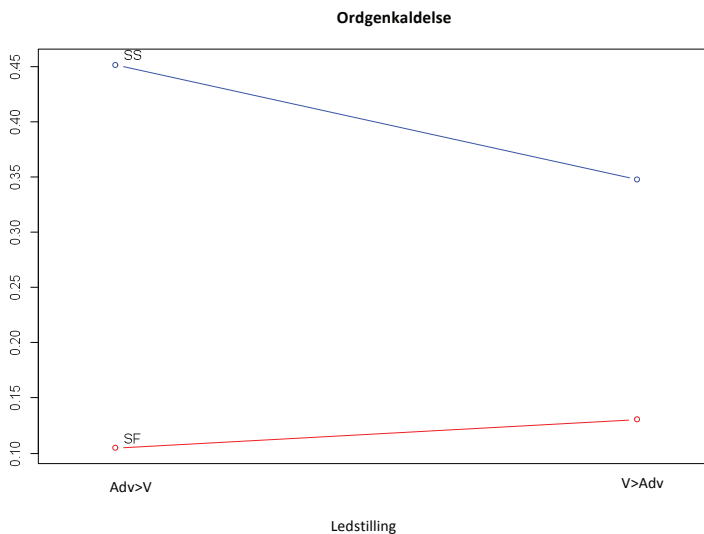
Figur 3: Partielle effekter, ændringsregistrering. SS: semantisk sekundære matrixsætninger; SF: semifaktive matrixsætninger.

Det fremgår af Figur 3 at deltagerne har større sandsynlighed for at opdage en forandring i ledsætninger med en semantisk sekundær matrixsætning end i ledsætninger med en semifaktiv matrixsætning. Forskellen mellem de to typer matrixsætning er størst når ledsætningen har Adv>V-ledstilling (neutral ledstilling), men den er statistisk signifikant også i forbindelse med V>Adv-

ledstilling (deklarativ ledstilling): p-værdierne er henholdsvis 0,000190 og 0,0342. Resultatet bekræfter således hypotesen om at sprogbbrugere er mere opmærksomme på ledsætninger hvis matrixsætning udgøres af epistemiske eller tekstuelle ordforbindelser, og som således kan siges at være forgrundede.

Også mht. effekten af ledsætningens ledstilling bekræftes vores hypotese: I ledsætninger med semifaktive matrixsætninger, dvs. ledsætninger som i udgangspunktet er åbne for såvel en forgrunds- som en baggrundslæsning, er sandsynligheden for at deltagerne opdager en forandring, signifikant større hvis ledsætningen har V>Adv-ledstilling end hvis den har Adv>V-ledstilling ($p=0,047540$). Derimod er der som forventet ingen signifikant forskel mellem de to ledstillinger i semantisk sekundære matrixsætninger, dvs. ledsætninger som må betragtes som forgrundede uanset ledstillingen.

Den model der bedst beskriver variationen mht. deltagernes evne til at genkalde sig det ændrede ord (eng. *original word retrieval*), indeholder også kun variablene type af matrixsætning og ledstilling samt disses interaktion med hinanden. Den ligner således i vidt omfang modellen for ændringsregistrering bortset fra at andelen af korrekte svar er væsentligt lavere: I forbindelse med ændringsregistreringer den gennemsnitlige andel af korrekte svar 44 % mens den kun er 30 for ordgenkaldelse; se Figur 4 nedenfor. Den fulde model kan ses i Appendiks 3.

Figur 4: Partielle effekter, ordgenkaldelse. SS: semantisk sekundære matrixsætninger; SF: semifaktive matrixsætninger.

Ligesom det var tilfældet i forbindelse med ændringsregistrering, er sandsynligheden for at genkalde sig det ændrede ord større i ledsætninger under semantisk sekundære matrixsætninger end under semifaktive matrixsætninger, og selvom forskellen er størst i forbindelse med Adv>V-ledstilling, er den signifikant uanset ledstillingen (p -værdierne er henholdsvis 0,000284 og 0,0177).

Tendenserne mht. ledstillingens effekt ligner også resultaterne i forbindelse med ændringsregistrering, men den positive effekt af V>Adv-ledstilling i ledsætninger i semifaktive matrixsætninger er mindre, og faktisk ikke statistisk signifikant ($p=0,274602$). Forsøget kan således ikke påvise at V>Adv-ledstilling øger opmærksomheden for ledsætningens indhold når det drejer sig om ordgenkaldelse. Til gengæld er den uventede negative effekt af V>Adv-ledstilling vi også så i forbindelse med ændringsregistrering (men som der var svag og ikke signifikant), væsentligt mere udpræget, og statistisk signifikant ($p=0,020315$).

4. Diskussion

Forsøget har vist at sprogbrugere *er* mere opmærksomme på indholdet i ledsætninger til semantisk sekundære matrixsætninger end på indholdet i ledsætninger til semifaktive matrixsætninger. Vi mener det vidner om at sprogbrugere i førstnævnte tilfælde tolker ledsætningen som den vigtigste del af helsætningen, og at det har processeringsmæssige konsekvenser. Sprogbrugeren er således mere opmærksom på ledsætningens indhold i de tilfælde hvor hun tolker ledsætningen som forgrundet, end i de tilfælde hvor hun ikke gør. På den måde afspejler processeringen informationsstrukturen. Processeringsressourcerne organiseres så det informationsstrukturelt mest fremhævede bliver processeret mest grundigt.

Sturt m.fl. (2004) påpeger at øget opmærksomhed på en sætningsdel resulterer i grundigere processering og resulterer i mere fuldendte repræsentationer af den processerede tekst. Dvs. at reduceret ændringsblindhed, som defineret ovenfor, ikke bare kræver monitorering af den allerede processerede information når den genpræsenteres i anden præsentation af teksten. Reduceret ændringsblindhed kræver også præcis nok lagring af teksten i første præsentation til at kunne genkalde sig den oprindelige version af teksten når deltageren skal genkalde sig det ændrede ords oprindelige modsvar.

Vores resultater afslører en interessant nuancering af ledstillingens forskellige rolle i de to kognitive færdigheder (monitorering i anden præsentation og præcis lagring af første præsentation): Når det gælder monitorering af ledsætningen i anden præsentation (det vil sige om man overhovedet opdager

at der er en ændring i ledsætningen), spiller deklarativ ledstilling ($V > Adv$) en signifikant rolle som forgrundssignal i tilfælde hvor ledsætningen ikke i forvejen er forgrundet, men ingen væsentlig rolle i ledsætninger der i forvejen er forgrundede, helt som vi forventede.

Når det gælder genkaldelse af den nøjagtige repræsentation af første læsning af teksten, forholder det sig interessant nok anderledes. For ledsætninger der *ikke* er forgrundede som konsekvens af en bestemt type matrixsætning (dvs. i vores tilfælde ved semifaktive matrixsætninger), er effekten af ledstilling svagere når deltagerne skal genkalde sig det oprindelige ord, end når de blot skal vurdere om der er sket en ændring. Vi kan således her *ikke* påvise at deklarativ ledstilling i statistisk signifikant grad guider sprobrugeren til en grundigere processering og dermed mere fuldendt lagring end neutral ledstilling ($Adv > V$). For ledsætninger der er konstruktionsforgrundede (dvs. med semantisk sekundære matrixprædikater), forholder det sig overraskende nok sådan at deklarativ ledstilling medfører en *mindre* fuldendt repræsentation end neutral ledstilling dvs. ringere genkaldelse. Vi har på nuværende tidspunkt ingen forklaring på dette.

5. Konklusion

Vores eksperiment har vist at informationsstrukturelle forgrundssignaler som semantisk sekundære matrixsætninger og deklarativ ledstilling i ledsætninger under ikkebaggrundede matrixsætninger medfører reduceret ændringsblindhed, og vi har dermed bekræftet vores hypotese. Det betyder dels at ledsætningsprocessering er gradueret og processeringsgraden styres af opmærksomheden, dels at denne opmærksomhed afspejler informationsstrukturen i den processerede tekst. I et udvidet perspektiv bekræfter resultaterne at *main clause*-fænomener (jf. fx Green 1976 og Aelbrecht, Haegeman & Nye 2012) har betydning for processeringen af ledsætninger. Forgrundings signaler organiserer altså ikke bare diskursen, men fungerer samtidig som opmærksomhedsfangere i den sproglige processering. På baggrund af dette forsøg konkluderer vi at deklarativ ledstilling ($V > Adv$) i ledsætninger fungerer som opmærksomhedsfanger. Omvendt er det endnu ikke kortlagt hvilket forhold der er mellem deklarativ ledstilling og *genkaldelse* af allerede processeret information. Vores resultater antyder at forholdet er mere komplekst end hidtil antaget, og flere undersøgelser er påkrævet for at forklare det.

Appendiks 1: Oversigt over stimulussætninger

Tabellen viser samtlige 24 sætninger fra liste 1. Bemærk at tilsvarende sætninger med “modsat” ledstilling findes i liste 2. Ordet der ændres, er understreget, og det ord det bliver erstattet med i anden præsentation, er angivet i den yderste kolonne.

	Prædikattype	Første præsentation	Ændringsord
1	SF	Til mødet forklarede han dem at han vidste ikke noget om udnævnelsen <u>inden</u> han kiggede i telefonbogen	før
2	SS	Men det har noget at gøre med at du ikke tager sådan en temmelig lille fyr <u>med</u> i kirken når der er begravelse vel	ind
3	SF	Efterhånden har hun accepteret at jeg har ikke <u>nogen</u> forsikring til mine ældre dage hvis man kan sige det sådan	en
4	SS	Så tænkte jeg at det ikke skulle være <u>det</u> job alligevel hvis det skulle være på den måde	mit
5	SF	Så må han overbevise dem om at vi ikke er sådan alle os fra <u>denne</u> her bebyggelse vel	den
6	SS	Jeg kan godt mærke at jeg snakker ikke <u>specielt</u> meget mindre jysk nu end <u>jeg</u> gjorde tidligere	særlig
7	SF	Og pludselig gik det op for hende at jeg ikke gik i skole og <u>sådan</u> noget men rendte rundt og spiste is nede på Langelinie	så
8	SS	Det kan være at det er ikke kommunens eller min <u>genbos</u> eller hvem ved <u>jeg</u> men min grund de har med at gøre	nabos
9	SF	Han har gjort hende klart at han kan ikke klare <u>alle</u> børnene og huset og ombygningen og det hele vel	begge
10	SS	Altså det korte af det lange er at der ikke var søgt kamerafolk til TV og film <u>alligevel</u> og nu søgte de to	allerede
11	SF	Altså på sidste lønseddel opdagede han at han var ikke steget de der <u>omtrent</u> halvtreds kroner i tillæg som han havde krav på	cirka
12	SS	Og så var det sådan noget med at vi ikke kunne få <u>afsat</u> gården til den rigtige pris	solgt
13	SF	Det tog mange år for hende at indse at jeg ville ikke <u>vende</u> tilbage til vores forhold nogensinde igen	komme
14	SS	Jeg kunne forestille mig at personen ikke var ret meget yngre end den <u>aldrende</u> taler i lydprøve tre fordi lyden er meget moden	ældre
15	SF	Her den anden dag hørte han at de kan ikke afskedige folk og sådan noget <u>derudefra</u> på grund af nogle bestemte ting	derindefra
16	SS	Og så ved jeg at de ikke er så hårde <u>imod</u> børn men det kommer an på hvad de har stjålet	overfor
17	SF	Og der kan hun jo forstå at vi ikke har <u>ligget</u> og grædt over at der ikke var nogen familie til vores sølvbryllup vel	siddet
18	SS	Man skal tænke på at der er ikke varme med i det <u>hun</u> betaler i husleje vel	han
19	SF	Og ret hurtigt viser det sig at hun ikke kan tåle <u>hendes</u> kat og skal tage piller og jeg ved ikke hvad	sin
20	SS	Men ellers vil jeg mene at jeg snakker ikke sådan særlig anderledes end <u>min</u> faster der også er københavnner	vores

21	SF	Men hun har fundet ud af at hun ikke har <u>helt</u> så nemt ved at læse og stave som Tommy	lige
22	SS	Nu har jeg det med at min dreng er ikke fyldt seks år i <u>indeværende</u> skoleår vel så er han altså for lille	nuværende
23	SF	Min søster var jo kommet hjem og altså skulle han vænne sig til at han ikke var den <u>ældste længere</u> og alt det her fis ikke	mere
24	SS	Nu vil jeg sige at jeg har ikke nogen intentioner på nogen <u>vis</u> om at blande mig i det kunstneriske	måde

Appendiks 2: Bedste model for ændringsregistrering

	Estimate	P
Intercept	1.0463	0.000225 ***
PredicateType: semantically secondary	1.4624	0.000190 ***
WordOrder: Verb>Adv	0.3627	0.047540 *
PredicateType: semantically secondary by WordOrder: Verb>Adv	-0.6398	0.011455 *
Number of obs: 1272; ParticipantID: 53; ItemID: 24 Random intercepts: ParticipantID: Variance 0.1332; Std.Dev. 0.3649 ItemID: Variance 0.7151; Std.Dev. 0.8457 The goodness of fit of the model is acceptable with a concordance statistic C of 0.7780062 and a Somers' Dxy of 0.5560124		

Appendiks 3: Bedste model for ordgenkaldelse

	Estimate	P
Intercept	-2.1451	8.28e-08 ***
PredicateType: semantically secondary	1.9520	0.000284 ***
WordOrder: Verb>Adv	0.2485	0.274602
PredicateType: semantically secondary by WordOrder: Verb>Adv	-0.6843	0.020328 *
Number of obs: 1272; ParticipantID: 53; ItemID: 24 Random intercepts: ParticipantID: Variance 0.3406; Std.Dev. 0.5836 ItemID: Variance 1.4209; Std.Dev. 1.1920 The goodness of fit of the model is acceptable with a concordance statistic C of 0.8478616 and a Somers' Dxy of 0.6957233		

Henvisninger

- Aelbrecht, L., L. Haegeman & R. Nye (2012). *Main Clause Phenomena*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Boye, K. & P. Harder (2007). Complement-taking predicates: Usage and linguistic structure, *Studies in Language* 31(3), 569-606.
- Baayen, R.H. (2008). *Analyzing linguistic data. A practical introduction to statistics using R*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Christensen, M.H. (2015a). Eksperimentelt design og dets konsekvenser for fortolkningen af stimuli: Substantiver i nøgenform og med udfyldt bestemmerplads, i S.E. Bentsen, et al. (red.) *Ny forskning i grammatik* 22, 77-91.
- Christensen, M.H. (2015b). Ændringsblindhed i sætningsprocessering i skriftlig dansk, *MUDS* 15, 45-57.
- Christensen, T.K. (2007). *Hyperparadigmer – en undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modusystemer*. Ph.d.-afhandling, Roskilde Universitetscenter.
- Christensen, T.K. & T.J. Jensen (2014). Sætningsadverbialer i ledsætninger som forgrundssignal, i M. Birkelund, et al. (red.) *Ny Forskning i Grammatik* 21, 37-53.
- Christensen, T.K., T.J. Jensen & M.H. Christensen (2015). Adverbielle ledsætningers ledstilling i dansk talesprog, *MUDS* 15, 97-115.
- Ferreira, F., K.G. Bailey & V. Ferraro (2002). Good-enough representations in language comprehension, *Current directions in psychological science* 11(1), 11-15.
- Green, G.M. (1976). Main clause phenomena in subordinate clauses, *Language* 52(2), 382-397.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*. København & Odense: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Syddansk Universitetsforlag.
- Hooper, J.B. & S.A. Thompson (1973). On the applicability of root transformations, *Linguistic Inquiry* 4(4), 465-497.
- Jensen, T.J. (2011). Ordstilling i ledsætninger i moderne dansk talesprog, i P. Durst-Andersen & H.H. Müller (red.) *Ny Forskning i Grammatik* 18, 123-150.
- Jensen, T.J. & T.K. Christensen (2013). Promoting the demoted: The distribution and semantics of “main clause word order” in spoken Danish complement clauses, *Lingua* 137, 38-58.
- Karttunen, L. (1971). Implicative verbs, *Language* 27(2), 340-358.
- Peirce, J. (2007). PsychoPy – Psychophysics software in Python., *J. Neurosci Methods* 162(1-2), 8-13.
- Sanford, A.J., et al. (2006). Shallow processing and attention capture in written and spoken discourse, *Discourse Processes* 42(2), 109-130.

- Simons, M. (2007). Observations on embedding verbs, evidentiality, and presupposition, *Lingua* 117, 1034-1056.
- Sturt, P., et al. (2004). Linguistic focus and good-enough representations: An application of the change-detection paradigm, *Psychonomic Bulletin & Review* 11(5), 882-888.
- Tagliamonte, S.A. & R.H. Baayen (2012). Models, forests, and trees of York English: Was/were variation as a case study for statistical practice, *Language Variation and Change* 24(2), 135-178.
- Thompson, S.A. (2002). 'Object Complements' and Conversation: towards a realistic account, *Studies in Language* 26(1), 125-164.
- Thompson, S.A. & A. Mulac (1991a). The discourse conditions for the use of the complementizer that in conversational English, *Journal of Pragmatics* 15(3), 237-251.
- Thompson, S.A. & A. Mulac (1991b). A quantitative perspective on the grammaticalization of epistemic parentheticals in English, i E.C. Traugott & B. Heine (red.) *Approaches to grammaticalization*, Amsterdam: John Benjamins, 313-329.
- Urmson, J.O. (1963). Parenthetical verbs, i C.E. Caton (red.) *Philosophy and ordinary language*, Urbana: University of Illinois Press.

Introduktion til Det Pragmatiske Hjul – En ny tilgang til Direktiver

Per Durst-Andersen

It will be argued that, despite their obvious anchoring in verbal communication based on linguistic signs (symbols), Directives, i.e. Requests and Offers, have more in common with gestures which primarily involve indexes and icons. It will be demonstrated that this type of speech act should be interpreted as consisting of three indexical sign types: (1) a symptom that points at the speaker and goes back in time; (2) a signal that points at the hearer and goes forward in time; and (3) a model that points at a situation and is timeless, because it can be used at any time. On this basis, a speech act process model for communication-based problem solving is created specifically for declarative Directives.

Nøgleord: direktiver, problemløsning, symptom – signal – model, face, sætningsformer

1. Indledning

Hvis man betragter pragmatikkens udvikling fra sin spæde start i 1962 (jf. Austin 1962) til den dag i dag, så er der på sin vis sket rigtigt meget, men alligevel er der ikke sket nogle kvalitative spring. Nok har vi fået et nyt begrebsapparat (jf. Searle 1969, nogle 1983), et par nye måder at analysere på (jf. Grice 1975, 1978; Sperber & Wilson 1986, 2004; Levinson 2000), og nogle teorier omkring det vigtige høflighedsbegreb (jf. Leech 1983; Brown & Levinson 1987; Haugh 2015). Og nok har vi fået en nødvendig social-orienteret og langt mere sprogligt set detaljeret tilgang til pragmatikken gennem Conversation Analysis (jf. Sacks, Schegloff & Jefferson 1974; Sidnell & Stivers 2012). Men alt dette til trods er der ikke sket et afgørende ryk i vores forståelse af sprogets og selve sproghandlingens natur og væsen, hvis vi ser bort fra pragmatikkens hovedpointe: at sproget bruges til at handle med. Men hvordan og hvorfor afsender får modtager til at handle, og hvordan modtager realiserer handlingen, står vi stadigvæk uforstående overfor. Nedenfor vil jeg forsøge at besvare nogle af disse spørgsmål ved at undersøge direktiver som løsning af problemer.

2. Det nye grundlag

2.1. *En ytring er ikke et symbol, men et indeks*

I det følgende vil jeg gå ud fra at en hvilken som helst ytring skal forstås som ét stort indeks og ikke som et komplekst symbol (jf. Saussure 1916; Bühler 1934). Et symbol i sig selv er en impotent størrelse der ikke kan gøre noget af sig selv. Derfor kan ord som *ung* eller *mand* der begge er rene symboler, ikke af sig selv gøre noget som helst. Men ved hjælp af et grammem kan der skabes en ytring, fx *Unge mand!*, der giver retning og bevægelse (se Durst-Andersen 2008, 2009b). Alle grammemer er indekser, og dermed også de ytringer som grammemerne indgår i. Hvis en ytring var et symbol, ville dette betyde at barnet måtte lære alle ytringer udenad ligesom det lærte alle ord udenad. Dette ville imidlertid tale direkte imod hvad der kaldes sprogets produktivitet, og som anses for et særkende ved sproget (se Martinet 1949; Hockett 1963; Lyons 1977: 76f; Jakobson 1968): alle sprogbrugere i et samfund kan producere ytringer der aldrig er produceret før, og på samme måde forstå helt nye ytringer, selv om de aldrig har hørt eller set dem før.

2.2. *En ytring bærer mere end én illokutionær sproghandling*

På samme måde vil jeg gå ud fra at en ytring ikke bærer én illokutionær sproghandling, som fx en Invitation, en Tilladelse, en Tvang, en Trussel eller et Råd, men udmærket kan bære to og måske også tre. En Tilladelse udelukker ikke et Råd, og en Tvang udelukker ikke en Trussel. Men Tilladelse og Tvang relaterer sig begge til de betingelser som efter afsenders mening vil være tilstrækkelige til at få modtager til at gøre hvad afsender siger, kaldet Satisfaction Conditions (jf. Durst-Andersen 1995). Man kunne også sige at afsender ved hjælp af Tilladelse eller Tvang **motiverer** modtager. Under alle omstændigheder ligger de forud for selve realiseringen af sproghandlingen. Et Råd og en Trussel går på de betingelser som afsender selv stiller til modtager hvis denne gør eller ikke gør hvad han siger. Betingelserne går på effektueringen af selve sproghandlingen og ligger således efter dens udførelse eller ikke-udførelse. Man kunne sige at afsender her **dirigerer** modtager. Alt dette betyder at man sagtens kan påføre nogen Tvang og samtidig diktere en Trussel, jf. *Så sætter du dig ned lige nu!* Med andre ord motiverer afsender modtager samtidig med at han dirigerer ham – det første er en slags madding modtager skal bide på, det andet er afsenders trumf, så han kan være nogenlunde sikker på at modtager faktisk følger hans anmodning (for yderligere om alt dette, se Durst-Andersen 1995, 2009a, 2011a).

Vi kan altså konkludere at nogle ytringer i hvert fald bærer to illokutionære sproghandlinger og således har to forskellige slags indhold der relaterer sig til hver sin deltager og til hver sin ende af sproghandlingen. Men jeg vil gå endnu et skridt videre. Det viser sig nemlig at Direktiver adskiller sig markant fra al anden form for verbal kommunikation. Direktiver har mange flere lighedspunkter med non-verbal kommunikation end med anden verbal kommunikation, hvilket jeg vil forsøge at illustrere nedenfor.

2.3. En semiotisk analyse af håndtrykket

Non-verbal kommunikation, her forstået som emblemer, dvs. intenderede gestus (cf. Rise Jensen 1997; Kendon 1995; McNeill 1992), må nødvendigvis basere sig på semiotik og kan kun forklares og beskrives gennem semiotiske begreber. Lad os tage et illustrativt eksempel som HILSE PÅ ÉN VHA. ET HÅNDTRYK (se Rise Jensen 1999).

Ved at tilbyde én – her en ven – sin hånd demonstrerer man over for vennen at man har et forslag, dvs. vennen ved nu at han er modtager af en meddelelse, en gestushandling, som han skal tage eksplicit stilling til og eventuelt reagere på. Lad os nu analysere håndtrykket i detaljen rent semiotisk – jeg går her ud fra Peirces indeksbegreb (Peirce 1953), men anvender min egen inddeling i symptom, signal og model (cf. Durst-Andersen 2008, 2009a):

- Gestushandlingen “X giver Z sin hånd” peger bagud, dvs. hånden peger via armen tilbage på X og fortæller på den måde at X har et ønske, in casu at (gen)etablere kontakten med Z, vennen. Med andre ord er udtrykket et **symptom** på X’s følelser hvilket samtidig kan siges at være gestushandlingens udtryksfunktion (jf. Bühler 1934). Udtryksfunktionen profilerer gestushandlingens startpunkt, hvor X’s arm begynder.
- Gestushandlingen “X giver Z sin hånd” peger også fremad, dvs. hånden peger på Z og fortæller på den måde at X har et tilbud til Z – Z kan etablere kontakten med X. Med andre ord er udtrykket også et **signal** til Z om at gøre noget, dvs. tage stilling til X’s tilbud. Signalet fungerer ligesom et grønt trafiklys: Du kan gå over gaden, men du behøver ikke. Dette markerer samtidig gestushandlingens appelfunktion (jf. Bühler 1934) som profilerer dens fysiske endepunkt, hvor X’s hånd slutter. Vi ser således at “en udstrakt hånd” både peger tilbage og frem, og at man på den måde kan profilere den ene side eller den anden side af den udstrakte hånd. At profilere betyder således at en del af det samlede

udtryk har sin egen betydning. Det vigtige er dog her at symptom og signal hører sammen. De kan ikke adskilles fra hinanden, og udgør således to ender af samme stykke, eller to sider af samme sag om man vil. Det betyder med andre ord at hvis man har et signal, må der nødvendigvis være et symptom. Dette er en meget vigtig pointe som spiller en stor rolle for forståelsen af Direktiver. De vil altid indeholde et signal hvad enten de manifesterer sig som en imperativ, en deklarativ eller en interrogativ, og derfor også et symptom.

- Gestushandlingen “X giver Z sin hånd” er udover at være symptom på afsenders ønske og et signal til modtager om at gøre noget også en **model** som modtager skal følge, hvis han accepterer afsenders tilbud om at etablere kontakten med ham (jf. Durst-Andersen 2011a: 151-153). Det betyder at modtager skal gøre nøjagtigt det samme som afsender allerede har gjort. Denne model der altså udtryksmæssigt omfatter alt fra armens startpunkt til og med håndens endepunkt, har sin egen betydning og funktion. Afsender kommunikerer derigennem at hvis modtager etablerer kontakten, så består der er en særlig relation mellem dem. På den måde får vi også Buhlers fremstillingsfunktionen i spil.

Hvis direktiver ligner non-verbal kommunikation i funktion, hvorfor skulle de så ikke også ligne hinanden i form og indhold? Ved non-verbal kommunikation handler man med andre mennesker ved hjælp af gestus, ved sproghandlinger handler man ved hjælp af sproget. Man kan invitere nogen inden for ved hjælp af en gestus eller ved hjælp af sproget, og man kan true nogen ved hjælp af en gestus eller ved hjælp af sproget. Så hvis en gestus på én og samme tid peger i tre forskellige retninger, hvorfor skulle en ytring så ikke også gøre det? Der skal under alle omstændigheder være tre ting til stede for at vi kan kommunikere non-verbalt eller verbalt: en afsender, en modtager og en situation, dvs. første person, anden person og tredje person. Hvis der er det, og det skal der være for overhovedet at kunne kalde det kommunikation, så må der være et symptom, et signal og en model, for symptomet er førstepersons-orienteret og peger tilbage på en fortidig situation, hvor X er involveret, signalet er andenpersons-orienteret og peger frem mod en fremtidig situation, hvor Z er involveret, og modellen er tredjepersons-orienteret og peger samtidig på en situation, hvor alle mulige former for X og Z kan være involveret.

2.4. *Direktiver som problemløsning*

Ved positive direkte ytringer som fx *Giv mig en pille!* ønsker afsender en tilstandsændring; ved negerede ytringer som fx *Giv mig ikke piller!* ønsker han at verden bevares som den er. Ingen har hidtil fortalt hvornår og under hvilke betingelser afsender ønsker en forandring eller ikke ønsker en forandring. I det følgende vil jeg betragte Direktiver som en måde at løse problemer på. Det interessante er at Leech allerede i (1983) henviser til problemløsning i forbindelse med sin gennemgang af Direktiver, men ingen har hidtil arbejdet videre med tankegangen.

Man kan spørge sig selv hvad et problem egentlig er. Alle ved det, men det er ikke så let at definere det. Jeg vil dog forsøge: En tilstand opleves som et problem når den er negationen af den ønskede tilstand. Vi taler om en diskrepans mellem den faktiske og ønskede tilstand. Den faktiske tilstand opleves med andre ord som en mangeltilstand, et problem, der skal fjernes eller elimineres. Man kan også sammenligne det med en oplevet form for uligevægt mellem det reelle og det ønskede/ønskelige. Gør vi det, kan vi få problemer forankret i vores samfund idet problemer skaber uligevægt. Ifølge Habermas (1998; Finlayson 2003: 41ff) stræber et samfund altid mod ligevægt, **equilibrium**. Det passer samtidig meget fint ind i Habermas' ide om at hver eneste gang en succesfuld kommunikativ handling finder sted, så opnås der konsensus (det er også ligevægt) der naturligt bidrager til livsverdenen og er med til at genopbygge den. I forbindelse med en succesfuld Direktiv vil der alt andet lige være tale om konsensus mellem afsender og modtager samtidig med en genoprettelse af equilibrium i samfundet.

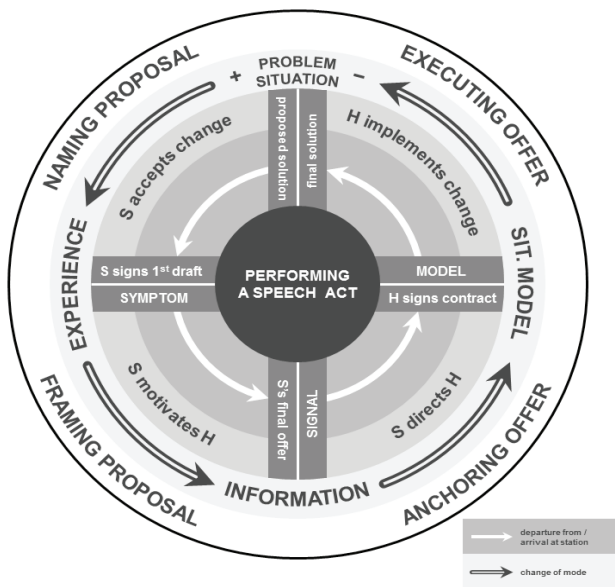
På den måde har vi skabt en psykologisk og social ramme for Direktiver og samtidig fået etableret en forbindelse til kulturbegrebet: det er ikke det samme der opleves som problemer i alle kulturer (tænk bare på det at være tavs i selskab med andre); ligeledes er der forskellige regler for hvordan en person/en afsender løser egne problemer ved hjælp af en anden person/modtager og ikke mindst hvordan en person/en afsender afhjælper en andens/modtagers problemer.

3. Det Pragmatiske Hjul for deklarativer

I det følgende skal jeg gennemgå en sproghandlingsprocesmodel for Direktiver som jeg har kaldt Det Pragmatiske Hjul (se figur 1). Modellen er ment som en universel model idet begreberne er så generelle at de burde kunne dække alle sprog og direkte sproghandlinger. I den givne variant (se figur

1) har jeg dog specificeret den så den udelukkende passer på direktiver med en deklarativ sætningsform.

Modellen består af fire stationer svarende til klokken 12, kl. 9, kl. 6 og kl. 3. På Station 0 (kl. 12) markeret [+ Problem Situation] identificerer afsender et problem (som fx det der beskrives i scenarie nr. 1 i afsnit 4 nedenfor) og formulerer et løsningsforslag i sine tanker. Hvis afsender nu vælger en kommunikationsbaseret problemløsning, vil han mellem Station 0 og Station 1 (kl. 9) benævne sit forslag, altså beskrive løsningen på problemet (fx *Du kan tage en kopi*). Ved at benævne sit forslag demonstrerer afsender sit ønske der samtidig er et symptom på hans oplevelse af situationen. Hvis vi taler specifikt om deklarativer, vil selve benævnelsen af forslaget ikke blot vise at han accepterer den ændring han foreslår (fx *Du kan **da** tage en kopi*), men han underskriver faktisk sit eget forslag og står således inde for forslaget i sin første udformning. Fra Station 1 kører afsender nu mod Station 2 (kl. 6) med sit underskrevne forslag i hånden. Undervejs er det nu afsenders opgave at frame forslaget specifikt til modtager ved at motivere ham, dvs. ved enten at fjerne eventuelle forhindringer eller ved at beskrive at der ikke er forhindringer af nogen art (fx *Du kan **da bare** tage en kopi*). Når afsender når frem til Station 2, afleverer afsender et færdigt tilbud til modtager pakket ind i informationer. Selve overdragelsen af tilbuddet til modtager og det at tilbuddet kun har afsenders underskrift, fungerer begge som signaler til modtager til at tage stilling til tilbuddet. I forbindelse med overrækkelsen af tilbuddet kan afsender have en allonge til selve tilbuddet. Det bliver formuleret mellem Station 2 og Station 3 (kl. 3) hvor afsender kan tilføje betingelser for tilbuddets udførelse (fx *Du kan **da bare** tage en **hurtig** kopi*). Her dirigerer afsender modtager. Hvis modtager accepterer tilbuddet, vil modtage skrive under på Station 3. Herefter vil han følge den model af situationen der ligger i afsenders beskrivelse af tilbuddets udførelse, og på den måde implementere forandringen mellem Station 3 og Station 4. Når modtager når Station 4 (kl. 12), er problemet endeligt løst [- Problem Situation], og ligevægten er opnået.

Figur 1. Det Pragmatiske Hjul specificeret for deklarativer.

Det nye ved denne model er at vi starter ude i en situation og ender samme sted. Det betyder at vi for første gang får modtager til at udføre den handling som er beskrevet i afsenders forslag. Lad os nu se på henholdsvis en typisk engelsk, dansk og kinesisk deklarativ for nærmere at kunne redegøre for modellens konkrete implementering i forbindelse med data.

4. Kan vi se de tre indekser i konkrete ytringer?

Jeg hævder således at der altid er tre forskellige indhold til stede i en hvilken som helst ytring - og således også i en ytring der bærer en Direktiv. Disse tre indhold indgår i en særlig orden: (1) fra situation til afsender; (2) fra afsender til modtager; og (3) fra modtager til en situation, eller sagt i semiotikkens terminologi fra symptom via signal til model af en situation og derfra til den reelle situation. Jeg siger ikke at disse tre indhold nødvendigvis altid svarer til tre sproghandlinger, men jeg siger at man kan få tre sproghandlinger i én

og samme ytring fordi der altid er tre indhold. Det fremgår nedenfor hvor scenarie nr. 1 i vores test er gengivet.¹

Scenario description 1: You are at work (Permission; equal; public)

You are printing out a lot of copies, when your colleague, John, comes into the copy room with just one piece of paper in his hand. There is only one printer in the room, and you can see that John is in a hurry to use the machine, but does not like to ask you. You want to tell him that it is OK, so you say:

- (1) It's OK. You can take a print, but do it quickly.
- (2) Du kan da bare tage en hurtig kopi.
- (3) nǐ xiān fùyìn ba.
du først kopiere *ba*
'Du kopierer først.'

4.1. Den engelske variant

Den engelske variant (1) er valgt fordi den illustrerer en række vigtige ting ved den prototypiske måde englændere skriver en kontrakt med modtager på, hvilket netop gøres gennem en deklarativ. Før det første viser rækkefølgen af de tre ytringer hvordan afsender stille og roligt tager turen gennem Det Pragmatiske Hjul fra Station 0 til Station 3 hvor modtager tager over og alene tager resten af vejen for at mødes med afsender på Station 4 der er sammenfaldende med station 0 (se figur 1). Først viser afsender at han accepterer ændringen i situationen, ved at sige *It's OK*. Før modtager kom ind i kopirummet, var det hele problemløst og alt åndede fred og idyl. Da modtager træder ind i rummet med kun én kopi i hånden og samtidig ser ud til at have rigtigt travlt, opstår der en ny situation og dermed et problem,

1. Data er taget fra en produktionstest som vi i The Global English Business Communication Project udførte fra 2013-2015. Testen bestod af 17 scenarier der hver især krævede en sproglig reaktion for at løse et problem. 25 personer fra henholdsvis Carlsberg i DK, England, Rusland og Kina deltog i den engelske test, mens andre 25 deltog i en tilsvarende modersmålstest i de tre sidstnævnte lande. Herudover deltog 25 studerende fra henholdsvis England, Japan og Kina i den engelske variant.

og det er den nye situation afsender accepterer ved at sige at det er i orden. Afsenders forslag til løsning af problemet er ikke *You can take a print*, men *You take a print*. *Can* i *You can take a print* er afsenders framing af forslaget specifikt til modtageren. Her giver afsender modtager en Tilladelse til at printe, men bemærk at tilladelsen kun går på én kopi. Det er tydeligt i alle de 25 britiske besvarelser vi fik i Carlsberg England, at afsender føler at han ejer kopi-maskinen, hvorfor han er nødt til at give modtager en tilladelse. Det er det samme som at fjerne en forhindring der netop muliggør bevægelse og således fungerer som et signal. Ytringen *but do it quickly* er den allonge som afsender vedhæfter selve tilbuddet til modtager. Den siger at modellen der skal følges, er som følger: Hvis modtager udfører tilbuddet hurtigt, så vil modtager ikke stå i gæld til ham. På den måde udgør allongen en Fritstilling (Release) af modtager der således kan være helt rolig, hvis han altså tager den ene kopi hurtigt og smertefrit for afsender. Det vigtige er med andre ord at afsenders forslag til problemløsning er *You take a copy*, hvilket svarer til det han formulerer i sine tanker, men forslaget bliver pakket ind i en kommunikativ pakke der giver modtager et konkret tilbud, med en tilhørende allonge – en pakke der indeholder en gave (jf. Sherry 1987; Osteen 2002).

4.2. Den danske variant

Den danske variant siger sådan set det samme, men i stedet for at bruge tre ytringer har den danske afsender valgt at bruge tre sproglige markører til at formidle det samme indhold. Partiklen *da* giver afsenders accept af den nye situation og svarer således til *It's OK*. Partiklen *bare* markerer afsenders tilladelse – den betyder egentlig ‘nøgen’, hvorved det bliver klart at partiklen fjerner en forhindring ved at gøre vejen nøgen. Bemærk at man opstiller forhindringer hvis man negerer denne partikel: *Du kan da ikke bare gå til eksamen uden at forberede dig*. Partiklen bliver således et signal til modtager – et grønt lys. Da der altid er et symptom for enden af et signal, vil modtager samtidig vide at afsender ønsker den tilladte tilstand. Adjektivet *hurtig* i *en hurtig kopi* peger på den model der skal følges når modtager skal forankre tilbuddet i virkeligheden, hvis han altså accepterer tilbuddet. På den måde manifesterer *hurtig kopi* en Fritstilling af modtager i maskeret form. Det er værd at bemærke sig at rækkefølgen af partiklerne ikke kan ændres, hvilket i hvert fald ikke falsificerer hjulets indretning. Det er også værd at fremhæve at et enkelt ord i kraft af sin nærmere bestemmelse af et symbol kan få indeksikalsk karakter og dermed pege på en hel betingelse. Endnu engang konstaterer vi at kommunikation rummer en masse indekser. Afsenders forslag er her *Du kan tage en kopi* som adskiller sig

fra den engelske variant. Betydningsforskellen mellem det ene og det andet er ikke stor, men det er alligevel tydeligt at det danske forslag ligesom rummer betingelsen: hvis du vil. Det ligger ikke i den engelske variant.

4.3. Den kinesiske variant

I den kinesiske ytring, *nǐ xiān fùyìn ba* ‘Du kopierer først’ der faktisk blev sagt af mere end halvdelen af de 25 informanter, støder vi på den sætningsfinale partikel *ba*. Den har egentlig tre funktioner:

- (4) tā shì méigóu rén ba.
han er amerikaner *ba*
‘Han er nok amerikaner.’
- (5) hǎo ba!
godt *ba*
‘Det er OK med mig!’
- (6) wǒmen zǒu ba!
vi sætte sig *ba*
‘Lad os sætte os ned!’

(4) er afsenders bedste bud på en beskrivelse af en situation, kaldet tredjepersons-betydningen; (5) er afsenders accept af et tilbud, kaldet førstepersons-betydningen, og (6) er afsenders anbefaling til modtager, kaldet andenpersons-betydningen – at give nogen en anbefaling forudsætter ikke blot at man anser det for bedste bud på en beskrivelse af situationen, men også at man selv accepterer og står bag tilbuddet til modtager. Derudover viser man også at modtager er værd at give en anbefaling, hvilket ikke er uvæsentligt. I *nǐ xiān fùyìn ba* ‘Du kopierer først’ manifesterer *ba* alle sine tre betydninger fordi den er brugt i andenpersons-funktionen der netop forudsætter de to andre. På den måde viser afsender på én og samme tid at han skriver under på sit eget forslag om at modtager kopierer først der samtidig regnes for det bedste bud på en beskrivelse af virkeligheden, og ikke nok med det: det er også det forslag som afsender anbefaler til modtager. Anbefaling (Recommendation) er et relativt vagt signal. Men det er et signal om at acceptere det eller lade være. Der ligger ikke noget pres på den kinesiske modtager. Han kan sådan set acceptere det eller undlade at gøre det. Hvis han accepterer det, vil forslaget samtidig være en model han skal følge umiddelbart efter accepten.

Det interessante ved de 25 kinesiske informanter er at ingen af dem, hverken i dette eller i de andre 16 scenarier vi undersøgte, italesatte en allonge, dvs. kinesere kan tilsyneladende ikke stille krav til modtager omkring tilbuddets udførelse. Dette er værd at bemærke sig. En anden ting der falder i øjnene, er at ingen af de 25 kinesere verbalt indikerede at afsender samtidig udstedte en Tilladelse. Tværtimod peger data på at de kinesiske ytringer er resultatet af en deduktion der beror på en fælles social regel – en regel der erstatter viden om hvem der ejer eller ikke ejer kopi-maskinen. I Kina er der ingen der ejer den, hvorfor der opstår et problem i det beskrevne scenario 1. For at løse den slags problemer er der tilsyneladende en konsensus om at *Hvis du har færre kopier end jeg har / Hvis du har mindre tid end jeg har, så kopierer du først*. Denne sociale regel (Rule i Peirces terminologi (Peirce 1932)) ser ud til at være anvendt, og ved at applicere denne regel på den konkrete sag: *Du har færre kopier end jeg har / Du har mindre tid end jeg har* (Case i Peirces terminologi), når afsender frem til konklusionen: *Du kopierer først* (Result i Peirces terminologi). På den måde kan man redegøre for hvorfor 14 ud af de 25 kinesere netop siger det samme – de kender alle denne regel som styrer samfundet for at undgå problemer eller for lynhurtigt at løse problemer der pludseligt opstår uden nogen er skyld i dem. Da afsender kun ytrede konklusionen (Result), har vi på denne måde etableret adgang til afsenders konkrete tanker i forbindelse med løsningen af problemet i kopirummet. Stillet op i en logisk form ser de ud som følger:

- (7) Social Rule: Hvis du har færre kopier end jeg har, så kopierer du først
 Case: Du har færre kopier end jeg har
 Result: Du kopierer først

5. Kan vi forklare valg af sætningsform i forbindelse med Direktiver?

I forbindelse med Direktiver hvor et problem skal løses gennem modtager, står afsender principielt set overfor et valg mellem tre sætningsformer, nemlig imperativ, deklarativ eller interrogativ. Kan vi forklare dette valg eller begrunde det på nogen måde? Det tror jeg at vi kan. Følgende naturlige spørgsmål opstår når afsender står over for et problem: Hvor ligger løsningen på pro-

blemet? I situationen? Hos afsender? Eller hos modtager?² Ligger løsningen i selve situationen, så viser data fra vores undersøgelse at afsender vil vælge imperativformen (her fra et andet scenarie i vores undersøgelse med britiske deltagere): *Don't open the window! It is broken.* Hvis afsender mener at han selv har løsningen på problemet, så vil han bruge en deklarativ som fx *It's OK. You can take a copy.* Hvis afsender derimod mener at det er modtager selv der har løsningen på problemer, så vil afsender bruge en interrogativ (her fra endnu et andet scenarie med britiske deltagere): *Do you want me to take your bag?* Dette syn forklarer på en meget enkel måde at der er et valg mellem tre sætningsformer, og samtidig hvorfor en afsender snart bruger den ene form, snart den anden og snart den tredje sådan som vores data viser. Situationerne er forskellige og tolkes forskelligt af deltagerne. Det nye syn åbner også op for en ny forståelse af face-begrebet. Normalt skelner man mellem to slags face, men jeg skelner mellem tre ansigter der i princippet er på spil i hver eneste ytring. Afsenders face er på spil, fordi han gennem sin verbale adfærd kan give et andet billede af sig selv end folk har. Modtagers face er også på spil, fordi afsender gennem sin verbale adfærd kan behandle modtager på en måde der ikke stemmer overens med modtagers selvbillede eller publikums billede. På samme måde er samfundets face også på spil idet samfundet stræber mod ligevægt, og hvis der eksisterer et problem, er der per definition ikke ligevægt. Hvis problemet løses, er samfundets face bevaret; hvis det ikke løses, taber samfundet face. Lad os se på dette ganske kort, da pladsen ikke er til mere:

- **Den imperativiske sætningsform**, fx *Sæt Dem ned!* eller *Tal ikke så højt!*, prioriterer samfundet højest ved at problemet bliver løst her og nu. Hvis afsender anvender en imperativform over for modtager, er der principielt ingen escape-mulighed for modtager med mindre modtager vil udfordre afsender. Det er til samfundets bedste idet uligevægt erstattes af ligevægt så snart uligevægten opdages af afsender. Dette gælder også potentielle problemer der kan ændre verden til det dårligere - de standses også hurtigt og effektivt med en imperativ.
- **Den deklarativiske sætningsform**, fx *De kan sætte Dem ned* eller *De behøver ikke tale så højt*, prioriterer afsender højest idet han ikke tvinges til

2. Jeg er her inspireret af Pia Lauritzens analyse af spørgsmålets filosofi og struktur, jf. Pia Lauritzen (2016). Hendes arbejde er også den direkte årsag til at kinesisk nu klassificeres som et afsender-orienteret sprog.

at bruge en form der udelukker en escape-mulighed. I forbindelse med Direktiver indeholder den deklarative sætningsform afsenders forslag til løsning af problemet – i modsætning til imperativen der løser problemet her og nu, uden nogen som helst form for forhandling. Hvis et forslag til problemløsning skal føre til problemets løsning, må det indebære at afsender tages meget alvorligt af modtager – sprogbrugerne prioriterer afsenders face højest. Ved at foreslå en problemløsning over for modtager konstaterer afsender at der er et problem, men han gennemtrumfer ikke problemets løsning. Han lader det være op til modtager at acceptere forslaget, og gør modtager det, vil afsender og modtager have en fælles kontrakt for denne ene situation.

- **Den interrogative sætningsform**, *Vil De ikke sætte Dem ned?* eller *De kunne vel ikke lige række mig min frakke?*, prioriterer modtager højest idet denne er givet maksimal escape-mulighed. Til trods for at interrogativen (der i sig selv er et signal til modtager om at besvare et spørgsmål) i den pågældende situation tæller som en Direktiv (der er et signal til modtager om at reagere på det påpegede problem og således løse det), kan modtager godt vælge at læse det bogstaveligt ved fx at sige *Egentlig ikke – Jeg foretrækker at stå op*. Den interrogative sætningsform tager således modtager alvorligt ved at prioritere hans frie valg højere end såvel afsenders behov og samfundets ve og vel. Afsenders brug af et spørgsmål betyder imidlertid også at han ikke på noget tidspunkt egentlig konstaterer et problem over for modtager – han underforstår det. Modtager er således i princippet frit stillet, hvilket meget konkret kommer til udtryk i de mange negerede varianter af spørgsmål der alle markerer noget yderst høfligt. *De kunne vel ikke lige række mig min frakke* er negeret, fordi afsender i sin imagined world går ud fra at modtager *ikke kan* og derfor slet ikke behøver det. Der er altså tale om et helt åbent forslag hvor modtager selv kan skrive kontrakten.

Der er ingen tvivl om at imperativen er den form der hører umiddelbart til verbal problemløsning. Det er her at imperativen bruges som stimulus (signal) og modtagers handling er respons (reaktion). Men i princippet er alle ytringer i sproget stimuli der kræver respons: En deklarativ kræver stillingtagen i form af fx nikken eller rysten på hovedet; en interrogativ kræver et svar. På den måde ligger der et signal i alle ytringer uafhængigt af form. Det betyder at alle såkaldte indirekte sproghandlinger ikke er neutrale stimuli (helt i modsætning

til Pavlovs tallerken eller klokkringning der ikke har nogen fællesnævner og derfor er neutrale stimuli). Det eneste man således skal lære for at forstå en indirekte direktiv sproghandling er: (1) deklarativens psykologiske respons skal være fysisk i stedet; og (2) interrogativens verbale respons skal være fysisk i stedet. Det betyder med andre ord at de tre sætningsformer indgår i et hierarki hvor imperativen udgør den ubetingede stimulus og kræver den ubetingede respons, hvor deklarativen udgør den betingede stimulus, og hvor interrogativen udgør en betinget stimulus af anden grad idet den er koblet til nyforståelsen af deklarativen og ikke til imperativen.

6. Konklusioner

Jeg har netop forsøgt at vise at det man inden for pragmatikken kalder Direktiver samlet set hører under verbal problemløsning. Dette placerer denne sproghandlingstype i en almen sammenhæng der får inddraget mennesket i en særlig situation, situationen i en særlig kontekst og konteksten i en særlig kultur. Da den verbale form for problemløsning beskrives som modellen for non-verbal kommunikation, får vi semiotiske begreber på banen – tre forskellige former for indekser der peger hver sin vej både i forhold til deltager og i forhold til tidsverden. Da indekser bringer bevægelse i en kommunikations-situation, får vi forklaret dynamikken bag en Direktiv, under den og efter den, og således hvorfor modtager reagerer og hvordan han kan vide hvad han skal gøre. Alt dette forsøgte jeg at samle i Det Pragmatiske Hjul som er en universel dynamisk model der har sin grundlæggende udformning efter den imperativiske sætningsform, men som her blev gennemgået i sin deklarativ variant der specificerer symptom, signal og model som henholdsvis afsenders forslag og accept af eget forslag, som hans tilbud til modtager, og som modtagers accept af tilbud med allonge. Det viste sig at det var muligt at forklare det der ligger til grund for Direktiver i de tre sprog, engelsk, dansk og kinesisk, men samtidig også at forklare hvorved de adskiller sig fra hinanden. Her ligger engelsk og dansk tæt på hinanden i tankegang, men har forskellige sproglige indpakningsmuligheder, mens kinesisk adskiller sig i betydelig grad fra engelsk og dansk. Det kan nu forklares ved at sige at kinesere helt generelt prioriterer afsenders face, mens engelsk og dansk egentlig rummer alle face-prioriteringer.

Henvisninger

- Austin, J.L. (1962). *How to do things with words*. Oxford: Oxford University Press.
- Brown, P. & S.C. Levinson (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bühler, K. (1934). *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag.
- Durst-Andersen, P. (1995). Imperative frames and modality. Direct vs. indirect speech acts in English, Danish and Russian, *Linguistics and Philosophy* 18, 611-653.
- Durst-Andersen, P. (2008). Linguistics as semiotics. Saussure and Bühler revisited, *Signs* 2, 1-29.
- Durst-Andersen, P. (2009a). Imperative frames and the psychology of indirect speech acts, i J. Zlatev et al. (red.) *Studies in language and cognition*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 317-334.
- Durst-Andersen, P. (2009b). The grammar of linguistic semiotics. Reading Peirce in a modern linguistic light, *Cybernetics & Human Knowing* 16(3/4), 38-79.
- Durst-Andersen, P. (2011). *Linguistic Supertypes. A Cognitive-Semiotic Theory of Human Communication*. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Finlayson, J.G. (2005). *Habermas: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Grice, H.P. (1975). Logic and conversation, i P. Cole & J.L. Morgan (red.) *Speech acts* (Syntax and Semantics 9). New York: Academic Press, 113-127.
- Grice, H.P. (1978). Further notes on logic and conversation, i P. Cole (red.) *Pragmatics* (Syntax and Semantics 9). New York: Academic Press, 113-127.
- Habermas, J. (1998). *On the pragmatics of communication*. Cambridge: Policy Press.
- Haugh, M. (2015). *Im/Politeness implicatures*. Berlin/Munich/Boston: De Gruyter Mouton.
- Hockett, C.F. (1963). The problem of universals in language, i J.H. Greenberg (red.) *Universals in language*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1-22.
- Jakobson, R. (1968). Language in relation to other communication systems, *Selected Writings II*, 797-708. The Hague-Paris: Mouton 1971.
- Jensen, M.R. (1999). *Strukturen i russiske gestus: En semiotisk, semantisk og pragmatisk analyse*. København: Handelshøjskolen.
- Kendon, A. (1995). Gestures as illocutionary and discourse structure markers in Southern Italian conversation, *Journal of Pragmatics* 23, 247-279.
- Lauritzen, P. (2016). *Spørgsmål – Mellem identitet og differens*. Århus: Århus Universitetsforlag.

- Leech, G. (1983). *The principles of pragmatics*. London: Longman.
- Levinson, S. (2000). *Presumptive meanings. The theory of Generalized Conversational Implicatures*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Martinet, A. (1949). La double articulation linguistique, *Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague* 5, 30-37.
- McNeill, D. (1992). *Hand and mind. What gestures reveal about thought*. Chicago: University of Chicago Press.
- Osteen, M. (2002). *The question of the gift: Essays across disciplines*. New York: Routledge.
- Peirce, C.S. (1932). *Elements of logic*. Collected papers of Charles Sanders Peirce, red. af Ch. Hartshorne and P. Weiss, Vol. II. Cambridge: Cambridge University Press.
- Peirce, C.S. (1953). *Charles S. Peirce's letters to Lady Welby*, red. af I. Leib. New Haven: Yale University Press.
- Sacks, H, E.A. Schegloff & G. Jefferson (1974). A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation, *Language* 50, 696-735.
- Saussure, F. de. (1916). *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot.
- Searle, J.R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J.R. (1983). *Intentionality. An essay in the philosophy of mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sherry, J.E. (1983). Gift giving in anthropological perspective, *Journal of Consumer Research* 10, 157-168.
- Sidnell, J. & T. Stivers (2012) (red.). *The handbook of conversation analysis*. London: Wiley-Blackwell.
- Sperber, D. & D. Wilson (1986). *Relevance. Communication and cognition*. Oxford: Basil Blackwell.
- Sperber, D. & D. Wilson (2004). Relevance theory. I L.R. Horn & G. Ward (red.) *The handbook of pragmatics*. Oxford: Blackwell, 607-632.

Etnopragmatik og interkulturel kompetence: Didaktiske nytænkninger i fremmedsprogsundervisningen

Susana S. Fernández

The purpose of this paper is to explore the possible pedagogical application of *ethnopragmatics* in the field of language learning and teaching with the purpose of promoting intercultural communicative competence. The ethnopragmatic approach, developed by Anna Wierzbicka, Cliff Goddard and associates within the broad paradigm of Cognitive Linguistics, examines cultural aspects of language and communication from an insider's perspective. The pedagogical potential of ethnopragmatics lies in its effort for unravelling the values, beliefs and norms that lie behind the verbal behavior of a particular cultural group and in doing so without a predetermined cultural bias.

Nøgleord: etnopragmatik, interkulturel kompetence, sprogundervisning, *Natural Semantic Metalanguage*, kulturelle scripts

1. Indledning

Artiklen¹ har til formål at præsentere og diskutere den didaktiske anvendelse af tilgangen etnopragmatik med henblik på at fremme fremmedsprogsselevers interkulturelle kommunikative kompetence. Interkulturel kommunikativ kompetence (IKK) har været i fokus i fremmedsprogsundervisning siden 1990'erne (Byram 1997) og kan betragtes som hovedmålet i den moderne fremmedsprogsundervisning, men hvad er det, og hvad betyder det egentlig at være "interkulturelt kompetent"? Svaret er ikke så simpelt, og jeg vil påstå, at både underviserne og de lærende konfronteres med mange udfordringer, når de udover korrekt sprog skal sigte efter interkulturel bevidsthed. En af

1 Artiklen er baseret på Fernández (2016).

udfordringerne er uden tvivl at finde det rigtige teoretiske grundlag, som kan være med til at bidrage med de svar, som man har brug for. Nærværende diskussion vil kredse om, hvorvidt den etnopragsmatisk tilgang kan tilbyde nogle af disse svar.

Jeg vil starte min præsentation med en kort redegørelse af IKK og dens placering i fremmedsprogsundervisning i den danske kontekst for derefter at introducere grundideerne i etnopragsmatik, dens oprindelse og nuværende udviklingsstatus, samt dens hovedmetodologiske redskab, *Natural Semantic Metalanguage*. Derefter vil jeg skitsere nuværende bestræbelser på at udvikle etnopragsmatik i en didaktisk retning og især de danske initiativer, som enten er i gang eller på tegnebrættet.

2. Interkulturel kommunikativ kompetence

Feltet for fremmedsproglæring og -undervisning har i de seneste årtier oplevet en tydelig tretrinsudvikling fra det traditionelle fokus på sprogets grammatiske struktur som organiserende princip, gennem en øget interesse i sprogets funktion, til en decideret kommunikativ orientering, hvor målet er at facilitere fremmedsprogtalerens anvendelse af fremmedsproget i autentisk kommunikation (Pozzo & Fernández 2008). Dette mål fik navnet “kommunikativ kompetence” (Hymes 1972) og indebærer meget mere end lingvistisk kompetence eller evnen til at producere korrekte sætninger. Korrekte sætninger er stadigvæk i sigte, sammen med et dækkende og nuanceret ordforråd og en klar udtale, men udover det kræver kommunikativ kompetence, at man ved, hvilken sprogbrug der er adækvat i en given situation, hvordan man bevæger sig fra den isolerede sætning til sammenhængende tekst, og hvordan man kompenserer for manglende sproglige ressourcer via forskellige strategier for at opretholde kommunikationen.

Begrebet “kommunikativ kompetence” var et uomtvisteligt fremskridt i forhold til det tidligere rent grammatiske fokus, men det blev stadig kritiseret for at være for snævert i sit instrumentelle mål og dets ringe fokus på kulturelle træk i sprogene (Porto 2013). Der var behov for en ekstra kompetencedimension, som tilgodeså de forskellige kulturelle implikationer af interkulturel kommunikation, og det nye begreb “interkulturel kommunikativ kompetence” blev nøglen til en helt ny drejning i fremmedsprogsundervisning.

Begrebet *interkulturel kommunikativ kompetence* stammer helt konkret fra Byram (1997) og er en videreudvikling af begrebet “kommunikativ kompetence”. Ved at tilføje benævnelsen *interkulturel* peger Byram mod nødvendigheden af

at lægge fokus på sociokulturelle aspekter i det kommunikative klasselokale og ikke blot på de lingvistisk-orienterede pragmatiske og diskursive kompetencer (Byram 2000). Man kan definere interkulturel kommunikativ kompetence som “evnen til at interagere med personer fra andre lande og kulturer på et fremmedsprog, forhandle kommunikationen på en for begge parter tilfredsstillende måde og agere som mediator mellem kulturer” (Andersen et al. 2015: 122). Byram (1997: 34) foreslår, at denne kompetence påvirker vores kognition, adfærd og affekt, og at alle disse faktorer bør adresseres i det fremmedsproglige klasseværelse:

	Færdigheder	
	Fortolke og relatere <i>(savoir comprendre)</i>	
Viden	Uddannelse	Holdninger
om sig selv og andre; om interaktion <i>(savoirs)</i>	Politisk dannelse/ kritisk kulturel bevidsthed <i>(savoir s'engager)</i>	Relativisere sig selv Værdsætte andre <i>(savoir être)</i>
	Færdigheder	
	Opdage og/eller interagere <i>(savoir apprendre/faire)</i>	

Figur 1. Byrams IKK-model (1997: 34).

Modellen blev vedtaget i Europarådets Fælles Referenceramme for Sprog (CEFR) (2001), og derfra bredte den sig til de europæiske lande såvel som til den internationale kontekst udenfor Europa. CEFR definerer en interkulturel tilgang til fremmedsprogsundervisning, som skal være med til at værne om Europas sproglige og kulturelle mangfoldighed og rigdom:

Ud fra et interkulturelt perspektiv er det et centralt formål med sprogundervisning at fremme en gunstig udvikling af lærerens hele person-

lighed og identitetsfølelse som udspringer af den berigende oplevelse af andethed inden for sprog og kultur. (Europarådet 2001: 15)

Næste sektion fokuserer på, hvordan dette europæiske perspektiv afspejles i det danske uddannelsessystem – især i fremmedsprogsgene i gymnasiet, som i alle tilfælde defineres som vidensfag, færdighedsfag og kulturfag.

2.1. *Interkulturel kommunikativ kompetence i det danske gymnasium*

Som nævnt ovenfor er alle fremmedsprogsgene defineret som “vidensfag, færdighedsfag og kulturfag” i Undervisningsministeriets læreplaner (2013), hvilket vil sige, at de handler om meget mere end blot at lære sproget. Undervisningsministeriet positionerer sig tydeligt indenfor den interkulturelle tilgang fastlagt af Europarådet, som det ses i følgende citater:

Gennem arbejdet med tysk sprog opnår eleverne kompetence til at kommunikere på tysk og indsigt i kulturelle, historiske og samfundsmæssige forhold i tysksprogede lande. Dette giver lyst og evne til at reflektere over og med forståelse gå i dialog med andre kulturer.
(*Læreplan for Tysk begyndersprog A – stx, juni 2013*)

Samtidig skal eleverne opleve spansk som en del af deres egen kulturelle bagage, som de kan anvende i deres møde med andre kulturer.
(*Vejledning for Spansk A – stx, 2010, s. 2*)

Styredokumenterne fra Undervisningsministeriet er i overensstemmelse med Byrams model for interkulturel kompetence og dermed Europarådets anbefalinger. Men hvordan bliver disse styredokumenter fortolket og bragt til live i klasselokalet? Og er danske fremmedsproglærere rustet til opgaven – både i forhold til træning, institutionel støtte og relevante materialer?

2.2. *Lærernes udfordringer*

Både i Danmark og rundt om i verden har et stort antal undersøgelser vist, at fremmedsprogslærere har problemer med at forstå begrebet “interkulturel kompetence” og med at udføre undervisning, hvor denne kompetence er i højsædet. I mange tilfælde er lærerne stadig fastlåst i en forældet tankegang, hvor sprogundervisning er lig med ren lingvistisk træning. Her i Danmark viser to undersøgelser af Fernández (2009) og Andersen & Blach (2010), at

både lærere og elever rangerer kulturkomponenten som den mindst vigtige, sammenlignet med de fire færdigheder (tale, lytte, læse, skrive), grammatik og endda oversættelse. Fernández gennemførte i 2014 en undersøgelse af spansk lærere på gymnasieniveau og disses holdninger til og viden om interkulturel kompetence, som viser lærernes tvetydige forhold til begrebet og dets implementering. Nogle af resultaterne af undersøgelsen opsummeres her²:

Kendskab til begrebet: Respondenterne (i alt 120 spansk lærere, hvor 9 har spansk som modersmål) viser tydelige tegn på, at de godt er klar over, at kultur eller interkulturalitet i undervisningen indebærer meget mere end en simpel informationsorienteret tilgang. De rangerer “evne til at sammenligne forskellige kulturer samt egen kultur” og “evne til at acceptere, at folk er forskellige” som meget vigtige elementer. Disse evner kan ikke fremmes ved blot at fortælle, hvordan den anden kultur er. De kræver en meget mere dybdegående, reflekterende og selvansagende tilgang. På den anden side erklærer et antal respondenter sig stadig usikre på begrebets omfang:

Jeg tror, at begrebet “interkulturel kompetence” er under udvikling, en udvikling jeg ikke er inde i. For mig klinger termen bedaget, folkloristisk – en viderefremstilling af klicheer, generaliseringer og fordomme. I stil med et kapitel i Tapas, hvor man hører, at spanierne ikke tager skoene af hjemme. Hvor vigtigt er det?

Ressourcer: Der er stor enighed blandt respondenterne om, hvor svært det er at finde tid og ressourcer til at implementere interkulturelt orienteret sprogundervisning. Følgende citater fra anonyme besvarelser afspejler denne tendens:

Vi bruger så megen energi og tid på blot at lære eleverne at kunne formulere sig nogenlunde på spansk, at der ikke er så megen plads som ønskværdigt til de andre elementer.

Det er ikke sådan, at det ikke er vigtigt, men det bliver hurtigt noget af det, der sorteres fra, når man står med det pres, at eleverne skal kunne temmelig meget grammatik for at kunne klare skriftlig eksamen osv.

2 For en udførlig præsentation af resultaterne se Fernández (2015).

På den anden side er respondenterne i stand til at liste en mangfoldighed af aktiviteter, som de anvender i deres undervisning med et interkulturelt mål i sigte. Disse aktiviteter kan opdeles i tre store kategorier: kommunikation med spansktalende, kommunikationsøvelser i klasselokalet samt refleksion på basis af relevante materialer. I forhold til sidstnævnte vurderer 58% af respondenterne, at de undervisningsmaterialer, som de har til rådighed, er uegnede til interkulturelt orienteret undervisning, og flere skriver, at de er nødt til at lave egne materialer.

Institutionel ramme: Et synligt problem, som kan skimtes i ét af citaterne ovenfor, stammer fra styredokumenterne og handler om det manglende fokus på interkulturel kompetence i kriterierne for bedømmelse af sprogfagene. I de officielle eksamener ligger fokuset tydeligvis på en mere traditionel sproglig præstation, og dette sætter lærerne i en situation, hvor de skal “undervise til eksamenen”. *“Tiden tillader ikke for meget ikke-eksamensrelevant”*, skriver én af lærerne.

Hvis vi betragter lærernes egen uddannelse som en del af den institutionelle ramme, der danner baggrund for deres agens, viser der sig en ny kilde til bekymring: 65% af respondenterne påstår, at interkulturel kompetence ikke var i fokus i deres uddannelse:

Det er ikke noget, jeg husker eller forbinder med universitetet.

Jeg husker uni som et sted med fokus på færdigheder. Et sprogkursus først og fremmest.

Disse resultater er i overensstemmelse med en lang række lignende internationale undersøgelser om læreres holdninger og viden (et felt som på engelsk benævnes *teacher cognition*) – se for eksempel Sercu, Méndez García y Castro Prieto (2005), Jedynak (2011), Young & Sachdev (2011), Koike & Lacorte (2014). Disse studier har vist, at sproglærerne i flere lande og med forskellige fremmedsprog som mål har svært ved enten at forstå begrebet “interkulturel kompetence” eller implementere det i undervisningen som andet end en “informationstilgang”. Mangelfuld læreruddannelse, manglende interesse fra elevernes side, ringe institutionel støtte, uegnede materialer, berøringsangst over for kontroversielle emner samt manglende kontakt med målkulturen fra lærerens side angives alle som mulige forklaringer på problemet.

2.3. Sprogelevernes behov

Som vi har set, er der fra lærernes side en række udfordringer, som skal løses, før en decideret interkulturelt orienteret fremmedsprogsundervisning kan implementeres efter Undervisningsministeriets anvisninger. Spørgsmålet er nu, hvordan billedet ser ud fra elevernes side. De tidligere nævnte danske undersøgelser fra Fernández (2009) og Andersen & Blach (2010) viste enighed mellem lærere og elever om kulturens perifere placering. Men hvad er oplevelsen, når fremmedsproget skal anvendes i reel kommunikation? Sådan en situation opstår for eksempel, når universitetsstuderende opholder sig et semester på et udenlandsk universitet.

I en (upubliceret) undersøgelse, som jeg har udført med 20 universitetsstuderende i spansk, som var på udveksling i et spansktalende land i perioden 2014-2015, kan man ane nogle af de udfordringer, som de studerende mødte og løste på forskellig vis. Da jeg spurgte om, hvad der var svært for dem i forhold til kommunikationen med de lokale, viser respondenterne en tendens til, at de følte en mangel på pragmatisk viden, især i forhold til tiltalemåder, regler for hilsner, dagligdagsprog og, i det hele taget, kommunikationsregler, især på universitetet. Flere besvarelser viser, at disse studerende blev overrasket over og udfordret af den mere åbne, direkte, varme og til tider nærgående måde, som spansktalende kommunikerer på.

Disse resultater peger på vigtigheden af at inkludere et pragmatisk fokus i undervisningen, og er i overensstemmelse med nyere retningslinjer i den fremmedsprogsdidaktiske litteratur. Belz (2003) foreslår, at sproglæreren har en afgørende rolle i at fremme elevernes bevidsthed om kulturelle forskelle med henblik på at undgå misforståelser og stereotyper. Takahashi (2010) konkluderer ligeledes, at pragmatikken skal inddrages eksplicit i undervisningen, og at det ikke er nok med en implicit tilgang. Ikke desto mindre er pragmatisk stof yderst sjældent at finde i mange undervisningsmaterialer (Pozzo & Fernández 2008; Peeters 2013; Ambjørn 2015) og formentlig også i klasseværelset som en konsekvens heraf.

Pragmatik fortjener uden tvivl en mere central rolle i fremmedsprogsundervisning, men hvilken pragmatisk teori kan bedst imødekomme behovet? I næste afsnit præsenteres en lovende tilgang, som er særligt opmærksom på kulturelle forskelle sprogene imellem, og som har potentiale til at koble relevante lingvistiske og ikke-lingvistiske aspekter sammen.

3. Hvad er etnopragsmatik?

Anna Wierzbicka (fx 1985, 1991, 1996, 1997, 1999, 2005, 2006a, 2010), og senere også Cliff Goddard (fx 2004, 2006, 2010), har i de seneste tredive år udviklet en gren af kognitiv lingvistik, som beskæftiger sig med betydningen af ord, konstruktioner, sproglige vaner, kommunikative praksisser osv., der kendetegner en bestemt kultur. Wierzbicka har arbejdet indgående med kulturspecifikke ord og kulturelle nøgleord og har derved etableret et felt, som kan benævnes *interkulturel semantik*. Senere har feltet også udviklet sig til *interkulturel pragmatik* med begrebet *kulturelle scripts*, eller kulturspecifikke måder at kommunikere på. Den fundamentale antagelse i Wierzbicka og Goddards arbejde er, at de fleste begreber og kommunikative praksisser er kultur-/sprogspecifikke, men kan forklares til udenforstående ved brug af et lille sæt af universelle enkle begreber kaldt *semantiske primer* (Goddard 2010). Indtil videre har Wierzbicka, Goddard og deres kolleger fundet 65 primer (se Tabel 1 nedenfor for en dansk version af listen), og disse primer, sammen med en række kombinationsregler, udgør etnopragsmatikkens vigtigste redskab, et kulturneutralt minisprog eller konceptuelt *lingua franca* kendt som *Natural Semantic Metalanguage* (NSM) (Goddard & Wierzbicka 2007). NSM har den fordel over for teknisk metasprog, at det kan forstås af ikke-eksperter, og at etnocentrisme (og især anglocentrisme) undgås, da NSM ingen kulturel skævhed har (i modsætning til tekniske pragmatiske ord såsom ‘høflighed’, ‘ansigt’, ‘autonomi’ osv.).

Begrebet *etnopragsmatik* (*ethnopragsmatics* på engelsk) bruges siden 2006³ som benævnelse for hele feltet, selvom man i princippet kunne snakke om en etnosemantik, etnopragsmatik, etnosyntaks osv. (Peeters 2009), afhængigt af hvilken slags verbalt fænomen der er i fokus.

3 *Ethnopragsmatics* er titlen på en antologi redigeret af Goddard (2006).

Tabel 1. Semantiske primere, dansk version (Levisen 2012).

JEG-MIG, DU-DIG, NOGEN, NOGET, FOLK-MENNESKER, KROP, SLAGS, DEL
DEN HER, DEN SAMME, EN ANDEN
ÉN, TO, NOGET, ALLE, MEGET~MANGE, LIDT ~FÅ
GOD, DÅRLIG, STOR, LILLE
VED, TÆNKER, VIL HA', VIL IKKE HA', HØRER, SER, FOLER
SIGER, ORD, DET PASSER
GØR, SKER, BEVÆGER SIG
ER (ET STED), DER ER, ER (NOGEN/NOGET),
(NOGET) ER (NOGENS)
LEVER, DØR
TID-NÅR-DA, NU, FØR, EFTER, LÆNGE, KORT TID, NOGET TID, ET ØJEBLIK
STED, HER, OVER, UNDER, LANGT VÆK, TÆT PÅ, SIDE, INDENI, RØRER
IKKE, MÅSKE, KAN, FORDI, HVIS, MEGET, MERE, SOM

Både kulturelle nøgleord og kulturelle scripts må anses som højrelevante størrelser i forbindelse med at opnå bevidsthed om kommunikation på et fremmedsprog. Kulturelle nøgleord er meget markante ord på et givent sprog, som repræsenterer en bestemt værdi eller en gruppe værdier, og som er med til at organisere en række praksisser (Levisen 2012: 70). Goddard (2005: 78, citeret i Levisen 2012) definerer dem som “highly salient and deeply culture-laden words which act as focal points around which whole cultural domains are organized”. Flere danske kulturelle nøgleord (bl.a. *hygge*, *tryghed* og *lykke*) er beskrevet i Levisen (2012). Kulturelle nøgleord er frekvente og meget produktive – de optræder for eksempel ofte i titler, sangtekster, faste vendinger, slogans osv., og de udvikler ofte afledninger (fx *hygge*, *at hygge*, *at hygge sig*, *hygge-* osv.). De kan identificeres ved korpusanalyse og gennem informanter via spørgeskemaer, rollespil og lignende metoder (Goddard & Wierzbicka 2007).

Kulturelle scripts fokuserer ikke på enkelte ord, men repræsenterer “shared

understandings (of a given community of discourse), especially evaluative, prescriptive or proscriptive ones, articulated in universal human concepts” (Wierzbicka 2006b: 35). Både kulturelle nøgleord og kulturelle scripts beskrives i “reduktive parafraser”⁴ ved brug af NSM. Anvendelsen af samme redskab gør det muligt at knytte kulturelle nøgleord og scripts sammen, hvilket er attraktivt, da et kulturelt nøgleord ofte fører til et kulturelt script (Goddard 2006: 11) – dette illustreres i nedenstående eksempel (1) med en reduktiv parafrase af det kulturelle nøgleord *hygge* og i (2) med et *hygge*-relateret script:

- (1) Reduktiv parafrase af *hygge*
 something
 people can say what this something is with the word *hygge*
 someone can say something about something with this word when this
 someone thinks like this about a place:
- a. it can be like this:
 - b. good things are happening in this place, because people are with other
 people now in this place for some time
 - c. during this time people want to do some things with the other people
 in this place, they don’t want to do many things
 they want to say many things to the other people in this place
 - d. people in this place think like this at this time:
 “people here are like part of one thing now
 people here want all people here to feel something good now
 bad things cannot happen to people here now”
 - e. when it is like this in a place, people in this place can feel something
 good,
 like people can feel something good when they are somewhere *warm*
 “warm, hot” [m]⁵
 because of this, these people want this place to be like this for some
 time
 - f. it is good if it can be like this in a place for some time (Levisen 2012:
 91-92)

4 Betegnelsen “reduktiv” henviser til, at parafrasen gør brug af simpleere begreber end det begreb, som er under forklaring.

5 [m] står for “molekyle”, et mere komplekst begreb, som i sig selv er blevet forklaret i en reduktiv parafrase og kan derfor anvendes i andre begrebers definition.

- (2) A Danish *hygge* script against, roughly, “raising sensitive issues”
 Many people think like this:
 When there is *hygge* [m] in a place, it is bad if someone says something,
 if this someone knows that some people in this place can feel something
 bad because of it (Levisen 2012:105)

4. Etnopragmatikken i klasselokalet

4.1. *Hvad kan tilgangen tilbyde?*

Ovenstående præsentation af det teoretiske grundlag har forhåbentlig tydeliggjort mindst tre vigtige træk, som gør denne tilgang til pragmatik attraktiv i fremmedsprogsklasselokalet:

- **Systematisk fokus på aspekter af sprogbrug, som andre teorier har overset, såsom nøgleord og kommunikative vaner.** Her ligger interessen især i, at man fejlagtigt kan betragte sine egne kulturelle nøgleord eller kommunikationsvaner som værende universelle eller i hvert fald gældende også for målsproget, hvilket i mange tilfælde vil føre til interkulturelle misforståelser og endda konflikt (et eksempel herpå er den internationale konflikt om Mohammed-tegningerne, hvor flere modstridende kulturelle nøgleord og værdier kom i karambolage med hinanden).
- **Anvendelsen af NSM.** Dette meget reducerede og enkelte metasprog virker intuitivt besnærende i forbindelse med fremmedsprogsundervisning, da et begrænset ordforråd er en af de typiske undskyldninger for ikke at fokusere på kultur i undervisningen, især for begyndere. NSM-ordforrådet kan læres tidligt og være til rådighed som konceptuelt redskab.
- **Teknikken om reductive parafraser og formuleringen af kulturelle scripts kan med fordel anvendes som tankeinstrument for kulturel selvransagelse.** Indtil videre er teknikken mest anvendt af etnopragmatiske forskere, som har produceret velgenemførte beskrivelser, der ligger klar til udgivelse, men jeg foreslår, at instrumentet udnyttes som didaktisk teknik med potentiale til at fremme den lærendes interkulturelle bevidsthed (mere om det i sektion 4.3).

Sammenlignet med klassiske, universalistiske pragmatiske teorier (fx Brown & Levinson 1987) er etnopragmatik interessant pga. dets emiske, eller kultur-

interne, perspektiv. Desuden kan kulturelle scripts forklaringsmæssigt gå et skridt videre end talehandlinger, da et bestemt kulturelt script kan være med til at belyse en hel række talehandlinger. Det engelske script om “personlig autonomi” (se eksempel 3) kan angivelig have betydning for formuleringen og fortolkningen af flere talehandlinger, såsom anmodninger, invitationer og afslag.

- (3) An Anglo English cultural script for “*personal autonomy*”
 Many people think like this:
 When someone does something, it is good if this someone can think like this:
 “I am doing this because I want to do it”. (Goddard 2010: 109)

Etnopragmatik har potentielt meget at bidrage med i klasselokalet, både i fremmedsprogsundervisningen, som jeg har fokuseret meget på, og i andre undervisningssituationer såsom kurser om interkulturel kommunikation og erhvervskommunikation, og i stort omfang også i modersmålsundervisning. Ikke desto mindre kræver en didaktisering af etnopragmatik nok en række justeringer og et vist udviklingsarbejde. Dette beskrives i næste afsnit.

4.2. Hvordan kan etnopragmatik didaktiseres?

Etnopragmatik er i princippet ikke udviklet med et didaktisk formål, og en af de indvendinger, som tilgangen har mødt, er, at reductive parafraser virker unaturlige og er svære at læse. Goddard (2010: 114-115) har derfor foreslået udviklingen af “pædagogiske scripts”, dvs. kulturelle scripts, som er blevet tilpasset til fremmedsprogsundervisning, se eksempel (4):

- (4) A pedagogical script for how not to make a “request” in English
In America/Britain/Australia, when you want someone to do something good for you,
 At many times you can't say something like this to him/her:
 “I want you to do something good for me. I think that you will do it because of this.”
 If you say something like this to someone, he/she can feel something bad. (Goddard 2010: 115)

Understregningerne i parafrasen i (4) indikerer justeringerne i form af tilføjelse af landenavne, anvendelse af et 2. person-pronomen, som appellerer direkte til den lærende, og erstatning af lidt unaturlige konstruktioner som

“this someone” med “he/she”. Goddard foreslår også muligheden for at tilføje kontrasterende information om den lærendes egen kultur. Udviklingen og afprøvningen af “pædagogiske scripts”, som kan anvendes i undervisningsmaterialer er en forestående opgave.

Hvis etnopragmatikken for alvor skal finde en plads i fremmedsprogsundervisningen, kræver det mere end at producere didaktiske materialer. Det er nemlig afgørende, at tilgangen også optræder i læreruddannelsen (i Danmarks tilfælde især på universitetet og på lærerseminarierne) og -efteruddannelsen, eftersom lærernes egen forståelse af tilgangen har stor indflydelse på, hvorvidt de overhovedet kan tilslutte sig en etnopragmatisk tilgang i deres kulturorienterede sprogundervisning, uanset om denne optræder i undervisningsmaterialer.

4.3. Nuværende initiativer

Kurser om interkulturel kommunikation (Goddard & Wierzbicka 2007) og tilhørende manualer (fx Jackson 2014) har allerede inkorporeret kulturelle scripts og nøgleord. Her i Danmark er der på Aarhus Universitet indført moduler om etnopragmatik i et valgfag om interkulturel kommunikation, som er åbent for alle humanistiske studerende. I dette modul bliver de studerende præsenteret for etnopragmatik og bedt om at arbejde kreativt med redskabet NSM og reduktive parafraser, både med fokus på deres eget modersmål og kultur, og på andre sprog, som de behersker eller studerer. Der reserveres flere pladser til Erasmusstuderende på faget, så undervisningen bliver beriget af en kulturel mangfoldighed. Gruppearbejde på tværs af studier og nationaliteter har produceret spændende resultater og positive tilbagemeldinger. Se eksempel (5) nedenfor for en reduktiv parafrase af det danske nøglebegreb “højskole” udviklet af studerende i 2012:

- (5) Reductive paraphrase of “*højskole*”
 A place that you move to for some time to know something more about something.
 People are there because they want to.
 People at this place are part of one thing.
 Good things happen in this place because you are with other people.
 People at this place think like this:
 I want to know something about people and things
 I want to think about big things and small things
 I want to be with other people
 I want to feel and have good moments

Anvendelsen af NSM hos de lærende som refleksionsredskab om egen og målkultur er i løbende udvikling, og yderligere skridt skal tages for at implementere og evaluere dens anvendelse i undervisningen.

I forhold til fremmedsprogundervisning har man i faget grammatik på spanskstudiet på Aarhus Universitet inddraget elementer fra etnopragsmatik, og de studerende har prøvet kræfter med NSM. Der mangler dog gode beskrivelser af spanske nøgleord og kulturelle scripts, og dette arbejde er på nuværende tidspunkt under planlægning, som et samarbejde mellem Cliff Goddard og flere spanskgrammatikere i Danmark og udlandet, inklusive undertegnede forfatter. Blandt andet skal den åbenhed, varme og direkte kommunikation, som danske studerende oplevede i de spansktalende lande (se sektion 2.3.), udforskes og systematiseres i passende scripts. Et lignende udviklingsarbejde er planlagt for tysk.

5. Opsummering

I denne artikel har jeg argumenteret for, at etnopragsmatik har potentiale til at bidrage til en mere interkulturelt orienteret sprogundervisning i overensstemmelse med både europæiske og danske retningslinjer. Tilgangen kan selvfølgelig ikke i sig selv omfatte alle de aspekter om interkulturel forståelse, som er påpeget i Byrams model, men den kan yde et vigtigt bidrag. For eksempel kan man arbejde med etnopragsmatik med fokus på både egen og fremmede kulturer, da forståelse af egne kulturelle værdiers særpræg er første skridt mod interkulturel forståelse. I forhold til andre pragmatiske teorier bidrager etnopragsmatik med et udvidet fokus, da ikke alene lingvistiske elementer, men også relaterede non-verbale kommunikationsmønstre og værdier er i sigte. Afslutningsvis har jeg påpeget nogle af de udviklingsopgaver, som vi/man står foran, hvis den etnopragsmatik tilgang skal didaktiseres, og jeg har skitseret nogle initiativer og forsøg i den retning, som er i gang i Danmark i dag.

Henvisninger

- Agar, M. (1994). *Language Shock: Understanding the culture of conversation*. New York: William Morrow.
- Ambjørn, L. (2015). Interpersonel nærhed i hverdagsamtalen. Forslag til inkorporering af en interkulturel dimension i spanskundervisningen på det gymnasiale niveau, *Rodrigo* 135, 46-60.

- Andersen, H.L. & C. Blach (2010). *Tysk og fransk fra grundskole til universitet. Sprogundervisning i et længdeperspektiv*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Belz, J. (2003). Linguistic perspectives on the development of intercultural competence in telecollaboration, *Language Learning and Technology* 7(2), 68-99.
- Brown, P. & S. Levinson (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Europarådet (2001). *Den Fælles Europæiske Referenceramme for Sprog: Læring, Undervisning og evaluering*. Tilgængelig online:
file:///C:/Users/romssf/Downloads/111221%20den_faelles_europaeiske_referenceramme.pdf
- Fernández, S. (2009). At undervise i grammatik på de nye fremmedsprogsstudier: Udfordringer og perspektiver, i E.S. Jensen, et al. (red.) *Ny forskning i grammatik* 16, 91-110.
- Fernández, S. (2015). Un estudio de las concepciones de los profesores acerca de la enseñanza de competencia intercultural en la clase de español como lengua extranjera, *Milli Mála. Journal of Language and Culture* 7, 95-120.
- Fernández, S. (2016). Possible contributions of ethnopragmatics to second language learning and teaching, i S. Vikner, H. Jørgensen & E.v. Gelderen (red.) *Let us have articles betwixt us. Papers in Historical and Comparative Linguistics in Honour of Johanna L. Wood*, Aarhus: Department of English School of Communication & Culture, Aarhus University, 185-206.
- Goddard, C. (2004). "Cultural Scripts": a New Medium for Ethnopragmatic Instruction, i M. Achard & S. Niemeier (red.) *Cognitive Linguistics, Second Language Acquisition, and Foreign Language Teaching*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 143-164.
- Goddard, C. (2005). *The languages of East and South East Asia*. Oxford: Oxford University Press.
- Goddard, C. (2006). Ethnopragmatics: A new paradigm, i C. Goddard (red.) *Ethnopragmatics: Understanding discourse in cultural context*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1-29.
- Goddard, C. (2010). Cultural scripts: applications to language teaching and intercultural communication, *Studies in Pragmatics [China]* 3, 105-119.
- Goddard, C. & A. Wierzbicka (2004). Cultural scripts: What are they and what are they good for? *Intercultural Pragmatics* 1-2, 153-166.
- Goddard, C. & A. Wierzbicka (2007). Semantic primes and cultural scripts in language learning and intercultural communication, i G. Palmer & F.

- Sharifian (red.) *Applied Cultural Linguistics: Implications for second language learning and intercultural communication*. Amsterdam: John Benjamins, 105-124.
- Hymes, D. (1972). On Communicative Competence, i J. Pride & J. Holmes (red.) *Sociolinguistics*. Baltimore: Penguin Education, 269-293.
- Jackson, J. (2014). *Introducing language and intercultural communication*. London and New York: Routledge.
- Jedynak, M. (2011). The Attitudes of English Teachers Towards Developing Intercultural Communicative Competence, i J. Arabski & A. Wojtaszek (red.) *Aspects of Culture in Second Language Acquisition and Foreign Language Learning*, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 63-73.
- Koike, Dale & Larcorte, Manel. (2014). Toward intercultural competence: from questions to perspectives and practices of the target culture, *Journal of Spanish Language Teaching* I(1), 15-30.
- Levisen, C. (2012). *Cultural Semantics and Social Cognition. A case study of the Danish universe of meaning*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Peeters, B. (2009). Language and cultural values: The ethnolinguistic pathways model, *FULGOR* 4(1), 59-73.
- Peeters, B. (2013). Language and Cultural Values: Towards an applied ethnolinguistics for the foreign language classroom, i B. Peeters, C. Béal & K. Mullan (red.) *Cross-culturally speaking, speaking cross-culturally*, Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 231-260.
- Porto, M. (2013). Language and intercultural education: an interview with Michael Byram, *Pedagogies: An Intercultural Journal* 8(2), 143-162.
- Pozzo, M.I. & S. Fernández (2008). La cultura en la enseñanza de español LE: Argentina y Dinamarca, un estudio comparativo, *Diálogos Latinoamericanos* 14, 99-127.
- Sercu, L., M.C.M. García & P.C. Prieto (2005). Culture Learning from a Constructivist Perspective. An Investigation of Spanish Foreign Language Teachers's Views. *Language and Education* 19(6), 483-495.
- Takahashi, S. (2010). The effect of pragmatic instruction on speech act performance, i A. Martínez-Flor & E. Usó-Juan (red.) *Speech Act Performance: Theoretical, Empirical and Methodological Issues*, Amsterdam: John Benjamins, 127-142.
- Undervisningsministeriet (2013). Læreplaner og vejledninger – stx. Tilgængelig online:
<http://www.uvm.dk/Uddannelser/Gymnasiale-uddannelser/Fag-og-laereplaner/Fag-paa-stx>

- Wierzbicka, A. (1985). Different languages, different cultures, different speech acts: English vs. Polish, *Journal of Pragmatics* 9, 145-178.
- Wierzbicka, A. (1991). *Cross-Cultural Pragmatics*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Wierzbicka, A. (1997). *Understanding Cultures through their Key Words*. Oxford: Oxford University Press.
- Wierzbicka, A. (1999). *Emotions across Languages and Cultures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wierzbicka, A. (2005). Empirical Universals of Language as a Basis for the Study of Other Human Universals and as a Tool for Exploring Cross-Cultural Differences, *ETHOS* 33(2), 256-291.
- Wierzbicka, A. (2006a). *The English Language: Meaning and Culture*. New York: Oxford University Press.
- Wierzbicka, A. (2006b). Anglo scripts against 'putting pressure' on other people and their linguistic manifestations, i C. Goddard (red.) *Ethnopragmatics: Understanding discourse in cultural context*, Berlin: Mouton de Gruyter, 31-63.
- Wierzbicka, A. (2010). *Evidence, Experience and Sense: The hidden cultural legacy of English*. New York: Oxford University Press.
- Young, T. & I. Sachdev (2011). Intercultural communicative competence: exploring English language beliefs and practices, *Language awareness* 20(2), 81-98.

Ledstilling i ledsætninger i dansk som arvesprog i Argentina. Et foreløbigt studium

Anna Sofie Hartling

This paper presents a case study of word order variation in subordinate clauses (henceforth ‘subclauses’) in Heritage Danish in Argentina. In European Danish, the placement of the sentence adverbial traditionally distinguishes so-called main clause word order (conj>S>Vfin>Adv) and subclause word order (conj>S>Adv>Vfin). The paper shows that this normative distinction still holds in more than half of the subclauses in Heritage Danish in Argentina, and, except for the relative clauses, to an even higher degree than in colloquial European Danish. Hence, the word order distribution in Heritage Danish also differs from Heritage Norwegian and Swedish where word order in subclauses has become optional due to incomplete acquisition of the heritage language.

Nøgleord: ledstilling, ledsætninger, variation, arvesprog, sprogkontakt, dansk/spansk

1. Indledning

Ledstilling i ledsætninger – og især ‘helsætningsledstilling’ i ledsætninger som et af mange eksempler på et ‘helsætningsfænomen’ (‘Main Clause Phenomenon, MCP’) – er i de senere år i vidt omfang blevet udforsket i de skandinaviske sprog. Fokus har især været på hvad der forudsætter at ‘helsætningsledstilling’ eller V2 kan forekomme i en underordnet sætningskontekst (‘indlejret V2’), og hvilken effekt det har når det sker. Mange af undersøgelserne er formelle (generative)¹ i deres tilgang og baserer sig på intuition eller test af acceptabili-

1 Fra generativt hold har man bl.a. diskuteret det standpunkt som har været gældende i årtier: at man ikke kan flytte et led ud af en underordnet sætning med V2 (Andersson 1975, de Haan & Weermann 1986). Julien (2008:168) viser at det er muligt for norsk- og svensktalende (her de svenske eksempler): “Den här artikeln sade hon at hon fick inte tid att läsa” – og også med faktive prædikater i hovedsætningen: “Den här artikeln glömde hon att hon hade redan läst”.

tet, og mange beskæftiger sig (fortrinsvis) med skriftsprog. En meget væsentlig undtagelse herfra udgør Jensen & Christensens omfangsrige undersøgelse af V>adv (V2) hhv. adv>V (V3) i ledsætninger i dansk talesprog hos talere fra tre generationer og fra to steder i Danmark (Vinderup i Jylland og København) (se fx Jensen & Christensen 2013; Christensen & Jensen 2014a, 2014b).

I denne artikel fremlægger jeg en undersøgelse af ledstilling i ledsætninger hos fire dansktalende efterkommere til danskere der udvandrede til Argentina mellem ca. 1850 og 1930.²

1.1. Dansk-argentinere som arvesprogstalere og dansk i Argentina som arvesprog

Kun en relativt lille del af de mange tusinde efterkommere til de danske udvandrere i Argentina i dag taler og/eller forstår dansk, og vi kan konstatere at dansk som arvesprog er ved at forsvinde i Argentina. Men skønt det på den ene side er på retur, er det på den anden side ualmindelig velbevaret, både set i forhold til hvor mange år siden udvandringen fandt sted og sammenlignet med dansk i USA.

De efterkommere af danske udvandrere der taler og/eller forstår dansk i dag i 2., 3., 4. og helt op til 5. generation, passer godt på definitionen af arvesprogstalere, ‘heritage speakers’, som den fx er formuleret hos Polinsky (2011):

A heritage speaker is a bilingual who grew up hearing and possibly speaking an immigrant language or a minority language as a home language, and who has been dominant in the majority language of the wider community at least since early childhood. (2011:306).

Et arvesprog, ‘heritage language’, er altså et minoritets- eller immigrantsprog som er tilegnet på en “naturlig” måde, men som kan være karakteriseret af at inputtet kvanti- og kvalitativt er mere begrænset end det der gælder for tilegnelsen af et førstesprog i monolingvale situationer. Desuden er det ofte påvirket af det omgivende samfunds majoritetssprog og den manglende skoling i og på sproget. Derudover er der tale om sprog med kulturel betydning for den gruppe af mennesker med fælles oprindelse der er vokset op med det (Polinsky & Kagan 2007; Benmamoun et al. 2013). Et arvesprog er først et

2 Jeg har foretaget undersøgelsen i forbindelse med mit ph.d.-projekt om dansk i Argentina. Mit projekt er indlejret i et større forskningsprojekt, ‘Danske stemmer i USA og Argentina’, ved Københavns Universitet.

arvesprog når det nedarves hos andengenerationsimmigranterne. De arver det fra deres forældre, dvs. førstegenerations-immigranterne, hvis variant af sproget kaldes for 'baseline'.

Forskningsfeltet 'heritage linguistics' er forholdsvis nyt i Danmark skønt det i Nordamerika – og til dels i det øvrige Skandinavien – har eksisteret som sådan i flere årtier.

På grund af de sociokulturelle fællestræk ved arvesprog (skitseret ovenfor) hersker der inden for 'heritage linguistics' en antagelse om at arvesprog også deler en række grammatiske og fonetiske træk som adskiller dem fra både L1- og L2-sprog. Ud over at finde frem til disse ligheder på tværs af arvesprogene går bestræbelserne i høj grad på at bestemme om det enkelte sproglige særtræk skyldes afbrudt tilegnelse ('incomplete acquisition'), sprogvækkelse ('attrition'), kontakt med det dominerende sprog ('transfer') eller evt. sprogin-tern forandring ('drift').

Formålet med denne artikel er at fremlægge de første resultater af en undersøgelse af om distributionen af V>adv- og adv>V-ledstilling i ledsætninger i arvesprogsvarieteteten afviger fra den man finder i danmarksdansk talesprog. Videre studier vil vise om eventuelle afvigelser på dette punkt og i forhold til andre morfosyntaktiske træk skyldes afbrudt tilegnelse, sprogvækkelse eller kontakten med spansk. Selve kontaktsituationen kan både have ført til strukturer der er konvergeret mod spansk, og strukturer der **ikke** er konvergeret mod spansk. Sidstnævnte kan betegnes kontaktinduceret nonkonvergens, og en mulig konsekvens heraf er at strukturer som de to sprog har til fælles, bliver konserveret og mere stabile i minoritetsproget, på bekostning af andre mulige semantiske ækvivalenter (Kaufman 2010: 481).

2. Udgangspunkt for casestudiet

Benmamoun et al. (2013:148) angiver at syntaks, herunder ledstilling, ikke er så sårbart som fx bøjningsmorfologi over for en tilegnelse der mere eller mindre afbrydes hos arvesprogstalere i form af reduceret input. Flere studier af ledstilling blandt arvesprogstalere med skandinaviske og islandske rødder tyder dog på at det **er** et felt der udviser stor variation (se fx Flodell 1996; Kühl 2014; Arnbjörnsdóttir 2015; Eide & Hjelde 2015; Larsson & Johannessen 2015a;2015b).

Netop Larsson & Johannessens (2015a; 2015b) arbejde om ledstilling i norsk og svensk arvesprog i USA er en af kilderne til grundantagelsen i det case-studie, jeg præsenterer her, om at fordelingen af ledsætnings- og helsætnings-

ledstilling (herefter adv>V- og V>adv-ledstilling) i ledsætninger i talt dansk i Argentina er forskellig fra det mønster man finder i danmarksdansk talesprog. De finder overordnet set at normafvigelserne i ledstillingen i ledsætninger i norsk og svensk i USA er så store at man kan tale om at en forandring har fundet sted i syntaksen i svensk og norsk arvesprog. Samtidig konkluderer de at denne forandring ikke skyldes kontakten med majoritetssproget engelsk, men derimod ‘afbrudt tilegnelse’ af arvesproget (jf. afsnit 2.2.). Det gør det oplagt at undersøge om en parallel udvikling har fundet sted i dansk i Argentina.

Men i første omgang er antagelsen om at der er en forskel på ledstillingsfordelingen i ledsætninger i dansk i Danmark og dansk i Argentina, baseret på data hvor man fx kan observere flere forekomster af attributive ledsætninger med V>adv-ledstilling. Dette forekommer sjældent i danmarksdansk (jf. afsnit 2.1.). Det er eksempler som (1):

- (1) DOB: så der gik vi så i # i skole # de sidste # femte og # sexto grado som var jo # dengang eksisterede! det ikke #³

I det følgende gennemgår jeg kort ledstillingsmønstrene i ledsætninger i hhv. (moderne) danmarksdansk talesprog (baseret på bl.a. Jensen 2011; Jensen & Christensen 2013; Christensen & Jensen 2014a, 2014b) og talt svensk og norsk arvesprog i USA (baseret på Larsson & Johannessen 2015a, 2015b).

2.1. Ledstilling i ledsætninger i danmarksdansk talesprog

I ledsætninger i moderne danmarksdansk talesprog anvendes ikke kun den af standardnormen foreskrevne ledstilling i ledsætningsskemaet (jf. eksempel (4)). Jensen (2011) og Christensen & Jensen (2014b) finder at omkring halvdelen af de ledsætninger der lader sig analysere i forhold til ledstilling, har V>adv-ledstilling.⁴ Det gælder for dansk at ledstillingen kun kan afgøres i de ledsætninger der indeholder et sætningsadverbial, SA, og Jensen & Christensen (2013:39) konkluderer at man i det samlede antal ytrede ledsætninger derfor

3 På trods af sin ufuldstændighed lader den understregede ledsætning ikke nogen tvivl om ledstillingen og er derfor talt med.

4 Resultaterne bygger på en stor undersøgelse af udskrifter af 132 1-3 timer lange optagelser med 91 informanter fordelt på to geografiske steder, Vinderup i Vestjylland og København, og på tre aldersgrupper: Generation 1 (født i perioden 1942-63), Generation 2 (født i perioden 1964-1974) og Generation 3 (født 1989-92). Optagelserne udgør en del af LANCHART-korpusset.

kun kan analysere 25 %. Når de inddeler ledsætningerne efter type, finder de følgende mønstre:

Nominale ledsætninger	45 % V>adv-ledstilling; 64 % når man inkluderer såkaldt citerede og primære ledsætninger (Jensen & Christensen 2013:48)
Adverbielle ledsætninger	60 % V>adv-ledstilling (Christensen, Jensen & Christensen 2015:108)
Attributive ledsætninger	4 % V>adv-ledstilling (Jensen 2011:134)

I danmarksdansk talesprog er flere ledstillinger mulige i ledsætninger, men de tre hyppigste svarer til eksemplerne i (2), (3) og (4):

V>adv, 'helsætningsskema'

	K	X	V _{fin}	(S)	SA	(FV/FA)
(2)	at	han	spiste		vist ikke	pasta i går
(3)	at	i går	spiste	han	vist ikke	pasta

adv>V, 'ledsætningsskema'

	K	S	SA	V	(FV/FA)
(4)	at	han	vist ikke	spiste	pasta i går

Jensen & Christensen (2013:51) og Christensen, Jensen & Christensen (2015:112) påviser endvidere at konjunktionstypen spiller en stor rolle for hvilken ledstilling de nominale og adverbielle ledsætninger har, og de finder følgende fordeling:

- For de nominale ledsætninger gælder det at V>adv-ledstilling langt overvejende findes i *at*-ledsætninger eller ledsætninger uden nogen konjunktion, mens kun 8 % af ledsætningerne med *hv*-ord eller *om* har V>adv-ledstilling.
- For de adverbielle ledsætninger er der V>adv-ledstilling i 89 % af *fordi*-ledsætningerne og 63 % af dem med implicit konjunktion, og kun i 9 % af ledsætningerne med andre typer konjunktioner.

Hvad angår det semantisk-pragmatiske aspekt ved valg af ledstilling i ledsætninger, har Christensen, Jensen og Christensen med deres undersøgelser

kunnet bekræfte den hypotese, som er foreslået af bl.a. Heltoft (1999), om at V>adv-ledstillingen signalerer at den vigtigste information i sætningen skal findes i ledsætningen og ikke i oversætningen. V>adv-ledstilling forgrunder m.a.o. ledsætningen.

Vi kan af gode grunde ikke vide præcis hvordan ledstillingsfordelingen i ledsætninger var i det sprog som er baseline for arvesprogstalerne af dansk i Argentina i dag, dvs. dansk talesprog fra midten af det 19. århundrede til ca. 1930. Det nærmeste vi kan komme det, er Gregersen & Pedersen (2001) der viser hvordan den typologiske distinktion mellem helsætning og ledsætning var konventionaliseret i skriftsproget omkring 1900. Samtidig viser de ved at sammenholde moderne talesprog med dialektalt talesprog at V>adv-ledstilling er et relik i talesproget som aldrig helt har været forsvundet. Dialektalt har den stået stærkest i Jylland og på Fyn (Pedersen 1996). Vi kan altså konstatere at V>adv-ledstillingen også har været anvendt i ledsætninger i de år hvor danskerne udvandrede til Argentina. Vi ved blot ikke hvor udbredt denne anvendelse har været sammenlignet med hvor udbredt den er blandt danskere født mellem 1942 og 1992 (jf. Jensen & Christensens undersøgelser). Det foreliggende casestudie er et skridt på vejen mod at finde ud af hvor på dette kontinuum dansk i Argentina befinder sig, og at finde frem til grundene til at det placerer sig der.

2.2. Ledstilling i ledsætninger i norsk og svensk arvesprog i USA

Som nævnt ovenfor er Larsson & Johannessen (2015a, b) kommet frem til at der i norsk og svensk arvesprog i USA er sket en forandring i syntaksen i forhold til udgangspunktet, dvs. baseline. De finder V>adv-ledstilling i alle typer af ledsætninger, og de argumenterer på den baggrund for at “Heritage Scandinavian has optional V-to-T movement”, og at denne “flytning” er uafhængig af ledsætningstype (2015a: p.172-3). De forklarer som nævnt forandringen i syntaksen hos arvesprogstalerne med “incomplete acquisition”, altså at tilegnelsen er blevet afbrudt, og ekspliciterer samtidig at forandringen kun er **indirekte** afhængig af kontakten med engelsk: I takt med at engelsk bliver arvesprogstalerne primære og stærkeste sprog, afbrydes tilegnelsen af arvesproget.

Deres konklusioner bygger på at de finder V>adv-ledstilling i omtrent halvdelen af det samlede antal ledsætninger i arvesprogsdataene, mens “the verb generally follows negation” i relativsætninger, underordnede spørgsmål og betingelsessætninger i de data de har fra førstegenerationsindvandrere i

USA (2015a:165).⁵ De plæderer i øvrigt for at dette baselinesprog har samme ledstillingssyntaks som de moderne europæiske varieteter af svensk og norsk (2015a:166). Med *at*-sætninger er det anderledes idet visse prædikater i oversættelsen “tillader” V>adv-ledstilling i den efterfølgende *at*-sætning på baseline/moderne svensk og norsk, men Larsson & Johannessen finder stadig en stor diskrepans mellem disse varieteter og arvesprogsvarieteterne: 50,6 % af *at*-sætningerne i den norske del⁶ af det såkaldte Nordic Dialect Corpus (jf. www.tekstlab.uio.no/nota/scandiasyn) har V>adv-ledstilling mod 94 % i deres arvesprogsdata. De 94 % dækker imidlertid over kun 15 eksempler (Larsson & Johannessen 2015a:170; 2015b:245,250).

Hvad angår afbrudt tilegnelse som forklaringsfaktor, bygger Larsson & Johannessen (2015a:175ff) det på studier der viser at også svenske og norske L1-lørnere (monolingvale børn), dvs. talere hvis tilegnelse endnu ikke er fuldendt, har valgfri ledstilling i ledsætninger. De konkluderer på det grundlag at ledstillingsvalgfriheden “appears to be a feature of incompletely acquired Scandinavian in general”.

Larsson & Johannessen finder i det de kalder ‘Heritage Scandinavian’ (svensk og norsk i USA), et nyt og forandret mønster i ledstillingen i ledsætninger, som de plæderer for, ikke skyldes transfer fra engelsk. Deres undersøgelse inspirerer til at forsøge at svare på om dette også gælder for et andet eksempel på ‘Heritage Scandinavian’, nemlig dansk i Argentina.

3. Datamateriale og metode

I løbet af tre feltarbejder i 2014 og 2015 har vi i projektet ‘Danske Stemmer i Argentina’ lavet optagelser med over 100 arvesprogstalere af dansk i Argentina. Den ældste informant er født i 1911, den yngste i 1971. Gennemsnitsalderen

5 Larsson & Johannessens (2015a;b) kvantitative basis er meget lille: I alt indgår 32 ledsætninger med K=*om/som/at* og SA=*ikke* for arvesprogsdelen og 54 ledsætninger med K=*om/som/at* og SA=*ikke* for baseline/moderne svensk og norsk. Desuden dækker den kvantitative del af analysen i realiteten kun det norske arvesprogskorpus da der endnu ikke fandtes transskriptioner af det tilsvarende svenske. Larsson & Johannessen (2015b: 251) argumenterer for at deres resultater også gælder for svensk i USA da der er “no reason to assume that Heritage Swedish should be different from Norwegian, and it is easy to find examples of the verb-adverb order”.

6 Kun data for norsk talesprog repræsenterer kvantitativt det som Larsson & Johannessen kalder “European Scandinavian”. Det har været nødvendigt eftersom også kun de norske arvesprogsdata analyseres kvantitativt (jf. note 5).

for informanterne er ca. 75 år. Den aldersmæssige uligevægt i informantgruppen afspejler den faktiske fordeling i sprogkompetencen; vi er ikke stødt på nogen under 40 år der taler dansk aktivt, og kun de allerældste bruger det regelmæssigt. Vores data består først og fremmest af 60-90 minutter lange semistrukturerede interview med informanterne.

For at afprøve de hypoteser om ledstilling i ledsætninger i dansk i Argentina som jeg har opstillet for dette casestudie, har jeg udtaget fire interview med fire forskellige talere som har følgende karakteristika:

- 1) ABO, mand, født 1933, interviewlængde: 01:17:25

Sprog	- dansk L1 - spansk hen ad vejen
I Danmark	- tre år på Sjælland (14-17 år)
Skolegang	- ingen offentlig skolegang i Argentina; undervist af mor (sammen med nabolagets børn)
Udvandring	- far fra Sjælland, årstal ukendt - mor fra Sjælland, årstal ukendt

- 2) CMK, kvinde, født 1935, interviewlængde: 01:35:30

Sprog	- dansk L1 - spansk ved skolestart (5 år)
I Danmark	- én gang i 1993 (ferie)
Skolegang	- ingen offentlig undervisning på/i dansk
Udvandring	- far fra Fyn, årstal ukendt - morforældre fra den nordøstlige del af Jylland, årstal ukendt

- 3) DOB, kvinde, født 1921, interviewlængde: 01:40:53

Sprog	- dansk L1 - spansk ved skolestart (5 el. 6 år)
I Danmark	- tre år i det midtøstlige Jylland (8-11 år)
Skolegang	- ingen offentlig undervisning på/i dansk i Argentina
Udvandring	- far fra Sorø/København/Berlin i 1874 - mor fra det midtøstlige Jylland i 1891

- 4) BEB, kvinde, født 1933, interviewlængde: 01:34:40

Sprog	- dansk L1 - spansk ved skolestart (5 år)
I Danmark	- én gang i 1999 (ferie)
Skolegang	- ingen offentlig undervisning på/i dansk
Udvandring	- far fra det nordvestlige Jylland, årstal ukendt - morforældre fra ? omkring 1880

De fire talere er repræsentative for vores informanter og indbyrdes sammenlignelige: De har alle dansk som deres første sprog, de talte det hjemme med deres forældre, og tre af dem lærte ikke spansk før de begyndte i skole. To af dem har boet i tre år i Danmark som ganske unge, og de andre to har kun været én gang i Danmark, på ferie i 1990'erne. Også hvad angår køn afspejler de fordelingen i vores informantgruppe hvor omtrent to tredjedele er kvinder – hvilket igen nogenlunde afspejler den faktiske kønsfordeling i den arvesprogsdanskaltende population i Argentina. Der er flere kvinder end mænd tilbage i den ældste generation, og derudover har flere kvinder end mænd haft interesse i at videregive og bevare det danske sprog, ligesom de også traditionelt i mindre grad har været i berøring med majoritetssamfundet og derfor har “kunnet klare sig” med dansk.

I de fire interview har jeg opmærket samtlige forekomster af alle typer ledsætninger med sætningsadverbial, med alle slags konjunktioner og alle slags sætningsadverbialer.⁷ I 75 ud af 111 sætninger er sætningsadverbialet *ikke*, sommetider i kombination med et andet adverbial, fx *jo ikke*, *ikke rigtig* og *ellers ikke*. Det næsthøypigste sætningsadverbial er *jo* med 10 forekomster (hvor det står alene). De resterende sætningsadverbialer er kun repræsenteret med tre eller færre forekomster, eksempelvis *aldrig*, *godt*, *sådan*, *lige*, *nok*, *nu*, *altså*, *virkelig*, *bare*, *egentlig*. Dernæst har jeg kategoriseret alle sætningerne i forhold til dels ledstilling, adv>V- respektive V>adv-ledstilling, dels syntaktisk funktion, dvs. jeg har bestemt om ledsætningerne var nominale, adverbielle eller attributive.

4. Resultater

4.1. Det generelle billede

I alt ytrer de fire talere 123 ledsætninger med sætningsadverbialer. 12 af disse udtrykker direkte citeret tanke eller tale uden indledende konjunktion, som i (5):

- (5) (DOB)# men så sagde min far # jamen jeg kan ikke bo oppe i # urskoven

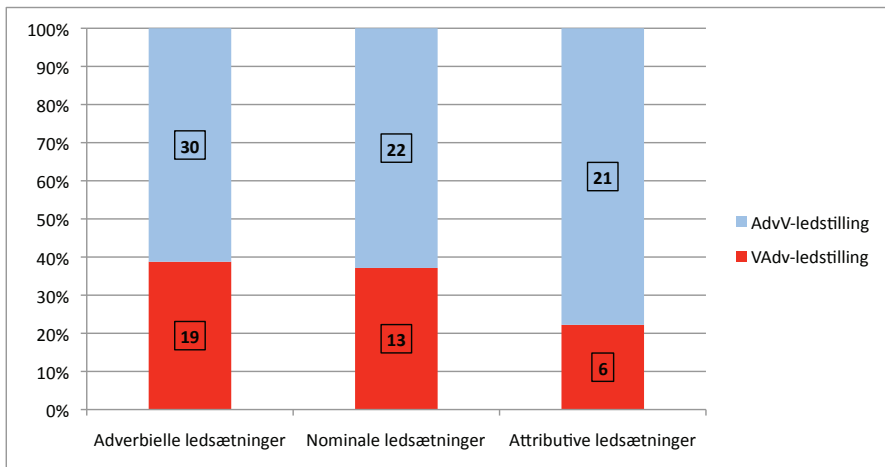
7 I denne artikel har jeg taget udgangspunkt i den liste over sætningsadverbialer som Jensen og Christensen har udarbejdet i forbindelse med deres undersøgelse, og går ikke ind i diskussionen om hvad der konstituerer et sætningsadverbial. *sådan* (jf. nedenfor) står ikke på denne liste, men det optræder i mine data to gange tydeligvis som talerens kommentar til det ytrede.

Alle 12 forekomster har V>adv-ledstilling, og det ækvivalerer med Jensen & Christensens (2013:48) resultater for danmarksdansk hvor der heller ikke er fundet nogen tilfælde af ledsætningsledstilling i denne kontekst. Man kan derfor regne dem for “citerede helsætninger” og derfor også uden for “the envelope of variation”. Af samme grund har jeg ikke inkluderet dem i analysen.

Af de resterende 111 ledsætninger med sætningsadverbial har 34 % (n=38) V>adv-ledstilling. Sammenlignet med de 49 % ledsætninger med V>adv-ledstilling i danmarksdansk betyder det altså at der er færre helsætningsformede ledsætninger i dette udsnit af dansk i Argentina end i dansk i Danmark. Det tyder på at fordelingen – og derfor muligvis også betydningen af de to ledstillinger – er forskellig fra danmarksdansk, men vi er naturligvis nødt til at analysere meget mere data for at kunne bekræfte det.

4.2. Resultater fordelt på ledsætningstype og konjunktional

Alle fire talere har en meget ens fordeling af ledstilling i ledsætningerne. Jeg har derfor stablet talerne i figur 2. Søjlerne repræsenterer procentsatser, men det faktiske antal forekomster er noteret på hver søjle.

Figur 1. Ledsætninger, fordelt på type.

I grafen ovenfor ser det ud til at de adverbelle og de nominale ledsætninger har mere V>adv-ledstilling end de attributive i dansk i Argentina. Jeg har chi-i-anden-testet for at se om forskellen mellem den relativt højere andel af V>adv-ledstilling i de adverbelle og de nominale ledsætninger end i de attributive ledsætninger er statistisk signifikant. Det giver resultatet $p = 0,13$, og

dermed har de attributive ledsætninger altså **ikke** lavere sandsynlighed for at have V>adv-ledstilling end de nominale og de adverbielle ledsætninger under ét. Imidlertid er de faktiske antal forekomster så få at det formentlig ikke giver et helt retvisende billede. Et større datagrundlag er nødvendigt for at kunne sige noget om ledstillingstendensen for attributivsætningerne i forhold til de to andre typer ledsætninger.

De attributive ledsætninger ser ud til i højere grad at tillade V>adv-ledstilling i dansk i Argentina (med 22 %) end i dansk i Danmark (med 4 %, som dækker over 71 forekomster ud af i alt 1.786 attributive ledsætninger). En chi-i-anden-test kan ikke anvendes her da de seks ledsætninger med V>adv-ledstilling i dansk i Argentina er underrepræsenterede i forhold til det øvrige antal forekomster. Med en Fisher's exact test (som dog også er behæftet med usikkerhed når tallene er så små), får man resultatet $p=0,0007$. Det giver således en statistisk begrundet hypotese om at de attributive ledsætninger i dansk i Argentina har en højere sandsynlighed for at have V>adv-ledstilling end de attributive ledsætninger i danmarksdansk. Det vil vise sig om resultatet holder når vi analyserer et større datasæt.

Når man ser på konjunktionerne i de adverbielle og de nominale ledsætninger, er fordelingen meget lig den man finder i danmarksdansk (jf. afsnit 2.1.). Blandt de 19 adverbielle ledsætninger med V>adv-ledstilling har 14 konjunktionen *fordi*, mens de nominale ledsætninger med V>adv-ledstilling alle er indledt af enten *at* (7 forekomster) eller ingen konjunktion (6 forekomster). Det lader altså til at være de samme konjunktioner eller udeladelsen af dem der giver øget tendens til V>adv-ledstilling i nominale og adverbielle ledsætninger i dansk i Argentina som i dansk i Danmark.

4.3. Ledstilling i ledsætninger i dansk i Argentina versus i norsk og svensk i USA

Sammenholder man resultaterne med Larsson & Johannessens konklusioner, kan man konstatere at vi **også** finder V>adv-ledstilling i alle typer af ledsætninger. Dog lader valget af ledstilling **ikke** til at være valgfrit i dansk i Argentina: For det første er der stadig samlet set en præference for adv>V-ledstilling som endda for de nominale og de adverbielle ledsætninger er større end i moderne danmarksdansk talesprog. For det andet ser der også ud til at være en meget klar korrelation mellem V>adv-ledstilling og visse konjunktioner (præcis som i danmarksdansk).

Larsson & Johannessen argumenterer for at V>adv-ledstillingen er uafhængig af ledsætningstype. Mit casestudie kunne ikke vise at de attributive

ledsætninger havde signifikant lavere sandsynlighed for V>adv-ledstilling end de nominale og de adverbielle, og dermed kan vi foreløbig ikke afvise en tilsvarende typeafhængighed i dansk i Argentina.

Vi er ikke endegyldigt i stand til at sige om en forandring har fundet sted i syntaksen i forhold til de danske udvandreres 'baselinesprog', svarende til Larsson & Johannessens udlægning af deres resultater. Ikke desto mindre ved vi at der i udvandringsårene har været dialektal variation – og formentlig også i standardlignende talesprog – i forhold til ledstilling (Pedersen 1996, Gregersen & Pedersen 2000). Derfor ville der formentlig ikke kunne være tale om samme drastiske forandring i arvedansk som den Larsson & Johannesen argumenterer for har fundet sted i arvesvensk- og norsk. Vi ved endnu ikke med sikkerhed hvilken rolle 'afbrudt tilegnelse' spiller i produktionen af ledsætninger i dansk i Argentina.

5. Diskussion og afrunding

På baggrund af det foreliggende casestudie antager jeg at andelen af V>adv-ledstilling måske nok er lidt lavere i dansk i Argentina samlet set, men også at korrelationen mellem konjunktionstype og V>adv-ledstilling i nominale og adverbielle ledsætninger ikke er afgørende anderledes end den man finder i moderne danmarksdansk talesprog idet det fortrinsvis var de fire taleres *fordi*- og *al*-sætninger og sætninger uden konjunktion der havde V>adv-ledstilling. De attributive ledsætninger udviser i nærværende studium en signifikant afvigelse i ledstillingsfordelingen fra danmarksdansk. Samtidig viste det sig at være statistisk tilfældigt at der var relativt færre attributive end nominale og adverbielle ledsætninger med V>adv-ledstilling. Det vil være en markant og interessant forskel fra danmarksdansk hvis det ved inddragelse af mere data fortsat viser sig at de attributive faktisk har en lige så høj andel af V>adv-ledstilling som de to andre typer ledsætninger. Dette casestudie afføder et brugbart hypotesegrundlag for videre studier af ledstilling i ledsætninger i dansk i Argentina.

Når det kommer til betydningen af hhv. den ene og den anden ledstilling i dansk i Argentina, har vi endnu ikke noget bud. Jeg har endnu ikke analyseret sætningerne i mine data for at se hvad det betyder – eller **om** det overhovedet betyder noget – at bruge V>adv-ledstilling. Man kan sagtens forestille sig at den danmarksdanske semantiske distinktion mellem ledstillingerne er brudt sammen, eller at den måske aldrig har fungeret på den måde i dansk i Argentina. De udvandrefterkommere der taler dansk i Argentina i dag,

har arvet et dansk i hvilket distinktionen muligvis endnu ikke var etableret (Gregersen & Pedersen 2001).

Som det fremgik af afsnit 2.1., er de ældste informanter i Jensen & Christensens studium af ledstilling i ledsætninger i talt dansk i Danmark født i 1942, og det er endog kun et udsnit af de 91 informanter. Når det alligevel synes rimeligt at sammenligne de fire dansk-argentinske informanter (født ml. 1921 og 1935) i dette casestudie med resultaterne af det store danske studium, er det fordi Jensen & Christensen finder at distinktionen mellem *adv>V*- og *V>adv*-ledstilling i talesprog først og fremmest er betinget af sproglige faktorer, ikke af de sociale variabler (Jensen & Christensen 2013:54, Christensen, Jensen & Christensen 2015:113).

Sammenholdt med Larsson & Johannessens undersøgelse af svensk og norsk i USA, kan man sige at dette casestudie umiddelbart peger på at der ikke er valgfri ledstillingsbrug i ledsætninger i dansk i Argentina. Der er en overordnet præference for *adv>V*-ledstilling, ligesom også selve konjunktionstypen lader til at være afgørende. Om ledstillingsbrugen er uafhængig af ledsætningstype, vil analyser af flere attributive ledsætninger i høj grad være med til at kaste lys over.

Skønt vi ikke ved præcis i hvor høj grad anvendelsen af *V>adv*-ledstilling er et spørgsmål om afbrudt tilegnelse af systemet, mener jeg ikke at det kan bruges som – eller i hvert fald ikke stå alene som – forklaring. Det vægtigste argument herimod er at baseret på dette studium har dansktalere i Danmark en højere andel af ledsætninger med *V>adv*-ledstilling end dansktalere i Argentina, og man må gå ud fra at tilegnelsen for talere i Danmark med dansk som deres første og primære sprog ikke har været afbrudt, og at de har tilegnet sig den ledstillingsyntaktiske struktur fuldstændigt.

Det er relevant at sætte spørgsmålstejn ved den overordnede sammenlignelighed mellem mit og Larsson & Johannessens studier: For det første undersøger de kun ledsætninger med visse konjunktioner og kun med *ikke* som sætningsadverbial. For det andet er Larsson & Johannessens udgangspunkt et andet end udgangspunktet for et studium af ledstilling i ledsætninger i enhver varietet af dansk. Vi ved at der er – og længe har været – meget stor variation på dette punkt i dansk i Danmark, mens der for svensk og norsk ikke er blevet lavet nogen store undersøgelser af fænomenet i talesprog. Det som Larsson & Johannessen kalder en forandring i grammatikken i svensk og norsk i USA svarer til omtrent den samme andel *V>adv*-ledstilling i ledsætninger i talt dansk i Danmark. Den forandring de taler om, kan vise sig slet ikke at være en forandring.

Perspektiverne for videre studier er mange. Foruden de allerede nævnte er aspekter som sætningens informationsstatus, type af oversætningsprædikat, adverbialtype, ledsætningens placering i oversætningen, ledsætningens længde og ledsætningens integrering i oversætningen⁸ mere eller mindre essentielle at have med i en analyse af ledstilling i ledsætninger.

Et forsøg på at indkredse årsagen til et givent ledstillingsmønster i dansk i Argentina vil også stå centralt i de videre studier. Her vil jeg vende blikket mod ledstillingen i det omgivende majoritetssprog og se på om transfer fra spansk kan have været med til at tegne mønsteret i det danske arvesprog. Spansk har langt videre muligheder når det kommer til placeringen af sætningsadverbialer i sætningen, men der er én undtagelse: Negationen *no* 'ikke' står altid umiddelbart før verbalet, fx:

	K	S	SA	V	(FV/FA)
(6)	que	(él)	no	comió	pasta ayer

Denne ledstilling svarer, som det fremgår, til det danske 'ledsætningsskema', og man kan antage at placeringen af *no* i spansk virker stabiliserende for netop denne ledstilling i ledsætninger i dansk i Argentina – eller i hvert fald når sætningsadverbialen er *ikke*. Mit casestudie har foreløbig påvist en præference for adv>V-ledstilling i sætninger med alle typer sætningsadverbialer, og det vil være interessant at undersøge om det særligt gælder sætninger med *ikke*. Hvis det desuden viser sig at ledsætningerne med *ikke* har en højere andel af adv>V-ledstilling end fx dansk i USA (som bliver udforsket som en del af 'Danske Stemmer'-projektet) vil det yderligere kunne slå fast at kontaktsproget faktisk spiller en rolle for dansk i Argentina. Desuden vil det pege på at arvesprogene måske ikke er så ens endda i deres udvikling (i så fald ville Larsson & Johannessen finde en lignende effekt), og at man er nødt til at tage en lang række sprog- og kontekstspecifikke træk med i betragtningen når man analyserer arvesprog.

8 Det er ikke alle disse faktorer der er lige relevante endsige analyserbare for alle tre typer af ledsætninger; således har fx sætningens informationsstatus og type af oversætningsprædikat kun relevans for ledsætninger som er styret af et prædikat i oversætningen, dvs. de nominale, mens det kun er væsentligt at undersøge hvor tæt knyttet ledsætningen er til sin oversætning for de adverbialle ledsætninger (jf. 'ledsætningens integrering i oversætningen').

Henvisninger

- Arnbjörnsdóttir, B. (2015). Reexamining Icelandic as a heritage language in North America, i J.B. Johannessen & J.C. Salmons (red.) *Germanic Heritage Languages in North America: Acquisition, attrition and change*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 72-93.
- Benmamoun, E., S. Montrul & M. Polinsky (2013). Heritage languages and their speakers: Opportunities and challenges for linguistics, i M. Krifka (red.) *Theoretical Linguistics*. Berlin/New York: de Gruyter Mouton, 129-181.
- Christensen, T.K., T.J. Jensen & M.H. Christensen (2015). Adverbielle led-sætningers ledstilling i dansk talesprog, i I.S. Hansen & T.T. Hougaard (red.) *MUDS - Møderne om Udforskningen af Dansk Sprog 15*, Aarhus: Institut for Kommunikation og Sprog, Aarhus Universitet, 97-115.
- Christensen, T.K. & T.J. Jensen (2014a). Sætningsadverbialer i ledsætninger som forgrundssignal, i M. Birkelund, et al. (red.) *Ny forskning i grammatik 21*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 37-53.
- Christensen, T.K. & T.J. Jensen (2014b). Det er klart at ledsætninger har da ledsætningsordstilling – eller har de?, *Nyt fra Sprognævnet 2014/1*, 1-7.
- Eide, K.M. & A. Hjelde (2015). Verb Second and Finiteness Morphology in Norwegian Heritage Language of the American Midwest, i R.S. Page & M.T. Putnam (red.), *Moribund Germanic Heritage Languages in North America: Theoretical Perspectives and Empirical Findings*, Leiden/Boston: Brill Academic Publishers, 153-189.
- Flodell, G. (1996). Immigrant Swedish in Misiones, Argentina – towards language loss, i P.S. Ureland & I. Clarkson (red.), *Language contact across the North Atlantic*, Tübingen: Niemeyer, 217-235.
- Gregersen, F. & I.L. Pedersen (2000). A la Recherche du Word Order Not Quite Perdu, i S.C. Herring, P.T.v. Reenen & L. Schøsler (red.) *Textual Parameters in Older Languages*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 393-431.
- Heltoft, L. (1999). Hierarki og rækkefølge – skandinavisk ledstilling i funktionel grammatisk belysning, i P.A. Jensen & P. Skadhauge (red.) *Sætningsskemaet i generativ grammatik*, Kolding: Institut for Erhvervsproglig Informatik og Kommunikation, Syddansk Universitet, 31-62.
- Jensen, T.J. & T.K. Christensen (2013). Promoting the demoted: The distribution and semantics of “main clause word order” in spoken Danish complement clauses, *Lingua* 137, 38-58.
- Jensen, T.J. (2011). Ordstilling i ledsætninger i moderne dansk grammatik, i P. Durst-Andersen & H.H. Müller (red.) *Ny forskning i grammatik 18*, Odense: Syddansk Universitet, 123-150.

- Kaufman, G. (2010). Non-convergence despite language contact, i P. Auer & J.E. Schmidt (red.), *Language and Space: Theories and Methods*, Berlin: De Gruyter Mouton, 478-493.
- Kühl, K. (2014). 'Det er easy at tale engelsk også'. Amerikadansk i 1960'erne og 1970'erne, *NyS* 47, 39-64.
- Larsson, I. & J.B. Johannessen (2015a). Incomplete Acquisition and Verb Placement in Heritage Scandinavian, i R.S. Page & M.T. Putnam (red.), *Moribund Germanic Heritage Languages in North America: Theoretical Perspectives and Empirical Findings*, Leiden/Boston: Brill, 153-189.
- Larsson, I. & J.B. Johannessen (2015b). Embedded word order in Heritage Scandinavian, i M. Hilpert et al. (red.) *New Trends in Nordic and General Linguistics*, Berlin: Mouton de Gruyter, 239-267.
- Pedersen, I.L. (1996). 'Der kan jo være nogen der kan ikke tåle det': Om hovedsætningsordstilling i bisætninger i danske dialekter, i B.J. Nielsen & I.L. Pedersen (red.) *Studier i talesprogsvariation og sprogkontakt: Festskrift til Inger Ejsskjær*, København: C.A. Reitzel, 242-251.
- Polinsky, M. (2011). Reanalysis in adult heritage language: A case for attrition, *Studies in Second Language Acquisition* 33, 305-328.
- Polinsky, M. & O. Kagan, O. (2007). Heritage Languages: In the 'Wild' and in the Classroom, *Languages and Linguistics Compass* 1(5), 386-295.

Topologisk og kombinatorisk syntaks som alvorligt ment skelnen

Lars Heltoft

Die topologische Tradition nach Paul Diderichsen nimmt unter den dänischen Generativisten eine zweideutige Position ein. In den zahlreichen Artikeln über die Satzklammeranalyse ist der Schluss unweigerlich derselbe: Was das topologische Modell und die topologische Analyse zu leisten hätten, sei schon in den verschiedenen Fassungen der Chomsky-Grammatik geleistet; Satzklammermodelle seien, was Konstituenten, Felder und Plätze betrifft, als Notationsvarianten generativer Konstituentenstrukturen zu betrachten. Gegen diesen Reduktionsversuch richte ich unter der Überschrift “Topologische und kombinatorische Syntax als ernst gemeinter Unterschied” eine sowohl theoretische als empirische Kritik. In einer Analyse der dänischen Prädikativkonstruktion komme ich zu dem Schluss dass die lineare und wohl auch die kategoriale Identifikation von direkten Objekten und Prädikativen in der generativen Grammatik empirisch falsch ist, was seinerseits auch auf ihre theoretischen Grundannahmen zurückzuführen ist. Zweitens erlaubt das topologische Modell im Gegensatz zur generativen Grammatik eine notwendige Differenzierung zwischen klitischen Gliedern ohne und mit Topologie. Sowohl Reflexivpronomina als auch Personalpronomina lehnen sich klitisch an die Nexuskonstituente an; die Personalpronomina sind topologisch relevant, die Reflexivpronomina aber haben keine selbständige Topologie.

Nøgleord: topologi, felt, plads, konstituentstruktur, generativ grammatik, sætningsskema, prædikativ, neksus, klise, topologisk integritet, personlige pronomener, reflektive pronomener

1. Indledning

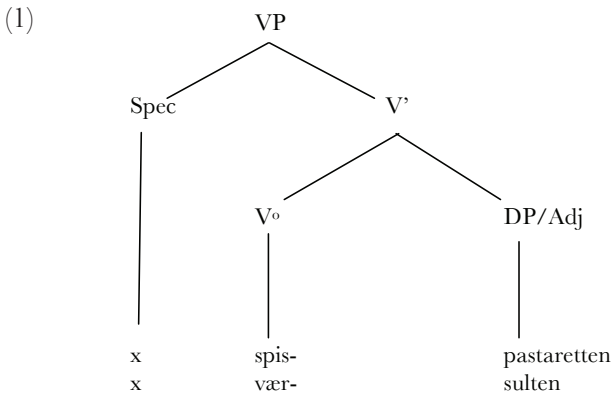
Den generative grammatik i Skandinavien har løbende forholdt sig til Paul Diderichsen og sætningsskemaet og sat de to modeller i forhold til hinanden. Fælles for de bidrag jeg vil komme ind på her, er at man tolker sætningsskemaets pladser og felter som det samme som den generative grammatiks konstituent, en opfattelse jeg mener er forkert. Den går helt tilbage til Ulf Telemans "Om Paul Diderichsens syntaktiska modell" (Teleman 1972 [1970]): Her forstås sætningsskemamodellen som en kontekstfri konstituentstrukturgrammatik med lineær binding (konkatenation) og rammes derfor af Chomskys kritik af sådanne allerede i *Syntactic Structures*. I 1980'erne knytter diskussionen sig især til udviklingen af government and binding-teorien fra en SVO-baseret model med engelsk som udgangspunkt til en version der kan beskrive de skandinaviske sprog og andre V2-sprog. Sætningsskemaet er bygget op omkring denne rækkefølge og drøftes derfor fortsat af den generative grammatik, med Platzack (1985, 1986, 1987), Bjerre m.fl. (2008) og Vikner (2015) som vigtige bidrag. Der er anerkendelse til de topologiske pointer hos Diderichsen, men den fælles forforståelse er at pladser/felter og konstituent er det samme, og at Diderichsens model kan pakkes ind i den generative teori¹ og ikke har noget at sige som ikke allerede er sagt der. Som Vikner (2015: 430) siger om begreberne pladser og felter i forhold til de anvendte konstituentstrukturer: "Der er (...) tale om en notationsforskel".

Dette synspunkt er blevet modsagt af John Ole Askedal (1986: 21-22), der peger på at feltanalysen "er et eget og selvstændigt aspekt av den mer omfattende syntaktiske strukturbeskrivelse, og gjelder primært setningstopologien." Faren ved reduktionstesen er at den med Askedals ord "egentlig trivialisere hele feltkonsepsjonen" (21), efter min mening således at dens deskriptive og metodiske styrke overses. Den afgørende funktionelle pointe i Diderichsens sætningsskema er at topologien er et selvstændigt udtrykssystem med egne indholdskategorier og indholdsvalg. I den generative grammatik er alle lineære forskelle samtidig hierarkiske forskelle, men Diderichsens grundlag er at linearitet og syntaktisk hierarki skal kunne skelnes fra hinanden således at en topologisk forskel ikke på forhånd er bundet op på en hierarkisk forskel. Forholdet mellem topologi og hierarki skal kunne studeres empirisk.

1 Herved forstås udelukkende de forudsætninger der refereres til i de nævnte arbejder fra Lund og Århus. Vikner (2015: 430) henviser til principles and parameters-teorien (Chomsky 1986) som forudsætning for de opstillede træer.

I det følgende vil jeg sætte fokus på forholdet mellem det kombinatoriske niveau og det topologiske (ledstillingens) niveau. Det er et forsøg på at vise at og hvordan den generative kobling mellem hierarki og rækkefølge kan betyde at teorien kommer til at skygge for sig selv, ikke en form for mandjævning eller eksegese af den rette læsning af Diderichsen. Jeg mener der substantielt set er mindst tre hovedproblemer i diskussionen mellem dansk topologi og den generative grammatik. Den ene er problemet om fundamentfeltet, dets semantiske kodning og fundamentleddets syntaktiske status. Det er den mest komplicerede problematik, og den berøres sporadisk, men er ikke samlet på dagsordenen her².

En anden problemstilling er analysen af prædikativet, dets syntaktiske funktion og topologi (3.1). Den giver rigelig anledning til at diskutere forholdet mellem kombinatorisk syntaks og topologi, og her er der overensstemmelse mellem sætningsskemaets traditionelle udførmning og den generative teori. Diderichsens N i indholdsfeltet korreleres i (1) med den nederste VP-datter DP, der rummer det direkte objekt, se også (3). Diderichsen mener at prædikativet topologisk set er et nominalt led (EdG § 67); den generative analyse er for så vidt endnu mere traditionel, for her er der ikke tvivl om hverken konstituentstruktur eller rækkefølge: Direkte objekt og prædikativ analyseres på samme måde: Det transitive verbum har objektkomplement, kopula-verbet har prædikativet som komplement, og de syntaktiske træer og dermed positionerne er de samme. Eks. (1) viser ligheden.

Figur 1. Direkte objekt og prædikativ i en *principles and parameter*-analyse.

2 Jeg har skrevet om det i Festskrift till Christer Platzack (Heltoft 2003); mine synspunkter fremgår i øvrigt af GDS XVIII.

Problemet er ikke nyt, men helt centralt (Heltoft 1993, 1995; GDS VII § 11.4), og her har en revision af Diderichsens analyse været nødvendig. Prædikativernes topologi er ikke den samme som objekternes, for med Diderichsens eget metodologiske udgangspunkt kan man vise at prædikativer og direkte objekter ikke har samme position. Objekter og prædikativer har heller ikke samme syntaktiske funktion og kan ikke indgå i den samme syntaktiske konfiguration. Det sidste har Diderichsen (1946, § 68) klart blik for:

“Prædikativer er Indholdsled, der angiver en Egenskab eller Tilstand, henh. et Navn paa et Substantial. De staar saaledes paa een Gang i Underordningsforhold til et Verbum og i Neksusforhold til et Substantial, der er Subjekt i Forhold til Prædikativet”

Der siges at være neksus (tovejs styring) mellem prædikativ og subjekt, en analyse der desværre er forsvundet i senere udgaver af EdG (1957² og 1962³), men som jeg vil forsøge at præcisere i 3.1.

Det tredje hovedproblem er led uden topologi (3.2), en særtype af såkaldte klitiske led hvis eksistens modellen sådan set forudser eller åbner op for, men som aldrig ellers er diskuteret for alvor som særskilt problem. Det drejer sig for dansks vedkommende frem for alt om systemet af refleksive pronomener og deres syntaktiske realisation. Man har undret sig over placeringen af refleksive pronomener i eksempler som (2-4) og spurgt om der her skal oprettes en ekstra letledsplads.

- (2) Her skal der snart slynge sig en å igen
- (3) Der havde samlet sig 100 000 mennesker på slotspladsen
- (4) Der vil vise sig en ny stjerne på himlen

Før man kan overveje det, må man imidlertid afgøre om refleksiverne hører sammen med de øvrige lette pronominale led og opfører sig ligesom dem. Jeg viser i 3.2 at det gør de ikke.

2. Diderichsens skelnen mellem topologisk og kombinatorisk syntaks

Som nævnt i indledningen opfatter den generative grammatik Diderichsens felter og pladser som ækvivalente med konstituentstrukturer og konstituer. Følgende diagram (6) fra Bjerre m.fl. (2008) viser hvordan man sætter de gene-

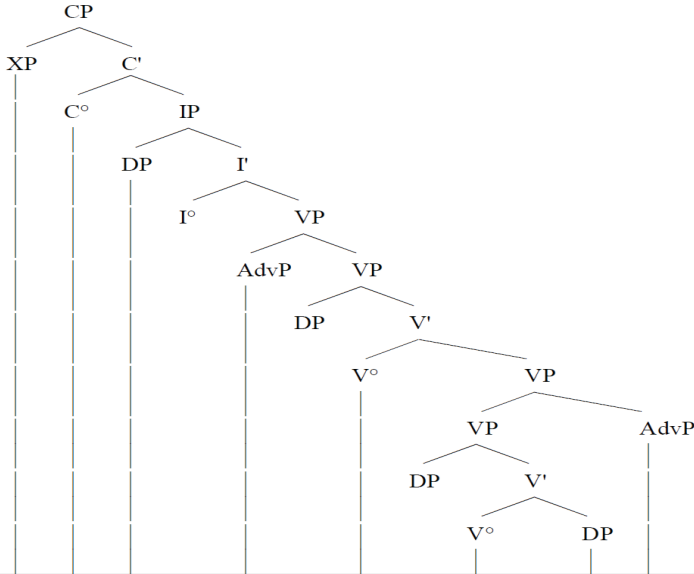
relative træer i relation til sætningsskemaet. Der er tre positioner i diagrammet der aldrig kan udfyldes på dansk, nemlig de to nederste VP-specifikatorer (DP'er) og kategorien I^o, og på disse tre steder er de tomme pladser således ikke en del af dansk topologi. I sætningsskemaet er der ikke tomme pladser i denne forstand, for det registrerer kun det der kan have topologisk funktion i betydningen 'er udtryk for sætningsindhold på et andet niveau'.

I diagrammet antager man med Platzack (1985, 1986, 1987) og SAG (1999) at hovedsætnings- og bisætningsskema kan relateres systematisk til hinanden, således at hovedsætningens finitplads sættes lig med bisætningens subjunktionalplads. Grebet har den skønhed og gevinst at pladserne i skemaerne relateres tydeligt til hinanden. Skemaerne adskiller sig kun ved de to første placeringsmuligheder: Fundamentfelt og finitplads i hovedsætninger, subjunktionalplads (Subj) i bisætninger, se (5). Jeg undlader at tage stilling til om subjunktionsplads svarer til F eller v, jf. Heltoft (2011a) og Jørgensen (2000b).

(5)	Illokutionære og subjektive pladser		Pladser for propositionelle led
	HS	F v n a	V
			Nægtelse A N A
	BS	Subjunktion n a	vV

(6) = (Bjerre m.fl. 16)

(16) a.

b.	F	Nexus field				Content field		
	F	V	n	a		V	N	A
	Nu	har	han	igen		poleret	bilen	med ståluld
	<i>Now</i>	<i>has</i>	<i>he</i>	<i>again</i>		<i>polished</i>	<i>car-the</i>	<i>with steel wool</i>
c.	Conj. f.	Nexus field				Content field		
		K	n	a	v	V	N	A
		om	han	igen	har	poleret	bilen	med ståluld
		<i>If</i>	<i>he</i>	<i>again</i>	<i>has</i>	<i>polished</i>	<i>car-the</i>	<i>with steel wool</i>

At relatere de to skemaer til hinanden er imidlertid ikke det samme som at vise at skemaerne er notationelle varianter af generative syntakstræer, for den kombinatoriske syntaks udgør et andet analyseniveau. Diderichsens position er kort og klart fremstillet i artiklen Logische und topische Gliederung des germanischen Satzes (Diderichsen 1966 [1943]). Her hedder det:

“Nach seiner Klassendefinition (infolge Brøndal: *rd*, d.h. zugleich relations-setzend und beschreibend) und seiner Spezialbedeutung (spezifische Fälle von Handlung, Vorgang, Prozess) hat das Verbum einen besonderen Reichtum an “Leerstellen” (Bühler), d.h. Möglichkeiten zur Verbindung mit Gliedern verschiedener Art.” (s. 33)

Verbets ‘Leerstellen’ dækker de udfyldningsmuligheder verbalstammen har ifølge sin betydning, og det giver god mening at forstå dette som en form for udfoldet valensbegreb. Der er tre hovedtyper af led, på tysk benævnt som *Gegenstandsglieder*, *Zustandsglieder* og *Umstandsglieder*, altså:

Led der betegner genstande (‘nominale led’)

Led der angiver en tilstand ved et genstandsagtigt leds referent (‘ad-jektiviske led’)

Omstændighedsbetegnelser (‘adverbielle led’)

At dette er ‘logische Gliederung’, skal forstås semantisk. Den logiske ledtypologi skal altså redegøre for hvilke ledtyper der findes, hvad deres semantiske træk er, og hvilke af dem der kan udledes af verbalstammens egen betydning. En sådan kombinatorisk syntaks er en forudsætning for den topologiske analyse, men det er på ingen måde givet at forholdet mellem dem er ligefremt eller isomorft. Dette skal kunne undersøges empirisk.

2.1. Dependensanalysen i EdG

I EdG (§ 53) finder man elementerne til en kombinatorisk dependenssyntaks i form af de tre grammatiske relationstyper:

Relation: Neksus, hypotakse, paratakse

Produkt: Neksus, hypotagme, paratagme

her nævnt kort som forudsætning for den senere analyse af neksus- og hypotagmekonstruktioner i afsnit 3.1, hvor analyserne forklares. Denne tredeling ligger også til grund for syntaksanalysen i GDS (II, § 32), dog således at betegnelsen neksus ikke bruges, men erstattes af de hjelmslevske begreber katatakse og katatagme, jf. Heltoft (2013). Dependensanalysens elementer ligger parat i EdG, men den gennemføres ikke:

(a) Vi får ikke nogen præcis analyse af grænsen mellem hypotagmekonstruktion og frie led, og denne grænses afbildning i topologien, jf. at en mængde forskellige ledtyper hobes op på den formodede position A^3 ; emnet er ellers i princippet meldt ud ved skellet mellem ‘led der betegner genstande’ og ‘omstændighedsbetegnelser’.

3 Diderichsen selv (1966[1964]) og efter ham Erik Hansen (1970), senere Heltoft (1993 og 1995), GDS (2011) og Sten Vikner (2015) har påvist behovet for ændringer og udvidelser af især indholdsfeltet.

(b) Diderichsen prøver ikke for alvor hvor langt neksusanalysen kan føres, fx i retning af en analyse af det der i moderne tid kaldes sammensat prædikat.

(c) Det er uklart hvordan der skelnes mellem en kombinatorik bestemt af stammesemantik (de nævnte ‘Leerstellen’), altså valens i moderne terminologi, og en kombinatorik bestemt af kategoriernes generelle egenskaber. I GDS skelner vi efter Eisenberg (2004ab) mellem leksikalsk rektion (stamme styrer kategori) og kategorial rektion (kategori A styrer kategori B).

2.2. *Permutation og substitution*

I amerikansk strukturalisme spiller distributionsanalyser en central rolle i fastlæggelsen af konstituenters afgrænsning og identifikation. Samme distribution og komplementær distribution er de empiriske kriterier for at regne to størrelser til samme kategori.

Hos Diderichsen anvendes permutations- og substitutionstest også til identifikation af led og ledgrænser, men fremfor alt til svar på spørgsmålet om ledtyperne står på samme plads eller ej. For ham er disse test primært et kriterium for hvad der er topologiske led, dvs. hvad der kan udfylde de funktioner topologien har. En af de allervigtigste test er placering i det såkaldte fundamentfelt, først i fremsættende hovedsætninger. På dansk har alle topologisk relevante sætningsled mindst to placeringsmuligheder: sin karakteristiske plads og placering i fundamentfeltet, fx det direkte objekt: *din bil skal du ikke polere med ståluld* vs. *du skal ikke polere din bil med ståluld*; nogle frie adverbialtyper har tre eller endog fire placeringsmuligheder: *de havde holdt ham hen med snak længe* vs. *de havde længe holdt ham hen med snak* vs. *de havde holdt ham længe hen med snak* vs. *længe havde de holdt ham hen med snak*. I fundamentfeltet siges alle tre overordnede ledtyper (ANV) at kunne stå, og Diderichsen (1966 [1964]) stiller det op som i (7) (prikkerne betyder at kategorierne kan optræde rekursivt).

(7)

A									
N	/	V	N	A..	/	V..	N..	A..	
(V)									

Man kan tilføje betegnelserne for felter og pladser, de indsatte led sættes nu i kursiv:

(8)	F /	Neksusfelt v n a	/	Indholdsfelt V N A
	<i>A</i>			
	<i>N</i>	<i>V</i> <i>N</i> <i>A.</i>		<i>V.</i> <i>N.</i> <i>A.</i>
	<i>V</i>			

Af Hansen (1970) og af GDS (hvor det er udarbejdet mere konsekvent) fremgår oversigten⁴ i (9). A1 rummer både sætningsadverbialer som *sandsynligvis*, *formentlig*, *egentlig*, *desværre* og dialogiske partikler (DP) som *jo*, *skam*, *nok*, *vel*, *vist*, men de hører tydeligvis ikke til samme kategori. Ingen dialogiske partikler kan placeres i fundamentfeltet, det kan ethvert sætningsadverbial derimod, og de sidste er if. Diderichsen topologisk relevante led.

(9)	F	Aktualfelt			Indholdsfelt				Frie led			
	X	V	N1	A1	V	N3	N2	A3	P	Adv	A2	
		<i>S</i>	<i>V</i>	<i>S</i>	<i>DP</i>	<i>V</i>	<i>IO</i>	<i>DO</i>	<i>MA</i>	<i>P</i>	<i>Adv</i>	<i>FA</i>
					<i>SA</i>							<i>MA</i>
					<i>FA</i>							
					<i>MA</i>							
					<i>V</i>							
					<i>IO</i>							
					<i>DO</i>							
					<i>P</i>							
					<i>Adv</i>							

Efter denne opstilling kan placering være indholdsmæssigt relevant⁵ på 2 måder:

- (a) Den kan pege indeksikalsk på den hierarkiske struktur og i denne forstand være dens udtryk. Relationen kan være mere eller mindre komplet eller isomorf.

4 A1 = plads for dialogiske partikler, sætningsadverbialer og frie adverbialer; A2 = plads for frie adverbialer; A3 = plads for mådesadverbial; Adv = (plads for) faste adverbialer; N1 = plads for subjekt (S), N2 = plads for direkte objekt (DO), N3 = plads for indirekte objekt (IO), P = Prædikat. De topologiske forskelle inden for A1 er udeladt.

5 Der er ikke plads til analysen af dialogpartiklerne her. De klitiserer i sætninger til neksusleddet eller til finittet, men de forskellige klitiske positioner er forbundet med betydningsforskelle: Modsætningen mellem *Der kommer Per Degn jo* og *Der kommer jo Per Degn* er kodet informationsstrukturelt, jf. Jørgensen 1991, Heltoft 1992, Jørgensen 1996.

(b) Den kan være udtryk for egne symbolske kodninger, dvs. for kodninger der ikke er bundet op på den syntaktiske struktur. Fundamentfeltets udfyldningsmuligheder er krafteksemplet på dette, se videre Heltoft (2003) og GDS XVIII § 4-5.

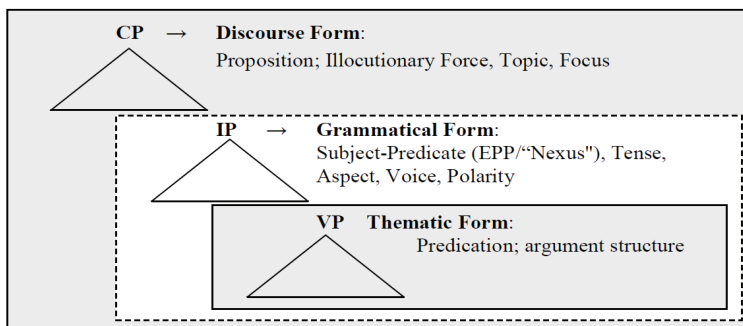
3. Eksempler på forskellen mellem topologi og syntaks

Topologien udtrykker den syntaktiske organisering af sætningen, dvs. den er et udtrykssystem der delvis er en isomorf manifestation af den syntaktiske kombinatorik. Diderichsen (1966 [1964]: 369) viser hvorledes nominale, verbale og adverbielle led kan fordeles i neksusfeltet og indholdsfeltet på en måde der et stykke ad vejen afspejler sætningens syntaktiske dependens: neksusledet står i neksusfeltet/aktualfeltet og verbalhelheden (verbalhypotagmet) står i indholdsfeltet.

EdG skelner ikke mellem de adverbielle led der er valensled (de middelbare objekttyper og de styrede lokale led) på den ene side, og på den anden side de frie adverbialer der ikke er valensled (omstændighedsbetegnelserne). Det er et sted hvor det pædagogisk håndterbare vinder over det deskriptivt adækvate, og hovedproblemet i analysen af indholdsfeltet er selve identifikationen af de syntaktisk og topologisk relevante kategorier, især analysen af prædikativet.

Generative grammatikere skaber ofte overblik over de hierarkiske forskelle i træstrukturerne ved at beskrive dem som en form for sætningens lagdeling (jf. Dik 1997), dog med færre indholdsbestemmelser. Disse er omtrent på samme præcisionsniveau som indholdsbestemmelserne af de diderichsenske felter og må snarest opfattes som en hensigtserklæring om de funktionsmuligheder der kan præciseres ved en egentlig indholdsanalyse. Diagram (10) er fra Bjerre m.fl. (2008).

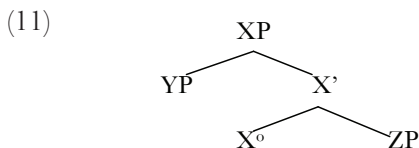
(10)

3.1. *Analysen af prædikativets konstruktion og placering*

I den generative model genereres prædikativet i den nederste del af træet, den der genererer prædikativet (verbalet) og dets tilhørende argumentstruktur. Direkte objekt og prædikativ genereres på samme sted i træet og må således høre til samme kategori med analog syntaktisk struktur, jf. (1).

Her er der en anden ejendommelighed. Strukturen følger af de basale formelle syntaktiske opbygningsprincipper, således at subjektet genereres i en struktur der forudsætter at det også på prædikationsanalysens niveau har særstatus i forhold til objekt og andre styrede led og altså ikke er komplement til verbalet⁶. Strukturen (11) forudsættes overalt i hierarkiet, også der hvor den ikke kan udfyldes,

som her på det nederste, prædikationsanalytiske niveau. Også Platzacks fremstilling af den minimalistiske teori (2010: 69-70) synes at forudsætte at søsteren til X^o er et komplement.

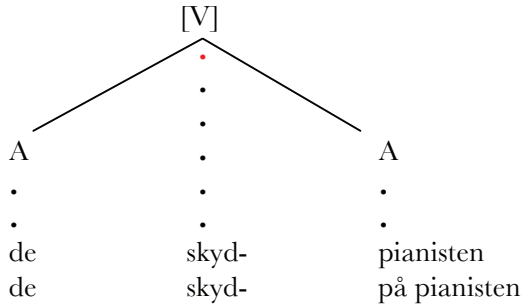
Set ud fra et valensanalytisk synspunkt har subjektet imidlertid ikke nogen særstatus. Det styres ved stammerektion på samme måde som objektet, i (12-13) som et krav om at subjektsreferenten skal være en person/personer. Både subjekt og objekt forudsætter på dette niveau hver sit Leerstelle i verbalets stamme. I GDS vises dette i simple dependensdiagrammer som (14), der viser ren leksikalsk rektion.

(12) de skyder pianisten

(13) de skyder på pianisten

6 Betingelserne for at analysere noget – frem for alt subjektet – som en specifier forekommer mig ikke klare. Forskellen mellem subjekt og objekt er et spørgsmål om kategorial styring, ikke om forskellen mellem modifikation og valens. Begge ledtyper er aktanter med leksikalsk styring.

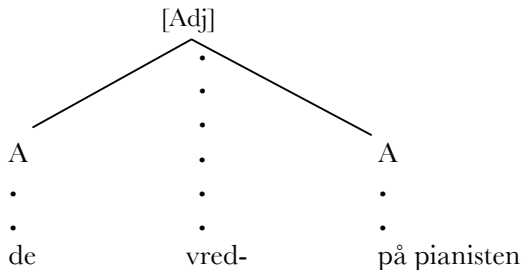
(14)

I dependensdiagrammer som (14) betyder ‘skrå streg’ hypotakse eller envejs styring, og verbalstammen styrer således sine argumenter.

Den generative analyse forudsætter at kopulaverber som *være* og *blive* kan beskrives på samme måde som i (14), men dette holder ikke empirisk, jf. Heltoft 1993, 1995 og GDS kap. VII § 11.4. Kopula styrer aldrig sit subjekt ved stammerektion; valensstyringen er ikke mellem kopula og subjekt, men mellem prædikat og subjekt. og det er, som jeg vender tilbage til, også umuligt at opfatte kopulas forhold til prædikatet som en envejs relation mellem kerne og komplement (head and complement).

(15)

Relationen mellem kopulaverbum og prædikat er derimod en tovejs relation: Kopulaverbet skal udfyldes med et prædikat, men prædikatet kalder på sin side på et kopulaverbum, og denne dobbelte styringsrelation er det der hedder neksus eller katatakse. Tilsammen danner kopula og prædikat en kompleks prædikatskelhed på højere niveau som ingen af kategorierne kan danne alene. Der bliver således på rent Diderichsen-grundlag en dobbelt neksuskonstruktion: først en mellem kopula og prædikat, og dernæst mellem denne sammensatte prædikatskelhed og subjektet (den sidste svarende til Diderichsens neksus mellem subjekt og finit verbal), vist som i GDS ved

vandrette linjer mellem kategorisymboler. Den syntaktiske relation mellem kopula og prædikativ svarer da til relationen mellem temporalt hjælpeverbum og infinit verbal, som angivet i (16), hvor AUX(K) = kopula, AUX(T) = temporalt hjælpeverbum.

(16)	A	[AUX(K/T)]	P/V]
	•	•	•
	•	•	•
	•	•	•
	•	•	•
	de	er	vrede
	de	har	klaget

Prædikativet er syntaktisk set ikke et argument, og dets funktion kan ikke på nogen måde ækvivaleres med objekters. Den traditionelle analyse og den generative analyse kommer til kort her: I det sammensatte prædikat er det prædikativet der har valensfunktionen, og kopulaverbet er nødvendigt som bærer af finthed; men direkte objekter er argumenter i prædikationen og er ikke valensuddelelere.

Bemærk at subjektets særstatus i et sprog som dansk fastholdes, dog netop ikke på valensniveauet, men på det man med Diderichsen kunne kalde aktualiseringsniveauet i sætningen, der hvor dens forankring udtrykkes. I modsætning til valensrelationerne er dette et rent kategorialt syntaktisk forhold, jf. (16).

Hvordan forholder disse eksempler på semantiko-syntaktisk ledanalyse sig så til udtrykssystemerne? Der er grund til at minde om at enhedstrykssystemet entydigt kategoriserer prædikativkonstruktioner sammen med perifrastiske verbalkonstruktioner og inkorporation (GDS VII § 22, XV § 14; Thomsen 1992) og ikke sammen med objekter.

(17a) de ¹skød pia¹nisten

(17b) de ¹skød på pia¹nisten

men klart enhedstryk i både (18a) og (18b).

(18a) de ₀blev ¹vrede på hende

(18b) de ₀har ¹buhet af hende

Jf. ligeledes klare kontrasteksempler som (19) og (20):

- (19) de _o stillede |blomsterne i |vinduet
 (2 valensled, sms. prædikat *stillede-[i vinduet]* (= satte til skue for at sælge)
- (20) de |stillede |blomsterne i |vinduet (3 valensled)

I det centrale udtrykssystem, topologien, skal direkte objekt og prædikativ ikke have samme lineære analyse, sådan som de automatisk får det i den generative model. Prædikativer står ikke på DO-pladsen (Heltoft 1993, 1995, GDS 2011), men to pladser til højre herfor.

- (21a) Hun var blevet tidligt student
 (21b) Hun var blevet uventet ('uden at man ventede det') vred på pianisten
 (21c) Hun havde skudt uventet på pianisten
 (21d) *Hun havde skudt uventet pianisten

Efter denne analyse (GDS XV § 14) viser den syntaktiske forskel mellem prædikativer og objekter sig også positionelt, nemlig ved en vidtstrakt isomorfi mellem verbal og ikke-verbal opbygning af hovedprædikatet i sammensat prædikation og placering i V, henholdsvis P. Kun i passivkonstruktioner og et mindretal af konstruktioner som *få*-konstruktion (vist i (22)) og objekt med verbal infinitiv kan infinittet stå på pladsen P.

(22)	V	DO	MA	P	ML
Hun var	blevet		tidligt	student	
Hun var	blevet		pludselig	vred	på pianisten
Han havde	skudt		uventet		på pianisten
Hun var	kommet		for sent	i skole	
Han havde	gået		fire år	i gymnasiet	
Hun var	blevet		sent	moden	
Hun havde	lukket	skabet	hermetisk	til	
Greven har	kastet	Griseldis	brutalt	ud	af sovekammeret
Han skulle	køre	bilen	hurtigt	hen	til værkstedet
Hun havde	fået	bordet	smukt	restaureret	
Det var ikke	blevet		ordentligt	annonceret	

I forhold til diagrammet i (9) er Erik Hansens skelnen mellem P og Adv (faste adverbialer) erstattet af en analyse der skelner mellem P og ML (= middelbare valensled). Store dele af de traditionelle faste adverbialer er semantiske prædikater i sammensatte prædikater og står på P. På ML står de middelbare valensled: middelbare objekter og styrede lokale led.

Denne analyse viser topologiens indeksikalske funktion. Hvad der semantisk fungerer som prædikat, står på samme topologiske plads; også de nominale led behandles gennem en lignende isomorf afbildning: Alle objekter der består af en DP, står på pladserne for objekter, alle middelbare valensled, der jo er PP'er, står på pladsen ML.

Eksemplet viser smukt hvorledes syntaksens opbygning kan vises at have et udtryksmæssigt korrelat i topologien, et ekstra, delvis redundant udtryksniveau. Vi ved fra den klassiske fundamentanalyse at topologien kan udtrykke symbolsk betydning, nemlig illokutionær ramme; der mangler nu en analyse af led med manglende topologisk relevans eller som udtrykt i Heltoft (2011b): manglende topologisk integritet.

3.2. Led uden topologisk integritet

I Heltoft (2011b) har jeg argumenteret for en analyse af klitiske pronomener under synsvinklen topologisk relevans, indfanget under begrebet topologisk integritet. Tryksvage pronominaler former der ikke er subjekt, står i vsahovedsætninger klitisk til neksusleddet (2011b: 61-79), men da de kan stå i fundamentfeltet, anses de for at have topologisk integritet, altså at kunne bidrage til at udtrykke topologiske modsætninger som kontrasten mellem tomt og udfyldt fundamentfelt.

(23) _oden ^ltror jeg altså ikke på

(24) _odet ^lgjorde jeg først heller ikke ^lselv

Derimod har reflexive pronomener ikke topologisk integritet⁷. De kan ikke stå i fundamentfeltet, og de kan heller ikke på anden måde vises at fylde en plads i sætningsskemaet. Nogleksempler er de nævnte tilsyneladende marginale eksempler (2)-(4):

⁷ Jørgensen (2000a) konkluderer (med min terminologi) at alle tryksvage pronomener mangler topologisk integritet. Jeg mener der skal skelnes mellem reflexive og ikke-reflexive pronomener på dette punkt.

- (2') Her skal der snart slynge sig en å igen
- (3') Der havde samlet sig 100 000 mennesker på slotspladsen
- (4') Der vil vise sig en ny stjerne på himlen

De viser at *sig* ikke kan stå enklitisk på objektpositionen, for dér står allerede indholdssubjektets objektmanifestation. At oprette en letledsposition til dem netop her ville være et rent ad hoc-foretagende. Analysen skal således ikke tilskrive reflexiver nogen topologisk funktion, og de står som klitika i denne strengere forstand. De reflexive pronomener udgør således et separat paradigme (Heltoft 2011b: 75), der skal holdes adskilt fra de trykreducerede pronomener på letledspladsen L, og reflexivformerne *mig*, *dig*, *sig*, osv. står aldrig på L. De reflexive former kan ikke genereres på nogen objektplads, og de kan ikke optage nogen topologisk identificerbar funktion andre steder i træet. De kan heller ikke opfattes som bøjningsformer af verbet, for de klitiserer ikke til verbalstammen, men til neksusleddet.

Som jeg ser det, udgør beskrivelsen af de to typer klitiske pronomener en vanskeligt overstigelig barriere for den generative model, i hvert fald som den er afgrænset her. Der er ikke noget neksusled reflexiver og lette pronomener kan klitisere til, og reflexivformerne kan ikke genereres som bøjningsformer af verbet. I den generative model skal reflexivformerne enten være bøjningsformer eller genereres som objekter, dvs. i objekt-DP'en i (1). Med den første analyse forudsiger man at reflexiverne ikke kan skilles fra deres verbalstammer (for det kan fleksiver ikke), og det er, som (25b) vs. (25e) viser, forkert. Med objektanalysen forudsiger man at de har argumentstatus, men de simple reflexive pronomener angiver jo netop at argumentstatus fravælges, jf. GDS III § 27.2 og Hvilshøj 1998). Hvis en verbalstamme har et Leerstelle/slot til et objekt, angiver reflexivpronomenet at denne kombinationsevne forsegles: en form for medial konstruktion der reducerer valensen med den pågældende aktant.

(25)	F	v	s	L	a	V	DO	FA
(25a)	[jeg	barberer]-mig				lige		
(25b)		[barberer	du]-dig			lige?		
(25c)	[jeg	[har				lige	barberet]]-mig	igen
(25d)	*mig	barberer	jeg			lige		
(25e)		*barberede-dig	du			lige?		
(25f)	Chaplin	barberede		ham	jo			
(25g)		barberede	Chaplin	ham	ikke?			
(25h)	Chaplin	måtte			selv	barbere	ham/Hynkel	
(25i)	ham	barberede	han		selv			

Den refleksive argumentform hedder *mig selv/dig selv/sig selv*, osv. (jf. Hvilshøj 1998). Forudsigeligt nok er (26c) semantisk umulig, fordi *sig* angiver at der intet objektargument skal realiseres syntaktisk eller semantisk, mens de nægtende led *ikke Hynkel*, forudsætter at der er et objektargument.

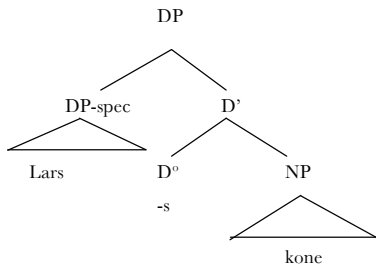
- (26a) Han barberede Hynkel, ikke sig selv
 (26b) Han barberede sig selv, ikke Hynkel
 (26c) *Han barberede sig, ikke Hynkel

At generere dem i objektposition ville også tilskrive dem en topologisk funktion som de ikke kan have, og man kan efter alt hvad jeg ved, ikke ændre deres semantiske status ved at flytte dem til positioner højere oppe i træet.

Med analysen af trykreducerede pronominalle led og refleksive led har vi da to typer af klise til en konstituent. Begge skal stå i kontaktstilling til neksusledet, forstået som det samlede kompleks af subjekt og prædikatsled, men kun de trykreducerede objekter skal indtage en position.

Hvordan kan dette tackles i den generative teori? Man kan sammenligne med analysen af genitiv som klitikon i (27), uden at gå ind i en nærmere vurdering. Her angiver *-s* en relation mellem referenten i en DP (svarende til et subjekt) og referenten i et NP-komplement; i min sprogbrug er *-s* et kerneled med relation til to argumenter, dvs. det har prædikatsstatus, jf. at Vikner (2014: 204f.) udtrykkelig paralleliserer D^0 med I^0 , altså med finittet i fx fransk.

(27)

Denne mulighed står ikke åben som forklaring på disse pronominale ledtyper. De er ikke prædikater, og der er ingen konstituent de kan være klitiske til. Slet intet neksusled.

4. Konklusion

De grundlæggende synspunkter bag Diderichsens model er på ingen måde forældede, det er kun bestemte udmøntninger af den. Den kan fortsat udfordre den generative teori og pege på steder hvor sidstnævntes grundantagelser fører til vanskeligheder. Modellen og de analyser den giver mulighed for, kan ikke reduceres til den generative models analyser, men er tværtimod et godt udgangspunkt for udviklingen af en teori der for alvor skelner mellem kombinatorisk og topologisk syntaks.

Henvisninger

- Askedal, J.O. (1986). Topologisk feltanalyse, koderingssystemer og pragmatiske funktionser, *NyS* 16/17, 18-55.
- Bjerre, T., et al. (2008). Points of convergence between functional and formal approaches to syntactic analysis, *Working Papers in Scandinavian Syntax* 82, 131-166.
- Bjerrum, A., et al. (red.). (1966). *Paul Diderichsen. Helhed og struktur. Udvalgte sprogvitenskabelige afhandlinger*. København: Gads Forlag.
- Chomsky, N. (1986). *Barriers*. Cambridge (Mass.): The MIT Press.
- Diderichsen, P. (1946 [1957², 1962³]). *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Diderichsen, P. (1966a [1943]). Logische und topische Gliederung des germanischen Satzes, i A. Bjerrum, et al. (red.), 52-63.

- Diderichsen, P. (1966b [1964]). Sætningsleddene og deres stilling – 30 år efter, i A. Bjerrum, et al. (red.), 364-379.
- Dik, S.C. (1997). *The Theory of Functional Grammar 1-2*. Udg. af K. Hengeveld. Berlin: Mouton de Gruyter.
- EdG = Diderichsen, P. (1946).
- Eisenberg, P. (2004a). *Grundriß der deutschen Grammatik. Band 1. Das Wort*. Stuttgart, Weimar: Metzler.
- Eisenberg, P. (2004b). *Grundriß der deutschen Grammatik. Band 2. Der Satz*. Stuttgart, Weimar: Metzler.
- Fortescue, M., P. Harder & L. Kristoffersen (red.) (1992). *Layered Structure and Reference in a Functional Perspective*. Papers from the Functional Grammar Conference in Copenhagen 1990. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- GDS = Hansen, E. & L. Heltoft (2011).
- Hansen, E. (1970). Sætningskema og verbalskemaer, *NyS* 2, 116-137.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog I-III*. København & Odense: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Syddansk Universitetsforlag.
- Heltoft, L. (1992). The Topology of Verb Second and SVO Languages. A Study in the Sign Functions of Word Order, i M. Herslund (red.) *Word Order. Two Studies on Central Issues in the Syntax of Danish and French. Copenhagen Studies in Language 15*. København: Handelshøjskolens Forlag, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 13-64.
- Heltoft, L. (1993). Revision af indholdsfeltet, i M. Kunøe & E. Vive Larsen (red.) *4. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog (MUDS)*. Århus: Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Aarhus Universitet, 119-133.
- Heltoft, L. (1995). Danish Predicative Adjectives and Adverbials as Valency Bearers, i L. Schøsler & M. Talbot (red.) *Studies in Valency I*. [= Rask Supplement Vol. 1]. Odense: Odense University Press, 211-235.
- Heltoft, L. (2003). Verb Second – a Content Analysis, i L.-O. Delsing, et al. (red.) *Festschrift for Christer Platzack 18. November 2003 Vol. 2*. Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet/Department of Scandinavian Languages, Lund University, 151-157.
- Heltoft, L. (2011a). Word order change as grammaticalisation: Paradigm structure and change in Scandinavian, i J. Nørgård-Sørensen, L. Heltoft & L. Schøsler (2011) *Connecting Grammaticalisation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 171-235.
- Heltoft, L. (2011b). Lette pronomens placering: klise og topologisk integritet, i P. Durst-Andersen & H.H. Müller (red.) *Ny Forskning i Grammatik* 18, 61-80.

- Heltoft, L. (2013). Om neksusbegrebets nødvendighed, i L. Falster Jakobsen, et al. (red.) *Ny forskning i grammatik* 20, 109-128.
- Hvilshøj, U. (1998). *Refleksivitet i dansk. Sig og sig selv i et typologisk perspektiv*. Speciale, Københavns Universitet.
- Jørgensen, H. (1991). Om de danske personlige pronominer, *Danske Studier* 1991, 5-28.
- Jørgensen, H. (1996). Om adverbialled mellem det finite verbal og subjektpladsen i danske hovedsætninger, *Selskab for Nordisk Filologi. Årsberetning 1994-95*, 76-90.
- Jørgensen, H. (2000a). Begrebet "klisis" og dets anvendelse på analysen af de danske letled. *Studier i nordisk* 1998-1999, 37-50.
- Jørgensen, H. (2000b). *Indføring i dansk syntaks*. Aarhus Universitet. Tilgængelig online: <http://www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/joer00b.pdf>.
- Platzack, C. (1985). A Survey of Generative Analyses of the Verb Second Phenomenon in Germanic. *Nordic Journal of Linguistics* 8(1), 49-73.
- Platzack, C. (1986). Diderichsens positionsschema och generativ transformationsgrammatik, *NyS* 16/17, 161-170.
- Platzack, C. (1987). Bisatser, huvudsatser och andra satser, i U. Teleman (red.) (1987), 79-86.
- Platzack, C. (2010). *Den fantastiska grammatiken. En minimalistisk beskrivning av svenskan*. Stockholm: Norstedts.
- SAG = Teleman, U., S. Hellberg & E. Andersson (1999).
- Teleman, U. (1972[1970]). Om Paul Diderichsens syntaktiska modell, i U. Teleman (1972), 33-57.
- Teleman, U. (1972). *Tre uppsatser om grammatik*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie C Nr 5. Lund: Studentlitteratur.
- Teleman, U. (red.) (1987). *Grammatik på villovägar*. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 73. Solna: Esselte Studium.
- Teleman, U., S. Hellberg & E. Andersson (1999). *Svenska Akademiens Grammatik 1-4*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Thomsen, O. Nedergaard (1992). Unit Accentuation as an Expression Device for Predicate Formation. The Case of Syntactic Noun Incorporation in Danish, i M. Fortescue, P. Harder & L. Kristoffersen (red.) (1992), 173-229.
- Vikner, S. (2007). Teoretisk og komparativ syntaks, i H. Jørgensen & P. Widell (red.) *Det bedre argument – Festskrift til Ole Togeby, 7. marts 2007*. Wessel & Huitfeldt, Århus, 469-480. Tilgængelig online: www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn07a.pdf.

- Vikner, S. (2014). Possessorens status inden for nominalgruppen, i M. Birke-
lund, et al. (red.) *Ny forskning i grammatik* 21, 193-211.
- Vikner, S. (2015). Dansk sætningsstruktur – et generativt vs. et Diderichsen-
perspektiv, i I. Schoonderbeek Hansen & T. Thode Hougaard (red.) *15.
Møde om Udforskningen af Dansk Sprog (MUDS)*, Århus: Institut for Kom-
munikation og Kultur, Aarhus Universitet, 429-449.

Ordklassepotentiale

Eva Skafte Jensen

In this paper, the issue of lexical categories is discussed. Traditionally, words are considered to belong to lexical categories, and if they are used in ways known to be the properties of other categories, this use is considered derived or secondary. In this paper, it is proposed that words do not belong to a lexical category before they are used, but that they instead hold the potential to belong to one or more categories. The assignment of lexical category only takes place in specific morphosyntactic contexts. Thus, according to the idea of potential, a word like *hjem* 'home' is not a noun a priori, but holds the potential of being a noun et *smukt hjem* 'a beautiful home' or an adverb *jeg skal hjem* 'I must-go home' in the proper contexts.

Nøgleord: ordklasser, potentiale, led og materiale, prototypeteori, dansk

1. Indledning

I enhver ordentlig ordbog kan man ved de enkelte opslagsord finde oplysninger om ordklassetilhørsforhold, enten direkte oplyst ved angivelse af ordklassesignaturer som *sb.* eller *vb.* eller indirekte ved angivelse af bøjningsforhold. Således kan man hurtigt lære at *hus* er et substantiv, og *se* er et verbum.

Ordklasseangivelserne er nyttige når man har brug for at vide om det er det rigtige ord man er nået frem til; dette er fx relevant ved homonymer som *fare* og *sand*. De praktiske hensyn afspejler dog samtidig en forestilling om at ord tilhører ordklasser – at de er 'født' som hhv. adjektiver, præpositioner osv.

I denne artikel argumenteres der for at ord ikke tilhører ordklasser a priori, men at der i stedet er tale om noget langt mere amorft, og at det først viser sig i konkrete morfosyntaktiske sammenhænge hvad et ord er.

Der er to inspirationskilder til denne idé. Den ene er teorierne om betydningspotentiale og situeret betydning (se fx Togeby 2003: 225-229; Norén & Linell 2007). Den anden er mange års praktisk analytisk arbejde med vanskeligt kategoriserbare ord som *altså*, *dog*, *selv* og *sådan*. Man kan betragte Jensen 2000,

2010 og især 2013 som forarbejder til denne artikel. I Jensen 2000 og 2010 diskuteres problemerne; i Jensen 2013 forsøges problemerne første gang løst ved at fremsætte en hypotese om ordklassepotentiale.

Idéen ligner til dels prototypeteori og også forestillingerne om led og materiale, men den adskiller sig herfra ved ikke at tilordne ordene til ordklasse på forhånd. Når man i frustration udbryder *altså* fordi tapen bliver ved med at krølle sammen i små klumper, er der ifølge den her fremlagte idé om ordklassepotentiale altså ikke tale om et sætningsadverbium der bruges interjektionalt, men kort og godt om en interjektion. Vejen omkring sætningsadverbium er i denne sammenhæng en unødvendig og teoretisk uholdbar omvej.

2. Kriterier og klassifikationer

Man har diskuteret klassifikationer af ord og kriterier for ordklasser i lang, lang tid. I litteraturen de sidste ca. 100 år ser man at særligt tre kriterier går igen, nemlig

betydning, bøjning og syntaktisk funktion

Se fx Jespersen (1924: 60), Diderichsen (1946: 24), Hansen (1967: 9), Admoni (1970: 62), Jensen (1985: 140, 143), Becker-Christensen & Widell (2003: 32-37), Hansen ([1977] 1997: 37), Jacobsen & Skyum-Nielsen (1996: 172), Tøgeby (2003: 32), Becker-Christensen (2010: 17) og Hansen & Heltoft (2011: 164).

Med udgangspunkt i disse kriterier kan man se at *rød* er et adjektiv, og *elske* er et verbum:

- (1) *rød*
 Betydning: betegner egenskaber
 Bøjning: bestemthed, genus og numerus
 Syntaktisk funktion: prædikativ; adled i nominaler

- (2) *elske*
 Betydning: betegner aktivitet
 Bøjning: modus, tempus, diatese
 Syntaktisk funktion: verbal

Ved hjælp af disse tre kriterier for ordklasser kan man altså forholdsvis hurtigt komme frem til grupperinger af mange, mange ord i ordforrådet.

3. Problematisering af ordklassetankegangen og ordklasseinddelinger

At arbejde med ordklasser er dog ikke altid ligetil, og gennem tiderne har ordklasseinddelinger og selve idéen om ordklasser mødt en del modstand og kritik. Hansen og Heltoft (2011: 219) påpeger for eksempel at kriterierne på trods af at de tilsyneladende ser fornuftige og upåklagelige ud, ikke er ensartede, og at grænserne mellem ordklasserne er uklare.

Kritikken ses ikke kun indenlands. Lyons (1977: 423) refererer for eksempel at ordklassetankegangen er blevet beskyldt for kun at kunne anvendes på sprog af traditionel indoeuropæisk art. Dette kommer tydeligt frem i den debat der i årtier har fundet sted blandt typologer. Man ønsker at sammenligne sprog på tværs af sprogstammer og sprogfamilier, og til det har man brug for at kunne kalde de fænomener man undersøger, noget. Problemet opstår i praksis når man forsøger at sammenligne sprog af grundlæggende forskellig strukturel opbygning, fx engelsk og kinesisk, men problemet afføder også diskussioner om værdien i det hele taget af kategorier som ‘ordklasser’, ‘sætninger’, ‘sætningsled’ m.m., se fx McCawley (1992), Givón (2001: 43 ff.), Baker (2003), Cristofaro (2009) og Haspelmath (2010).

I denne artikel vil det især være den danske tradition og danske eksempler der diskuteres.

4. Kriterier for ordklasser

Et tilbagevendende kritikpunkt handler om kriterierne for ordklasserne. Overordnet er der konsensus om at de tre kriterier nævnt i afsnit 2 er vigtige, men der er ikke fuldstændig enighed om hvordan de tre kriterier vægtes i forhold til hinanden, og faktisk finder man også – typisk uden argumentation – flere kriterier end de tre nævnte.

Hvad angår vægtningen af de tre kriterier, skriver Diderichsen (1946: 24), inspireret af Brøndal (1928), at det vigtigste kriterium er betydning. Heroverfor står for eksempel Per Anker Jensen, som eksplicit siger at betydning er det sværest håndterlige kriterium, og at det vigtigste og mest pålidelige kriterium er syntaktisk funktion (Jensen 1985: 140). Ved hjælp af det engelske ord *building* demonstrerer han hvordan den syntaktiske funktion er det vigtigste af de tre kriterier, endda også vigtigere end bøjning. Man kan ikke på udtrykket *building* i sig selv se om det er et substantiv eller et verbum. Dette vil man først kunne se i den aktuelle syntaktiske sammenhæng: fx *the building* hhv. *building the bridge*

(Jensen 1985: 143). Som allerede nævnt skriver Diderichsen at det vigtigste af de tre kriterier er betydning. Men interessant nok skriver han også:

“Medens de traditionelle Kategorier principielt defineres efter deres Betydning, har man i Praxis gjort syntaktiske Funktioner til Inddelingsgrundlag for de ubøjelige Ord (Partiklerne). Som Regel sker det paa den Maade, at man bestemmer Ordets Klasse efter dets aktuelle Funktion, saaledes at fx *da* kaldes Konjunktion, naar det staar som Bisætningsindleder (*Da han kom, var det for sent*), men Adverbium, naar det er et adverbialt Led (*Da kom han | Kom da nu*)” (Diderichsen 1946: 33)

I dette citat ser man at Diderichsen på trods af sin eksplicite bekendende sig til betydning som det principielt vigtigste kriterium ved visse ord tyr til syntaktisk funktion som det eneste praktisk anvendelige kriterium. I dette foregriber han tankerne hos Jensen.

I visse redegørelser viser det sig i øvrigt at der er yderligere kriterier i spil. Således skriver Diderichsen (1946: 74) at “neksusadverbier” er ord der som regel står i “neksusfeltet”; her anvendes altså et topologisk kriterium. Jacobsen og Skyum-Nielsen (1996: 173-174) skriver at artikler er “tryksvage”; her ser man endnu et kriterium, nemlig trykgrad.

5. Ordklasseinddelinger

Et andet kritikpunkt handler om antallet af ordklasser og de inddelinger man har foretaget, er de rigtige. I figur 1 og figur 2 ses to forskellige bud på ordklasser i dansk:

Verber	
Nominer	Substantiver Adjektiver Artikler Pronominer Numeralia
Partikler	Adverbier Præpositioner Konjunktioner

Figur 1. Ordklasserne ifølge Per Anker Jensen 1985: 142.

Substantiver
Pronomener og artikler
Adjektiver
Numeraler
Verber
Konjunktioner
Præpositioner
Interjektioner
Adverbier
-Sætningsadverbier
-Tids- og stedsadverbier
-Verbaladverbier
-Gradsadverbier

Figur 2. Ordklasserne ifølge Hansen og Heltoft 2011: 164-220.

Som det fremgår, er der ligheder og forskelle mellem de to inddelinger. Jensen tager udgangspunkt i en klassisk tredelt skelnen, nemlig den mellem verber, nominer og partikler. Nominer omfatter substantiver såvel som adjektiver, artikler, pronomener og talord. Det fælles for disse underkategorier er at de deler mange af de samme bøjningskategorier, såsom numerus og bestemthed. Det fælles for partikler er at de er ubøjelige (og derved naturligvis unddrager sig kriteriet bøjning).

Hansen og Heltoft bundter ikke nominerne. Til gengæld har artiklerne hos dem ikke deres egen ordklasse, men beskrives sammen med pronomenerne (idet artikler anses for at være en særlig anvendelse af pronomener, jf. 2011: 180-183). Desuden er der en fininddeling af den store og traditionelt besværlige ordklasse – adverbierne. Hos Hansen og Heltoft skelnes mellem fire semantisk-funktionelle typer adverbier. Hvad der ikke fremgår af oversigten i figur 2, er at der udover de oplyste ordklasser faktisk også viser sig at være andre, funktionelt distinkte typer af ord, først og fremmest de såkaldt dialogiske partikler (traditionens ‘modalpartikler’), dvs. ord som *jo*, *sgu*, (tryksvagt) *nu* m.fl. (Hansen & Heltoft 2011: 1046 ff.), og såkaldte operatorer som *ikke*, *kun* o.l. (Hansen & Heltoft 2011: 973, 1041 og andre steder).

Der er altså en række punkter hvor der er enighed mellem de to fremstillinger, men der er også indbyrdes afvigelser. Disse afvigelser afspejler forskellige analyser der leder til forskellige resultater.

6. Afgrænsning

Endnu et problem ved ordklassearbejde består i at finde ud af hvilke medlemmer en ordklasse har. Her har man dog længe haft glæde af prototypeteori og idéen om centrale og perifere medlemmer:

“Hvad stammens betydning angår, er substantiver således den ordklasse der betegner kategorier af ting, fx *dreng, hammer, bord, lygtepæl, bogstav, pc, vinglas, træ* (= træ med rod, krone og blade); men dette semantiske træk gælder kun for de centrale medlemmer af ordklassen, for de prototypiske substantiver. Andre substantiver opfylder ikke dette krav, men betegner stof: *alkohol, vinduesglas, træ* (materialet) eller er abstrakter: *frihed, ære, skuffelse, kærlighed, mørke*.” (Hansen & Heltoft 2011: 219)

I citatet handler det om betydningsbeskrivelsen for substantiver. Ifølge Hansen (2014) kan man finde denne måde at se de morfosyntaktiske kategorier på allerede hos Mikkelsen (1894, 1911).

7. Tilordning til ordklasse

Der er altså både teoretiske og praktiske problemer forbundet med ordklasser. I den næste del af artiklen vil blikket bliver rettet mod et særligt problem som opstår jævnligt i forbindelse med praktisk grammatisk arbejde, herunder leksikografisk arbejde, undervisning og andet formidlingsarbejde, nemlig tilordning til ordklasse. Det er i særlig grad dette problem der har ført til idéen om ordklassepotentiale.

I en række tilfælde er man sjældent i tvivl om hvilken ordklasse et ord tilhører; det er for eksempel umiddelbart svært at forestille sig at et ord som *hus* kan bruges som andet end et substantiv. I andre tilfælde er det knap så indlysende.

Et fast tilbagevendende problem vedrører ubøjelige ord som *da, inden, efter* og lignende. Det særlige ved disse ord er at de både kan være adverbium (3), konjunktion (4) og præposition (5), jf. også citat af Diderichsen i afsnit 4:

- (3) Det kedelige og grå vejr, det havde været dagen inden, holdt sig på afstand (DDO)
- (4) Regnen silede ned, og inden hun nåede Vesterport, var hun gennemvåd (DDO)
- (5) Kvinden har ret til orlov og dagpenge i 4 uger inden fødslen (DDO)

Brugen af *inden* i de tre eksempler er fuldstændig almindelig, og det er sandsynligvis ukontroversielt at hævde at de tre anvendelser er ligeværdige.

Mere interessant er et tilfælde som *hurra*. Ifølge *Ordbog over det Danske Sprog* (ODS) kan *hurra* være 1) et substantiv, 2) et verbum eller 3) en interjektion. Som substantiv bøjes det i numerus og bestemthed (6) - (7), som verbum i tempus (8) - (9), og som interjektion bøjes det ikke (10) - (11):

- (6) allerførst udbragte prins Frederik et nifoldigt hurra for sin mor (DDO)
- (7) Tre hurraer for et kritiseret sundhedssystem (BerlT 31.12.12)
- (8) Det hurraer vi for (privat mail 19.10.2015)
- (9) de legende Dreng hurraede helt ned ad Gaden (ODS)
- (10) Majestæten gav os et godt, gammeldags møgfald i nytårstalen på TV – hurra for det, Margrethe (DDO)
- (11) Efter dette hårde program kan jeg se, at der omsider begynder at røre sig noget i min hunds hoved- er det mon? – Ja, hurra – han ser endelig ud til at ideen med et par timer på ryggen [...], hvor man i drømme kan jage alt, der bare gider røre sig, fuldender en perfekt morgen[...] (KorpusDK)

Man kan anlægge det synspunkt at *hurra* er en interjektion der i (6) - (9) bruges nominalt hhv. verbalt. Altså at *hurra* **er** noget, og at det **kan bruges** som noget andet. Dette er en klassisk led og materiale-karakteristik.

Man kan dog også lade sig inspirere af ordbogens organisering. I ODS tages der nemlig ikke stilling til hvilken af de tre anvendelser der er primær – hverken i den forstand at noget kom før noget andet (og at det andet dermed var afledt af det første), eller i den forstand at en anvendelse kan stå over de andre i kognitiv forstand, dvs. have stærkere psykologisk realitet hos sprogbrugerne end de andre. Dette afspejler ikke nødvendigvis en teoretisk funderet beslutning om at ord ikke tilhører ordklasser, men er først og fremmest praktisk motiveret. I erkendelse af at det kunne være overordentlig svært at afgøre med sikkerhed hvad der var primært, og hvad der var sekundært/afledt, besluttede man tidligt i planlægningen af ordbogen at have en vedtagen rækkefølge for opslagsord uanset sproghistorie, frekvens og psykologisk realitet: Er der flere ensstavede ord i ordbogen, kommer substantivanvendelsen altid først, jf. ODS bd. 1: XXIX.

Senere ordbøger følger til dels samme princip: Man tager ofte ikke stilling til primære hhv. sekundære eller afledte anvendelser, men holder sig til en vedtagen

rækkefølge der alene afspejler en redaktionel beslutning af praktisk karakter. At substantivet *nu* typisk kommer før adverbiet *nu*, er et eksempel på dette.

8. Ordklassepotentiale

Hvis man tager organiseringen af ordet *hurra* i Ordbog over det Danske Sprog bogstaveligt, kan dette føre til en beskrivelse hvor man ikke antager at ordet på forhånd tilhører en ordklasse. Det har i stedet et ordklassepotentiale og får først ordklassetilhørsforhold i realiseringen. For *hurras* vedkommende giver det følgende karakteristik:

- (12) *hurra* har potentiale som
- substantiv
 - interjektion
 - verbum

Det praktiske arbejde med ord og ordklasser kan altså føre til en beskrivelse som i (12), og det er oplagt at overveje hvilke følger det kan have for den teoretiske diskussion.

Man har længe vidst at ord og leksemer ikke nødvendigvis har én, afgrænset betydning, men at deres betydning er langt mere amorf. Denne erkendelse er udgangspunktet for teorierne om betydningspotentiale og situeret betydning (se fx Hanks 1988; Togeby 2003; Norén & Linell 2007).

Om betydningspotentiale¹ skriver Togeby:

“De leksikalske morfemer har imidlertid ikke én fast betydning i alle forekomster, men kan betyde forskellige ting i forskellige ytringer.” (Togeby 2003: 225)

Og han skriver videre at det er bemærkelsesværdigt at det faktisk ikke volder problemer i praktisk sprogudfoldelse:

“Det må skyldes at sprogbrugerne, i processen med at forstå og tolke ytringerne, fuldstændig entydiggør leksemerne, så de kun tillægges den betydning som passer ind i det udsagn hvori de ytres. Denne entydiggørelsesproces kaldes monosemiering.” (Togeby 2003: 229)

¹ Togeby kalder fænomenet “leksemernes konceptuelle underbestemthed”.

Dette svarer til det som Norén og Linell (2007) kalder “situeret betydning”. Idéen her er altså at et ord ikke har én og kun én betydning, men at det alt efter kontekst kan betyde forskellige ting: En *hund* kan betyde et pattedyr med fire ben, og det kan betyde en hundredekroneseddel (jf. Togeby 2003: 227).

En tilsvarende erkendelse om potentiale og situering² kan man finde i Mortensens arbejder om ledsætninger (se især Mortensen 2013: 184-187). Her argumenteres der for at man må skelne mellem de to niveauer, og at det er i situeringen (konfigurationen) at man for eksempel for en *mens*-sætnings vedkommende kan se hvilken type den er semantisk henholdsvis topologisk.

Også i forbindelse med trykfordeling i ytringer er det for nylig blevet foreslået at ordene i sig selv ikke er ‘født’ med tryk, men at de har potentiale til at være tryksvage eller trykstærke alt efter syntaktisk-semantiske forhold (Jensen 2012a, 2012b).³ Et verbum som *have* har potentiale til at være trykstærkt eller tryksvagt; det første sker når det fungerer som valensverbum (*jeg har en bog*), det andet når det fungerer som hjælpeverbum (*jeg har læst en bog*).

Idéen om potentiale kan nu med fordel føres videre til ordene og deres ordklassetilørsforhold. I stedet for at overveje om *inden* er et adverbium der bruges som præposition eller som konjunktion, eller en præposition der bruges som adverbium eller som konjunktion, eller en konjunktion der bruges som adverbium eller præposition, kan man simpelthen sige at *inden* har potentiale til at være adverbium, præposition og konjunktion. På den måde gives en ordklasse ikke forrang frem for en anden, og i tilfældet *inden* (og *da*, *efter* og lignende) afspejler den manglende forrang sandsynligvis den oplevelse de fleste sprogbrugere har af disse ord – et ord tilhører ikke primært denne eller hin ordklasse, men har lige god tilknytning til alle tre.

Denne idé kan nu føres endnu videre til andre ord og deres ordklassetilørsforhold. Man plejer at sige at adverbier som *brat*, *hurtigt*, *højt*, *præcis* og *langt* er adjektiver der kan bruges adverbielt, jf. ODS, DDO og RO.⁴ Sådanne ord kan man finde i eksempler som (13) - (22):

2 I stedet for ‘situering’ bruger Mortensen termen ‘konfigurering’.

3 Og at afvigelser herfra har særlige effekter af pragmatisk karakter.

4 Det bør nævnes at adj.-*præcis* og adv.-*præcis* har to forskellige opslag i RO. Dette afspejler formodentlig at det ikke synes rimeligt at anse *præcis* i eksempler som (16) som adjektiv. Ligeledes bør det nævnes at *lang* i ODS ganske vist kun har et opslag, men at adj.-*lang* adskilles fra adv.-*lang* med den overordnede ordklassedeler A. og B.

- (13) Han afbrød brat sig selv og så ud, som om han havde bidt sig i tungen (DDO)
- (14) Børn mellem 1 og 6 år er de rene sproggenier, som lærer sig sprog hurtigt og let (DDO)
- (15) Hun vågnede med et ryk, da en bil tudede højt neden for vinduet (DDO)
- (16) Alle har vi jo prøvet at stå der og have fået sagt lige præcis det modsatte af det, vi egentlig mente (DDO)
- (17) Jeg vil gerne vide hvor langt en sæl kan dykke uden at trække vejret? (DDO)
- (18) Paula var søvrig og forvirret over den bratte vækning (DDO)
- (19) LørdagsKylling er nem og hurtig mad (DDO)
- (20) Overalt var der rejst høje flagstænger med røde og hvide bannere (DDO)
- (21) Skomagerpigen skar det lille stykke gummi til og slog det med præcise slag af sin hammer på skoen med små blå søm (DDO)
- (22) Trods varmen var han iført termojakke, lange bukser og slidte sko (DDO)

I (13) - (17) fungerer ordene adverbielt, og i (18) - (22) fungerer de som adled i nominalsyntagmer. Historisk set anser man adjektivet *brat* for at gå forud for adverbiet *brat*, og for de andre eksempler i (14) - (17) og (19) - (22) antager man tilsvarende at adjektiverne er ældre end adverbierne.

Spørgsmålet er dog om dette berettiger til at adverbier som *brat*, *hurtigt*, *højt*, *præcis* og *langt* gøres til sekundære funktioner af adjektiverne. Denne tråd tages op i næste afsnit.

9. Primært og sekundært, praktiske og teoretiske problemer

Distinktionen mellem led og materiale kobles ofte med prototypeteori (jf. Hansen 2014). I prototypeteori arbejder man med centrale og perifere medlemmer. Af hensyn til argumentationen i det næste afsnit vil termerne primær og sekundær dog blive brugt, vel vidende at de to sæt termer ikke er helt synonyme. Termerne primær og sekundær kan både bruges om noget tidsligt (noget kom før noget andet) og om noget der har med prægnans og psykologisk realitet at gøre. I central og perifer ligger der ikke automatisk en forudantagelse om tidslig ordning. Men centrale medlemmer kan selvfølgelig

være centrale (i akron forstand) fordi de kom først og ikke har vejet pladsen for noget der kom senere.

Hvad angår rangordningen af det tidlige, kan det dog være svært at afgøre hvad der er primært, og hvad der er sekundært, idét afledningens veje i mange tilfælde fortaber sig i historiens tåger. Var det for eksempel det indefinitte pronomen *en* (23) der kom først, eller var det talordet *en* (24)?

(23) Der går en og fløjter omme bag den høje mur (DDO)

(24) Kun en gang vovede han sig op til frøken Juline, men kom ret hurtigt ned igen (DDO)

Dette er noget der er blevet diskuteret grundigt, se fx Behaghel 1924: 415; Leijström 1934: 127f; Christophersen 1939: 98-101; von Mengden 2008; Jensen 2016. Men dybest set ved man det ikke.

Som netop nævnt er det en almindelig antagelse at noget der kom først, er primært, og ikke bare i tidlig forstand. Redegørelsen i afsnit (8) om adverbier og adjektiver er et godt eksempel på dette. Når man med sikkerhed kan sige at noget kommer før noget andet, kan man også med en vis sikkerhed sige at det ene (fx adjektivet *lang*) strengt tidsligt er primært i forhold til det andet (fx adverbiet *langt*). Dette fører så til den antagelse at adjektivet *lang* er primært i forhold til adverbiet *langt* også i mere udbredt, akron forstand. I ordbøger som ODS⁵, DDO og Retskrivningsordbogen er der ikke et selvstændigt opslagsord, *langt*. Man skal finde adverbiet *langt* under opslagsordet *lang*. Dette afspejler netop en sådan antagelse.

Spørgsmålet er dog – når man går ud over det rent tidlige – om det er rimeligt at fastholde at det er primært for et ord at tilhøre én ordklasse frem for en anden. Er det for eksempel rimeligt at fastholde at adverbiet *langt* (og ligeså *brat*, *hurtigt*, *højt* og *lige*) er sekundært i forhold til adjektivet *lang*? Eller – med prototypeteoriens ord – at adverbiet *langt* er perifert i forhold til adjektivet *lang*?

Endnu et eksempel kan understøtte det problematiske i central-perifer-tankegangen i forbindelse med ordklasser. Eksemplet er *hjem*. Rent tidsligt

5 I ODS finder man dog to separate redegørelser i artiklen om *lang*, først en redegørelse for adj. og så en redegørelse for adv., hvor rækkefølgen ikke nødvendigvis afspejler noget der har med primær hhv. sekundær at gøre, men blot er i overensstemmelse med de redaktionelle principper for ordbogen, jf. afsnit 7.

antager man at substantivet *hjem* går forud for adverbiet *hjem*. Men er det ensbetydende med at substantivet *hjem* er primært/centralt i forhold til adverbiet *hjem*? Hvad angår frekvens, er adverbiet *hjem* for eksempel langt hyppigere end substantivet *hjem*.⁶ Folk nævner oftere at *de skal hjem* end de nævner *et smukt hjem*. Men hyppighed alene afgør selvfølgelig ikke om noget kan anses for at være centralt eller perifert. Pointen er at det er konteksten der afgør om *hjem* som henholdsvis adverbium og substantiv vil føles som det naturlige og centrale valg, og at dette sker uden oplevelsen af en omvej omkring den anden ordklasse.

10. Forsvar for ordklasserne

Afslutningsvis skal der gives et forsvar for ordklasserne.

Det er praktisk at have et ordforråd til at tale om sprog med; både dets syntagmatiske og dets paradigmatiske aspekter. Dette praktiske formål indgår blandt andet i de diskussioner typologerne fører (jf. afsnit 3), og i forbindelse hermed har Haspelmath (2010) for eksempel foreslået at man kan bruge et begrebsapparat af “comparative concepts”.

I dansk (og andre indoeuropæiske sprog) er der en lang tradition for at inddele ordforrådet i grupper og klynger med fælles træk og egenskaber, altså ordklasser, og dermed har folk der taler om ord, et fælles ordforråd. Det er vældig nyttigt. Tradition alene er dog selvfølgelig ikke grund nok til at holde fast i noget hvis det er forkert, men i sig selv er forestillingen om ordklasser jo egentlig god nok. Der er ganske vist problemer med kriterier, inddelinger, afgrænsninger såvel som med tilordning, men det er et af vilkårene for sprogligt arbejde at ikke alting går fuldstændig op. Admoni skriver at man må acceptere at “... [die] Klassifizierung des Wortbestandes fragwürdig und strittig bleiben wird” (Admoni 1970: 59), og så bare gøre det bedst muligt, blandt andet ved at gøre sig klart hvilke kriterier man anvender når man laver inddelinger, hvordan man afgør at noget er dette eller hint, og endelig hvor problemområderne er.

Formålet med denne artikel er da heller ikke at afskaffe ordklasserne, hvilket ellers har været forsøgt i visse kredse i det 20. århundrede (se omtalen af diskussionerne i Admoni 1970: 58-59). Formålet er at argumentere for

6 En søgning i KorpusDK på strengen *hjem* (uden bøjningsformer) giver 4469 hits på substantivet og 17731 hits på adverbiet.

at ord ikke a priori tilhører én ordklasse snarere end en anden, men at de i udgangspunktet er underbestemt med hensyn til ordklassetilhørsforhold. Det er i situeringen, dvs. i konkrete sætninger og ytringer, at tilhørsforholdet krystaliseres og lægges fast.

Man kan betragte ordklasserne som en slags matricer med de karakteristika de klassiske kriterier (betydning, bøjning, syntaktisk funktion) leder frem til. Hvis det viser sig nyttigt og nødvendigt, kan man også inddrage flere (fx topologi og trykgrader). Et ord er i udgangspunktet ikke medlem af denne eller hin ordklasse, men så snart det anvendes, møder det morfosyntaksen, og det er i det øjeblik man kan erkende hvilken ordklasse det tilhører.

På den måde lægger hypotesen om ordklassepotentiale sig i forlængelse af de erkendelser man er nået frem til i andre dele af sprogvidenskaben (jf. afsnit 8), nemlig i arbejdet med ordbetydninger, i arbejdet med ledsætninger og i arbejdet med tryk – og hermed sammenhængen med grammatikken, leksikon og udtrykssystemet.

Henvisninger

- Admoni, W. (1970). *Der deutsche Sprachbau*. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Baker, M.C. (2003). *Lexical Categories. Verbs, Nouns, and Adjectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Becker-Christensen, C. (2010). *Dansk syntaks*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Becker-Christensen, C. & P. Widell (2003). *Nudansk grammatik*. København: Politiken.
- Behaghel, O. (1923). *Deutsche Syntax, eine geschichtliche Darstellung*, Band I. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Brøndal, V. (1928). *Ordklasserne. Studier over de sproglige Kategorier*. København: Gad.
- Christophersen, P. (1939). *The Articles – a Study of their Theory and use in English*. København & London: Munksgaard & Milford.
- Cristofaro, S. (2009). Grammatical Categories and Relations: Universality vs. Language-Specificity and Construction-Specificity, *Language and Linguistics Compass* 3(1), 441-479.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementær Dansk Grammatik*. 3. udg., 9. oplag, København: Gyldendal 1987.
- Givón, T. (2001). *Syntax: An introduction*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hanks, P. (1988). Typicality and meaning potentials, i M. Snell-Hornby (red.) *ZüriLEX '86 Proceedings*, Tübingen: Francke Verlag, 37-47.

- Hansen, E. (1977). *Dæmonernes Port*. 4. udg. København: Hans Reitzels Forlag, 1997.
- Hansen, E. (2014). Hvad der bruges som ..., i O. Togeby, S. Vikner & H. Jørgensen (red.) *Problemer og perspektiver i dansk syntaks – med Kristian Mikkelsen som anledning*, København & Odense: Universitets-Jubilæets danske Samfund & Syddansk Universitetsforlag, 27-35.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det danske sprog*. København & Odense: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Syddansk Universitetsforlag.
- Hansen, Aa. (1967). *Moderne Dansk 2*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Grafisk Forlag.
- Haspelmath, M. (2010). Comparative concepts and descriptive categories in cross-linguistic studies, *Language* 86(3), 663-687.
- Jacobsen, H.G. & P. Skyum-Nielsen (1996). *Dansk sprog. En grundbog*. København: Schönberg.
- Jensen, E.S. (2000). *Danske sætningsadverbialer og topologi i diakron belysning*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
- Jensen, E.S. (2010). *Selv*-studier, i S. Fernandez, et al. (red.) *Ny forskning i grammatik* 17, Odense: Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 47-65.
- Jensen, E.S. (2012a). At have eller ikke have. Trykfordeling i sætninger med *har* og negation, i C. Bache, A. Holsting & U.K. Nissen (red.) *Ny forskning i grammatik* 19. Odense: Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 83-103.
- Jensen, E.S. (2012b). Trykfordelingens implikaturer. Betydningsbærende og meningsbærende tryk, *NyS* 42, 116-147.
- Jensen, E.S. (2013). Ordklasseproblemer, tilfældet *sådan*, *LexicaNordica* 20. *Leksikografi og lingvistik i Norden*. Nordisk Forening for Leksikografi, 55-74.
- Jensen, E.S. (2016). Changes in the properties of the noun in Danish – evidence from the indefinite article, i S. Vikner, H. Jørgensen & E. van Gelderen (red.) *Let us have articles betwixt us*, 261-280.
- Jensen, P.A. (1985). *Principper for grammatisk analyse*. København: Nyt Nordisk Forlag & Arnold Busck.
- Jespersen, O. (1924). *The Philosophy of Grammar*. Chicago & London: The University of Chicago Press 1992.
- Leijström, G. (1934). Om obestämda artikeln. Et bidrag til nordisk sproghistorie. *Nordiska texter och undersökningar utg. i Uppsala av B. Hesselman* 3. Stockholm: Hugo Geber. Köpenhamn: Levin & Munksgaard.

- Lyons, J. (1977). *Semantics 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCawley, J.D. (1992). Justifying part-of-speech distinctions in Mandarin Chinese, *Journal of Chinese Linguistics* 20, 211-246.
- von Mengden, F. (2008). The grammaticalization cline of cardinal numerals and numeral systems, i M.J. López-Couso & E. Scoane (red.) *Rethinking grammaticalization. New perspectives*, Amsterdam: John Benjamins, 289-308.
- Mikkelsen, Kr. (1894). *Dansk Sproglære med sproghistoriske Tillæg*. København: Lehmann & Stages Forlag.
- Mikkelsen, Kr. (1911). *Dansk ordføjningslære med sproghistoriske tillæg*. København: Hans Reitzel 1975.
- Mortensen, S.S. (2013). *Klassifikation af ledsætninger i dansk*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
- Norén, K. & P. Linell (2007). Meaning potentials and the interaction between lexis and contexts: an empirical substantiation, *Pragmatics* 17(3), 387-416.
- Togeby, O. (2003). *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gad.

Ordbøger og korpora

- DDO = *Den Danske Ordbog*, udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, <http://ordnet.dk/ddo> (december 2015).
- KorpusDK = <http://ordnet.dk/korpusdk> (december 2015).
- ODS = *Ordbog over det danske Sprog* (1918-1956), udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Gyldendal.
- RO = *Retskrivningsordbogen* (2012), udgivet af Dansk Sprognævn.

Resumptive anaforer.

En komparativ undersøgelse af en lidt overset sproglig størrelse

Iørn Korzen

Resumptive anaphors encapsulate and hypostatise a whole text segment. This survey compares and categorises Italian and Danish resumptive anaphors in a comparable subcorpus of the “Europarl Corpus” (political speeches held in the European Parliament). The anaphors are morphologically subdivided in NPs and pro-forms and the NP anaphors are semantically categorised in nominal derivatives and synonyms, generalising NPs, specifying NPs, axiological NPs, and performative NPs. With a pro-form anaphor, a similar categorisation of the anaphorised text segment is conveyed by the co-text, typically the predicate, of the anaphor. Pro-form anaphors are particularly frequent in Danish and NP anaphors in Italian, thus confirming the predominantly verbal style in Scandinavian and nominal style in Romance.

Nøgleord: anaforer, koreference, indkapsling, semantik, nominalstil, verbalstil

1. Introduktion

Resumptive anaforer er de anaforer der genoptager (resumerer, indkapsler) et helt tekstsegment: en tekstsekvens, en sætning eller en del af en sætning. Den genoptagede størrelse er således en “højereordensentitet”, dvs. en entitet af højere orden end første i Lyons’ og Diks terminologi. Som bekendt opererer Lyons (1977: 442-452) med entiteter af første orden (fysiske størrelser: individer og masser, som eksisterer i dimensionen rum), af anden orden (sagforhold: handlinger, aktiviteter og tilstande, som eksisterer i dimensionen tid) og af tredje orden (abstrakter: propositioner, begreber, matematiske ligninger o.l., som ligger uden for tid og rum). Hertil føjer Dik (1997: 223-228) entiteter af nulte orden (egenskaber eller relationer knyttet til størrelser) og af fjerde orden (talehandlinger). En resumptiv anafor genoptager således et sagforhold, et ab-

straktum (typisk en eller flere propositioner) eller en talehandling, med andre ord en ikke-referentiel størrelse, der ved genoptagelsen hypostatiseres og gøres til en diskursreferent. Det betyder at vi ser bort fra anaforer der genoptager en i forvejen hypostatiseret diskursreferent med det nævnte semantiske indhold; her vil der være tale om en koreferentiel anafor, se et eksempel i (4) nedenfor.¹

En resumptiv genoptagelse kan ske ved en anaforisk NP, som i (1), eller ved en anaforisk pro-form, som i (2):

(1) Der er ikke mere vin. **Det problem** må vi gøre noget ved.

(2) Der er ikke mere vin. **Det** er et stort problem.

Det er en anafortype der er lidt overset i den lingvistiske litteratur, ikke mindst i den danske, og der knytter sig mange uafklarede spørgsmål til den, fx disse:

- a) Kan pronominer, jf. (2), overhovedet opfattes som resumptive anaforer, når de ikke har nogen leksikalsk intension?
- b) Hvordan kan NP-anaforerne inddeles semantisk? Er det muligt at klassificere nominale indkapslinger i tekster?
- c) Hvis a)-spørgsmålet kan besvares positivt, hvordan fordeler resumptive NP- og proform-anaforer sig så i typologisk forskellige sprog som fx de skandinaviske og de romanske, og hvorfor?

Nedenfor vil jeg – på basis af et dansk og italiensk parallelkorpus af tekster taget fra det såkaldte “Europarl Corpus”, som består af de politiske taler holdt i Europaparlamentet (Koehn 2005, <http://statmt.org/europarl/>) – forsøge at nærme mig et svar på de tre spørgsmål. Mit danske og italienske korpus er stort set lige store, og de i alt 100 taler er udvalgt således at de er indbyrdes nogenlunde lige lange og repræsenterer en så stor variation som muligt af forfattere og politiske temaer:

1 Vi ser også bort fra den især angelsaksiske brug af termen “resumptive anaphors” brugt om pronominer der genoptager og “samler” mere end én førsteordensentitet; se fx McCloskey (2005) og Adger (2011). Ligeledes bortses fra adjektiver der sammenfatter en foregående tekst og bruges om en genoptaget førsteordensentitet; se herom fx D’Addio Colosimo (1990: 21ff).

	Danske	Italienske
Antal EU-parlamentstaler (alle L1)	50	50
Samlet antal ord	14.737	14.708

Tabel 1. Europarl-korpus anvendt til undersøgelsen

Mit indlæg har følgende disposition: Efter en kortfattet bibliografisk oversigt i afsnit 2 giver jeg en – ligeledes kortfattet – oversigt over de koreferentielle anaforer i afsnit 3. Derefter viser jeg, i afsnit 4 og underafsnit, at de resumptive anafortyper kan opstilles og beskrives meget parallelt med de koreferentielle, og endelig sammenfatter jeg mønsteret og sammenligner danske og italienske forekomster i afsnit 5.

2. Kortfattet bibliografisk oversigt

Fænomenet resumptiv (eller indkapslende) anafor er meget sparsomt undersøgt i og på dansk, hvorimod behandlingen er mere omfattende i den engelsk- og romansksprogede litteratur. Halliday & Hasan (1976: 52-53, 66-67) taler – mig bekendt som de første – om fænomenet, som de benævner “extended reference” og begrænser til pronominerne *it*, *this*, *that*. Krenn (1985: 212-224) inkluderer derimod, i en større undersøgelse, også NP’er med substantiver som *thing*, *matter*, *point*, *question*. I Italien introducerer D’Addio Colosimo (1984, 1988, 1990) termen “nominali incapsulatori anaforici” inspireret af den engelske term “encapsulation” foreslået af Sinclair (1982).² Bortset fra en kort passus i 1988-artiklen (1988: 146), hvor de italienske pronominer *questo*, *ciò* (‘dette’, ‘det’) medtages blandt de resumptive anaforer, begrænser D’Addio Colosimo fænomenet til NP’er, hvilket også er tilfældet hos Simone (1990: 217-218, 436) og Conte (1998), (1999). Simone benævner – inspireret af Halliday & Hasan – antecedenten “punto di attacco esteso” (‘udvidet/udstrakt forbindelsespunkt’), og Conte sætter især fokus på resumptivernes tekststrukturerende funktion. Også Borreguero Zuloaga (2006: 80ff) begrænser resumptiver til NP’er og benævner pronominer med en tilsvarende funktion som “anáforas textuales” (‘tekstanaforer’), jf. også Borreguero Zuloaga & Toledo (2007). Men det er lidt svært at finde en helt klar teoretisk begrundelse for en terminologisk

2 “By referring to a preceding utterance with discourse labels like question or reply, a speaker or writer encapsulates the old interaction in his new one, and the discourse proceeds, in a sense, talking about itself.” (Sinclair 1982: 76).

distinktion mellem de to anafortyper hos forfatteren. Således anfører fx Lala (2010: 61) da også at de to anafortyper er “sprogliche strategier” med præcis den samme tekstuelle funktion.

På italiensk grund er Pecorari (2015) mig bekendt den første der specifikt inkluderer pronominer blandt de resumptive anaforer, hvilket dog også var sket på dansk grund hos fx Dam (2003), Lundquist (2005: 149; 2007: 99) og Korzen (2000a: 145; 2000b: 582-588; 2007: 106; 2016). For så vidt angår NP-resumptiverne, er der ikke indtil nu – mig bekendt – foretaget forsøg på en samlet semantisk beskrivelse.

I det følgende vil jeg argumentere for at det, især i en komparativ sammenhæng, giver særdeles god mening at behandle resumptive pronomenanaforer sammen med NP-anaforer. Sammenligningerne går på to niveauer, dels sprogtypologisk, idet jeg sammenligner dansk og italiensk, dels anafortypologisk, idet jeg sammenligner de koreferentielle og de resumptive anaforer.

3. De koreferentielle anaforer

Når en anafor genoptager en diskursreferent, taler man om “koreference”, idet der er tale om reference til samme diskursreferent i både antecedent og anafor.³ Anaformulighederne kan beskrives som i tabel 2:

Antecedent NP ₁	←	Koreferentiel anafor pron./Ø eller NP ₂ [det + N ₂]	Anaforisk undertype
En bil	}	<i>den, denne</i> ; ital.: <i>questo, lo, Ø</i>	Pronomen/ital.: nulusbjekt
		<i>Bilen</i>	”Tro” NP (N ₁ = N ₂)
		<i>Automobilten</i>	”Utro” NP (N ₁ ≠ N ₂): synonym
		<i>Køretøjet</i>	Utro NP: hyperonym
		<i>Den Volvo</i>	Utro NP: hyponym
		<i>Den sardindåse</i>	Utro NP: aksiologisk vurderende ⁴
En udtalelse	←	<i>Den indrømmelse</i>	Utro NP: illokutionært vurderende ⁵

Tabel 2. De forskellige koreferentielle anafortyper (antecedenten er en diskursreferent)

3 Betimeligheden af termen “koreference” i sådanne tilfælde kan dog diskuteres, idet der er tale om to forskellige typer reference: én exoforisk fra antecedenten til diskursreferenten og én endoforisk fra anaforen til antecedenten, en reference som **ikke** går direkte til diskursreferenten; jf. Korzen (1996), (1998).

4 Dvs. æstetisk eller etisk positivt eller negativt.

5 Hermed mener jeg vurderende mht. talehandling.

Når anaforen er en NP, er fortolkningen af anaforrelationen afhængig af accepten af prædikationen:

- (3) NP₁ er en N₂ (NP₁ = antecedenten; N₂ = N-kernen i anaforen + evt. udvidelse).

Men den utro relation udtrykt med et hyponym eller en aksiologisk eller illokutionært vurderende NP, de tre sidste muligheder i Tabel 2, kræver mere inferens fra modtagerens side, idet den præsupponerede prædikation her snarere hedder:

- (3)' NP₁ kan være en N₂ (NP₁ = antecedenten; N₂ = N-kernen i anaforen + evt. udvidelse),

fx *En bil kan være en Volvo / en sardindåse* osv. Denne yderligere inferens nødvendiggør den demonstrative artikel, der ekspliciterer at antecedenten skal findes i samme tekst (Korzen 2000b: 392ff; 2001), et fænomen jeg vender tilbage til nedenfor.

Ontologisk kan antecedenten være en første- eller højereordensentitet, men til forskel fra de resumptive relationer er der tekstfunktionsmæssigt altid tale om en diskursreferent. Et eksempel på en højereordens-diskursreferent fra mit korpus:

- (4) Der er kun én logisk begrundelse for en ensartet lovgivning: *ønsket om at skabe en fælles stat uden indre grænser*. Det er **denne tvangstanke om Europas grænseløst forenede stater**, som nu i praksis lægger også nyttigt internationalt samvirke for had. <ep-96-10-23.txt:28>.⁶

Da *tvangstanke* har en negativ ladning, bør dette eksempel nok placeres blandt de aksiologisk vurderende NP-anaforer.⁷

6 Henvisningerne til Europarl-teksterne ("ep") består af år-måned-dag efterfulgt af talernummer, "txt". I Europarl-eksemplerne angives antecedenterne i kursiv og anaforerne i fed kursiv.

7 De koreferentielle anaforer kan godt inddeles i finere semantiske og/eller pragmatiske undergrupper; se fx Korzen (1996: 523-540), (2000b: 512-534), (2001).

4. De resumptive anaforer

De resumptive anaforer kan stilles op meget parallelt med de koreferentielle. Dog er antecedenten her et tekstsegment, TS, og ikke en diskursreferent, hvorfor man ikke kan tale om “koreference”.

Antecedent TS	←	Resumptiv anafor pron./Ø eller NP [det + N]	Anaforisk undertype
<i>Ole og Pia har besluttet at de skal skilles.</i>	}	Ole har selv sagt <i>det.</i> / Ø È triste. 'Det er trist'.	Pronomen/ital.: nuls subjekt
		De traf <i>beslutningen</i> forleden.	NP-derivater og synonymmer
		<i>Situationen</i> er meget trist.	Generaliserende NP
		<i>Det udfald</i> havde vi ikke forudset.	Specificerende NP
		At <i>den ulykke</i> skulle overgå dem.	Aksiologisk vurderende NP
		<i>Den meddelelse</i> fik vi i går.	Illokutionært vurderende NP

Tabel 3. De forskellige resumptive anaforbygger (antecedenten er et tekstsegment)

Termerne i højre kolonne er mine egne og fremstår i visse tilfælde som temmeligt vage, hvilket bl.a. afspejler at grænserne mellem de enkelte NP-typer, som vi skal se nedenfor, ikke er fuldstændig krystallklare; der er snarere tale om et semantisk kontinuum end om helt adskilte grupper. Dog er det med den anvendte taksonomi lykkedes ret nemt at placere alle de i alt 69 resumptive NP-anaforer i mit korpus.

Til gengæld kan det være sværere præcist at bestemme og afgrænse antecedenterne, hvilket jeg også skal vende tilbage til nedenfor. I de sidste fire tilfælde i tabel 3 kan man nok diskutere om antecedenten er hele den citerede TS eller måske alene den komplette ledsætning.

Når indkapslingen er en NP, er anaforfortolkningen – parallelt med de koreferentielle anaforer – afhængig af prædikationen:

- (5) TS er en N (TS = antecedenten; N = N-kernen i anaforen + evt. udvidelse)

I de tre sidste NP-typer rummer kategoriseringen et større krav til fortolkning og inferens fra modtagers side, og den præsupponerede prædikation hedder snarere:

- (5)' TS *kan være* en N (TS = antecedenten; N = N-kernen i anaforen + evt. udvidelse),

og helt parallelt med de koreferentielle anaforer – og med samme funktion som ved disse – finder vi normalt den demonstrative artikel i disse tilfælde.

Strengt taget er alle NP-indkapslingerne kategoriserende; de placerer antecedenten i en semantisk og/eller pragmatisk kategori, men de to første NP-typer, “NP-derivater og synonyme” (som *beslutningen* deriveteret af *har besluttet*) og “Generaliserende NP’er” bidrager ikke med noget nyt, væsentligt semantisk indhold i ko-teksten. Førstnævnte type rummer dels morfologiske afledninger som *har besluttet* → *beslutningen*, dels andre eksempler på videreførelse af semiske elementer fra antecedenten, se afsnit 4.2.

I de følgende afsnit vil jeg citere en række eksempler på de forskellige typer fra mit korpus. Med en enkelt undtagelse er det danske eksempler; tilsvarende italienske eksempler kan ses i Korzen (2016).

4.1. Pronomenanaforer og nulformer

Pronomenanaforerne er særdeles hyppige, især i dansk, hvilket vi skal vende tilbage til i afsnit 5. Her optræder personlige pronominer, (6) *det*₁, og demonstrative pronominer, (6) *det*₂ og (7):

- (6) ... går noget senere galt, fordi enten direktionen eller bestyrelsen foretager sig noget imod deres råd, så skal **det**₁ ikke medføre forøgede straffe. Jeg har forstået på kommissær Monti og hans medarbejdere, at **det**₂ er et synspunkt, som han deler, ... <ep-01-09-05.txt:351>⁸
- (7) Kun få fælles regler og procedurer [for tredjelandstatsborgeres indrejse og ophold i EU] er gældende i alle medlemsstaterne, og **dette** medfører, at der ikke eksisterer et legalt og administrativt værktøj, der kan bidrage til en bedre styring af migrationsstrømmene. <ep-03-02-11.txt:38>

I (6) er *det*₁'s antecedent den foregående betingelsesledsætning, hvorimod *det*₂'s antecedent er hele den foregående sætning. Det bemærkes således (med det lille forbehold i fodnote 8) at demonstrativet benyttes ved den mest komplekse antecedent.

Indkapslingen har her rent tekstpragmatisk funktion: En proposition eller prædikation hypostatiseres og gøres til diskursreferent; der sker ingen kate-

8 Det kan muligvis diskuteres hvorvidt *det*₂ er et demonstrativ og ikke snarere et personligt pronomen ligesom *det*₁. Selv mener jeg dog at den mest naturlige læsning af (6) vil lægge en stærkere betoning på *det*₂ end på *det*₁.

gorisering af semantisk eller pragmatisk art. Nulformer forekommer på pro-drop-sprog som italiensk, om end de ikke er meget hyppige som indkapslere, se fodnote 12:

- (8) Vorrei sottolineare che più volte ... ho dovuto lamentare che *le relazioni della commissione per la ricerca e l'energia finiscono per essere discusse in orari quantomeno particolari: o tardi nella serata o all'estremo limite della tornata.* [Ø] È il caso anche oggi con questa importante relazione sulla panoramica della politica delle azioni energetiche. <ep-97-11-17.txt:24> (italiensk L1-tekst)
- ’Jeg vil gerne understrege, at jeg ... flere gange har måttet beklage mig over, at *betænkningerne fra Forskningsudvalget ender med at blive forhandlet på lidt specielle tidspunkter: enten sent om aftenen eller allersidst i mødeperioden.* **Dette** er også tilfældet med denne meget vigtige betænkning om oversigten over energipolitikken.’

Oversættelsen til dansk er min egen, men er i alt væsentligt identisk med den officielle oversættelse fra Europaparlamentet. Det bemærkes således at det italienske nulsubjekt er oversat med et demonstrativt pronomen (som citeret) i den officielle danske oversættelse. Dette vender jeg tilbage til afsnit 5.

4.2. NP-derivater og synonymer

Disse anafortyper minder om hhv. den “tro” og den synonymiske koreferentielle anafor pga. gentagelsen af semiske elementer fra antecedenten. I (9)-(10) er der tale om derivater, og jeg har understreget de leksikalske elementer der videreføres i anaforerne:

- (9) Havela er et lukket hemmeligt verdensomspændende netværk, der inden for et døgn kan overføre store beløb til alle steder i verden. **Overførslerne** sker uden bilag og kan derfor aldrig spores. <ep-01-07-05.txt:33>
- (10) Denne politiopbygning drejer sig på en gang om bevidstløs EU-integration og om at sikre Fort Europa. **Denne sikring** er en indlysende følge af det pres udefra, der skyldes misforholdet mellem EU-landenes velstand og naboernes sociale elendighed. <ep-03-01-13.txt:129>

At anaforerne ikke tilføjer ny tekstuel information, ses tydeligt i at man i (9) kunne have haft den leksikalsk tomme pronomenanafor *det*; i (10) ville *det* give risiko for fejlfortolkning.

I (11) kan man tale om “semantisk isotopi” eller “leksikalsk kohærens” i betydningen sammenfald eller gentagelse af semer eller semantiske felter, jf. fx Frandsen (1988) og Gettrup et al. (1986):

- (11) Flere og flere mennesker rundt omkring i Europa tror, at Kommissionen er et lukket system, som nægter at rette sig efter omverdenen og borgernes krav. At det er et gigantisk bureaukrati, *hvor den ene del af embedsmændene snyder og bedrager*, medens den anden del skal forsøge at dække over **ulovlighederne**. <ep-98-02-16.txt:20>⁹

4.3. Generaliserende anaforer

Denne type minder om de hyperonyme koreferentielle anaforer. De hhv. danske og italienske substantivkerner jeg er stødt på i mit korpus, er disse:

- (12) *ting, forhold, sag, sammenhæng, situation, tilfælde, tilstand (denne tingenes tilstand), område;*
 (13) *cosa (‘ting’), fatto (‘hændelse’), caso (‘tilfælde’), condizione (‘tilstand’), punto (‘punkt’), dati (‘data’), tema (‘emne’).*

Ofte er der tale om meget lange antecedentsammenhænge, og det kan være svært at afgrænse antecedentsegmentet helt præcist.¹⁰

- (14) ... *men forslaget og Kommissionens meddelelse får betydning i lyset af en række andre vedtagelser om udbygning af politisamarbejdet. I denne sammenhæng* betegner forslaget en udvikling, der i mine øjne truer den demokratiske kontrol og retssikkerheden. <ep-03-01-13.txt:129>
 (15) ... og dette medfører, at *der ikke eksisterer et legalt og administrativt værktøj, der kan bidrage til en bedre styring af migrationsstrømmene*. Forslaget vil rette op på **denne situation**. <ep-03-02-11.txt:38>

Selvom alle anafor-kernerne i (12) og (13) er meget generiske, dvs. har lille intension og stor ekstension, kan man nok tale om en vis “skala” fra *ting*, som

9 Denne anafortype beskrives af D’Addio Colosimo (1988: 148) som “direttamente ricavabile”, dvs. direkte udledelig af antecedenten. Man kan nok diskutere om der ikke, i *ulovlighederne*, snarere er tale om et hyperonym end om et synonym, men typen adskiller sig dog fra den generaliserende type i afsnit 4.3.

10 Dette problem er velkendt ved resumptiverne og bl.a. omtalt af D’Addio Colosimo (1988: 144); Conte (1998: 153), (1999: 108); Lundquist (2009: 393); Lala (2010: 66).

er omtrent betydningsløst (substantivet har stort set intet intensionelt indhold og ligger derved tættest på et pronomen), til *område* og *emne*, som måske har den relativt største intension.

4.4. *Specificerende anaforer*

Også blandt de specificerende resumptiver kan man tale om gradvist større og større intension, og en meget præcis afgrænsning til de generaliserende NP'er kan være vanskelig. De hhv. danske og italienske NP'er jeg er stødt på, er disse:

- (16) *baggrund, retning, ide, erfaring, procedure, proces;*
 (17) *aspetto ('synspunkt'), direzione ('retning'), motivo ('motiv'), obiettivo / scopo ('formål'), presa di posizione ('stillingtagen'), punto di vista ('synspunkt'), ragione ('årsag'), senso ('betydning'), strategia ('strategi').*

Et par danske eksempler:

- (18) I mange år har opløsningsmidler været under mistanke for at føre til hjerneskader. *Det er ... set i udstrakt grad hos malere, der er i daglig kontakt med stofferne. Herfra stammer begrebet »malersyndromet«.* **Disse erfaringer** bør være med i dette direktiv, som vi behandler i dag, ... <ep-98-01-13.txt:232>
 (19) *Det var 1996-regnskabet, der fældede den tidligere Kommission, og 1997-regnskabet er nøjagtigt lige så belastende.* Der er ingen grund til, at vi på **den baggrund** skulle acceptere at give decharge. <ep-00-01-18.txt:255>

Her skal modtager således, jf. (5)', inferere at det anaforiserede tekstsegment kan have den funktion som anaforen udtrykker, i relation til anaforens kontekst, en fortolkning som får visse forskere, fx Conte (1999: 110), til at tale om en pragmatisk indkapsling. Det er den anafortype der tydeligst afhænger af teksttypen; man kan tale om tekstens "leksikalske kerner",¹¹ og anaforerne i (16)-(17) vidner klart om argumentative formål med teksterne.

I modsætning til de ovenfor omtalte anafortyper sker der her tydeligvis noget mere end blot en hypostativering og funktionsændring til diskursreferent. Her sker også en klar semantisk-pragmatisk fortolkning af det anaforiserede i relation til den følgende ko-tekst, og anaforen danner derved overgangen

11 Cfr: Lundquist (2009: 389ff), som tilsvarende har undersøgt en sproglig, en økonomisk og en lægevidenskabelig tekst.

til det næste tekstsegment og fungerer som et særligt struktureringselement, et tekstkohæsiøselement.

4.5. *Vurderende anaforer*

Både blandt koreferentielle og resumptive anaforer kan der være tale om to forskellige slags vurdering eller “værdisætning”, hhv. en aksiologisk og en illokutionær (jf. fodnote 4 og 5). Disse anaforer kan derfor kaldes pragmatiske i en lidt snævrere betydning af ordet end ved de specificerende anaforer. De er ikke meget hyppige i mit korpus, der teksttypemæssigt må kaldes argumentativt (jf. det foregående afsnit):

- (20) Baggrunden for princippet om at bruge afsenderlandets regler er, at det er for besværligt for erhvervslivet *at have kendskab til samtlige medlemslandes lovgivninger på området*. Men konsekvensen er, at **denne byrde** blot lægges på forbrugernes skuldre. <ep-99-05-06.txt:42>
- (21) Men selvfølgelig må vi spørge os selv, *om snittet er lagt rigtigt, og om vi får nok for pengene*, og det er selvfølgelig også en opgave for os som parlamentarikere at stille **dette spørgsmål** hele tiden. <ep-96-12-11.txt:268>

I (20) er der tale om en aksiologisk vurdering og i (21) om en illokutionær. Det kan tilføjes at eks. (21) ligger tæt på gruppen af NP-derivater, afsnit 4.2, med henvisning til at verbet *spørge* forekommer i den foregående ko-tekst; dog er forskellen den at dette verbum ikke er en del af antecedenten i (21), mens de tilsvarende verber var en del af antecedenterne til NP-derivaterne i afsnit 4.2.

De to slags værdisætning kan kombineres:

- (22) *Vejen til helvede er brolagt med gode forsætter*. Jeg er ikke klar over, om **dette udmærkede og lærerige ordsprog** også findes på de øvrige ti officielle sprog. Det findes i hvert fald på dansk, ... <ep-99-03-10.txt:31>

5. **Sammenfatning og lidt statistik**

Det er nok mest rigtigt at sige at de resumptive anaforer fordeler sig i “klumper” på et semantisk kontinuum, der kan beskrives som i tabel 4, snarere end i klart afgrænselige grupper.

Det højere samlede antal resumptive anaforer i det danske korpus – og ikke mindst det væsentligt højere antal proformer – kan bl.a. tilskrives det højere antal perioder, jf. tabel 6.¹³

De to undersøgte korpora	Dansk	Italiensk
Antal perioder	678	440

Tabel 6. Periodeantal i de to undersøgte korpora

Når information spredes over flere perioder, kræver det genoptagelse af flere (typisk leksikalsk indholdsløse) anaforer, der ikke har anden funktion end at føre diskursen videre.

Når den resumptive anafor er et pronomen, ligger en evt. kategorisering af det anaforiserede tekstsegment typisk i prædikationen knyttet til dette pronomen, hvilket vi så i

(2a) Det er **et stort problem**

(6a) Jeg har forstået på kommissær Monti og hans medarbejdere, at det er **et synspunkt, som han deler**.

Når den resumptive anafor er en NP, ligger kategoriseringen og dermed en (potentielt) ny information derimod i denne NP. Derfor er den store forskel i fordelingen mellem proformer og NP'er i de to sprog interessant. I italiensk udgør NP-anaforerne 39 ud af i alt 97, dvs. 40,2 %, i dansk 30 ud af i alt 133, dvs. kun 22,6 %. Den officielle italienske oversættelse af (6a) lyder:

(6a)' Ho capito dal Commissario Monti e dai suoi collaboratori che egli è d'accordo con **questo punto di vista**.

‘Jeg har forstået på kommissær Monti og hans medarbejdere, at han er enig i **dette synspunkt**.’

På denne måde undgås en finit sætning i den italienske version, og fænomenet bliver et eksempel på forskellen mellem den skandinaviske verbalstil og den romanske nominalstil, som også manifesterer sig ved den højere forekomst af

13 Som det fremgik af tabel 1, er ordantallet i de to korpora stort set det samme, så den store forskel i antallet af perioder giver også en stor forskel i gennemsnitlig periodelængde målt som antal ord pr. periode. Se herom Korzen (2015).

propositioner tekstualiseret med infinitte eller nominaliserede verbalformer i romansk end i skandinavisk, jf. også Korzen (2015: 161-162).

Sådanne sprogtypologiske sammenligninger, der kan ses i relation til og som bekræftelse af andre typologiske forskelle i tekststruktur, er afhængige af en behandling af resumptive NP- og proform-anaforer i samme forbindelse og er derfor – efter min mening – et vældig godt argument for at inkludere proformer blandt andre resumptive anaforer.

Der er en nøje sammenhæng mellem den lingvistiske kodning af anaforen og anaforrelationens kompleksitet: Jo større kompleksitet, desto mere sproglig kodning; jf. Korzen (2015). Derfor er det interessant at se på demonstrativernes andel af de resumptive anaforer. Som sagt ekspliciterer et demonstrativ, både som pronomen og som artikel, at antecedenten er at finde i samme tekst, og i Korzen (2015) viste jeg at man på den baggrund (ikke overraskende) kan opfatte resumptiverne som mere komplicerede relationer end andre anaforrelationer. Herudover ser vi på begge sprog at de tre sidste anafortyper i tabel 5 har 100 % forekomst af demonstrative artikler – helt parallelt med de tilsvarende typer blandt de koreferentielle anaforer, jf. tabel 2. Alle disse typer kræver mere inferens fra modtagers side.

Endelig er der generelt tale om højere demonstrativprocenter i italiensk end i dansk, hvilket jeg igen vil tilskrive den generelt større syntaktiske kompleksitet i italiensk end i dansk. (Den eneste undtagelse ses ved de generaliserende resumptiv-NP'er, men den konkrete forskel består her i én enkelt forekomst). Af samme grund er det næppe tilfældigt at den officielle danske oversættelse af den italienske tale i (8) har benyttet et demonstrativt pronomen til anaforiseringen af den temmelig komplekse antecedent.

Ser vi på antallet af forekomster af NP-typerne, ligger de to sprog meget tæt på hinanden – med den ene undtagelse i type 4, de “specificerende” resumptiver. Det er interessant at netop den indkapsling som formidler “teksttypekernerne” og derved klarest afslører teksttypen, samtidig med at den fungerer som et særligt tekststruktureringselement med en stærk kohæsiionsfunktion, er væsentlig hyppigere i italiensk, hvor der generelt i det skolaske system er umådelig stort fokus på tekstform, tekstkohæsiion og tekststruktur.

Henvisninger

- Adger, D. (2011). Bare resumptives, i A. Rouveret (red.) *Resumptive Pronouns at the Interfaces*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 343-366.
- Borreguero Zuloaga, M. (2006). Naturaleza y función de los encapsuladores en los textos informativamente densos (la noticia periodística), *Cuadernos de Filología Italiana* 13, 73-95.
- Borreguero Zuloaga, M. & A. de Toledo (2007). Presencia y función de los encapsuladores en las crónicas periodísticas del s. XVII, *Philologia Hispalensis* 21, 119-153.
- Conte, M.-E. (1998). Il ruolo dei termini astratti nei testi, i G. Bernini, P. Cuzzolin & P. Molinelli (red.) *Ars linguistica. Studi offerti a Paolo Ramat in occasione del 60° compleanno*, Roma: Bulzoni, 151-160.
- Conte, M.-E. (1999). Anaphoric encapsulation, i M.-E. Conte (red.) *Condizioni di coerenza. Ricerche di linguistica testuale. Nuova edizione con l'aggiunta di due saggi a cura di Bice Mortara Garavelli*, Alessandria: Edizioni dell'Orso, 107-114.
- D'Addio Colosimo, W. (1984). I nominali incapsulatori anaforici. Un aspetto della coesione lessicale, *Rassegna Italiana di Linguistica Applicata* 2 (3), 35-43.
- D'Addio Colosimo, W. (1988). Nominali anaforici incapsulatori: un aspetto della coesione lessicale, i T. De Mauro, S. Gensini & M.E. Piemontese (red.) *Dalla parte del ricevente. Percezione, comprensione, interpretazione. Atti del XIX congresso internazionale di studi della SLI – Società di Linguistica Italiana (Roma, 1985)*, Roma: Bulzoni, 143-151.
- D'Addio Colosimo, W. (1990). Tra capsule anaforiche e sinonimi contestuali. Aspetti testuali del lessico, *LIS, Linguistica selecta. Pubblicazioni del Dipartimento di Scienze del Linguaggio dell'Università di Roma "La Sapienza"* 1, 6-32.
- Dam, L. (2003). Indkapsling i spansk, i B.L. Jensen, I. Korzen & H.H. Müller (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 11*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 83-101.
- Dik, S.C. (1997). *The Theory of Functional Grammar. Part II: Complex and Derived Structures. Functional Grammar Series 21*, ed. by K. Hengeveld, Berlin-New York: Mouton de Gruyter.
- Frandsen, F. (1988). Semantisk isotopi og diskursanalyse, *Hermes* 1: 45-62.
- Gettrup, H., et al. (1986). *Sprog & tekst. Studiebog i sagteksanalyse*. København: Københavns Universitet, Romansk Institut.
- Halliday, M.A.K. & R. Hasan (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Koehn, P. (2005). Europarl: A parallel corpus for statistical machine translation. *Conference Proceedings: the tenth Machine Translation Summit*, Phuket, Thailand, 79-86.

- Korzen, I. (1996). *L'articolo italiano fra concetto ed entità. Vol. I-II*. København: Museum Tusulanum Press.
- Korzen, I. (1998). On nominal determination – with special reference to Italian and comparisons with Danish, i G. Hansen (red.) *Nominal Determination. Copenhagen Studies in Language* 21, 67-132.
- Korzen, I. (2000a). Spørgsmål-svar som tekstsekvens, i G. Skytte & I. Korzen. *Italiensk-dansk sprogbrug i komparativt perspektiv. Reference, konnexion og diskursmarkering*, København: Samfundslitteratur, 123-152.
- Korzen, I. (2000b). Reference og andre sproglige relationer, i G. Skytte & I. Korzen. *Italiensk-dansk sprogbrug i komparativt perspektiv. Reference, konnexion og diskursmarkering*, København: Samfundslitteratur, 161-619.
- Korzen, I. (2001). Anafore e relazioni anaforiche. Un approccio pragmatico-cognitivo, *Lingua nostra* LXII (3-4), 107-126.
- Korzen, I. (2007). Linguistic typology, text structure and anaphors, i I. Korzen & L. Lundquist (red.) *Comparing Anaphors. Between Sentences, Texts and Languages, Copenhagen Studies in Language* 34, 93-109.
- Korzen, I. (2015). Sprogtypologi og anaforer. Om anaforrelationer i endo- og exocentriske sprog, i S.E. Bentsen, et al. (red.) *Ny forskning i grammatik* 22, Frederiksberg: Dansk Sprognævn, 149-165.
- Korzen, I. (2016). Come riassumere un messaggio politico? Strategie e strutture di incapsulazione anaforica nei discorsi del Parlamento Europeo, i G. Ruffino & M. Castiglione (red.) *La lingua variabile nei testi letterari, artistici e funzionali contemporanei. Analisi, interpretazione, traduzione*, Firenze: Franco Cesati, 443-459.
- Krenn, M. (1985). *Probleme der Diskursanalyse im Englischen. Verweise mit this, that, it und Verwandtes*. Tübingen: Gunter Narr, 1985.
- Lala, L. (2010). L'incapsulatore anaforico cosa nell'orale e nello scritto, i A. Ferrari & A.-M. De Cesare (red.) *Il parlato nella scrittura italiana odierna*, Bern: Peter Lang, 57-78.
- Lundquist, L. (2005). Tekst, i I. Korzen & L. Lundquist (red.) *Sprogtypologi og oversættelse. Endocentriske og exocentriske sprog*, København: Handelshøjskolen i København, 140-153.
- Lundquist, L. (2007). L'anaphore lexicale démonstrative dans les langues endo- et exocentriques: langue, texte, discours, i I. Korzen, M. Lammert & H. Vassiliadou (red.) *Langues d'Europe, l'Europe des langues. Croisements linguistiques, Scolia* 22, 85-104.
- Lundquist, L. (2009). L'anaphore resumptive. Navigation textuelle et comparaison discursive, i F. Venier (red.) *Tra pragmatica e linguistica testuale: ricordando Maria-Elisabeth Conte*, Alessandria: Edizioni dell'Orso, 379-399.

- Lyons, J. (1977). *Semantics, 1-2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCloskey, J. (2005). Resumption, i M. Everaert & H. van Riemsdijk (red.) *The Blackwell Companion to Syntax*. Vol. IV. Oxford: Blackwell, 2005. Blackwell Reference Online. http://www.blackwellreference.com.esc-web.lib.cbs.dk/subscriber/tocnode.html?id=g9781405114851_chunk_g978140511485158, fundet 2. oktober 2015.
- Pecorari, F. (2015). La coesione testuale dei lanci di agenzia. Uno studio delle anafore di ordine superiore. *Revue Romane* 50:2, 222-278.
- Simone, R. (1990). *Fondamenti di linguistica*. Roma-Bari: Laterza.
- Sinclair, J. (1982). Planes of discourse, i S.N.A. Rizvi (red.) *The Two-fold Voice. Essays in Honour of Ramesh Mohan*, Salzburg: Institut für Anglistik und Amerikanistik, Universität Salzburg, 70-91.

Derfor har vi brug for paradigmer

Kirsten Jeppesen Kragh & Lene Schøsler

Based on previous studies on verbs of perception in French and Italian, this study claims that the notion of paradigm is useful for the understanding of grammatical structure. Our case-study concerns the status of Modern French *voir* in the paradigms of presentation and of progressivity.

Nøgleord: paradigme, grammatikalisering, perception, præsentation, progressivitet

1. Indledning

Det er vores påstand at paradigmebegrebet er nyttigt når man vil beskrive sprogforandringer af typen (re)grammering, og at paradigmer giver en enklere, modsigelsesfri og visualiserbar fremstilling af den grammatiske struktur, især i forbindelse med undersøgelse af polyseme og multifunktionelle sproglige størrelser. Vi bruger paradigmebegrebet i overensstemmelse med Nørgård-Sørensen et al. (2011), jf. sektion 2.1, og begreberne grammering og regrammering i overensstemmelse med Andersen (2006), se sektion 2.2.

Udgangspunktet for vores refleksioner om paradigmer udgøres af en række undersøgelser af fransk og italiensk, her med særligt fokus på franske sanserverber, primært *voir* og dets konstruktionsmuligheder (Kragh 2009, Kragh & Strudsholm 2011, 2013, Kragh & Schøsler 2014, 2015). Disse inkluderes normalt ikke i en paradigme-fremstilling, men vi mener at det er oplysende at anskue konstruktionsmulighederne som paradigmatiske organiseret og ikke alene som valensforhold.

2. Definitioner

I Nørgård-Sørensen et al. (2011: xi) hævdes det at grammatiske størrelser adskiller sig fra ikke-grammatiske størrelser ved at være paradigmatiske organiseret. Det påvises desuden at paradigmatiske organisering ikke kun findes

inden for de områder af grammatikken der traditionelt opererer med paradigmer, typisk morfologi, men at vi også finder paradigmatiske organisering inden for andre områder af grammatikken, fx ledstilling og konstruktioner. I denne fremstilling vil vi beskæftige os med grammering og regrammering af konstruktioner¹.

2.1. Paradigmer

Et paradigme defineres traditionelt som et inventar af grammatiske størrelser der alternerer i en given syntagmatisk kontekst (Lyons 1968: 78). I Nørgård-Sørensen et al. (2011) fastholdes denne definition, men udvides således at paradigmet opfattes som det organisatoriske princip for grammatiske størrelser i modsætning til ikke-grammatiske, f.eks. leksikalske størrelser. Dette er forskellen mellem vores definition af hvad der er grammatisk, og hvilken status paradigmer har, og andre tilgange der henviser til paradigmer, f.eks. Lehmann (1995).

Vores definition af et paradigme hviler på følgende fem konstituerende træk (Nørgård-Sørensen et al. 2011: 5-6):

1. Et paradigme har på et givet synkront stadie et lukket inventar². Fx er der i det franske tempusparadigme bl.a. følgende usammensatte former svarende til præsens, perfektum og futurum: *chante* 'synger', *chanta* 'sang', *chantera* 'vil synge'.
2. Et paradigme har et domæne som er paradigmets syntagmatiske kontekst.
3. Paradigmet har en ramme der udtrykker det fælles grammatiske indhold i forhold til hvilket de enkelte medlemmer af paradigmet karakteriseres i opposition til hinanden. Rammen er sprogspecifik, og svarer derfor ikke til begrebet 'cognitive networks' (Croft 2001, Croft & Cruse 2004). Hvis vi atter eksemplificerer med det moderne

1 Vi bruger termen *konstruktion* i en teknisk betydning. For os er en konstruktion et komplekst tegn med intern syntaks og med specifikt indhold. Konstruktionens grammatiske status er bestemt af dens position i et givet paradigme på et givet synkront stadie. Dette er en væsentlig forskel i forhold til 'Construction Grammar' (fx Goldberg 1995) og 'Radical Construction Grammar' (Croft 2001).

2 Paradigmer vil ofte ændre deres inventar over tid, hvorfor det er nødvendigt at definere et paradigme på et specificeret synkront tidspunkt. Eftersom sprog til stadighed undergår ændringer, er det ikke uproblematisk at identificere et synkront snit for et givet paradigme uden fare for cirkulær argumentation. Vores paradigmeopstilling gælder for moderne standardfransk.

franske tempusparadigme, er dette paradigmes ramme ‘tempus’ som specificeres af bl.a. ovennævnte tre tempora, i modsætning til f.eks. dansk, der ikke har en specifik futurumsform.

4. Valget mellem paradigmets medlemmer er obligatorisk i den forstand at i en given syntagmatisk kontekst (domænet) skal sprogbrugeren vælge et medlem fra inventaret. På fransk skal der i en sætning med finit verbal således vælges mellem tempusformerne.
5. Et paradigme er altid asymmetrisk opbygget, ét medlem er umarkeret mens andre er mere eller mindre markerede. På fransk er præsens den umarkerede form; den kan optræde i såvel perfekte som imperfektive kontekster, og kan bl.a. have følgende grammatiske indhold: nutid, sædvane, progressivitet, nær fortid, nær fremtid. I forhold til præsens er perfektum og futurum markerede medlemmer af tempusparadigmet, idet de er begrænsede såvel hvad angår den kontekst de kan optræde i, som i forhold til deres grammatiske betydning.

Det fremgår af det forudgående at domænet definerer paradigmet på udtryksplanet, mens rammen definerer paradigmet på indholdsplanet. Et paradigme består af et udtryk parret med indhold, i overensstemmelse med den danske funktionelle grammatiktradition, (se fx Engberg-Pedersen et al. 1996). De to paradigmer vi vil fremstille i det følgende vedrører moderne standardfransk.

2.2. Grammering og regrammering

I Nørgård-Sørensen et al. (2011: xi) argumenteres der for at grammatikalisering altid forudsætter at der sker en paradigmatiske organisering af de enheder der grammatikaliseres. Vi følger Henning Andersens terminologi for at kunne skelne mellem de forskellige grammatikaliseringsprocesser, nemlig de tilfælde hvor en ikke-grammatisk størrelse bliver grammatisk: **grammering**; og de tilfælde hvor en grammatisk størrelse ændrer status inden for grammatikken: **regrammering**. Grammering og regrammering er begge resultater af **reanalyse**.

Med termen reanalyse henviser vi til at en given streng analyseres på en ny måde i forhold til tidligere på grund af strukturel tvetydighed. En reanalyse sker altid på indholdssiden, og viser sig ikke nødvendigvis som en formændring. Sprogbrugeren fortolker indholdet af et udtryk først som A, siden B (grammering), og eventuelt C (regrammering). Reanalysen medfører en overførsel fra leksikon (A) til første paradigme i B, evt. videre til et andet paradigme i C.

3. Verbet *voir* indgår i flere paradigmer

I det følgende præsenterer vi to eksempler på grammering og regrammering med henblik på at illustrere vores brug af paradigmebegrebet og påvise hvordan samme verbale rod kan indgå i forskellige paradigmer. Dvs. det er konstruktionsniveauet der paradigmatiseres, ikke valensniveauet. Det er vores påstand at man opnår en bedre forståelse og en klarere fremstilling af komplekse forhold gennem den paradigmatiske analyse. Vi har som illustration valgt verbet *voir* som repræsentant for perceptionsverber. Perceptionsverberne er interessante fordi de har en mangfoldig syntaktisk struktur, og fordi de er stærkt polysemiske. Verbet *voir* er særligt interessant fordi det indgår i forskellige paradigmatiske sammenhænge, nemlig i præsentativparadigmet (3.2), og i progressionsparadigmet (3.3). Disse paradigmer er opstået som reanalyser af verbets valensmuligheder, der beskrives i 3.1.

3.1. Valensmuligheder for perceptionsverber illustreret ved *voir*

Perceptionsverberne udtrykker på én gang konkrete fysiske og abstrakte kognitive perceptioner. *Voir* kan følges af flere komplementtyper end de øvrige sanseverber, jf. skema 1 (Willems & Defrancq 2000: 10). Vi vil her se på de fire verbalholdige komplementer som ligger tæt op ad hinanden i anvendelse, men med signifikante forskelle. Det drejer sig om valenstyper der reanalyseres til konstruktionstyper. Dvs. at det er konstruktionstyperne der gennem reanalyse opnår et grammatisk indhold i sig selv. Som dele af grammatikken kan de derfor med fordel beskrives paradigmatiske.

Nominalsyntaxme	Infinitivneksus	Præsens participium	Deiktisk relativsætning ³	Kompletivsætning
<i>Il voit le naufrage</i>	<i>Il voit le bateau couler (=1)</i>	<i>Il voit le bateau coulant</i>	<i>Il voit le bateau qui coule (=2)</i>	<i>Il voit que le bateau coule (=3)</i>
Han ser skibsførliset	Han ser skibet forlise	Han ser skibet i færd med at forlise	Han ser skibet som forliser	Han ser at skibet forliser

Skema 1. Perceptionsverbets komplementeringskonstruktioner.

Vi har i tidligere arbejder (Leth Andersen & Schøsler 2002, Kragh 2009) vist hvordan *voir*'s polysemi indebærer at det optræder med både direkte fysisk betydning (eksempel (1) og (2)), indirekte fysisk betydning (3) og kognitiv betydning (4):

3 Betegnelsen deiktisk relativsætning er introduceret af Cadiot (1976) og Benzakour (1984), for yderligere beskrivelse på fransk og italiensk, se Kragh & Strudsholm (2011).

- (1) Il voit le bateau couler
- (2) Il voit le bateau qui coule
- (3) Il voit que le bateau coule
- (4) Il voit que le bateau a coulé
‘Han ser (=forstår) at skibet er forlist’

Vi vil i første omgang skelne mellem tre komplementer der er udfyldt af et NP, og tre der er udfyldt af et VP. Første type er opstillet i skema 2 under punkt 1, 2 og 3, anden type i skema 2 under punkt 4, 5 og 6. Første type er karakteriseret ved at vi har et NP som kerne med mulige attributive led, og anden type består af en neksusforbindelse. Vi vil i det følgende koncentrere os om type 2, som alle er neksuskonstruktioner.

Præsens participiumskonstruktionen optræder i vores skemaer, men den har aldrig været særlig produktiv og eksisterer næsten ikke i moderne fransk. Det menes at konstruktionen er opstået som en latinisme der aldrig har fundet større udbredelse (Hatcher 1944). Vi opfatter i overensstemmelse med Hatcher (1944) konstruktionen som en forgænger for type 6, den deiktiske relativsætning, og disse to skal derfor ikke karakteriseres synkront over for hinanden.

3.1.1. *Infinitivneksus*

Perceptionsverbum + infinitivneksus indeholder én proposition⁴, hvilket medfører syntaktisk afhængighed mellem de to enheder (se eksempel (1)). Man kan fokusere såvel infinitivneksusens subjekt (5) som sætningsstammens subjekt (6):

- (5) C’est le bateau qu’il voit couler
‘Det er skibet som han ser forlise’

4 Vi anvender begrebet i overensstemmelse med (Togebly 2013): “En talehandling består i situering af et udsagn (en proposition), som selv består i udsigelse (ved hjælp af neksusforbindelsen) af realitetsværdien af et sagforhold (state of affaires [sic!]), som selv består af omsagnet (prædikatet) om de emner hvorved den omtalte situation (ved nominaler) forankres til virkeligheden på den ene eller anden måde”.

- (6) C'est lui qui voit couler le bateau
'Det er ham som ser skibet forlise'

Infinitivneksusen udtrykker samtidighed med sætningsstammens verbum. Da verbalformen er infinit, er der ingen restriktioner med hensyn til tempus eller aspekt. Der er heller ingen restriktioner på Aktionsart:

- (7) Je vois le gaz invisible tuer les moutons (telisk)
'Jeg ser den usynlige gas dræbe fårene'
- (8) Je vois les moutons brouter (atelisk)
'Jeg ser fårene græsse'

Selvom infinitivneksusen kan kløves, kan man kun stille ét spørgsmål til helheden: *Tu le vois faire quoi?* ('Hvad ser du ham gøre?'). Imidlertid betyder det ikke at en infinitivneksus udtrykker en holistisk perception af objektet og aktiviteten. Vi er enige med Hatcher (1944) ifølge hvem objektet og aktiviteten perciperes i to omgange, og vi opfatter kløvningsmuligheden som et indicium på dette. Hatchers analyse er rent indholdsbaseret, men vi mener at indholdsanalysen formelt støttes af det forhold at man ved infinitivneksus har mulighed for at ændre rækkefølgen af dens elementer: *Il voit couler le bateau/il voit le bateau couler*. Når infinitiven står forrest, er det aktiviteten der informationsstrukturmæssigt er det primære. Når objektet står forrest, er dette primært.

3.1.2. Deiktisk relativsætning

Den deiktiske relativsætning har et relativt begrænset anvendelsesområde. Den udgør sammen med sin sætningsstamme én proposition hvilket medfører syntaktisk afhængighed mellem de to enheder (se eksempel (9)). Bisætningens subjekt (*qui*) kan ikke sættes i fokus og antecedenten (*le*)⁵ kan ikke 'raises' til sætningsstammen i en fokuskonstruktion, og subjektet i sætningsstammen kan ikke kløves. Der kan ikke stilles spørgsmål til de enkelte dele (*Qu'est-ce tu vois?* 'Hvad ser du?' – *qu'est-ce qu'il fait?* 'Hvad laver han?'), men kun ét spørgsmål til helheden: *Tu le vois (en train de) faire quoi?* ('Hvad ser du ham være i færd med at gøre?').

5 Formen *lui* er den ubundne variant til *le* der bruges i en kløvningskonstruktion.

- (9) Il le (= le bateau) voit qui coule
 ‘Han ser det (=skibet) som forliser’
- (10) *C’est lui (= le bateau) qu’il voit qui coule⁶
 ‘Det er det (=skibet) som han ser, som forliser’
- (11) *C’est lui (= il) qui le voit qui coule⁷
 ‘Det er ham som ser det som forliser’

Der er krav om samtidighed mellem sætningsstammen og den deiktiske relativsætning. Der er ingen restriktioner vedrørende Aktionsart, men krav om imperfektivt aspekt idet kun præsens og imparfait anvendes (Kragh & Strudsholm 2011: 206-208). Den deiktiske relativsætning udtrykker progressivitet, jf. Kragh & Schøsler (2014, 2015). Med progressivitet mener vi at en given handling eller aktivitet anskues i sit forløb⁷.

Der er enighed blandt forskere om at det er et særtræk ved den deiktiske relativsætning at perceptionen er holistisk, hvilket betyder at objektet perciperes samtidigt med at den aktivitet objektet indgår i, perciperes (Kragh & Schøsler 2014, 2015). Indholdsmæssigt betyder det at der er større kohæsion mellem objektet og aktiviteten end det er tilfældet ved infinitivneksus. Formelt viser det sig ved at vi ikke kan fokusere eller kløve de to dele.

6 Eksemplerne (10) og (11) er ugrammatiske, og tilsvarende konstruktioner har vi ikke kunnet finde i Google.

7 Se Squartini (1998), Kragh (2009), Kragh & Schøsler (2015: 266-267).

3.1.3. Konklusion på valensmuligheder for perceptionsverbet *voir*

De forudgående betragtninger fører til opstilling af følgende oversigt over perceptionsverbets *voir*'s valensmuligheder:

Konstituent	Udtryk	Indhold
1. NP	<i>Voir</i> + NP Fx <i>Il voit le naufrage</i> 'han ser skibsførliset'	+fysisk perception +samtidigthed
2. NP med Kompletivsætning efter <i>voir</i> i kognitiv betydning	<i>Voir</i> (=comprends) + NP (kompletivsætning) Fx <i>Il voit que le bateau a coulé</i> 'Han ser (=forstår) at skibet er forlist' (=4)	- fysisk perception - samtidigthed
3. NP med Kompletivsætning	<i>Voir</i> + NP (kompletivsætning) Fx <i>Il voit que le bateau coule</i> 'Han ser at skibet forliser' (=3)	+ fysisk perception + samtidigthed
4. Neksus: Præsens participiums-konstruktion	<i>Voir</i> + VP (NP + præsens participium) Fx <i>Il voit le bateau coulant</i> 'Han ser skibet i færd med at forlise'	+fysisk perception + samtidigthed +progression én proposition +holistisk perception
5. Neksus: Infinitiv	<i>Voir</i> + VP (NP + infinitiv) Fx <i>Il voit le bateau couler</i> 'Han ser skibet forlise' (=1)	+fysisk perception +samtidigthed +/-progression én proposition -holistisk perception
6. Neksus: Deiktisk relativsætning	<i>Voir</i> + VP (NP + deiktisk relativsætning) Fx <i>Il voit le bateau qui coule</i> 'Han ser skibet som forliser' (=2)	+fysisk perception +samtidigthed +progression én proposition +holistisk perception

Skema 2. Perceptionsverbet *voir*'s valensmuligheder.

Komplementtyperne 1, 2 og 3 er i skemaet kun medtaget for at illustrere det omfattende spektrum af komplementmuligheder som efter vores opfattelse bliver mere overskueligt når det opstilles skematisk. Nominalsyntaxmet kan have et prædikativt substantiv⁸ som kerne. Komplementtype 3, kompletivsætningen, udtrykker to propositioner, hvilket vi fortolker således at der er mindre kohætion mellem sætningsstammen og kompletivsætningen end ved de to andre konstruktioner. Der er ikke tale om en holistisk perception⁹. I type 4 er der

8 Et prædikativt substantiv er et substantiv der ligesom verber, har en valensramme, jf. Togeby (1994).

9 Kompletivsætningen efter *voir* i kognitiv betydning (type 2) har en række træk der adskiller den fra kompletivsætningen efter *voir* i fysisk betydning (ingen samtidigthed, ingen restriktioner på tempus og aspekt og den udtrykker kun én proposition). Det sidste træk viser konstruktionstypens tilhørsforhold i et andet paradigme, nemlig paradigmet for modalitet (jf. Kragh 2009: 206) ligesom menings-ytringsverber (*je pense... je crois...*). Modalitetsparadigmet vil ikke blive behandlet i denne fremstilling, men vi kan præcisere at i modalitetsparadigmet ændres relationen mellem hovedsætningen og bisætningen på en måde der øger bisætningens semantiske tyngde i forhold til hovedsætningen. Derved bliver det styrende verbum sekundært og bisætningens indhold primært. Lignende ændringer vil vi se i de følgende sektioner.

tale om den uproduktive præsens participiumskonstruktion hvor participiet, der fungerer som verbal til NP'et, understreger en igangværende handling.

De to andre produktive verbalholdige komplementtyper, type 5 og 6, deler visse træk idet de begge udtrykker én proposition, hvilket vi fortolker som at der er syntaktisk afhængighed mellem konstruktionens to dele. Den deiktiske relativsætning adskiller sig ved at den udtrykker en holistisk perception samt progression. Den adskiller sig desuden fra kompletivsætningen ved sine tempusrestriktioner, hvorved den deiktiske relativsætning er den mest markerede konstruktion i forhold til infinitivneksus og kompletivsætning.

Vi har set ovenfor, at man ved *voir* + infinitivneksus kan sætte fokus på subjektet for infinitiven ved at trække den ud af sin neksus¹⁰. Vi har set at dette ikke var muligt ved den deiktiske relativsætning. Det har vi opfattet som tegn på en holistisk perception i forbindelse med den deiktiske relativsætning.

I forbindelse med den deiktiske relativsætning er der sket en regrammering (se 2.2), idet relativsætningen har skiftet status i forhold til sin antecedent. For en nærmere gennemgang af reanalysen og den derved opståede regrammering af relativsætningen henvises til Kragh & Schøsler (2014). Vi har en udvikling fra en underordnet relativsætning (A) til en deiktisk relativsætning (B), hvorved vi går fra at relativsætningen er en underordnet del af et NP til at være en neksuskonstruktion, jf. Andersen (2006: 232-233) der beskriver en grammering som: "a change by which an expression through reanalysis is ascribed grammatical content". Dette kan påvises ved at antecedenten kan tage form af et personligt pronomen (Furukawa 2005: 99). Eksempel 2 kan reformuleres til

- (12) Il le voit qui coule
 'Han ser det (=skibet) som forliser'

Ved regrammering (C) reanalyseres den deiktiske relativsætning som en konstruktionstype der kan bruges i flere kontekster med et specifikt grammatisk indhold. Det grammatiske indhold er den holistiske perception og progressivitet. Som konsekvens af progressiviteten opstår der tempusrestriktioner på konstruktionen der kun bruges i præsens og imparfait, dvs. i durativt aspekt.

10 Det forekommer os at vores argumentation støttes af Tesnière (1988 [1959]) som mener at infinitivneksusen er en valensforøgende konstruktion i forhold til et givet sagforhold. Dvs. den væsentlige information i (8) er *Les moutons mangent l'herbe* 'Fårene spiser græs', hvortil tilføjes en observatør, hvilket giver en valensforøgelse: *Je vois les moutons manger l'herbe* 'Jeg ser fårene spise græs'. Tesnière kommer i sin analyse ikke ind på den deiktiske relativsætning.

Derved bliver konstruktionen markeret i forhold til infinitivneksus. Den deiktiske relativsætning indgår i flere (grammatiske) paradigmer, hvoraf vi i det følgende vil behandle to.

3.2. *Præsentativparadigmet*

Fransk har et system af præsentativkonstruktioner som vi vil fortolke som et paradigme. Disse har som funktion at introducere en nominal størrelse der fungerer som objekt eller prædikat for præsentativets verbalform, og tiltrække modtagerens opmærksomhed på denne størrelse. Vores fremstilling tager udgangspunkt i Riegel et al. (1999: 453-457), der opstiller følgende typer:

- et verbum, enten en form af *être*, *avoir* eller fossilerede imperativer af verbet *voir* (*voici* og *voilà*) fulgt af et nominalsyntaxme eller et pronomen: *Voici/voilà/il y a Pierre/un bateau/quelqu'un*¹¹ ‘Se/der er Pierre/et skib/nogen’
- *Voici/voilà* + en nominal ledsætning¹²: *Voici/voilà que le bateau coule* ‘Her er at skibet forliser’, dvs. ‘Se at skibet forliser’, evt. reduceret til en infinitiv: *Voici/voilà comment faire* ‘Her er hvordan gøre’, dvs. ‘Se hvordan man skal gøre’
- *Voici/voilà* + pronominal relativsætning: *Voici/voilà qui me convient parfaitement* ‘Her er hvad mig passer godt’, dvs. ‘Se hvad der passer mig godt’

Vi opfatter disse størrelser som medlemmer af et paradigme, nemlig præsentativparadigmet, der har som grammatisk indhold at præsentere noget nyt (rematisk) eller introducere noget nyt om noget allerede kendt. Det er karakteristisk for præsentativfunktionen at den udelukker negering af det præsenterede. Det er vores hensigt at udvide dette paradigme med *voici/voilà* + deiktisk relativsætning. *Voici/voilà* er fossilerede imperativformer af verbet *voir* som er grammatikaliseret som fokusmarkører (Kragh & Strudsholm 2013: 213-216) hvilket implicerer at verbets leksikalske betydning er afbleget, at vægten forskydes til objektet for verbet, ligesom det er tilfældet for de andre

11 I overensstemmelse med traditionen inddrager (Riegel et al. 1999) også typen *C'est*, som vi her ser bort fra, da dens anvendelse adskiller sig markant fra de andre og derfor ikke er relevant i denne forbindelse.

12 Denne konstruktion findes desuden med *Il y a* i talesprog i spørgekonstruktioner: *Qu'y a-t-il? – Il y a que je me suis trompé.*

præsentativer *fx il y a x qui*. I det følgende vil vi karakterisere de forskellige former (*voici/voilà, il y a og il est*) over for hinanden og argumentere for inkluderingen af *voici/voilà* + deiktisk relativsætning, som ikke normalt inkluderes i denne sammenhæng.

3.2.1 *Voici/voilà*

Voici/voilà er ubøjelige. De kan anvendes uden formelt objekt, men pragmatisk forudsættes det at der findes et objekt som ikke behøver at være ekspliciteret. *Voici/voilà*-præsentativet har det videste anvendelsespotentiale (det er det umarkerede medlem af paradigmet) og kan følges af såvel NP som kompletivsætninger, spørgeledsætninger, infinitivsyntagme, en komparativ eller superlativ:

- (13) *Voici plus intéressant/voilà le plus beau de l'histoire*
 'Her er mere interessant/se det bedste ved historien', dvs. 'Se her er det mest interessante/ bedste ved historien'
- (14) *Voilà que le bateau coule*
 'Se at skibet forliser'

Udtrykket er umarkeret i forhold til progression, i (13) er der ingen progression, mens (14) kan fortolkes som progressiv.

3.2.2. *Il y a*

Il y a kan bøjes i tempus og modus. Konstruktionen kan ikke stå alene og følges oftest af noget indefinit:

- (15) *Il y a quelqu'un/un bateau/un soir*
 'Der er nogen/et skib/en aften'

hvorimod et bestemt substantivsyntagme er problematisk alene:

- (16) ? *Il y a Jaques*

men

- (17) *Il y a Jaques dans la rue*
 'Der er Jacques i gaden'

Udsagnet udtrykker ikke progression.

3.2.3. *Il est*

Il est kan bøjes i tempus og modus. Konstruktionen er fossiliseret og er ikke længere et produktivt medlem af præsensparadigmet. Den kan ikke stå alene og anvendes mest i tidsudtryk:

- (18) Il est cinq heures/il est minuit
'Klokken er fem/det er midnat'

samt arkaiserende til at introducere eventyr:

- (19) Il était une fois une petite fille de village
'Der var en gang en lille landsbypige'

Udsagnet udtrykker ikke progression.

3.2.4. *Voici/voilà + deiktisk relativsætning*

Det er interessant at konstatere at Riegel et al. (1999) fortolker anvendelsen af *voici/voilà* + deiktisk relativsætning som en særanvendelse af præsens i kløvningsfunktion. Deres analyse forudsætter at relativsætningen er underordnet og ikke deiktisk, hvilket vi mener den er (jf. sektion 3.1.3). Imidlertid viser eksemplerne fra Riegel et al. (1999: 456) at det faktisk drejer sig om deiktiske relativsætninger, idet antecedenten kan være et personligt pronomen, jf. sektion 3.1.3, som i eksempel (21):

- (20) Voici/voilà le bateau qui coule
'Se skibet der forliser'

- (21) Le voici/voilà qui coule
'Se det (=skibet) som forliser'

Vi opfatter derfor analysen hos Riegel et al. (1999) hvad angår relativsætnings-typen som ukorrekt, men samtidig som en bekræftelse af vores eget forslag om at *voici/voilà* + deiktisk relativsætning skal inkluderes i præsensparadigmet. Specifikt for denne præsensparadigmatype er at den har en progressiv betydning (Kragh & Schøsler 2014, 2015) svarende til *se skibet der er ved at forlise*.

3.2.5. Konklusion på præsentationsparadigmet

De forudgående overvejelser fører til opstilling af følgende paradigme for præsentationskonstruktioner:

Domæne	V + NP/VP	
Ramme	Præsentation	
Paradigmemedlemmernes udtryk	Eksempel	Indhold
1. <i>Voici/voilà</i> + NP + nominal ledsætning (evt. reduceret til infinitiv) + pronominal relativsætning umarkeret	<i>Voici/voilà Pierre/un homme</i> 'Se Pierre/en mand' <i>Voici/voilà que le bateau coule</i> 'Se at skibet forliser' <i>Voici/voilà comment faire</i> 'Se hvordan man skal gøre' <i>Voici/voilà qui me convient parfaitement</i> 'Se hvad der passer mig godt'	Præsentation af en situation/aktivitet ± progression
2. <i>Il y a</i> markeret	<i>Il y a un homme/Pierre dans la rue</i> 'Der er en mand/Pierre på gaden'	Præsentation af en situation - progression
3. <i>Il est</i> markeret (fossileret)	<i>Il est cinq heures</i> 'Klokken er fem' <i>Il était une fois une petite fille...</i> 'Der var engang en lille pige'	Præsentation af en situation - progression
4. <i>Voici/voilà</i> + deiktisk relativsætning markeret	<i>Voici/voilà le train qui arrive</i> 'Se toget der ankommer' <i>Le voici/voilà qui arrive</i> 'Se det (=toget) som ankommer'	Præsentation af en situation/aktivitet + progression

Skema 3. Præsentationsparadigmet.

De fire typer har vidt forskellige funktioner, hvilket viser sig i klare distributionsforskelle. Type 1 har den bredeste anvendelse og er derfor i skemaet noteret som umarkeret i forhold til de øvrige medlemmer af paradigmet. Kun type 2 og 3 kan bøjes. Type 2 og 3 udtrykker ikke progression, mens type 1 er umarkeret over for denne aspektuelle valør. Type 4 er den eneste der specifikt udtrykker progression, hvilket gør den markeret.

Vi mener at man kan fortolke type 4 som en reanalyse af type 1. Det vil sige at type 4 er opstået som en specialisering af type 1. I kraft af at den deiktiske relativsætning udtrykker progressivitet, er et sekundært træk ved denne type blevet reanalyseret som et primært træk, hvilket svarer til en regrammering (jf. sektion 2.2). Man kan diskutere hvilken præsentation der er den mest hensigtsmæssige: at isolere *voici/voilà* + deiktisk relativsætning som en type for sig (type 4), eller som en særlig undertype af type 1. Paradigmet viser det hensigtsmæssige i at isolere type 4.

3.3. Progressivitetsparadigmet

Fransk tempus-, aspekt- og moduskategori omfatter progressive former som i modsætning til andre sprog, fx engelsk, aldrig er obligatoriske. Vi vil i vores fremstilling illustrere progressivitet i præsens (afsnit 3.3.1), men det findes

også i fortid, udtrykt ved imparfait. *Être en train de* + infinitiv (afsnit 3.3.2) er en progressiv verbalperifrase som ikke er fuldverbum, men grammatikaliseret til hjælpeverbal og vores pointe er, at *je vois/voici/voilà*, når de følges af en deiktisk relativsætning (afsnit 3.3.3), tilsvarende er grammatikaliseret som progressivt hjælpeverbal med afbleget leksikalsk betydning. Konstruktionens indhold er karakteriseret ved en valensforøgelse, markeret progressiv betydning og holistisk vision.

3.3.1. *Præsens*

Præsens er den umarkerede form der udtrykker såvel progressive som ikke-progressive aktiviteter. Riegel et al. (1999: 296) gør opmærksom på, at engelsk *be + ing* ikke altid kan oversættes med en tilsvarende progressiv perifrase på fransk. Fx er den engelske sætning *I'm singing in the rain* unaturlig på fransk med en progressiv perifrase:

- (22) ? Je suis en train de chanter sous la pluie
 ? 'Jeg er i gang med at synge i regnen'

Derimod er den naturlig med en præsensform, der dermed viser sig som den umarkerede form i forhold til den progressive perifrase *être en train de* + infinitiv:

- (23) Je chante sous la pluie
 'Jeg synger i regnen'

En sætning i præsens kan altså både have en ikke-progressiv betydning, som illustreret i (24) og en progressiv betydning, som vi ser i (23) og (25):

- (24) Le gaz bleu/invisible tue les moutons
 'Den blå/usynlige gas dræber fårene'

- (25) Le gaz bleu/invisible se propage
 'Den blå/usynlige gas breder sig'

3.3.2. *Être en train de*

Fremstillinger af aspekt i fransk inkluderer *être en train de* som en progressiv perifrase hvormed menes at *être en train de* + infinitiv er blevet grammatikaliseret til at angive progressivitet og dermed har mistet sin oprindelige leksikalske betydning:

- (26) Le gaz bleu/invisible est en train de se propager
 ‘Den blå/usynlige gas er i færd med at brede sig’

Grammatikaliseringen manifesterer sig ved at man ikke kan pronominalisere eller modificere *train*:

- (27) * Le gaz bleu/invisible est en cela (cela = train)...
 ‘Den blå/usynlige gas er i den’
- (28) * Le gaz bleu/invisible est en un train bleu...
 ‘Den blå/usynlige gas er i en blå færd’

Det er vores hensigt at påvise, at noget tilsvarende gælder for konstruktionen *Je vois/voici/voilà* + deiktisk relativsætning. Som anført ovenfor (sektion 3.3.1) er perifraserne ikke obligatorisk, og den kan ikke anvendes i alle tilfælde.

3.3.3. Deiktisk relativsætning

I Kragh & Schøsler (2014, 2015) har vi fremsat argumenter for vores fortolkning af den deiktiske relativsætning som en markeret progressiv variant og præsenteret argumenter der redegør for forbindelsen mellem den progressive aspektuelle værdi og den deiktiske relativsætnings pragmatiske egenskaber. Den deiktiske relativkonstruktion præsenterer en holistisk, progressiv vision af en aktivitet. Den holistiske vision er ikke forbundet til en specifik del af konstruktionen og er ikke en direkte konsekvens af nogen af komponenterne, matrixverbalet/præsentativet, relativpronomet, det direkte objekt mv. Det progressive aspekt kan heller ikke udledes direkte af nogen af konstruktionsdelene. Den første reanalyse ændrer relativsætningens status fra underordnet til at være en del af en neksuskonstruktion med gensidig afhængighed mellem konstruktionens dele. Efterfølgende reanalyseres den deiktiske relativsætning til at være medlem af det progressive paradigme (B > C), dette er en regrammering (jf. sektion 2.2), dvs. “a change by which a grammatical expression through reanalysis is ascribed different grammatical content (change within and among grammatical paradigms)” (Andersen 2006: 233). Denne proces omfatter en forudgående reanalyse af relativsætningen fra A til B, som beskrevet ovenfor og i Kragh & Schøsler (2014).

To argumenter støtter vores analyse af den deiktiske relativsætning som progressiv perifraser: den synkrone paradigmatiske analyse på standardfransk og en diatopisk analyse der omfatter frankofone varianter og fransk kreolsk.

Argument 1: Spørgsmålet drejer sig om hvorvidt *voir*, *voici*/*voilà* bevarer en perceptionsbetydning eller om det leksikalske verbale element har mistet sin oprindelige leksikalske værdi. Eksemplerne (29) og (30)¹³ viser at *voir* kan kombineres med et komplement hvis subjektsreferent ikke er synlig, uden at konstruktionen skal fortolkes kognitivt:

- (29) Je vois le gaz bleu/invisible qui se propage/tue les moutons
 ‘Jeg ser den blå/usynlige gas som breder sig/dræber fårene’
- (30) Voici/voilà le gaz bleu/invisible qui se propage/tue les moutons
 ‘Se den blå/usynlige gas som breder sig/dræber fårene’

Vi opfatter denne konstruktionsmulighed som bevis for at verbet har mistet leksikalsk værdi, mens det progressive træk er blevet grammatikaliseret. *Voir/voici/voilà* får herved funktion af hjælpeverbal mens verbalet i komplementet får status af hovedverbal. Den grammatiske effekt er dels at verbet får progressiv værdi, dels at der tilføjes en ekstra agent der er forskellig fra den iboende agent i *voir/voici/voilà*, hvilket af andre forskere beskrives som en valensforøgelse (se fx Tesnière 1988 [1959]), jf. fodnote 10.

Argument 2: Et antal progressive varianter overlever i fransk uden for Frankrig (kreolsprog og canadisk fransk). Vi har i vores undersøgelser (Kragh & Schøsler 2015) påvist at disse frankofone varieteter har udviklet progressive former fra de deiktiske relativkonstruktioner. Det er en uafhængig bekræftelse af, at når en oprindeligt underordnet relativsætning reanalyseres som en deiktisk relativsætning, opnår den en valør af progressivt aspekt.

13 Disse eksempler er inspireret af Boye (2002: 27) og Vikner (2014: 180).

3.3.4. Opsummering med paradigme

De forudgående overvejelser fører til opstilling af det progressive paradigme:

Domæne	V1 (+V2), S1 (S1=S2/S2≠S2)	
Ramme	Progressivitet i fuldverbet	
Paradigmemedlemmernes udtryk og markerethedsrelation	Eksempel	Indhold
1. Præsens/imperfektum umarkeret	<i>Le gaz bleu/invisible tue les moutons</i> 'Den blå/usynlige gas dræber fårene' (=24) <i>Le gaz bleu/invisible se propage</i> 'Den blå/usynlige gas breder sig' (=25)	S1 ±progressivitet
2. <i>Être en train de</i> + infinitiv markeret i forhold til progressivitet	<i>Le gaz bleu/invisible est en train de se propager/tuer les moutons</i> 'Den blå usynlige gas er i færd i med at brede sig' (=26)	S1=S2 +progressivitet
3. <i>Je vois/voici/voilà</i> + deiktisk relativsætning markeret i forhold til progressivitet	<i>Je vois le gaz bleu/invisible qui se propage/tue les moutons</i> 'Jeg ser den blå/usynlige gas som breder sig/dræber fårene' (=29) <i>Voici/voilà le gaz bleu/invisible qui se propage/tue les moutons</i> 'Se den blå/usynlige gas som breder sig/dræber fårene' (=30)	S1≠S2 → valensforøgelse +progressivitet holistisk vision

Skema 4. Progressivitet i fransk, progressive konstruktioner.

Paradigmet består af én umarkeret og to markerede konstruktioner der angiver progressivitet. I fransk er angivelse af progressivitet aldrig obligatorisk og præsens/imperfektum (jf. afsnit 3.3) kan altid bruges i stedet for en progressiv perifrase til at udtrykke progressivitet.

Konstruktionerne har følgende distinktive sproglige træk: antal af subjekter og reference for subjekterne (S1=S2 eller S2≠S2) og ±holistisk vision. Alle tre kan udtrykke progressivitet, men kun type 1 kan også udtrykke ikke-progressivitet. Type 1 adskiller sig fra de to andre ved kun at have ét subjekt. Type 2 har to subjekter der refererer til samme størrelse. Det er irrelevant for både type 1 og type 2 at inddrage begrebet holistisk vision. Type 3 har to subjekter, som har to forskellige referenter. Indholdet af konstruktion og dens valensforøgelse er at S1 har en holistisk vision af S2 og den aktivitet, som S2 er impliceret i.

4. Konklusion

Vi har i denne artikel forsøgt at illustrere og retfærdiggøre vores brug af paradigmebegrebet (sektion 1). Vi har analyseret nogle polyseme og multifunktionelle sproglige størrelser der er vanskelige at beskrive på en enkel og modsigelsesfri måde. Når sådanne størrelser skal analyseres, er der flere mulige tilgange. En udbredt tilgang består i at forsøge at identificere en kernefunktion

og aflede de forskellige betydninger og anvendelser af denne kernefunktion, typisk i et diakront perspektiv. En sådan tilgang, der fx er udbredt i studier af leksikalsk semantik og i grammatikaliseringsstudier, kan føre til uoverskuelige fremstillinger, hvor slutresultaterne af de forskellige udviklingstendenser ligger isoleret fra hinanden som endepunkter på en streng (se fx Ponchon 1994, Willems & Defrancq 2000). Vores tilgang er anderledes. Den hviler på en synkron paradigmatiske analyse af umiddelbart uoverskuelige og forskelligartede funktioner af former. I stedet for at gå ud fra at de forskellige funktioner kan føres tilbage til ét og samme princip, har vi valgt at adskille dem ud fra hvilke paradigmer de indgår i. Det er vores opfattelse at hvis man adskiller de forskellige kontekster (= domæner) som formerne optræder i, på basis af en omhyggelig synkron analyse, og fastslår hvilke semantiske felter de dækker (= rammer), kan man nå frem til en (forhåbentlig) modsigelsesfri og enklere beskrivelse. Ved at opstille sådanne synkrone paradigmer kan man opnå en forståelse af de forskellige netværk som binder de grammatiske størrelser sammen. Derved håber vi at undgå at sammenblande essentielt forskellige anvendelser af polyseme og multifunktionelle størrelser. Man kan efterfølgende anlægge en diakron vinkel ved at forbinde successive synkrone beskrivelser af de pågældende størrelser. Det har vi gjort i en række tidligere undersøgelser (se Kragh & Schøsler (2015)). I nærværende studie har vi ønsket at fokusere synkront på det metodologiske med henblik på at argumentere for at man med fordel kan benytte sig af paradigmebegrebet i grammatiske undersøgelser.

Henvisninger

- Andersen, H. (2006). Grammmation, regrammmation, and degrammmation: Tense loss in Russian, *Diachronica* 23(2), 231-258.
- Andersen, H.L. & L. Schøsler (2002). La complémentation, i H. Jansen, et al. (red.) *L'infinito & oltre. Omaggio a Gunver Skytte*. Odense: Odense University Press, 273-295.
- Benzakour, F. (1984). Les relatives déictiques, i G. Kleiber (red.) *Recherches en pragma-sémantique*. Paris: Klincksieck, 75-106.
- Boye, K. (2002). Den danske infinitivneksus – distribution, funktion og diakroni, *Danske studier* 97, 17-68.
- Cadiot, P. (1976). Relatives et infinitives «déictiques» en français, *DRLAV* 13, 1-64.
- Croft, W. (2001). *Radical construction grammar: Syntactic theory in typological perspective* Oxford: Oxford University Press.

- Croft, W. & D.A. Cruse (2004). *Cognitive Linguistics* Cambridge: Cambridge University Press.
- Engberg-Pedersen, E., et al. (red.) (1996). *Content, expression and structure: studies in Danish functional grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Furukawa, N. (2005). *Pour une sémantique des constructions grammaticales. Thème et thémativité*. Bruxelles: De Boeck-Duculot.
- Goldberg, A.E. (1995). *Constructions: construction grammar approach to argument structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hatcher, A.G. (1944). Je le vois sourire; je le vois qui sourit; je le vois souriant. Part one, *Modern Language Quarterly* 5(3), 275-301.
- Kragh, K.J. (2009). Konstruktionsdannelse som grammering: en teoretisk udvidelse af begrebet grammatikalisering. Sans- og meningsverbets syntaktiske konstruktionsudvikling i fransk, i E.S. Jensen, et al. (red.) *Ny forskning i grammatik* 16, 191-210.
- Kragh, K.J. & L. Schøsler (2014). Reanalysis and grammaticalization of constructions, i Coussé, E. & F. von Mengden (red.) *Usage-Based Approaches to Language Change*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 169-202.
- Kragh, K.J. & L. Schøsler (2015). Regrammation and paradigmization. Reanalyses of the deictic relative construction with progressive function in French, *Journal of French Language Studies* 25(2), 265-293.
- Kragh, K.J. & E. Strudsholm (2011). Deiktiske relativsætninger i fransk og italiensk, i P. Durst-Andersen & H.H. Müller (red.) *Ny forskning i grammatik* 18. Odense: Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 197-223.
- Kragh, K.J. & E. Strudsholm (2013). The relevance of deixis in the description of the predicative relative clause, i K.J. Kragh & J. Lindschouw (red.) *Deixis and pronouns in Romance languages*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 207-226.
- Lehmann, C. (1995). *Thoughts on Grammaticalization*. München & Newcastle: Lincom Europa.
- Lyons, J. (1968). *Introduction to theoretical linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nørgård-Sørensen, J., L. Heltoft & L. Schøsler (2011). *Connecting grammaticalization. The role of paradigmatic structure*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Ponchon, T. (1994). *Semantique lexicale et sémantique grammaticale: le verbe faire en français médiéval*. Genève: Droz.
- Riegel, M., J.-C. Pellat & R. Rioul (1999). *Grammaire méthodique du français*. 5 udg. Paris: Presses Universitaires de France.
- Squartini, M. (1998). *Verbal periphrases in Romance: aspect, actionality, and grammaticalization*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Tesnière, L. (1988 [1959]). *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Éditions Klincksieck.
- Togeby, O. (1994). Kan komposita med prædikative substantiver som kerne have prædikatets subjekt som første led?, *LAMBDA* 20, 127-135.
- Togeby, O. (2013). Tekstteoriens grundantagelser, *MUDS* 14, 439-451.
- Vikner, S. (2014). Kan en konstituent være både subjekt og objekt på samme tid? – om indlejrede infinitivsætninger på dansk, i O. Togeby, S. Vikner & H. Jørgensen (red.) *Problemer og perspektiver i dansk syntaks – med Kristian Mikkelsen som anledning*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 171-191.
- Willems, D. & B. Defrancq (2000). L'attribut de l'objet et les verbes de perception, *Langue française* 127(1), 6-20.

En psykolingvistisk test til kvantificering af progression i indlæringen af italiensk som fremmedsprog: metoder og resultater

Alexandra Regina Kratschmer,
Ocke-Schwen Bohn, Giulia Pierucci,
Jocelyn B. Hardman & Diego Gavagna¹

This article describes a psycholinguistic protocol designed to elicit individual differences in performance regarding phonological (sound discrimination) and lexical (vocabulary memorization) aspects of learning Italian as a foreign language. An experiment built on that protocol revealed a wide range among participants regarding the number of novel vocabulary items memorized as well as a minor spread regarding the discrimination of a novel Italian consonant contrast. No correlation could be revealed between learning success in vocabulary acquisition and phonological discrimination. We conclude that the two types of tasks can be used as instruments for quantifying aspects of learning Italian as a foreign language.

Nøgleord: fremmedsprogsindlæring, gloseindlæring, lyddistinktion, kvantificering af individuelle forskelle, psykolingvistisk forsøg

1. Indledning: Fremmedsprogstilegnelse – nogle kognitive faktorer

De resultater, der opnås ved fremmedsprogsindlæring, er afhængige af en lang række henholdsvis eksterne og interne faktorer i forhold til den lærende.

¹ Følgende af forfatterne har samarbejdet om følgende dele af eksperimentet: stimulifremstilling og -testning: AK, OSB, GP, DG; gennemførelse af det konkrete forsøg: DG; analyse af lyddata: AK; statistik: JBH, OSB.

De eksterne faktorer vedrører arten af kontakt med det sprog, der skal læres, samt visse aspekter af undervisningen såsom klassesituation, læringsmaterialer, didaktiske processer og tilgange.

På den anden side vil læringsudfaldene uundgåeligt blive noget forskellige fra elev til elev i en gruppe, også selv om de nævnte eksterne faktorer er ens for alle. Disse individuelle variationer er emnet for den såkaldte differentialpsykologi (eng.: *individual differences psychology (PDI)*), som koncentrerer sig om den menneskelige adfærds variabilitet i modsætning til de træk, der normalt er fælles. Blandt de interne eller individuelle faktorer, som har indflydelse på tilegnelsen af fremmedsprog, finder man den såkaldte *language learning aptitude* – et menneskes evner (egnhed, talent) for sproglæring (Dörnyei 2006: 42, 46, 48ff). Der er udarbejdet test, som sigter på at gøre disse evner målbare (se diskussionerne hos f.eks. Dörnyei (2006: 46 ff) eller Grigorenko (2000: 390-392)), men vi er ikke stødt på litteratur, som direkte refererer til paradigmer udarbejdet med sigte på kompatibilitet med kravene til en undersøgelse af de neurologiske korrelater til den kvantificerede sproglæringssevne, som i vores tilfælde (se længere nede).

Denne evne eller evne til sprogindlæring beskrives som en kombination af følgende kognitive funktioner: evnen til **fonetisk kodering** (“ability to identify distinct sounds, to form associations between these sounds and the symbols representing them, and to retain these associations”); **grammatisk sensitivitet** (“ability to recognize the grammatical functions of words (or other linguistic entities) in sentence structures”); evnen til at **memorere** (“ability to learn associations between sounds and meaning rapidly and efficiently, and to retain these associations”); samt evnen til **induktiv sproglæring** (“ability to infer or induce the rules governing a set of language materials, given samples of language materials that permit such inferences”). Definitionerne stammer fra Carroll (1981) og citeres i Dörnyei (2006: 46f). Den nyeste forskning på området påpeger ikke blot disse individuelle faktorer kontekstafhængighed, men også de gensidige relationer imellem dem.

Idet alle disse funktioner er kognitive og noget derudover tyder på, at individuelle forskelle angående kognitive funktioner generelt korrelerer med bestemte hjerneaktivitetsmønstre (se f.eks. Klimesch 1999; Haarmann 2005), besluttede vi at undersøge disse sammenhænge i forbindelse med indlæring af italiensk som fremmedsprog i rammen af et to-trins-projekt. Det første trin, som beskrives her, skulle vise, at man indirekte kunne måle forskelle angående de omtalte kognitive funktioner via at kvantificere forsøgspersoners indlærings succes, og derudover måle, hvorvidt nogle af disse funktioner stod

i relation til hinanden. Det andet trin, udført ved hjælp af elektroencefalografiske (EEG) målinger, skulle kortlægge, hvorvidt personers individuelle, målte indlærings succes korrelerede med bestemte hjerneaktivitetsmønstre. I bedste fald kan disse indsigter bruges til på længere sigt at tilbyde personer med ringere indlærings succes målrettet kognitiv træning, der kan forbedre deres indlæringskapacitet.

Vi valgte i første omgang at fokusere på to af de ovennævnte funktioner, nemlig fonetisk kodning og memorering, idet disse kan siges at være forudsætninger for de to andre. Gloseindlæring kan ikke ske uden lyd-distinktion og alle grammatikrelaterede processer bygger på glosernes manipulation (rækkefølge, bøjning). Vi udformede således en test for læringskapacitet, som både rummede en opgave indenfor genkendelse af talelyde og én angående glosememorering. Angående glosememoreringen var opgaverne i den første, rent psykolingvistiske, eksperimentdel og den efterfølgende neurolingvistiske del ens, mens lydgenkendelsen var dækket af et aktivt paradigme (se nedenfor) i første del og en helt passiv lytteopgave i anden del. Derfor er ordmemoreringsopgaverne også udformet således, at de egner sig til at blive undersøgt med henblik på i EEG-forskningen veletablerede sammenhænge mellem bestemte typer stimuli (sprogligt input) og hjernens reaktionsmønstre.

Vores konkrete mål med eksperimentet var på den ene side at kunne påvise, at det af os udarbejdede indlæringsparadigme var i stand til at elicitere en naturlig og tydelig spredning forsøgspersonerne imellem angående deres indlærings succes, og på den anden side tillade en kortlægning af en eventuel korrelation mellem evnen til at memorere og evnen til at genkende fremmedsproglige lyde.

I det følgende vil vi præsentere resultaterne af vores første eksperimentdel, som er gennemført ved afdelingen for Italiensk ved Aarhus Universitet med 30 dansktalende personer uden forudgående kendskab til italiensk sprog, i perioden februar til april 2013. Projektet er finansieret af Aarhus Universitet via *AU Ideas Project Startup Grant*.

2. Eksperiment om læringskapacitet i italiensk som fremmedsprog

2.1. Forsøgspersonerne

36 raske deltagere (20 kvinder, 16 mænd) i alderen fra 19 til 33 år (gennemsnit: 25,5 år) – alle nuværende eller tidligere universitetsstuderende, blev rekrutteret

gennem fysiske og elektroniske opslag og personlige kontakter. Vi medtog kun ensprogede² danskere uden forudgående kendskab til det italienske sprog. Efter eksperimentet udfyldte forsøgspersonerne et spørgeskema om deres sociokulturelle baggrund, hvori der indgik spørgsmål om deres kendskab til andre fremmedsprog og om deres personlige vurdering af egne evner og lyst til fremmedsproglæring.

Alle forsøgspersonerne modtog som tak en biografbillet til en værdi af 75 kroner (10 euro).

Det bør bemærkes, at den elektroniske gennemførelse af ordlæringsopgaven for de første 6 forsøgspersoners vedkommende (3 mænd og 3 kvinder) ikke forløb korrekt, og de respektive data derfor er trukket ud af analysen. Hvad angår lyddistinktionsopgaven, er alle 36 datasæt dog analyseret, men i sammenligningen af resultaterne fra henholdsvis ordopgaven og lydopgaven indgår kun de sidste 30 datasæt.

2.2. Metode

2.2.1. Distinktion mellem talelyde

2.2.1.1. Opgavens udformning

Evnen til at skelne mellem talelyde blev målt ved hjælp af et eksperiment over paradigmet “AXB”. Metoden består i gennem høretelefoner at præsentere tre særskilte talelyde efter hinanden og bede forsøgspersonerne om at afgøre, om den midterste (“X”) “er lig med” den først præsenterede (“A”) eller den sidst præsenterede (“B”). For forsøgspersonen drejer det sig altså om at kunne kategorisere de præsenterede talelyde i henhold til deres akustiske egenskaber. Svaret skulle afgives ved at klikke med en computermus på én af to firkanter på en computerskærm. Firkanterne bar tallene henholdsvis “1” eller “3” svarende til den første eller den tredje lyd i rækken, som den midterste lyd skulle sammenlignes med.

I dette paradigme, som her var baseret på stavelsespar, der samtidig var minimalpar, drejede det sig om at afgøre, om den stavelse, der blev præsenteret som nummer to, var af typen /li/ (en fonotaktisk kombination, som optræder både i dansk og italiensk) eller af typen /ʎi/ (som ikke forekommer som fonem i dansk, men bruges i italiensk³). Begge stavelser kunne forekomme i såvel position A som position B, men ikke i begge positioner i samme triplet

2 Dvs. med udelukkende dansk som modersmål, med øvrige sprog tillært som fremmedsprog.

3 Det findes i dansk dog som et medialt allofon af /l/ foran /j/.

(mulige kombinationer: $[li]_A$ - $[ki]_X$ - $[ki]_B$, $[ki]_A$ - $[ki]_X$ - $[li]_B$, $[ki]_A$ - $[li]_X$ - $[li]_B$ og $[li]_A$ - $[li]_X$ - $[ki]_B$).

I alt blev forsøgspersonerne præsenteret for 96 tripletter i løbet af ca. 12 minutter. Forud for selve eksperimentet øvede forsøgspersonerne sig i at udføre en opgave af samme type med stavelserne /pu/ og /bu/, som er lette at skelne fra hinanden for et dansk øre, indtil deltagerne gav udtryk for at have forstået proceduren.

2.2.1.2. Stimuli af typen AXB

Fra et korpus af forskellige stavelser, som hver for sig blev præsenteret skriftligt tyve gange i tilfældig orden til en italiensktalende person, oplæst af sidstnævnte og lydoptaget, blev der valgt 6 repræsentanter for hver stavelsestype på grundlag af artikulationens klarhed og prototypiske karakter. De udvalgte lydoptagelser blev derpå konverteret fra stereo til mono og normaliseret med henblik på ensartet lydstyrke.

Som piloteksperiment udvalgte vi på grundlag af udtalens vanskelighed for dansktalende følgende minimale stavelsepar, som en indfødt italiener derpå indtalte på et lydmedium: /tʂε/ vs. /dʒε/, /tʃε/ vs. /dʒε/, /dʒε/ vs. /dʒε/, /li/ vs. /ki/, /ni/ vs. /ɲi/ og /ki/ vs. /ɲi/. Alle stavelserne blev afprøvet på andre indfødte italiensktalende over 24 runder AXB, og deres fejlfrie resultater viste, at de havde let ved at skelne imellem dem. Efterfølgende blev 4 danske forsøgspersoner præsenteret for AXB-prøver i 24 runder med disse 6 minimale par. Kun ét af de minimale par førte til et relevant antal kategoriseringsfejl, nemlig /li/ over for /ki/. I dette tilfælde var fejlmønstrene interessante, fordi de viste sig at være specielt egnede til at skelne mellem hurtige og mindre hurtige lærende. 1 af de 4 forsøgspersoner i pilotstudiet begik ingen fejl, mens 2 forsøgspersoner begik nogle fejl (henholdsvis 2 og 4), kun eller overvejende i begyndelsen. Den sidste forsøgsperson begik 7 fejl fordelt over hele piloteksperimentet. Vi vurderede efterfølgende, at disse tre fejlmønstre potentielt kunne bruges som indikation af henholdsvis forud eksisterende lyd-distinktionsevne, evne til hurtig indlæring eller mangel på samme. På grundlag af disse observationer valgte vi derpå parret /li/ over for /ki/ som grundlag for AXB-testen i det endelige eksperiment.

2.2.2. Ordslæring

Til at måle ordtilegnelsen har vi valgt metoden *paired associates* (Mårtensson/Löwdén 2011), hvor vi har forbundet danske ord med italienske pseudoord –

ord, som overholder de fonotaktiske regler for italiensk, men hvortil der ikke svarer noget semantisk indhold, f.eks. *svaccia, loddò, ubbo*). Dette valg traf vi for at undgå, at forsøgspersonernes eventuelt eksisterende individuelle ordforråd skulle skævvride dataene. For at undgå eventuelle systematiske associationer mellem enkelte danske og pseudoitalienske ord (og dermed uforholdsvis nem indlæring) satte vi pseudoord og danske ord sammen på en ny, randomiseret måde for hver enkelt deltager.

2.2.2.1. *Præsentation og eliceret adfærd*

For at undgå sammenblandingseffekter ved læsning og skrivning i tilfælde af dysleksi og lignende har vi udelukkende benyttet stimuli i lydform. Alle instrukser forud for hver enkelt testrunde blev ligeledes præsenteret i lydform og var indtalt af en dansksproget mand, mens alle stimuli (danske og pseudoitalienske ord) var indtalt af henholdsvis en dansk og en italiensk kvinde. Den adfærd, deltagerne blev tilskyndet til, bestod – alt efter opgaven – i at lytte opmærksomt (memoreringsfasen), at trykke på en knap på et lille apparat for at angive korrekthed eller ukorrekthed (genkendelsesfasen) og endelig at artikulere ordet foran en mikrofon, der optog resultatet elektronisk (produktionsfasen).

2.2.2.2. *Generelt design for ordmemoreringsopgaven*

Eksperimentet var opdelt i tre runder med samme interne struktur, hvilket gav mulighed for gentagelse af de enkelte opgavetyper og dermed mulighed for en dokumenterbar læringskurve hos forsøgspersonerne fra runde til runde. Hver runde omfattede en memoreringsfase, en genkendelsesopgave og en produktionsopgave. I alle opgaverne blev der arbejdet med den samme liste på 40 dansk-pseudoitalienske ordpar. Memoreringsfasen var baseret på en præsentation af de 40 lydindspillede ordpar, kombineret forskelligt fra person til person, i randomiseret orden, som til og med varierede fra runde til runde for at undgå en skæv indlæring af listen (fx ved at forsøgspersonen udelukkende koncentrerede sig om de første ord på listen). Genkendelsesopgaven bestod i præsentation af 80 dansk-pseudoitalienske ordpar, heraf 40 “korrekte” (dvs. i overensstemmelse med sammenkoblingen fra memoreringsopgaven) og 40 “ukorrekte” (dvs. som ikke respekterede denne sammenkobling), i tilfældig orden, igen forskellig fra runde til runde. Forsøgspersonerne blev instrueret i at trykke på en knap for “rigtigt” eller en anden knap for “forkert” i henhold til hver enkelts egen vurdering af det pågældende ordpars (u)overensstemmelse med de tidligere præsenterede ordpar. Computerskærmen gengav ikonisk de respektive knappers farve og placering på apparatet sammen med ordene “rig-

tigt” og “forkert”. Forsøgspersonerne havde 2 sekunder til at svare, hvorefter et nyt ordpar blev præsenteret. Svarene og tilhørende reaktionstider (under 2 sekunder) blev registreret. Både forsinkede og udeblevne svar blev registreret som ukorrekte. Produktionsopgaven bestod i akustisk præsentation af de 40 danske ord ét for ét samt instruks om at udtale det tilsvarende pseudoitalienske ord efter en klartone. Svarene blev optaget ved hjælp af en mikrofon. Til de tre runder havde forsøgspersonerne i alt lidt under en time til rådighed.

Forud for eksperimentets begyndelse blev de tre opgavetyper samt udstyrets funktioner forklaret for forsøgspersonerne. For at undgå, at forsøgspersonerne benyttede computertastaturet mnemoteknisk (som det var sket under piloteksperimenterne), var det under hele eksperimentet dækket af et stykke stof. For at undgå tvivl hos forsøgspersonerne angående de “italienske” ords ægthed forklarede man desuden, at det drejede sig om ord fra en italiensk dialekt, som var valgt, netop fordi dens leksikon ikke havde etymologiske rødder til fælles med standarditalienske ord.

2.2.2.3. *Stimuli*

2.2.2.3.1. *Danske stimuli*

Der blev valgt 80 danske substantiver, som blev fordelt ligeligt på to lister. Substantiverne blev valgt blandt de mest frekvente (ud fra Korpus 2000, ved Asmussen *et al.*, (2002)). Det skulle være tællelige enstavelsesord med konkret denotation, og vi undgik homonymer (“kort”), homofoner (“hjul” / “jul”), professions- og sociale rolleangivelser (“kok”, “mor”) og desuden nogle ord, som senere viste sig ikke at være akustisk entydige i en transskriptionstest med dansktalende (fx “torv”, som gentagne gange blev blandet sammen med både “tåre” og “tov”). De to lister blev fordelt på forsøgspersonerne efter deltagernumre (henholdsvis lige og ulige numre).

De præliminære ordlister blev læst højt af en dansktalende person og indtalt på et lydmedie. Der blev derefter valgt en repræsentant for hvert ord på grundlag af artikulationen, som både skulle være klar og prototypisk.

De udvalgte og indtalte ord blev derpå konverteret fra stereo til mono og normaliseret med hensyn til lydstyrke.

2.2.2.3.2. *Pseudoitalienske stimuli*

Pseudoordene er konstrueret, så de respekterer både lingvistiske og – med henblik på efterfølgende brug i en neurolingvistisk undersøgelse – også krav fra sidstnævnte disciplin (fx absolut ensartethed i lydstyrke)).

Fra et fremmedsprogsindlærings synspunkt findes der visse fonotaktiske

forbindelser, som notorisk giver problemer for danske italienskstuderende (i hvert fald produktionsmæssigt, ikke nødvendigvis perceptionsmæssigt). Hertil hører stemte klusiler (/b/, /d/, /g/), affrikater (ustemte: /ts/, /tʃ/ og stemte: /dz/ og /dʒ/) samt stemte og ustemte geminerede klusiler og affrikater: /b:/, /d:/, /g:/, /p:/, /t:/, /k:/, /dz:/, /ts:/, /dʒ:/, /tʃ:/), som ikke indgår i det danske fonemsystem.⁴ Alle stimuli blev konstrueret omkring en gemineret konsonant i midten af ordet (fx *criccio*, *paggia*, *ubbo*).

De således konstruerede ord var udvalgt blandt pseudoord genereret af et computerprogram, som – med hjælp fra et elektronisk baseret leksikon med frekvensangivelse og stavelsesdeling – kan generere pseudoord til en række sprog: det såkaldte “Wuggy”, som er udarbejdet af den belgiske psykolingvist Emmanuel Keuleers og kan findes gratis på nettet (<http://crr.ugent.be/programs-data/wuggy>), se også Keuleers og Brysbaert (2010)). Ved tilpasning af Wuggy til det italienske sprogsystem er benyttet det syllabiserede italienske leksikon af Goslin *et al.* 2013 (*phonitalia.org*), som igen er baseret på *Corpus e Lessico di Frequenza dell'Italiano Scritto* (CoLFIS) af Bertinetto *et al.* 2005.

Listen med pseudoord blev efterfølgende udarbejdet efter samme kriterier og procedurer, som er benyttet ved opstillingen af de danske lister (se 2.2.2.3.1.).

Den akustiske naturlighed og entydighed af de fremkomne ord blev derpå verificeret ved en transskriptionstest. Vi bad en række indfødte italiensktalende om at lytte til ordene, transskribere dem og samtidig angive åbningsgraden af vokalerne “e” og “o” samt stemthed/ustemthed af “z” – en opgave, der for vores informanter var fuldstændig uproblematisk.

2.2.2.4. Bedømmelseskriterier for gløseproduktionsdata

I betragtning af deltagernes mulige vanskeligheder med at artikulere et memoreret ord korrekt krævedes der forud fastlagte og stringente kriterier til objektiv fastlæggelse af forskellen mellem dårligt memorerede ord på den ene side og velmemorede men dårligt udtalte ord på den anden.⁵ Det gjaldt i særdeleshed stemthed/ustemthed af den geminerede lyd centralt i ordet. Ud fra den forudsætning, at deltagerne var i stand til at identificere en stemt

4 Indlemningen af fonologiske udfordringer i de gløser, der skal læres, åbner muligheden for at studere interaktionen mellem de to lingvistiske niveauer. De relevante dataer skal dog først analyseres.

5 Det skal bemærkes, at forsøgspersonerne blev instrueret om at huske så mange ord som muligt, så nøjagtigt som muligt, men blev ikke i særdeleshed gjort opmærksomme på at skulle fokusere på deres egen udtale, idet vi for dette første forsøg valgte kun at fokusere på én isoleret parameter. Det ville være oplagt i et fremtidigt forsøg at undersøge memorering og korrekt fonetisk tilegnelse som ét komplekst fænomen.

klusil (f.eks. /d/) centralt i det memorerede ord, regnede vi en dansk, ustemt og aspireret t-lyd [tʰ] for en fejl (eftersom de “ustemte”⁶ klusiler på dansk er aspirerede), mens artikulation af en ustemt, uaspireret klusil blev regnet for korrekt (eftersom “stemte” danske klusiler adskiller sig fra “ustemte” ved fravær af aspiration). På den anden side blev genkendelse af en italiensk ustemt klusil (/t/) regnet for problematisk (eftersom den italienske, uaspirerede, udtale af grafemet “t” af en dansk-talende nemt kan blive fortolket som den (hårde) danske udtale af grafemet “d”), og derfor blev både uaspirerede udtaler (svarende til de “stemte” danske talelyde) og aspirerede udtaler (svarende til “ustemte” danske talelyde) regnet for vellykkede. Angående de centrale geminerede lyde i de pseudoitalienske ord, blev hverken fravær af forlænget lukke i klusilen/affrikaten eller fravær af kort forudgående vokal regnet for fejl, med den begrundelse, at det forlængede lukke hverken findes som distinktivt træk i dansk, men heller ikke kunne infereres for det italienske system fra det begrænsede stimulusbatteri (idet alle stimuli indeholdt geminater), hvorfor vi ikke anså genkendelsen af dette som et rimeligt læringsmål for deltagerne. Det samme gjaldt for kortvokal før dobbeltkonsonanter, hvis fonologiske rolle heller ikke kunne infereres ud fra stimulusbatteriet. Skønt dette også er det normale i det danske sprogsystem, forekommer kortvokalen på dansk ikke kun i disse forbindelser og bliver derfor af dansk-talende ikke automatisk sat i forbindelse med dobbeltkonsonanter (som man kan se af danskeres stavfejl).

Det bør tilføjes, at der ud over de ord, som blev regnet for vellykkede memoreringer, også blev produceret *næsten* korrekte ord (*staggia* i stedet for *staggio*), lignende ord (f.eks. *svazza*) og fuldstændig ukorrekte ord (f.eks. *trutto*). Disse fænomener vil dog blive diskuteret i et andet forum.

3. Resultater og diskussion

Vi viser først resultaterne for hver enkelt deltager i hver enkelt opgave, udtrykt ved procentdel korrekte svar. Tabel 1 viser procenttallene for lyd-distinktionsopgaven (“AXB”), for ordGenkendelsesopgaven (“G1”, “G2” og “G3” for de tre runder), samt for ordProduktionsopgaven (“P1”, “P2” og “P3” for de tre runder). Som tidligere nævnt findes der for de første 6 forsøgspersoner udelukkende brugbare data for AXB-opgaven.

6 Termene “stemt” og “ustemt” er sat i anførselstegn her, da de refererer til de danske klusiler, der bliver repræsenteret af grafemerne “d” og “t”, selv om begge er ustemte.

Deltager	AXB	G1	G2	G3	P1	P2	P3
1	84						
2	86						
3	80						
4	88						
5	66						
6	82						
7	91	51	68	69	13	13	20
8	95	61	76	79	13	38	48
9	94	49	54	66	0	5	15
10	94	45	62	70	0	3	20
11	91	28	31	50	0	3	13
12	97	56	61	90	0	5	8
13	89	51	76	88	3	13	20
14	91	69	86	91	5	18	33
15	86	64	75	91	3	20	30
16	99	56	81	90	8	33	48
17	100	59	73	81	5	18	40
18	96	58	70	93	3	28	33
19	90	62	86	90	15	23	30
20	92	49	65	78	5	18	63
21	96	44	62	56	3	5	5
22	82	49	59	81	8	28	38
23	96	49	71	89	0	8	20
24	99	56	71	73	0	15	25
25	91	45	69	83	8	28	33
26	90	51	62	74	3	28	43
27	96	64	66	86	3	28	43
28	83	68	85	95	10	18	23
29	95	46	79	95	8	28	43
30	98	39	65	69	3	10	15
31	85	48	65	76	3	8	20
32	94	50	60	69	0	0	5
33	99	58	66	81	5	13	20
34	96	39	65	78	0	3	0
35	95	35	58	80	5	5	5
36	99	62	66	83	3	30	38

Tabel 1. Resultater for alle deltagere i alle opgaver: procent korrekte svar.

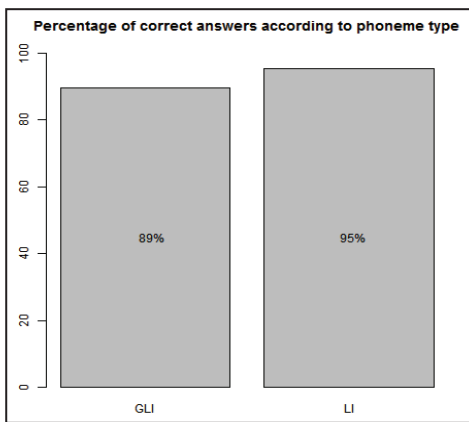
Af denne tabel ser man, hvordan de forskellige opgaver forekom mere eller mindre vanskelige at udføre korrekt for gruppen af deltagere som helhed. AXB-testen med procenter mellem 66 (deltager 5) og 100 (deltager 17) viste sig at være lettere end ordgenkendelsen, hvor procenten af korrekte svar ligger mellem 50 (deltager 11) og 95 (deltagerne 28 og 29) i tredje runde. Den vanskeligste opgave har vist sig at være produktionsopgaven, hvor procentsatserne ligger mellem 0 (deltager 34) og 63 (deltager 20) i tredje runde.

3.1. Distinktion mellem talelyde (AXB)

Det springer i øjnene, at procentsatserne for korrekte svar er temmelig høje. Det er værd at bemærke, at resultatet på 66 % hos deltager 5 er en *outlier*. Resten af deltagerne har resultater mellem 80 og 100 %. Lad os ikke glemme, at kontrasten mellem /li/ og /ki/ i pilottestene – som vi brugte til at afgøre, hvilke lydige kontraster der ville forekomme vanskelige for deltagerne og

fremhæve forskellene mellem deres forskellige indlærings succes med hensyn til lyd-distinktion – var den eneste, som gav resultater med et større antal fejl.

Uanset denne kendsgerning viser vores data en signifikant forskel mellem andelen af begåede fejl og den “type” talelyd (eller fonem), der forekommer i triplettens centrale position (X) og som skal identificeres enten med fonemet i initial position (A) eller med det i final position (B). Hvis man ser på alle svar fra alle deltagere i alle test omfattende stavelsen /li/ i position X, når man frem til 95 % korrekte svar (SD = 5,8), mens tallet falder til 89 % (SD = 8,6) for stavelsen /ki/, altså det ukendte fonem ($t(70) = -3,344, p > 0,01$; se figur 1).

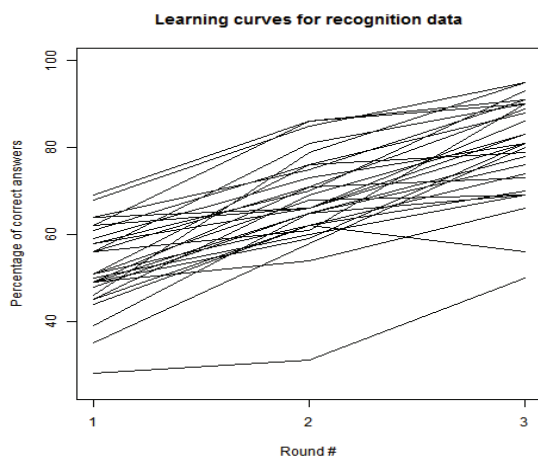
Figur 1. Procent korrekte svar (forsøgspersonerne 1-36) for /ki/ og /li/ i position X i opgaven AXB.

Dette understreger under alle omstændigheder, at den lyd-kombination, der ikke kendes fra modersmålet ([ki]), er sværere at genkende og kategorisere end den kendte talelydskombination [li] – et i og for sig forudsigeligt resultat, også selv om opgavens generelle sværhedsgrad for hovedparten af deltagerne har vist sig at være lavere end forudset.

3.2. Ordgenkendelse

Som ovenfor nævnt viste ordgenkendelsesopgaven (klassifikation af par af dansk-pseudoitalienske ord som korrekt eller ukorrekt sammenstillede) sig langt sværere end opgaven i lyd-distinktion. Det bør desuden bemærkes, at selve opgavetyper (med to mulige svar: “korrekt” eller “ukorrekt”) indebærer en sandsynlighed på 50 % for tilfældigt afgivne, korrekte svar, hvilket begrænser udsvingene i resultaterne. Derfor virker opgaven ved første øjekast mindre egnet til at skelne klart mellem mere og mindre succesrige lærende på baggrund

af deres resultater. Men som vi senere skal se, bekræfter et overblik over vores data fra produktionsopgaven denne opgavetyper anvendelighed til formålet.

Figur 2. Læringskurver for alle deltagere (7-36) i de tre runder af ordgenkendelsesopgaven.

Det bør også bemærkes, at visse deltagere opnåede resultater, der lå lavere end tilfældighedsniveau, især i de første to runder, hvilket viser, at svarene ikke var automatsvar, men derimod overvejede svar, om end forkerte. Se især resultaterne for forsøgsperson 11, som opnår 28% i første runde, 31% i anden og 50% (svarende til tilfældige gæt) i tredje.

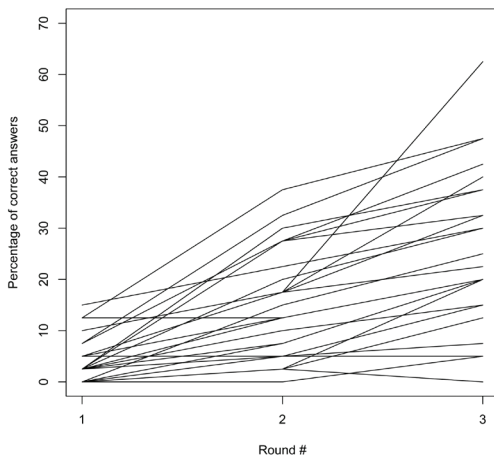
I figur 2 ser man læringskurverne (fra første over anden til tredje runde) for alle deltagere. Man ser en generel vækst fra runde til runde, og man bemærker, at de enkelte resultatkurver forløber nogenlunde parallelt og ligger ret tæt sammen inden for hver enkelt runde. Der er kun én deltager (nr. 21), hvis resultater falder i sidste runde (fra 62 % i anden til 56% i tredje runde), sandsynligvis på grund af træthed. Man ser også forsøgsperson 11's beskedne resultater som en isoleret kurve i bunden af figuren. I tredje omgang ligger resultaterne som tidligere nævnt mellem 50 % for deltager 11 og 95 % for deltagerne 28 og 29.

3.3. Ordproduktion

Denne opgave har ikke bare vist sig at være den vanskeligste – som allerede nævnt med resultater mellem 0 % (deltager 34) og 63 % (deltager 20) i tredje runde – men også den mest velegnede til at give en differentieret fremstil-

ling af præstationsniveauet hos deltagerne (se tabel 4) Læringskurverne for ordproduktion ligger for gruppen som helhed meget mindre tæt end læringskurverne for ordgenkendelse (figur 2), der som vist ovenfor fremstår som et bundt kurver af en vis kompakthed.

Af kurverne ser vi også, at en relativ succes i tredje runde i almindelighed fremstod som et resultat af betydelige fremskridt i to faser (både mellem første og anden runde og mellem anden og tredje, for eksempel deltagerne 16 og 26). Deltagere, som ikke forbedrede deres resultater betydeligt enten mellem første og anden runde (deltager 10), eller mellem anden og tredje runde (deltager 15), er forblevet på et mellemniveau. Forsøgspersoner, som slet ikke har gjort betydelige fremskridt mellem en runde og den følgende, er forblevet på et lavt niveau (f.eks. deltagerne 12 og 21).

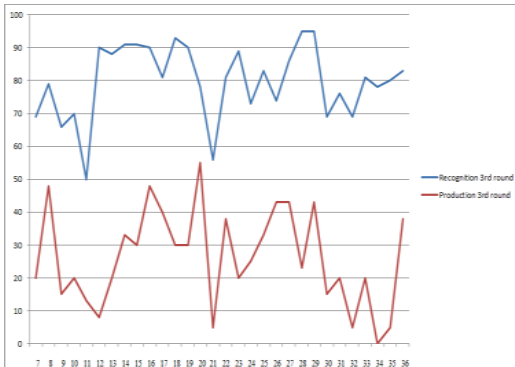

Figur 3. Læringskurver for alle deltagerne (7-36) i de tre runder af ordproduktionsopgaven.

Den eneste undtagelse fra denne tendens er deltager 20, hvis spring mellem første og anden runde ikke var specielt udtalt, men som foretog et betydeligt spring mellem anden og tredje runde, hvor vedkommende leverede den bedste af alle præstationer. I figur 3 ser man tydeligt den pågældendes læringskurve, som hæver sig over de andre hen imod slutningen, men ligger i midterområdet i anden runde. I samme tabel ser man deltager 34's læringskurve, der falder fra anden til tredje runde, samt kurverne for deltager 21 og 35, der ikke viser fremskridt, og de er alle udtryk for mindre vellykkede resultater.

3.4. Korrelationen mellem ordgenkendelse og ordproduktion

Selv om læringskurverne for hele gruppen af deltagere i de to opgaver ikke fremstår som fuldstændig ensartet fordelt, og selv om det ser ud til at være produktionsopgaven, som bedst får forskelle mellem de enkelte deltageres præstationer frem, er de to opgavers resultater faktisk indbyrdes korrelerede. En beregning af korrelationen *product-moment* efter Pearson giver en signifikant positiv korrelation ($p = 0,02293$) ved signifikansniveau 0,05 (5%). Korrelationskoefficienten er 0,4140517, en effektstørrelse af middelstyrke; der hersker derfor en vis tendens til, at en deltagers succes eller fiasko i den ene opgave hænger sammen med samme deltagers succes eller fiasko i den anden opgave, hvilket giver mening, da begge opgaver kræver en allerede tilstedeværende fortrolighed med de nye gloser.

Figur 4. Korrelation mellem resultaterne i tredje runde: genkendelse (a.) og produktion (n.) for hele gruppen (7-36).

I figur 4 ser vi resultaterne (procent korrekte svar i tredje runde) for hver enkelt af de 30 deltagere (nummer 7 til 36): resultater for ordgenkendelse øverst og resultater for ordproduktion nederst. Man kan se, at resultaterne følges nogenlunde ad.

Udformningen af opgaven i ordgenkendelse har altså vist sig lidt mindre velegnet end ordproduktionsopgaven til at få nuancerne i læringspræstationerne frem, men den var alligevel i stand til at producere den ønskede spredning.

3.5. Korrelationen mellem talelydsdifferentiering og memorering af ord (genkendelse og produktion)

Vores undersøgelse har med sin specifikke udformning ikke skaffet evidens for en korrelation mellem *på den ene side* succes med at skelne mellem en velkendt

talelyd og en ikke velkendt eller fremmedartet, og *på den anden side* succes med at indlære fremmedord. En beregning af korrelationen *product-moment* ifølge Pearson viser, at der ved 5 % signifikansniveau ikke er nogen signifikant relation, hverken mellem AXB og ordgenkendelse eller mellem AXB og ordproduktion (værdien af *p* er henholdsvis 0,592 og 0,7854).

Det bør bemærkes, at den talelyd, som ikke var velkendt for deltagerne ([*ki*]), ikke optrådte i de (pseudo)ord, der skulle memoreres og som alle var opbygget omkring en central gemineret konsonant af typerne klusil eller afrikat (stemt eller ustemt).

Vi kan konkludere, at der for at nå vores mål – nemlig at fremskaffe mere præcise og signifikante data angående korrelationen mellem succes i læring af fremmede talelyde og succes i læring af et fremmedsprogligt vokabular – vil være behov for et mere stringent undersøgelsesdesign.

4. Konklusion

I denne artikel har vi analyseret resultaterne af et eksperiment med 30 deltagere på grundlag af et psykolingvistisk paradigme med henblik på at fremkalde kvantificerbare præstationer i relation til fremmedsprogsindlæring. De aspekter af læringen, som indgår i paradigmet, er memorering af nye ord (ordgenkendelse og ordproduktion) samt distinktion mellem delvist nye talelyde.

Især opgaven i ordproduktion (men i mindre grad også opgaven i ordgenkendelse) har afsløret stor variation mellem deltagerne med hensyn til antallet af lærte ord ved afslutningen af læringsforløbet. Det har også været muligt at påvise en middelstærk korrelation mellem succes i den ene og den anden af de to sidstnævnte opgaver. Hvad angår evnen til at skelne mellem talelyde, viste alle præstationerne sig at ligge på relativt højt niveau, omend med individuelle variationer. Det har ikke været muligt at fastslå nogen korrelation mellem succes i ordlæring og succes i lyd-distinktion. Vi konkluderer, at de to eksperimentstyper har vist sig velegnede som instrumenter til at kvantificere de to mest grundlæggende aspekter af evnen til læring af det italienske sprog som fremmedsprog, nemlig memorering af ordforråd samt distinktion mellem talelyde, som de grammatikrelaterede sprogindlæringsfunktioner bygger på. Samtidig har paradigmet, som blev udformet med det yderligere mål at skabe et grundlag for en efterfølgende neurolingvistisk undersøgelse med brug af EEG vedrørende en mulig korrelation mellem indlæringssucces og neurofysiologisk aktivitet, vist sig velegnet til dette formål, da paradigmet, udover at kvantificere indlæringssucces, er bygget på stimuli, der opfylder kravene

til en EEG-undersøgelse. Hvis en EEG-undersøgelse kan vise, at indlærings-succesen er korreleret med bestemte hjerneaktivitetsmønstre, åbner dette op for muligheden for at udarbejde kognitive træningsprogrammer for personer med ringere indlærings succes og dermed forbedre deres indlæringskapacitet.

5. Tak

Vi vil gerne takke følgende institutioner og personer for deres bidrag. Uden dem ville det ikke have været muligt at gennemføre projektet i dets nuværende form: *AU Ideas Project Startup Grant*/Aarhus Universitet, Søren Bo Andersen, Valentina Bambini, Pier Marco Bertinetto, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Esteban Fredin, Jeremy Goslin, Hannie van Hooff, Emmanuel Keuleers, *MINDLab Project Initiation Peer Circle*/Aarhus Universitet, Karl Møller, Michael Nygaard Pedersen, Cristina Romani, Donald Smith, Camilla Søballe Horslund, David Vernon, Philip Michael Zeman.

Henvisninger

- Asmussen, J., et al. (red.) (2002). *Korpus 2000. Dansk Sprog omkring årtusindeskiftet*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. <http://korpus.dsl.dk/e-resurser/adduser.php3?lang=dk> (konsulteret maj 2012).
- Bertinetto, P.M., et al. (red.) (2005). *Corpus e Lessico di Frequenza dell'Italiano Scritto* (CoLFIS). http://linguistica.sns.it/CoLFIS/CoLFIS_home.htm (konsulteret marts 2012).
- Boersma, P. (2001). Praat, a system for doing phonetics by computer, *Glott International* 5(9/10), 341-345.
- Carroll, J.B. (1981). Twenty-five years of research on foreign language aptitude, i K.C. Diller (red.) *Individual Differences and Universals in Language Learning Aptitude*, Rowley, Mass.: Newbury House, 83-118.
- Dörnyei, Z. (2006). Individual differences in second language acquisition, *AILA Review* 19, 42-68.
- Goslin, J., C. Galluzzi & C. Romani (red.) (2013). PhonItalia: a phonological lexicon for Italian, *Behavior Research Methods*. Tilgængelig online: 10.3758/s13428-013-0400-8; phonitalia.org (konsulteret maj 2012).
- Grigorenko, E.L., R.J. Sternberg & M.E. Ehrman (2000). A Theory-Based Approach to the Measurement of Foreign Language Learning Ability: The Canal-F Theory and Test, *The Modern Language Journal* 84(iii), 390-405.
- Haarmann, H.J. & K.A. Cameron (2005). Active maintenance of sentence

- meaning in working memory: Evidence from EEG coherences, *International Journal of Psychophysiology* 57(2), 115-128.
- Keuleers, E. & M. Brysbaert (2010). Wuggy: A multilingual pseudoword generator, *Behavior Research Methods* 42(3), 627-633. <http://crr.ugent.be/programs-data/wuggy> (konsulteret maj 2012).
- Klimesch, W. (1999). EEG alpha and theta oscillations reflect cognitive and memory performance: a review and analysis, *Brain Research Reviews* 29, 169-195.
- Mårtensson, J. & M. Löwdén (2011). Do intensive studies of a foreign language improve associative memory performance?, *Frontiers in Psychology* 2(12), 1-12.

Ledstillingsvariation i amerikadanske hovedsætninger med topikalisering

Karoline Kühl & Jan Heegård

Danish qualifies as a V2-language. Inversion of subject and finite verb is mandatory in topicalized declarative main clauses (topic-V-S). In American Danish, however, topicalized declaratives show standard-like word order to a large extent, but also considerable non-inversion (topic-S-V). This word order variation mirrors the syntactical patterns of Danish and American English. Based on an American Danish corpus of 103.000 words, we pinpoint the syntactical contexts that are affected by variation, those resistant to change and influential factors. Sentence-initial adverbial connectors and topicalized English elements favour English word order, while left dislocation constructions with an anaphoric particle are very resistant to change and there is a (weak) correlation between longer topics and Standard Danish word order. Sociolinguistics variables do not show any effect at all.

Nøgleord: noninversion af subjekt og verbum, topik, amerikadansk, arvesprog, arvesprogtalere

1. Indledning

Noninversion af subjekt og finit verbum i deklarativer hovedsætninger med topikalisering er et omdiskuteret emne i udforskningen af de germanske sprog i kontakt med engelsk i Nordamerika (USA og Canada). Denne artikel præsenterer et korpusbaseret kvalitativt og kvantitativt studie af dette fænomen i amerikadansk. Vores amerikadanske data viser en vis variation i brugen af inversion og non-inversion, fx har en og samme taler divergerende syntaks som i (1) og (2):

- (1) da vi havde dansk skole, havde vi aldrig søndagsskole (ID 1443)
- (2) men så vi plejede jo at malke en hel del (ID 1447)

Begge sætninger har hvad vi i denne artikel vil kalde *topik* i sætningsinitial position. Men hvor (1) følger en *danmarksdansk* syntaks, hvor kravet om finit verbum på ‘andenpladsen’, V2, overholdes, viser (2) en syntaks der minder om en engelsk V3-ledstilling, hvor subjektet er placeret efter topik, og det finite verbum efter subjektet. Ledstillingen i (1) vil vi kalde ‘topik-V-S’, ledstillingen i (2) ‘topik-S-V’.

At udvandrernes dansk i Nordamerika er påvirket af engelsk i bl.a. ledstilling, er ikke underligt set fra et sociokulturelt perspektiv. De danske indvandrere og deres efterkommere har generelt har været meget åbne over for det omgivende samfund og tilsvarende hurtige til at skifte fra dansk til engelsk. Vores hensigt med denne artikel er at finde frem til de ledstillingskontekster der er særligt sårbare (dvs. hvor den engelske ledstilling topik-S-V optræder særlig hyppigt), finde frem til hvilke elementer der er karakteristiske for de sårbare kontekster, men også hvilke kontekster der er særlig resistente over for overtagelsen af engelsk syntaks. I vores analyse af amerikadansk syntaks fokuserer vi altså både på divergens fra rigsdansk og stabilitet af rigsdanske træk. Analysen inddrager de sproglige, demografiske og sociolingvistiske faktorer der karakteriserer talergruppen. Dette har som formål at finde frem til de ikkelingvistiske faktorer der måtte influere på brugen af henholdsvis topik-V-S (rigsdansk) og topik-S-V (engelsk).

I følgende afsnit opsummerer vi først hvad forskningen i andre fastlandsskandinaviske sprog i Nordamerika er kommet frem til med hensyn til rækkefølge af subjekt og finit verbum i hovedsætninger med topikalisering. Dette følges af en beskrivelse af data. Herpå introducerer vi til forskningsfeltet ‘arvesprog’ og til begreberne ‘arvesprogstalere’ og ‘immigrantsprogstalere’, efterfulgt af en beskrivelse af vores data og vores talere, der lægger op til selve analysen. Til sidst følger en diskussion af resultaterne.¹

2. Relevante forskningsresultater fra andre fastlandsskandinaviske sprog i Nordamerika

På grund af den genetiske og typologiske lighed mellem de fastlandsskandinaviske sprog er det oplagt at bruge forskningsresultater fra amerikavensk og amerikanorsk som udgangspunkt for vores syntaktiske analyse af amerikadansk.

1 For et kortfattet overblik over den danske udvandring til Nordamerika henviser vi til Kühl (2014).

For både amerikavensk og amerikanorsk rapporteres en vis afvigelse i rækkefølgen af subjekt og finit verbum i topikaliserede hovedsætninger sammenlignet med svensk i Sverige og norsk i Norge, men det vurderes i litteraturen til at være et sjældent fænomen fra nyere tid. Således finder Larsson et al. (2012: 208f.) i deres analyse af Hasselmos tidlige studier af amerikavensk (Hasselmo 1974) ingen omtale af forandring i syntaksen, og Eide & Hjelde (2015: 24f.) konkluderer at syntaksen i Haugens amerikanorske optagelser fra 1940'erne (Haugen 1953) på dette punkt svarer til den europæiske variant af norsk. I nyere (egne) optagelser konstaterer disse forfattere dog en vis variation i rækkefølgen af subjekt og finit verbum i deklarative hovedsætninger med topikalisering: Hjelde (2001: 225) konkluderer at amerikanorsk ligesom engelsk tillader mere end én konstituent til venstre for det finitte verbum, og han vurderer det til at være en kontaktinduceret effekt. Eide & Hjelde (2015: 28f.), som bygger på det samme datasæt som Hjelde (2001), præciserer dette udsagn ved at konstatere at amerikanorsk dog generelt har den europæisk norske ledstilling i behold, dvs. at eksempler på engelsk ledstilling er sjældne. I deres nyeste data fra 2010 observerer de at der stadig ikke er en generel afvigelse fra europæisk norsk ledstilling i hovedsætninger, men at der er en stor individuel variation blandt talerne mht. brug af engelsk ledstilling i amerikanorsk (Eide & Hjelde 2015: 32). Brug af engelsk ledstilling lader især til at følge tunge topiks og pronomielle subjekter (Eide & Hjelde 2015: 40).

Larsson & Johannesen (2015a, 2015b), som fokuserer på både amerikavensk og amerikanorsk, observerer overensstemmelse af ledstilling mellem europæisk norsk og europæisk svensk og deres amerikanske varianter i de historiske data (dvs. emigranternes sprog), og de konstaterer ligesom Eide & Hjelde forekomster af engelsk ledstilling i de nyere optagelser (dvs. efterkommernes sprog). Hverken Eide & Hjelde eller Larsson & Johannesens analyser er kvantitative, så det er svært at vurdere omfanget af den diakrone forandring, men alle stemmer overens i konklusionen at emigranternes sprog overholder det europæiske ledstillingsmønster (topik-V-S), mens efterkommernes sprog viser (stadig forholdsvis sjældne) tilfælde af engelsk ledstilling (topik-S-V). Ligeledes enslydende er observationerne af at forandringen først er sat ind inden for de sidste 20-30 år.

Hvor Eide & Hjelde tilskriver forekomsterne af topik-S-V i amerikanorsk den stærke indflydelse fra engelsk, peger Larsson & Johannesen på individuel og usystematisk sprogsvækkelse blandt talerne, som manifesterer sig i vanskeligheder mht. leksikalsk ordmobilisering, morfologisk usikkerhed og produktion af simple sætninger (Larsson & Johannesen 2015b: 255f., 2015a: 172f.).

Larsson & Johannessen mener at disse processeringsfejl skyldes talernes høje alder og begrænsede produktive brug af amerikansk og -svensk mere end systematiske forandringer i den underliggende grammatiske struktur.

Denne gennemgang af andres arbejde giver os følgende hypoteser at arbejde med i vores amerikanske data: 1) Der vil være en forskel i ledstillingen mellem emigranternes sprog og efterkommernes arvesprog, idet udvandrerne udelukkende vil producere den europæiske ledstilling, mens de efterfølgende generationers sprog vil vise forekomster af den engelske ledstilling topik-S-V, og 2) topik-S-V understøttes af et tungt topik.

3. Danskamerikanerne som arvesprogstalere

Det forholdsvis nye forskningsfelt 'heritage linguistics' fokuserer på talere der er opvokset med et (minoritets-)sprog, men som har skiftet til det omgivende majoritetssprog som det stærkeste sprog.² Et sådant sprogskift er typisk for børn af immigranter som vokser op med forældrenes førstesprog (arvesproget) i hjemmet og i relaterede domæner, men som tidligt møder omgivelsernes sprog. Skiftet til majoritetssproget som stærkeste sprog betyder subtraktiv og asymmetrisk tosprogethed for arvesprogstaleren, dvs. at førstesproget som konsekvens af det forholdsvis tidlige brud i tilegnelsesprocessen bremses eller måske helt stoppes i sin udvikling. Forældregenerationens sprog, dvs. arvesproget, svarer på grund af individuelle, sociale og dialektale kendetegn ikke til et standardsprog, og det er denne variant (såkaldt 'baseline') som børnene tilegner sig. Arvesprogstalere kan altså karakteriseres som tidligt tosprogede der er blevet afbrudt i deres sprogtilegnelse på et tidspunkt, typisk ved skolestart før puberteten.

Sidstnævnte synes at være vigtig med henblik på den kritiske periode inden for sprogtilignelsen (Benmamoun et al. 2010: 13). Både tidsfaktoren (tilegnelsestidspunktet og perioden hvor hjemmesproget påvirkes) og brugsfaktoren (hvor meget og i hvor mange sproglige domæner hjemmesproget bruges, og hvor bredspektret inputtet er) spiller en rolle for i hvilken grad arvesproget udvikler sig. Fordi arvesprogstalerne opvokser med input fra to (eller flere) sprog vil de, sammenlignet med et barn der opvokser monolingvalt i det omgivende

2 Polinsky (2011): "A heritage speaker is a bilingual who grew up hearing and possibly speaking an immigrant language or a minority language as a home language, and who has been dominant in the majority language of the wider community since early childhood." Se Benmamoun et al. (2010) for en mere omfattende gennemgang af og introduktion til forskningsfeltet.

samfunds sprog, få mindre input fra hvert af sprogene. Dette kan føre til en sprogkompetence, der er god inden for visse sproglige domæner, men ikke i andre (fx en lav(ere) skriftsprogskompetence i arvesproget hvilket så igen reducerer det mulige input). Sammenfattende er der altså flere processer der via de ovenfor nævnte faktorer har indflydelse på arvesprogets sproglige form: Afbrudt tilegnelse af forældregenerationens variant af sproget ('incomplete acquisition'), sprogvækkelse ('attrition'), transfer fra majoritetssproget og muligvis også kontaktafhængige sproginterne forandringsprocesser.

Der er generel enighed inden for forskningsfeltet om at arvesproget pga. den tidlige og ekstensive indlæring ikke kan sammenlignes med et ufuldstændigt indlært andetsprog: Arvesprogstalerne lader til at have både fonetisk-fonologiske kompetencer og en (implicit) strukturel viden der overgår L2-lørneres. Dog vil arvesproget også vise tendenser til simplificering (fx i form af fastlåst ordstilling, flere koordinationer end subordinationer) og reduktion (fx færre allomorfer, tendens mod analytiske eller perifrastiske konstruktioner frem for syntetiske) (Maher 1991: 68).

4. Data og talerne i undersøgelsen

Datasættet for den foreliggende undersøgelse, er en del af en stor interview-baseret dataindsamling blandt ca. 200 danskamerikanere der blev gennemført mellem 1963 og 1982 af Iver Kjær og Mogens Baumann Larsen (Kjær & Baumann Larsen 1992). Samtalerne er forholdsvis korte (15–25 minutter) og følger for det meste en ret fast spørgsmål-svar-struktur. Talerne er emigranter eller efterkommere heraf.

Datasættet består af 54 af disse interviews. 46 af interviewene forelå som udskrifter fra 1980'erne og har derfor været lette at tilgå og bearbejde som sprogkorpus. Hertil har vi tilføjet otte nyligt digitaliserede og udskrevne interviews til undersøgelsen. Samlet udgør datasættet 103.000 ord.

Der er 64 talere i datasættet, 49 emigranter født i Danmark (22 kvinder, 27 mænd), 14 førstegenerationsfødte i USA eller Canada (7 kvinder, 7 mænd) og en kvinde der er andengenerationsfødt i USA. Vi vil i det følgende inddele talerne i kategorierne 'emigrantsprogstalere' og 'arvesprogstalere' i henhold til definitionerne hos Montrul (2009: 241) og Putnam & Sánchez (2013: 478–479). Arvesprogstalere er hos disse forskere defineret som talere der er født i værtslandet, i vores tilfælde USA og Canada, eller talere der er født i hjemlandet men udvandret som børn før "the period of later language development that takes place during the pre-school and school years (4–13

years)”, hvor “many aspects of grammar may not reach full development and remain incompletely acquired” (Montrul 2009: 241). Vi definerer heroverfor emigrantsprogtalere som talere der er født i Danmark og emigreret *efter* “the period of later language development.”

Omkring halvdelen af emigrantsprogtalerne (29) kommer fra Jylland, de øvrige fra lokaliteter spredt ud over resten af Danmark. Der er et stort aldersspænd (fra 40 til 97 år) blandt talerne. Flertallet af emigranterne (48) udvandrede mellem 1890 og 1930, den gennemsnitlige alder ved udvandring har været 18,4 år og deres opholdstid i Nordamerika spænder fra 16 til 86 år (gennemsnitligt 57 år). Talernes bopæle er spredt ud over Nordamerika, selvom der i datasættet er forholdsvis mange talere fra storbyerne Chicago (14) og Minneapolis (11).

5. Analyse

Som nævnt ligger fokus i denne artikel på rækkefølgen af subjekt og finit verbum i sætninger med topikaliseret konstituent. De topikaliserede konstituentter der indgår i analysen, er adverbialer med forskellig slags semantik (fx tids-, steds- og mådesadverbialer), styrelser for præpositioner, objekter, subjektprædikater og hvad vi har kaldt ‘adverbialkonnekterer’. Disse omfatter *så*, *nu* og *da*, ofte i kombination med *og* og *men*. Disse ords semantik er både temporal og forbindende, hvad der gør dem særligt velegnede som sætningsinitiale, forbindende elementer i de biografiske narrative som er den dominerende talegenre i vores amerikadanske korpus. Vi inddrager i vores analyse også topik der er genoptagede med *så* eller *da*.

Datasættet omfatter 1707 deklarativer hovedsætninger med topikalisering. 154 (9 %) af disse har hvad der kan kaldes ‘engelsk ledstilling’ (topik-S-V), og 1553 (91 %) har danmarksdansk ledstilling (topik-V-S). Den engelske ledstilling er altså ikke på nogen måde dominerende. Ud fra vores gennemlysninger har vi imidlertid ikke grund til at antage at de talere der producerer topik-S-V er specielt dårlige til at tale dansk. I modsætning til fx Larsson & Johannessen (2015b) betragter vi derfor ikke de 154 eksempler på topik-S-V som processeringsfejl, uden at vi dog på skrivende tidspunkt er i stand til at karakterisere talernes grad af fluency nærmere, fx i form af talehastighed, antal tøvemærker, selvfrydelse m.m.

De 154 topik-S-V-sætninger er ikke ensartet fordelt på de 64 talere i datasættet. 37 talere (59 %) producerer topik-S-V-sætninger, resten gør ikke. Af de talere der producerer topik-S-V, er der typisk en eller to sådanne sætninger

per taler (median = 2, gennemsnit = 4,2), men både inter- og intratalervariationen er stor. Der er én ekstrem ‘afviger’ (*outlier*) i datasættet: ADJ, mand, med 63 tilfælde af topik-S-V ud af 91. Denne taler er ignoreret i analysen.

5.1. Sociolingvistiske faktorer

Vi har testet variationen i ledstilling mod en række sociolingvistiske og demografiske faktorer så som køn, bopæl på optagelsestidspunktet, antal år i USA (for emigranttalerne) med hensyn til grad af (mulig) påvirkning fra engelsk og fødselsår for arvesprogtalere med hensyn til bedømmelse af en eventuel stigning i graden af topik-S-V-ledstilling blandt allerede bosatte i USA. Ingen af disse faktorer udviser en signifikant sammenhæng med type af ledstillingsmønster. Det gør faktoren arvesprogtaler vs. emigrantsprogtaler heller ikke, som vist i tabel 1.

	Topik-S-V	Topik-V-S	Total
Arvesprogtalere	18 (4 %)	424 (96 %)	442 (100 %)
Emigrantsprogtalere	73 (6 %)	1100 (94 %)	1173 (100 %)
	91 (6 %)	1524 (94 %)	1615 (100 %)

Tabel 1. Fordeling af topik-S-V og topik-V-S blandt arve- og emigrantsprogtalere.

Vi ser her en ret ensartet fordeling af topik-S-V på talertype, 4 %–6 %. Den lidt større andel af topik-S-V som emigranttalerne har, altså en modsatrettet tendens i forhold til den Larsson og Johannessen finder, er ikke signifikant i henhold til en chi-i-anden-test for uafhængighed ($p > 0,095$). Hertil kommer at både den ovenfor nævnte taler ADJ, som har en ekstrem høj andel af topik-S-V, er emigrantsprogtaler, og at der er arvesprogtalere der slet ikke producerer topik-S-V. Vi kan derfor med relativ stor sikkerhed fastslå at der i amerikadansk i modsætning til i amerikanorsk og amerikavensk ikke er forskel mellem emigrant- og arvesprogtalere med hensyn til topik-S-V vs. topik-V-S.

5.2. Sproglige faktorer

5.2.1. Topik og type af syntaktisk led

For at få et så godt statistisk beregningsgrundlag som muligt har vi inddelt topikledene i tre typer led i alle sætninger, både dem med dansk og dem med engelsk ledstilling: Adverbial (bestående af enkeltord, flerordssyntagmer eller ledsætninger; ADV; se (3)), adverbialkonnekterer (se ovenfor; ADV-KON; se

(4) og andre (objekter, subjektprædikater, fremrykkede styrelser for præpositioner; ANDRE, se (5a-c)).

- (3) selvfølgelig vi arbejdede ikke for danskere (ID 1004)
- (4) men så jeg havde papirerne fra Danmark (ID 595)
- (5a) tolv mil æ styk de gik om aftenen (ID 38)
- (5b) så gammel er jeg ikke blevet endnu da³ (ID 1613)
- (5c) trampezen vi kaldte den for (ID 895)

Tabel 2 viser distributionen af topik-S-V og topik-V-S på disse tre kategorier.

	Topik-S-V	Topik-V-S	Total
ADV-KON	33 (36 %)	776 (51 %)	809 (50 %)
ADV	55 (60 %)	554 (36 %)	609 (38 %)
ANDRE	3 (4 %)	194 (13 %)	197 (12 %)
	91 (100 %)	1524 (100 %)	1615 (100 %)

Tabel 2. Distribution af rækkefølgerne topik-SV vs. topik-VS i forhold til topiks ledtype.

ADV-typen udgør 60 % af alle tilfælde af topik-S-V. SV-ledstillingen ses også ofte når en adverbialkonnektor udgør topik, hvorimod der kun sjældent er SV-ledstilling når et objekt, en styrelse eller et subjektprædikat er topikaliseret. Fordelingen mellem disse to kategorier er signifikant ($p < 0,001$). Chi-i-anden-tests viser også signifikant forskel mellem ADV- og ANDRE-typerne ($p < 0,001$), men derimod ikke mellem ADV-KON og ANDRE ($p > 0,083$). Vi kan derfor konkludere at engelsk SV-ledstilling oftere forekommer efter et topikaliseret adverbial end efter andre typer topiks.⁴

3 Eksemplet viser dansk ledstilling. Der er ikke nogen eksempler i datasættet med subjektprædikat som topik og engelsk ledstilling.

4 Der er derimod ikke signifikant forskel mht. rækkefølgen mellem subjekt og finit verbum i forhold til adverbialtype, dvs. forekomsterne af temporalt adverbial over for den samlede forekomst af andre typer ($p > 0,79$).

5.2.2. Topiktyngde

Vi har i denne undersøgelse defineret ‘topiktyngde’ ud fra antallet af ord før subjekt og det finite verbum, dvs. både selve topikleddet og en eventuel konjunktion. I (6) vises et eksempel på engelsk ledstilling med et let topikled med kun to ord før subjekt-verbum-forbindelsen, i (7) et eksempel på engelsk ledstilling med et tungere topikled, med 7 ord før subjektet.

(6) og mig **hun kendte** udmærket (ID 555)

(7) dengang vor datter hun var lige konfirmeret **det var** på engelsk (ID 1057)

Vi finder først og fremmest at der er overensstemmelse mellem topiktyngde, altså længde i form af antal ord, og topiktype. Gennemsnitstyngden i sætninger med topikaliserede objekter og styrelser er 1,7 ord, med subjektprædikater 1,2 ord og med adverbialkonnektorer 1,6 ord. Dette skal holdes op mod hele 4,5 ord i sætninger med adverbielle topiks. På grund af den kvantitative forskel har vi kun fokuseret på adverbielle topiks da de med det gennemsnitligt større antal ord har større chance for at udvise variation. Tabel 3 viser fordelingen af topik-S-V og topik-V-S i forhold til antal ord i adverbielle topiks.

Antal ord	Topik-S-V	Topik-V-S	Total
1	3 (6 %)	47 (94 %)	50 (100 %)
2	12 (8 %)	130 (92 %)	142 (100 %)
3	14 (17 %)	68 (83 %)	82 (100 %)
4	9 (17 %)	45 (83 %)	54 (100 %)
5	5 (10 %)	46 (90 %)	51 (100 %)
6	3 (6 %)	46 (94 %)	49 (100 %)
7	6 (13 %)	39 (87 %)	45 (100 %)
8	1 (5 %)	21 (95 %)	22 (100 %)
9	1 (6 %)	15 (94 %)	16 (100 %)
10-11	--	26 (100 %)	26 (100 %)
12-15	--	24 (100 %)	24 (100 %)
16-24	1 (14 %)	6 (94 %)	7 (100 %)
Total	55 (8 %)	508 (92 %)	563 (100 %)
Gennemsnit	4,1	4,5	

Tabel 3. Topiktyngde og ledstillingsvariation for adverbielle topiks.

Tabel 3 viser at jo længere et adverbialt topik er, jo større tendens er der til at det er efterfulgt af VS-ledstilling. Når adverbialle topiks er efterfulgt af SV-ledstilling, er de kortere end når de efterfølges af VS-ledstilling (4,1 vs. 4,5). En t-test for signifikans viser dog at denne forskel ikke er signifikant ($p > 0,367$). Men hvis vi ekskluderer et atypisk adverbialt topik i intervallet 16-24 (en afviger på hele 21 ord), får vi et andet resultat: Topikaliserede adverbialle konstituenten fulgt af SV-ledstilling viser sig at være kortere i gennemsnit (3,8 ord vs. 4,5 for VS-ledstilling), og denne forskel er signifikant ($p < 0,004$). Hvad angår topiktyngde, gælder det således for adverbialle topiks at denne faktor ingen indflydelse har på rækkefølgen mellem subjektet og det finitte verbum, *eller* at tungere, dvs. længere topiks har tendens til at udløse *danmarksdansk* ledstilling. Dette resultat går imod Eide & Hjeldes (2015: 40) observation for amerikansk.

5.2.3. Indledende engelsk ord

Det er umiddelbart påfaldende at der ofte er et engelsk ord i starten af de sætninger der har SV-ledstilling. Det engelske ord er oftest en konjunktion eller en forbinder som fx *and*, *then*, *so* eller *but*, men kan også være et indholdsord, jf. eksemplerne i (8)–(9). Tabel 4 viser distributionen af de to ledstillingsmønstre i forhold til denne faktor.

- (8) then jeg gik til California og blev gift (ID 1273)
- (9) og part af tiden jeg boede i den østlige part (ID 1282)

	Topik-S-V	Topik-V-S	Total
Uden indledende engelsk ord	66 (4 %)	1507 (96 %)	1573 (97 %)
Med indledende engelsk ord	25 (60 %)	17 (40 %)	42 (3 %)
	91 (6 %)	1524 (94 %)	1615 (100 %)

Tabel 4. Indledende engelsk ord i forhold til topik-S-V vs. topik-V-S.

Der er en tydelig ‘skævfordeling’ af topik-S-V vs. topik-V-S i forhold til om sætningen indledes med et engelsk ord eller ej. Når sætningen indledes med et engelsk ord, er der en stærk præference for topik-S-V (60 % vs. 4 %). Overrepræsentationen af sætninger med topik+SV-ledstilling med et indledende engelsk ord er statistisk signifikant ($p < 0,001$, Fischers Exact-test for uafhængighed).

Fordi adverbielle topiks også var (signifikant) overrepræsenterede med hensyn til forekomsten af SV-ledstilling, er det nødvendigt at se nærmere på om forekomsten af topik-S-V i sådanne sætninger skyldes en kombination af indledende engelsk ord og adverbielt topik, eller om den ene faktor har større indflydelse end den anden. For at kunne teste dette skal vi se på effekten af konstituenttype, mens faktoren Indledende engelsk ord holdes konstant. Tabel 5 viser den kombinerede distribution af disse faktorer.⁵

		ADV	ANDRE	Total
Uden indledende engelsk ord	Topik-S-V	42 (93 %)	3 (7 %)	45
	Topik-V-S	547 (74 %)	189 (26 %)	736
	Total	589	192	881
Med indledende engelsk ord	Topik-S-V	13 (100 %)	--	13
	Topik-V-S	7 (59 %)	5 (41 %)	12
	Total	20	5	25

Tabel 5. Topiktype og forekomst af indledende engelsk ord i forhold til rækkefølgen mellem subjekt og finit verbum i neksus (ekskl. sætninger med en adverbialkonjektor som topik).

Af tabel 5 fremgår det at der i sætninger *uden* et indledende engelsk element optræder adverbielle topiks i hele 93 % af alle sætninger med SV-mønstret, hvorimod de kun forekommer i 74 % af sætninger med VS-mønstret. Dette er statistisk signifikant ($p < 0,001$), og det understreger at adverbielle topiks gerne har SV-rækkefølge.

For sætninger *med* et indledende engelsk ord gælder det at topik-S-V kun forekommer når der er et topikaliseret adverbial, så vi kan altså ikke direkte se om adverbialtypen har en uafhængig effekt. Men hvis vi derimod kun ser på distributionen af topik-S-V vs. topik-V-S i sætninger med et adverbielt topik (dvs. ADV-kolonnen i tabel 6), ser vi en statistisk signifikant overrepræsentation af topik-S-V-mønstret ($p < 0,001$, Fischers Exact-test for uafhængighed). Det vil sige at inden for gruppen af adverbielle topiks, som gerne udløser S-V-ledstilling, er der en tendens til at et indledende engelsk ord forstærker denne effekt.

5 Vi har udelukket alle tilfælde af ADV-KON som topik i denne analyse idet ADV-KON-leddet kan være engelsk.

5.2.4. *Topikfordobling med anaforisk genoptager*

Hidtil har vi set på faktorer som vi mistænkte for at korrelere med engelsk rækkefølge mellem subjekt og finit verbum. Med faktoren topikfordobling og anaforisk genoptager ser vi nu på en faktor der kan siges at have en stabiliserende virkning på rækkefølgen mellem subjekt og finit verbum, dvs. en faktor der korrelerer positivt med den danmarksdanske ledstilling topik+VS.

Genoptageren i denne type konstruktion kan i datasættet være *det, så, da* eller *der*, og topik kan være ledsætninger eller andre typer adverbialer, jf. eksempler i (10)–(11).

- (10) og efter nogle år **så** kom de tilbage igen D 1052)
- (11) og dengang **da** snakkede vi mest engelsk hjemme (ID 339)

	Topik-S-V	Topik-V-S	Total
Ikke topikfordobling	86 (7 %)	1242 (94 %)	1328 (100 %)
Topikfordobling	5 (2 %)	282 (98 %)	287 (100 %)
	91 (6 %)	1524 (94 %)	1615 (100 %)

Tabel 6. *Topikfordobling i forhold til ledstillingsvariation.*

Tabel 6 viser at når der er topikfordobling, så er der kun topik-SV-rækkefølge i godt 2 % af eksemplerne, men når der ikke er topikfordobling, så er der topik-SV-rækkefølge i godt 7 % af eksemplerne. Konstruktionen med topikfordobling og genoptager har altså en stærk samforekomst med VS-ledstilling, altså danmarksdansk syntaks. Denne samforekomst er statistisk signifikant ($p < 0,001$).

Derudover kan vi se en sammenhæng mellem forekomsten af en genoptager og forekomsten af et indledende engelsk ord, idet der kun er fire (1,4 %) tilfælde af denne samforekomst. Der er altså en tendens til at disse to fænomener ikke går hånd i hånd. Derimod ser det ud til at et topikaliseret adverbial bevarer sin tendens til at udløse SV-mønstre, jf. tabel 7, som kun inkluderer forekomsterne med adverbial som fordoblet topik.

	Topik-S-V	Topik-V-S	Total
Ikke topikfordobling	50 (15 %)	285 (85 %)	335 (100 %)
Topikfordobling	5 (2 %)	269 (98 %)	274 (100 %)
	55 (9 %)	544 (91 %)	609 (100 %)

Tabel 7. Topikfordobling med topikaliseret adverbial over for topik-S-V vs. topik-V-S.

I tabel 7 ser vi for topikfordobling med topikaliseret adverbial at der kun meget sjældent er SV-ledstilling (5 tilfælde af 55). Heroverfor er der 50 tilfælde af SV-ledstilling når et adverbialt topik ikke genoptages (dvs. uden topikfordobling). Effekten af denne konstruktion på rækkefølgen mellem subjekt og finit verbum er signifikant ($p = 0,001$). Hermed kan man sige at konstruktionen med topikfordobling og genoptager forhindrer den effekt som adverbiale topiks har på rækkefølgen mellem subjekt og finit verbum (mod engelsk ledstilling).

6. Diskussion

Overordnet set er rækkefølgen mellem subjekt og finit verbum i amerikanske deklarativer hovedsætninger med andet end subjekt som topik ret stabil, dvs. at ledstillingen generelt følger det danmarksdanske mønster. Vi kan derfor konkludere at det undersøgte træk generelt er modstandsdygtigt over for kontaktpåvirkning. Dette er overraskende givet den høje grad af sprogkontakt der må have været til stede blandt danske indvandrere og deres efterkommere. Amerikansk ser ud til at afvige fra de andre fastlandsskandinaviske arvesprog i Nordamerika med hensyn til mængden af forekomster på 'engelsk' ledstilling, topik-S-V i deklarativer hovedsætninger (5–9 %, eller 91–154 eksempler ud af 1707, afhængigt af om afvigelsen ADJ inkluderes). Selvom dette ikke er et stort tal, er der ikke fra andre fastlandsskandinaviske arvesprog rapporteret om tilsvarende grad eller mængde af afvigelser i ledstillingen i denne type sætninger. Sammenlignet med amerikanorsk og amerikansk, hvor syntaktiske afvigelser fra hjemlandets sprog synes at være et nyligt fænomen (Larsson & Johannesen 2015a; Eide & Hjelde 2015), observerer vi allerede syntaktisk variation i optagelser fra 1960'erne og 1970'erne. Og i modsætning til forskningen i amerikansk og -norsk, som finder en klar skelnen mellem emigrantsprogstalere og arvesprogstalere hvad angår syntaktisk variation, har også emigranttalerne i vores materiale afvigende ledstilling. Vores undersøgelse kan derfor ikke støtte op om Larsson & Johannesens (2015a: 183) konklusion

at en sådant afvigende syntaks er udtryk for afbrudt tilegnelse af sproget. Der er heller ingen andre demografiske og sociolingvistiske faktorer der korrelerer med forekomsten af topik-S-V og topik-V-S.

Hvis vi ser på forskellene i mængden af hvor meget dansk vores voksne emigranter har været udsat for og brugt (i Danmark, jf. den gennemsnitlige udvandringsalder på 18,4), over for de USA-fødte arvesprogstalere, peger begge disse to gruppers produktion af afvigende syntaktiske konstruktioner på at forholdet mellem syntaktisk output og sprogligt input ikke er entydigt. Med den forholdsvis høje gennemsnitlige udvandringsalder har vores emigrantsprogstalere brugt og været meget i kontakt med dansk i de vigtige, sprogligt formative år af deres liv, og alligevel afviger de ikke en bloc fra arvesprogstalerne med hensyn til den syntaktiske variation.

Med hensyn til sprogudvikling grundet intens sprogkontakt er billedet grumset: Vi ser hverken en entydig bevægelse mod en ny, fast ledstilling eller overgeneraliseret brug af delte syntaktiske træk mellem dansk og engelsk, fx ledstilling med subjekt først. Dette er i modstrid med Polinsky & Kagans (2007: 382) forudsigelse: "Fixed word order [...] becomes a stable feature of heritage language grammars. [...] While it would be tempting to motivate the rigid word order found in heritage grammars by universal tendencies in language encoding [...] it may simply be that English acts as a source of transfer." Vi finder fire sproglige faktorer der korrelerer positivt med den syntaktiske variation, to i retning mod engelsk ledstilling, to i retning mod danmarksdansk ledstilling:⁶ Adverbielle topiks og et indledende engelsk ord tenderer til at udløse SV-ledstilling, tunge topiks (dvs. med mange ord) og topikfordobling med tenderer til at udløse VS-ledstilling.

Her fremhæver vi altså en syntaktisk kontekst som åbenlyst peger i retning af kontaktpåvirkning fra engelsk, nemlig når der optræder et engelsk ord i eller før topikledet. En anden bemærkelsesværdig faktor er den effekt på ledstillingen som ses ved topikaliserede adverbialer. Dette er sandsynligvis ikke kun en konsekvens af ledtypen men derimod en ledsageeffekt: Selvom vi ikke har sammenlignelige data, er adverbialer formentlig ret hyppige som initiale konstituenten i talegenren biografiske narrativer, som vores korpus fortrinsvis består af. Adverbialers signifikante effekt på ledstilling kan derfor i virkeligheden skyldes frekvens og genre.

6 Vi har også undersøgt om Eide og Hjeldes (2015) observation af at der oftere er SV-ledstilling efter pronominal subjekter end efter andre, holder for amerikadansk. Det gør den ikke ($p > 0,488$).

Generelt kan vi konkludere at der i vores datasæt ikke er én bestemt udløser for hverken stabilitet af danmarksdansk topik-V-S eller for engelsk topik-S-V: Udviklingen vi ser, peger snarere på at et generelt tab af strukturelle normer som kan begrundes med tosprogethed, sprogskift og sprogtab, end en fokuserende proces i form af etablering (evt. grammatikalisering) af et nyt ledstillingsmønster.

Tak

Vi takker A.P. Møller Fondet, Carlsbergfondet og Det Humanistiske Fakultet ved Københavns Universitet for den økonomiske støtte til projektet 'Danske Stemmer i USA og Argentina' (http://dgcss.hum.ku.dk/forskning/igangvaerende_projekter/danskestemmer/). Endvidere en stor tak til Sten Vikner og Eva Skafte Jensen for gode og konstruktive kommentarer til en tidligere version af denne artikel, og til deltagerne ved Grammatiknetværksmødet 2015 i Slagelse for input, ikke mindst til fremtidige forskningsperspektiver på emnet. Alle fejl og mangler er vores ansvar.

Litteratur

- Benmamoun, E., S. Montrul & M. Polinsky (2010). *Prolegomena to heritage linguistics*. Harvard: Harvard University Press.
- Eide, K.M. & A. Hjelde (2015). Verb second and finiteness morphology in Norwegian Heritage Language of the American Midwest, i R. Page & M. Putnam (red.) *Moribund Germanic Heritage Languages in North America: Perspectives and empirical findings*. Leiden: Brill, 64–101.
- Hasselmo, N. (1974). *Amerikasvenska. En bok om språkutvecklingen i Svensk-Amerika*. Lund: Berlingska Boktryckeriet.
- Haugen, E. (1953). *The Norwegian Language in America*. 2 bind. Philadelphia: Philadelphia University Press.
- Hjelde, A. (2001). A bilingual community and research problems: The Coon Prairie settlement and problems of distinguishing language contact phenomena in the speech of Norwegian Americans, i P.S. Ureland (red.) *Global EuroLinguistics. European Languages in North America – Migration, Maintenance and Death*. Tübingen: Niemeyer, 209-230.
- Hvidt, K. (1971). *Flugten til Amerika eller Drivkræfter i masseudvandringen fra Danmark 1868–1914*. Århus: Universitetsforlaget.

- Jeppesen, T.G. (2005). *Danske i USA 1850–2000. En demografisk, social og kulturgeografisk undersøgelse af de danske immigranter og deres efterkommere*. Odense: Odense Bys Museer.
- Jeppesen, T.G. (2011). *Scandinavian descendants in the United States. Ethnic groups or core Americans?* Odense: Odense Bys Museer.
- Kjær, I. & M.B. Larsen (1992). The spoken Danish language in the U.S. From interaction to recollection, i B.F. Larsen & H. Bender (red.) *Danish emigration to the U.S.A.* Aalborg: Danes Worldwide Archives in collaboration with the Danish Society for Emigration History, 106-123.
- Larsson, I. & J.B. Johannesen (2015a). Incomplete acquisition and verb placement in heritage Scandinavia, i R. Page & M. Putnam (red.) *Moribund Germanic Heritage Languages in North America: Perspectives and empirical findings*. Leiden: Brill, 153-189.
- Larsson, I. & J.B. Johannesen (2015b). Embedded Word Order in Heritage Scandinavian, i M. Hilpert, et al. (red.) *Current issues in Nordic Languages*. Berlin/New York: de Gruyter, 239-264.
- Larsson, I., et al. (2012). Amerikasvenskan för och nu, i J.B. Johannesen & J. Salmons (red.) *Norsk i Amerika. Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 30(2), 263-286.
- Maher, J. (1991). A cross-linguistic study of language contact and language attrition, i H.W. Seliger & R.M. Vago (red.) *First language attrition*. Cambridge: Cambridge University Press, 67-84.
- Montrul, S. (2009). Incomplete acquisition of tense-aspect and mood in Spanish heritage speakers, *International Journal of Bilingualism* 13(3), 239-269.
- Polinsky, M. (2011). Reanalysis of adult heritage language: A case for attrition, *Studies in second language acquisition* 33, 305-328.
- Polinsky, M. & O. Kagan (2007). Heritage Languages: In the ‘Wild’ and in the Classroom, *Language and Linguistic Compass* 1(5), 368-395.
- Putnam, M. & L. Sánchez (2013). What’s so incomplete about incomplete acquisition? A prolegomenon to modelling heritage language grammars, *Linguistic Approaches to Bilingualism* 3(4), 478-508.

Den yderste højrefløj – tunge ledsætninger og andre utilpassede elementer i sætningsperiferien

Sune Sønderberg Mortensen

This study explores the constituent order of the right periphery of Danish sentences in modern spoken and written discourse. While it is commonly held that final nominal clauses, due to weight, are positioned ‘outside’ the sentence, very few studies have discussed exactly where this outside position is located in relation to other right peripheral constituents. By discussing traditional accounts and criteria, it is shown that the position in question may be said to harbour not only nominal clauses and so-called ‘heavy constituents’ but a range of subclause types not previously associated with this position. Finally, the topology of extraposition (right-dislocation) and interjectionals are examined and incorporated in a suggested addition to the Danish sentence scheme’s right periphery.

Nøgleord: sætningsskema, topologi, ledsætning, tungtled, ekstraposition, interjektional

1. Indledning

Forskning, lærebøger og undervisning i dansk grammatik har længe været optaget af hvordan topologien i helsætninger og ledsætninger kan beskrives stadig mere præcist (Diderichsen 1946; Hansen 1970; Heltoft 1986, 1990; Hansen 2007; Hansen & Heltoft 2011; Jensen & Christensen 2013). Kombinationen af helsætning og ledsætning er der til gengæld gjort relativt lidt ud af topologisk – især kontekster hvor ledsætningen optræder til sidst. Hansen (1970) viste ved hjælp af maksimaludfyldningsprøver at slutstillede objektledsætninger og *at*-infinitiver normalt ikke, som andre objekter, har deres placering på det traditionelle skemas nominalplads (N), men grundet vægtforhold

ude på den anden side af A-pladsen (her illustreret med Hansens komplette skema, jf. fx Hansen 2007):

	F	v	n a	V	N	A	
(1)	hvem	har		fortalt	det	til dig	
(2)	hvem	har		fortalt		til dig	at vi vil være med?
(3)	hvem	har		fortalt			at vi vil være med?

(Hansen 1970: 120)

Så vidt er også moderne grammatikker nogenlunde enige, i det omfang de behandler problemstillingen. Men *hvor* ledsætningerne og *at*-infinitiverne så mere nøjagtigt hører til i oversætningen, er der delte meninger om. Hansen placerer dem i “ekstraposition” (Hansen 1970: 120, 2007: 76), mens de i andre fremstillinger fx står i “tungtledsposition” (Christensen & Christensen 2014: 216), deler plads med frie adverbialer (Becker-Christensen 2010: 131), eller mindre specifikt har “tungtledsplacering [...] uden for sætningens normale grænser” (Hansen & Heltoft 2011: 1641). Som jeg kommer nærmere ind på, er der altså ret forskellige analyser på markedet, som i øvrigt alle må siges at medføre nye beskrivelsesproblemer. Hvad gør vi fx med andre ledsætninger der måtte komme bagefter, som i (4) nedenfor – er de automatisk også tungtledsplacerede/ekstraponerede, eller er der brug for nye pladser i (eller uden for) skemaet?

	F	v	n a	V	NA	tungtl./ekstrapos.?	??
(4)	Søren	har		fortalt		at vi vil være med	selvom han lovede at tie stille

Målet med denne artikel er at komme nærmere en kortlægning af de topologiske muligheder for finale ledsætninger og *at*-infinitiver i deres oversætning. Deres placering må naturligvis forstås i direkte relation til de pladser der omgiver dem, og derfor finder jeg det oplagt at brede perspektivet ud til samtlige de finale pladser og elementer der ofte karakteriseres som placeret uden for sætningen, eller på grænsen, nemlig ekstraposition, interjektionalposition, tungtled og altså finale ledsætninger og *at*-infinitiver. Jeg vil give et bud på en beskrivelse af deres samspil og argumentere for at sætningens ‘yderste højrefløj’ faktisk har en topologisk struktur som er meningsfuld at forsøge at indfange, ikke bare for fuldstændighedens skyld, men også fordi placeringsmulighederne

reflekterer og tydeliggør centrale semantiske og funktionelle egenskaber ved de pågældende elementer.

Først illustrerer jeg nærmere hvordan tungtledsreglen komplicerer beskrivelsen af finale ledsætningers og *at*-infinitivers placering i deres oversætnings skema. I afsnit 3 diskuterer jeg traditionelle og nyere forsøg på at redegøre topologisk for tungtledsplaceringen, og endelig inddrager jeg i afsnit 4 de øvrige rækkefølgerelationer på den yderste højrefløj i en samlet topologisk skitse.

2. Tungtledsplacering – en regelmæssig uregelmæssighed

Som følge af *vægtprincippet* (Diderichsen 1946; Hansen 2007; Becker-Christensen 2010; Hansen & Heltoft 2011) har særligt omfangsrige led tendens til at stå så sent som muligt i sætningen, hvilket for tunge nominale og attributive led ofte involverer tungtledsplacering.¹ Tungtledsplacering er en afvigelse fra normal ledstilling idet det tunge led, eller den tunge del af et led, placeres efter eventuelle prædikativer eller middelbare eller frie led, som normalt optræder sidst i sætningen, fx:

(5a) Lidt efter var (der) forsamlet i den store Sal **en talrig Skare af Generaler og højtstaaende Embedsmænd**
(Diderichsen 1957: 194)

(6a) der var en lov til debat **om de ikke-faglærtes uddannelse**
(Hansen 2007: 65)

Til sammenligning uden tungtledsplacering:

(5b) Lidt efter var **en talrig Skare af Generaler og højtstaaende Embedsmænd** forsamlet i den store Sal

(6b) der var en lov **om de ikke-faglærtes uddannelse** til debat

¹ Jeg bruger foreløbig Hansen & Heltofts generelle betegnelse, jf. afsnit 1, som har den fordel at den ikke på forhånd antager en bestemt topologisk status (såsom plads, position eller felt) for placeringen.

2.1. *Nominale ledsætninger og at-infinitiver som tungtled*

Som det bliver observeret i mange fremstillinger, ses tungtledsplacering i udpræget omfang ved nominale ledsætninger og *at*-infinitiver (Hansen 1970: 119; Mikkelsen 1975: 646; Diderichsen 1957: 194; Becker-Christensen 2010: 130; Hansen & Heltoft 2011: 1641; Christensen & Christensen 2014: 216), fx:

- (7) Han udtalte som sin fulde overbevisning, **at konen var uskyldig**
(Mikkelsen 1975: 646)
- (8) vi overlader til dig **at finde en afgørelse**
(Hansen & Heltoft 2011: 1644)
- (9) det er nemmere **at tage toget**
(Becker-Christensen 2010: 130)
- (10) det gjorde ham ked af det **at det gik så dårligt**²
(Becker-Christensen 2010: 130)

Det er værd at understrege at tendensen til tungtledsplacering gælder nominale ledsætninger som sådan, og altså ikke bare *at*-ledsætninger, fx:

- (11a) fortæl mig med det samme **om jeg har misforstået noget**
- (12a) de opdager med det samme **hvis man prøver at flygte**
- (13a) du må gøre med mig **hvad du vil**

Hansen (1970) peger på at denne analyse må gennemføres konsistent også når lokaliseringsfeltet og andre finale pladser er tomme: “*Ud fra disse sikre eksempler bør man vel generalisere til de tilfælde hvor placeringen ikke kan afgøres...*” (Hansen 1970: 120). Ud fra dette maksimaludfyldningsprincip har vi altså også tungtledsplacering af ledsætningerne i fx:

- (11b) fortæl mig (Ø) **om jeg har misforstået noget**
- (12b) de opdager (Ø) **hvis man prøver at flygte**
- (13b) du må gøre (Ø) **hvad du vil**

2 Traditionen behandler gerne subjektledsætningen i denne type konstruktion som ekstraponeret (fx Diderichsen 1957: 174), men Hansen & Heltoft argumenterer overbevisende for at der ikke er tale om ekstraposition (2011: 1839) – det vender jeg tilbage til i afsnit 3.1.

2.2. *Attributive og adverbielle ledsætninger som tungtled*

Endvidere finder vi i flere fremstillinger eksempler på at sætningsformede *adled* kan tungtledsplaceres:

- (14) han måtte overdrage den mand magten **som han havde regnet for den mest uegnede hertil**
(Hansen & Heltoft 2011: 1642)
- (15) I går lukkede vi den flaske vin op **som vi fik af min mormor**
(Jørgensen 2000: 103)

Hvis også sådanne konstruktioner skal underlægges Hansens maksimaludfyldningsprincip, må relativsætningerne beskrives som værende tungtledsplacerede selv når pladserne der entydigt kan vise det, er tomme, sml.:

- (16a) I dag har hun købt den cykel til mig **som vi kiggede på i weekenden**
- (16b) ? I dag har hun købt den cykel **som vi kiggede på i weekenden** til mig
- (16c) I dag har hun købt den cykel (Ø) **som vi kiggede på i weekenden**

Uden det middelbare led *til mig* er det selvfølgelig ikke muligt at afgøre hvorvidt det ‘mangler’ foran eller efter relativsætningen, men analysen viser at der i hvert fald er en plads til det foran – og i henhold til vægtprincippet er denne placering en rimelig defaultlæsning. Fører vi tankegangen til ende, bliver resultatet at alle relative såvel som nominale ledsætninger (samt *at*-infinitiver) der optræder til sidst i deres oversætning, faktisk må stå uden for sætnings-skemaet som tungtled når ikke andet er angivet, fx:

Sætningsskema	Tungtled / uden for sætningsskema
(17) Mads fortalte (til mig/Ø)	at han er blevet skilt
(18) Så du ham (for lidt siden/Ø)	der stod og tisede?
(19) Ved du (med sikkerhed/Ø)	hvor kaffefiltrene er?

Det kan forekomme overraskende – og fremgår heller ikke af grammatiske lærebøger – at finale relativsætninger således skulle være tungtledsplacerede som udgangspunkt.³ Endnu længere væk fra standardeksemplerne kommer vi når der optræder adverbielle ledsætninger og andre adverbielle størrelser *efter* den tunge ledsætning (på samme hierarkiske niveau):

Sætningsskema	Tungtled / uden for sætningsskema
(20) Mads fortalte (til mig/Ø)	at han er blevet skilt, før jeg nåede at spørge
(21) Så du ham (for lidt siden/Ø)	der stod og tisede, om jeg må spørge?
(22) Ved du (med sikkerhed/Ø)	hvor kaffefiltrene er, nu hvor jeg har dig?
(23) Jeg antog (i lang tid/Ø)	at hun boede hjemme, hvilket var en fejl
(24) Det stod klart (for mig/Ø)	at hun var død, den næste dag

For så vidt at tungtledsplaceringen hører til uden for det regulære sætningsskema, må ethvert efterfølgende element automatisk også stå udenfor, som illustreret ovenfor. Således fremstår tungtledsplacering langt hen ad vejen som en mekanisk regel snarere end en sprogligt bestemt særplacering, og dermed er sætningsskemaet efterladt med en topologisk restkategori hvis udfyldningsmuligheder er vanskelige at definere. Desuden er dens placering i forhold til det øvrige sætningsskema som nævnt heller ikke entydigt beskrevet, hvilket jeg ser nærmere på i det følgende.

3. Tungtleddenes placering – tidligere fremstillinger

3.1. Tungtledsplacering som ekstraposition

Diderichsen (1957) karakteriserer tungtledsplacering således:

3 Denne analyse modsiger den slidstærke parole der går på at sætningsleddene ‘flytter samlet’ (Hansen 2007: 59; Hansen & Heltoft 2011: 99). Af andre undtagelser fra denne grundregel kan fremhæves middelbare led, der ofte kan opsplittes topologisk i præposition og styrelse (Hansen 2007: 61), fx: *De måtte vente i årevis på at han blev fanget* vs. *At han blev fanget, måtte de vente i årevis på* vs. *De måtte vente på i årevis at han blev fanget*.

Meget omfangsrige Led (specielt Ledsætninger) staar ofte længere tilbage i Indholdsfeltet, end de efter deres Funktion skulde; navnlig staar en Objektsætning næsten altid efter Indholdsadverbialerne. (Diderichsen 1957: 194)

I Diderichsens sætningsskema er der imidlertid ikke flere pladser at gøre godt med efter pladsen til indholdsadverbialerne. Han fortsætter dog umiddelbart herpå med en beskrivelse af “*Led uden for Sætningsskemaet (“i Ekstraposition”)*” (Diderichsen 1957: 194) og definerer på den måde indirekte ekstraposition som en multifunktionel plads der kan huse alt hvad der står til højre for indholdsadverbialerne. Herfra er der ikke langt til den analyse Hansen (1970) præsenterer, hvor han antager at positionen til højre for den finale adverbialplads må være ekstraposition (Hansen 1970: 119). Hans konklusion at objektledsætninger og *at*-infinitiver derfor hører til i ekstraposition, er videreført også i flere nyere fremstillinger (Jørgensen 2000: 102; Jensen 2003: 95; Hansen 2007: 76). Der er i øvrigt også en vis tradition for tilsvarende at analysere særplacerede subjektledsætninger og *-at*-infinitiver (med funktion som reelle subjekter) som ekstraponerede, fx:

- (25) Det var dejligt **at du kunne komme** (ledsætning i ekstraposition)
- (26) Det gjorde godt **at få en bajer** (*at*-infinitiv i ekstraposition)
(Jørgensen 2000: 102)

Hansen & Heltoft gør imidlertid op med denne analysepraksis og påpeger at sådanne særplacerede *at*-infinitiver og ledsætninger i subjektsfunktion (i Hansen & Heltofts terminologi “eksplicitkonstruktioner”) bygger på en rent kataforisk relation i modsætning til ekstrapositionskonstruktioner, sml. fx:

- (27a) det er farligt **at gå over sporet** (*at*-infinitiv som reelt subjekt)
- (27b) dét er farligt, **at gå over sporet** (*at*-infinitiv i ekstraposition)
(Hansen & Heltoft 2011: 1839)

Jeg tilslutter mig dette synspunkt, at ekstrapositionsbegrebet bør reserveres til konstruktioner hvor antecedenten inden for sætningen er “repræsenteret” (Hansen & Heltoft 2011: 333; se også Diderichsen 1957: 194 og Kristensen

2007: 7) snarere end eksplikeret eller konstitueret af det særplacerede led, og at tungtledsplacering således ikke bør sammenblandes med ekstraponering.

3.2. Tungtledsplacering som position i sætningsskemaet

Christensen & Christensen (2014) opererer i deres sætningsskema med en decideret tungtledsposition:

Her finder vi typisk infinitivsyntagmer og nominale ledsætninger, som har funktion som objekt eller reelt subjekt. Også lange prædikative led kan stå i tungtledspositionen. (Christensen & Christensen 2014: 216)

Tungtledspositionen (T) findes umiddelbart til venstre for hvad Christensen & Christensen kalder “ekstra slutfelt” (ES), et felt der tilsyneladende huser ekstraponerede led, kommentarledsætninger og parentetiske størrelser: “*Dette led placerer sig efter alle andre sætningsled, også efter en eventuel tungtledsposition.*” (Christensen & Christensen 2014: 218). De opstiller dette udvidede sætningsskema således:

Forfelt	Centralfelt			Slutfelt				ES
	v	n	a	V	N	A	T	
Preben	sagde	–				til mig,	at skolen var lukket,	den løgner.
Det	er	–			svært	for ham	at danse,	ham med krykken.

Figur 1. Tungtledsposition og ekstra slutfelt hos Christensen & Christensen (2014: 219).

At Christensen & Christensen således placerer tungtleddene inden for sætningens grænser, virker umiddelbart appellerende, al den stund at leddene nu engang er del af sætningens propositionelle indhold. Imidlertid er det nemt at finde eksempler på ekstraponerede led som kommer før tungtleddet, fx:

- (28a) Min mor fortalte os mange historier om nisser, og de var så livagtige, **de historier**, at min bror og jeg troede på nisser helt indtil vi skulle konfirmeres...
 (<http://www.lcf.dk/rig-pa-nisser/>)

Hvis tungtledet er tilstrækkelig tungt, som i (28a), vil det være unaturligt at vente med et eventuelt ekstraponeret led til efter tungtledet:

- (28b) ?? de var så livagtige at min bror og jeg troede på nisser helt indtil vi skulle konfirmeres, de historier

En endegyldig placering af tungtledspositionen relativt før ekstrapositions-pladsen er der altså ikke empirisk belæg for. En lignende kritik formuleres i en fodnote i Togeby (2003), dog i et lidt andet perspektiv:

Nogle steder fremstilles Diderichsens sætningsskema med et tungtledsfelt (**T**) efter **A**-pladsen, hvor alle sætningsformede (rolle)led placeres: *Han_F havde_v sagt_v til hende_A at han ikke kom_T*. Det er nok rigtigt at der er en tendens til at tunge led placeres til højre, og lette led til venstre, men sætningsformede objekter står normalt før udsagnsadverbialerne – forudsat at der er tale om et udsagnsadverbial til helsætningens udsigelse og ikke ved ledsætningens: *Han_F ville_v skrive_v til hende_{H(MR)} at han ikke kom_{E(OR)} fordi han ikke havde fået sagt det_A*; den anden rækkefølge er om ikke umulig, så uheldig: **Han ville skrive til hende, fordi han ikke havde fået sagt det, at han ikke kom.* (Togeby 2003: 80)

Her er det ikke den relative placering i forhold til ekstrapositionspladsen der er problemet, men placeringen i forhold til A-pladsen, altså pladsen for frie tids- og stedsadverbialer. Uden i øvrigt at behandle tungtledsproblematikken viser Togeby at tungtled ikke i alle tilfælde kommer efter eventuelle adverbialle ledsætninger. Det er værd at se nærmere på hvad der kendetegner sådanne adverbialle ledsætninger som placerer sig efter tungtledene. Den *fordi*-ledsætning Togeby bruger som eksempel, svarer til hvad Hengeveld (1996) betegner som en begrundelsesledsætning, i modsætning til en årsagsledsætning:

- (29) The fuse blew because we had overloaded the circuit (årsag)

- (30) John went home because his sister would visit him (begrundelse)
(Hengeveld 1996: 128)

Hvor årsagsrelationer har rod i ydre lovmæssigheder, er begrundelser noget der eksisterer i hovedet på sprogbrugerne, og de kan derfor siges at være relationer af højere orden, jf. sætningsindholdets lagdeling (Dik et al. 1990;

Hengeveld 1996; Hansen & Heltoft 2011). Denne semantiske forskel spiller en rolle for ledsætningernes placeringsmuligheder. I modsætning til Tøgebys begrundelsesledsætning kan en årsagsledsætning med *fordi* således uden problemer placeres før en tungtledsplaceret *at*-ledsætning:

- (31) vejen var så glat **fordi det regnede**, at bilerne skøjtede rundt på tværs af kørebanerne

Disse observationer kan hjælpe med at indkredse tungtledenes placering, nemlig tilsyneladende et sted mellem adverbialer der udtrykker relationer af lavere orden – ud over årsag drejer det sig fx om tid og sted – og adverbialer der udtrykker relationer af højere orden, fx begrundelser og illokutionære tilføjelser. En dækkende karakteristik af disse rækkefølgerelationer kræver dog at også ekstraposition og interjektionalposition inddrages, hvorfor de er udgangspunktet i den videre diskussion.

4. Et forsøg på et topologisk skelet for den yderste højrefløj

4.1. Ekstraponerede led og interjektionaler

Ekstraposition defineres hos Hansen & Heltoft som “... en konstruktion hvor et led med funktion inden for en sætning placeres uden for denne sætnings normale placeringsramme.” (Hansen & Heltoft 2011: 1827). Om ekstrapositionen til højre skriver Hansen & Heltoft at det ekstraponerede led som hovedregel er placeret sidst i sætningen, men at det også kan stå “... umiddelbart efter sætningskernen, altså efter valensleddene og før evt. adverbier...” (Hansen & Heltoft 2011: 1833), fx:

- (32a) den bliver jo ødelagt på den måde, **låsen**

- (32b) den bliver jo ødelagt, **låsen**, på den måde
(Hansen & Heltoft 2011: 1833)

Skematisk præsenterer de placeringsmulighederne således:

	E	FA	E
hvis den falder på gulvet,	vasen,	i kampens hede	
hvis den falder på gulvet		i kampens hede,	vasen

Figur 2. Final ekstraposition hos Hansen & Heltoft (2011: 1841).

Endnu længere til højre – i et “ytrings-” eller “diskursskema” (Hansen & Heltoft 2011: 1621) – findes interjektionalpositionen (Heltoft 1990; Hansen & Heltoft 2011), som bl.a. huser bestemte interjektioner (fx *altså, okay, ja, nej, mand*) og parentetiske led (fx *faktisk, ikke?, jo, sgu, synes jeg, kan man sige*):

Interjektionaler står alleryderst, egentlig uden for sætningen, enten til venstre eller til højre.

gud, afstemningen er sluttet for en halv time siden
du har vel husket at stemme, *ikke?*

Deres yderposition ses af at de kan stå uden for endog ekstraposition.
(Hansen & Heltoft 2011: 1621)

Interjektionalpositionerne og ekstrapositionerne placerer sig altså som i figur 4 med udgangspunkt i Hansen & Heltofts skema, hvor jeg har givet betegnelserne E_{h1} og E_{h2} til ekstrapositionerne hhv. før og efter de frie adverbialer:

I_v	E_v	F	V	N	DO	P	E_{h1}	FA	E_{h2}	I_h
gud	afstemningen	den	er			slut		for en time siden		ikke?
gud		den	er			slut		for en time siden	afstemningen	ikke?
gud		den	er			slut	afstemningen	for en time siden		ikke?

Figur 3. Interjektional- og ekstraposition hos Hansen & Heltoft.

Imidlertid er der – som også eksemplificeret i Kristensen (2007: 67) – ikke empirisk belæg for at sige at den højrestillede interjektionalposition befinder sig efter ekstrapositionerne; vi finder også den omvendte rækkefølge:

- (33) og hun var jo helt oplidt **ik'** den stakkels kone ik'
(BySoc)⁴

4 Et åbent online talesprogs-korpus, jf. <http://bysoc.dyndns.org/index.cgi>.

- (34) Ja, han siger jo ikke noget, Bethany ikke har sagt, **kan man sige**, ham den lækre Frederik, der er gæsteredaktør i dagens MetroXpress ovre hos Jonas Kæmpelækker Rathje
(www.facebook.com/BitterfissenBethany)

Hansen & Heltoft nævner faktisk også at I_h endog kan komme før “tungtledsfeltet”⁵ (Hansen & Heltoft 2011: 1622), om end det (autentiske) eksempel de giver, er vanskeligt at tolke:

- (35) **ja** det er sådan **ja** har der været noget af det
(Hansen & Heltoft 2011: 1622)

Det er dog ikke svært at finde tilsvarende eksempler, idet det bl.a. er muligt at indskyde interjektionale parentetiske led før tungtledsplacerede nominale ledsætninger, fx:

- (36) Alle disse faktorer betyder, **tror jeg**, at priserne ikke kommer højere op i realpriser.
(http://www.amino.dk/forums/t/117075.aspx)

Også ekstrapositionen kan findes længere fremme i sætningen, fx:

- (37) han boede **min kæreste** på M%/%/%/%/%/%/%/%/%/% på det tidspunkt
(BySoc)

Det er med andre ord vanskeligt at opstille absolutte positioner og en fast indbyrdes rækkefølge for de højrestillede ekstrapositionerede led og interjektionaler. De har såkaldt tetiske træk (Kaltenböck et al. 2011; Boye & Harder 2015) og har kun partielt grammatikaliseret topologi. Ikke desto mindre vil jeg vise at der findes strukturelt belæg for rækkefølgen $E_h \rightarrow I_h$ når analysen sættes i relation til tungtleddenes nærmere topologi.

5 Betegnelsen ‘tungtledsfelt’ bruger Hansen & Heltoft ikke generelt (typisk ‘tungtledsplacering’), en forskel jeg ikke tillægger nærmere betydning.

4.2. *Tungtled og illokutionære ledsætninger*

Som eksemplificeret i afsnit 3.2. ser tungtledspositionen ud til at være lokaliseret mellem positionerne for to forskellige slags adverbielle ledsætninger, mere specifikt – med Hansen & Heltofts terminologi (2011: 1541) – efter eventuelle *propositionelle* ledsætninger, og før eventuelle *illokutionære* ledsætninger. Førstnævnte er kendetegnet ved at de er del af oversætningens propositionelle indhold, mens sidstnævnte “... markerer sætningens subjektive og illokutionære tolkningsrammer.” (Hansen & Heltoft 2011: 1541). Groft opdelt er den tidligere diskuterede årsags-*fordi*-ledsætning således at betragte som propositionel, mens begrundelses-*fordi*-ledsætningen er illokutionær. Dette skel er også relevant for en række andre adverbielle ledsætningstyper (for en oversigt se fx Mortensen 2011, 2013), herunder temporale ledsætninger og deres ikke-temporale modstykker, fx:

- (38a) jeg har fået ny cykel **siden vi sidst mødtes** (temporal,
propositionel)
- (38b) jeg har fået ny cykel, **siden du spørger** (ikke-temporal,
illokutionær)

I figur 4 nedenfor ses konstruerede eksempler med temporale og ikke-temporale ledsætninger indledt af hhv. *siden*, *mens* og *når*. Eksemplerne illustrerer at de illokutionære ledsætninger ikke – eller kun som parentetiske indskud – kan stå til venstre for tungtleddene, jf. (39b), (40b) og (41b). Her kan de propositionelle, rent temporale ledsætninger derimod placeres uden problemer, jf. (39c), (40c) og (41c):

	Fundament-, kernefelt mv.	Propositionelle ledsætninger	Tungtled	Illokutionære ledsætninger
(39a)	Jeg har gået og håbet		at hun ville ringe	siden hun nu virkede så interesseret
(39b)	Jeg har gået og håbet	?? siden hun nu virkede så interesseret	at hun ville ringe	
(39c)	Jeg har gået og håbet	siden vi sås	at hun ville ringe	siden hun nu virkede så interesseret
(40a)	Jens havde besluttet		at tage kampen op	mens Ole ikke var helt så kæphøj
(40b)	Jens havde besluttet	?? mens Ole ikke var helt så kæphøj	at tage kampen op	
(40c)	Jens havde besluttet	mens adrenalinen pumpede	at tage kampen op	mens Ole ikke var helt så kæphøj
(41a)	De køber nok den cykel (til mig)		som jeg ønsker mig	når nu jeg ingen julegave fik
(41b)	De køber nok den cykel (til mig)	?? når nu jeg ingen julegave fik	som jeg ønsker mig	
(41c)	De køber nok den cykel (til mig)	når vi skal i Field's	som jeg ønsker mig	når nu jeg ingen julegave fik

Figur 4. Illokutionære ledsætninger efter hhv. før tungtledsposition.

Tungtledspositionen befinder sig altså før positionen for illokutionære ledsætninger. På positionen for illokutionære ledsætninger findes i øvrigt også alle andre slags finale ledsætninger der ikke indgår i oversættelsepropositionens propositionelle indhold, herunder konnektive ledsætninger indledt af fx *ligesom* (*at*), *samtidig med at*, *hvor* (*at*), *hvorimod* (*at*) og *plus* (*at*) (Hansen & Heltoft 2011: 1554) og relativsætninger med sætningen eller dens prædikation som korrelat, fx *hvorfor*-, *hvorefter*-, *hvormed*-, *hvorpå*-, *hvorved*-, *hvilket* og *hvad*-ledsætninger.⁶

6 Se også Mortensen (2011), hvor ledsætningstyper med denne placering klassificeres som *appendix clauses*.

4.3. Tungtled og propositionelle ledsætninger

Mindre entydig er rækkefølgen mellem tungtleddene og de propositionelle ledsætninger. Vi kan nemlig uden videre bytte rundt på de temporale ledsætninger og den tunge *at*-ledsætning, *at*-infinitiv og *som*-relativsætning fra figur 4:

- (39d) Jeg har gået og håbet **at hun ville ringe**, siden vi sås
 (40d) Jens havde besluttet **at tage kampen op**, mens adrenalinen pumpede
 (41d) De køber nok den cykel til mig **som jeg ønsker mig**, når vi skal i Field's

Dette åbner for to forskellige beskrivelsesstrategier, illustreret ved eksempel (39d) i figur 5 nedenfor: Enten betragter vi fortsat *at*-ledsætningen som tungtledsplaceret, hvorved *siden*-ledsætningen tillige må betragtes som tungtledsplaceret; eller også placerer vi *siden*-ledsætningen på pladsen for frie led (her slået sammen med middelbare led) og *at*-ledsætningen dermed fremme i kernefeltet:

	Fundament- og kernefelt	Frie og middelbare led	Tungtled	Illokutionær ledsætning
(39d)	Jeg har gået og håbet		at hun ville ringe, siden vi sås	
	Jeg har gået og håbet at hun ville ringe	siden vi sås		

Figur 5. Beskrivelsesstrategier for temporal ledsætning efter *at*-ledsætning.

Muligheden for at indsætte fx et adverbialt led før *at*-ledsætningen taler for at den hører til i tungtledspositionen:

- (39e) Jeg har gået og håbet **i al hemmelighed** at hun ville ringe, siden vi sås

Hansen & Heltoft giver eksempler på at *at*-infinitiver og objektledsætninger ikke nødvendigvis behøver stå i tungtledsposition, men kan placeres i kernefeltet for eksempelvis at lede fokus hen på efterfølgende middelbare eller frie led:

(40a) man har tilbudt at sælge **for to minutter siden**
(Hansen & Heltoft 2011: 1644)

(41a) jeg hørte at du var kommet, **fra min søster**

(42a) jeg hørte at du kom, **i morges**
(Hansen & Heltoft 2011: 1643)

Hansen & Heltofts analyse understøttes af at fokusstrukturen gør det vanskeligt at indsætte fx frie led og dermed fremtvinge en tungtledslæsning – der bliver konkurrence om at tiltrække fokus, og det resulterer i informationsstrukturelt tvetydige sætninger:

(40b) ? man har tilbudt **lidt uovervejet** at sælge **for to minutter siden**

(41b) ? jeg hørte **i går** at du var kommet, **fra min søster**

(42b) ? jeg hørte **som den første** at du kom, **i morges**

Men denne fokustvetydighed synes at blive mindsket – så at sige overdøvet af vægtprincippet – hvis man udskifter Hansen & Heltofts efterfølgende led med fulde adverbielle ledsætninger:

(40c) man har tilbudt **lidt uovervejet** at sælge **efter tallene er blevet offentliggjort**

(41c) jeg hørte **i går** at du var kommet, **da jeg talte med min søster**

(42c) jeg hørte **som den første** at du kom, **mens jeg sad og slubrede morgenkaffen i mig**

Der er altså en tendens til at relativt lette frie og middelbare led insisterer på deres normale pladser før tungtledspositionen, mens fulde adverbielle ledsætninger mere frit kan placeres før eller efter fx tunge *at*-ledsætninger. Forskellen er illustreret skematisk i figur 6:

Fundament- og kernefelt	Frie og middelbare led	Tungtled
Jeg har gået og håbet	siden i går	at hun ville ringe
Jeg har gået og håbet at hun ville ringe	siden i går	
? Jeg har gået og håbet	i al hemmelighed	at hun ville ringe, siden i går
Jeg har gået og håbet	i al hemmelighed	at hun ville ringe, siden vi sås

Figur 6. Propositionelle ledsætninger i tungtledsposition.

4.4. Ud med tungtledspositionen, ind med ledsætningsfeltet

Tungtledspositionen er ikke kun en “lidt litterær eller gammeldags” (Hansen 2007: 65) særplacering af specielle tunge led, men snarere en regulær position i sætningsskemaet, hvor mange nominale, adverbielle og relative ledsætninger, *at*-infinitiver og andre komplekse led normalt vil ophobes. Fælles for dem er bl.a. at de er del af oversættelsens propositionelle indhold, så lidt generaliserende kan positionen lige så vel beskrives som en plads for (finale) propositionelle ledsætninger (mv.) som den kan kaldes en tungtledsposition. Denne plads kan endvidere kobles sammen med nabopladsen for illokutionære ledsætninger, hvorved en generalisering til slet og ret *ledsætningsfelt* kan have sin – i hvert fald pædagogiske – berettigelse, om end feltet altså også rummer andet end ledsætninger. Eksempler af forskellige slags ses i figur 7:

		Ledsætningsfelt	
Fundament- og kernefelt	Frie og middelbare led	Propositionelle ledsætninger mv.	Illokutionære ledsætninger
Jeg har gået og håbet		at hun ville ringe, siden vi sås	selvom det kun var et kort møde
Jens havde besluttet		mens adrenalinen pumpede, at tage kampen op	fordi hvem skulle ellers gøre det?
De køber nok den cykel	til mig	som jeg ønsker mig	hvilket ville være fantastisk
Lidt efter var (der) forsamlet	i den store Sal	en talrig Skare af Generaler og højtstaaende Embedsmænd	plus at dronningen vist også var der!
Jeg hørte at du var kommet	fra min søster		hvis du skulle være i tvivl
Vi var så trætte	efter biograffilmen		
Vi var så trætte		efter filmen var slut	
Vi var så trætte		efter filmen var slut, at vi tog en taxa hjem	

Figur 7. Skema med ledsætningsfelt og diverse eksempler.

4.5. Ekstraposition, interjektionalposition og ledsætningsfelt

Analysen kan nu inddrage placeringen af ekstraponerede led og interjektionaler. Jeg viste i afsnit 4.1. at disse størrelser er vanskelige at tildele egentlige pladser, da de kan optræde flere forskellige steder i sætningen og i forskellig rækkefølge. Dog kan analysen af ledsætningsfeltet være med til at belyse at de har topologiske restriktioner, idet der synes at være forskel på hvor langt tilbage i sætningen hhv. ekstraponerede led og interjektionaler kan optræde. For eksempel kan det ekstraponerede led *ham Boris* i de følgende eksempler stå før *at*-ledsætningen og efter *at*-ledsætningen, men ikke efter *selvom*-ledsætningen:

- (43a) Han påstod jo den morgen, **ham Boris**, at hun var syg, selvom ingen rigtig troede på det
- (43b) Han påstod jo den morgen at hun var syg, **ham Boris**, selvom ingen rigtig troede på det
- (43c) * Han påstod jo den morgen at hun var syg, selvom ingen rigtig troede på det, **ham Boris**

Derimod kan interjektionalet *ik'* stå i de samme positioner, og desuden også efter *selvom*-ledsætningen:

- (43d) Han påstod jo den morgen, **ik'**, at hun var syg, selvom ingen rigtig troede på det
- (43e) Han påstod jo den morgen at hun var syg, **ik'**, selvom ingen rigtig troede på det
- (43f) Han påstod jo den morgen at hun var syg, selvom ingen rigtig troede på det, **ik'**

Dette hænger antagelig sammen med at ekstraponering er en referentiell relation som vanskeligt kan række ud over den proposition den hører til. Interjektionaler er derimod i stand til at operere på sætningens illokutionære lag og kan derfor – i nogle tilfælde og for nogles vedkommende – få skopus over selv illokutionære ledsætninger. Figur 8 herunder giver et par yderligere eksempler på denne forskel. Bemærk at ekstrapositionen og interjektionalpositionen ikke kan udpeges absolut, da de begge kan optræde flere steder længere fremme i sætningen, og i begge rækkefølger. Til gengæld kan de repræsenteres ved deres *sidste* mulige placering, hvilket de bagudrettede pile i '< E_h' og '< I_h' indikerer, hvorved den indbyrdes rækkefølge som Hansen & Heltoft peger på, jf. afsnit 4.1., har sin berettigelse.

Sætningens begyndelse	Ledsætningsfelt			
	Propositionelle ledsætninger mv.	< E _h	Illokutionære ledsætninger	< I _h
Han tog hjem	da hun dukkede op	ham Boris		
Han tog hjem			da hun aldrig dukkede op	faktisk *ham Boris
Har I boet her i Taastrup	siden han blev født	du og Mia		
Har I boet her i Taastrup			siden vi kører den vej	egentlig *du og Mia
Er det så vigtigt for hende	at komme på internettet	din kæreste		
Er det så vigtigt for hende	at komme på internettet		selvom vi er på landet	hva' *din kæreste

Figur 8. Samlet skema for sætningsperiferien, med diverse eksempler.

5. Afrunding

Jeg har peget på at flere typer ledsætninger end man normalt nævner i grammatikfremstillingerne, må være tungtledsplacerede når man applicerer de gængse kriterier på deres konstruktioner. Derudover har jeg prøvet at indkredse hvor tungtledsplaceringen mere specifikt befinder sig i sætningen, og vist at den befinder sig til venstre for en position forbeholdt illokutionære ledsætninger. I den forbindelse har jeg illustreret muligheden for at generalisere de forskellige finale positioner for ledsætninger, *at*-infinitiver og særlige tungtled til et samlet 'ledsætningsfelt', der i de fleste tilfælde overflødiggør den problematiske tungtledsplacering som topologisk kategori. Endelig har et afkast af disse analyser været præciseringen af hvor ekstra- og interjektionalpositionerne er lokaliseret, nemlig senest før hhv. efter de illokutionære ledsætninger. Tilsammen kan disse positionsundersøgelser supplere de eksisterende sætningskemaer og forhåbentlig være med til at rydde lidt op på den yderste højrefløj.⁷

7 Tak til Lars Heltoft, Peter Juul Nielsen, redaktør Jan Heegård Petersen og en anonym fagfællebedømmer for værdifulde kommentarer til foreløbige versioner af dette bidrag.

Henvisninger

- Becker-Christensen, C. (2010). *Dansk syntaks*. 1. udg. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Boye, K. & P. Harder (2015). Komplekse sætninger, tetiske udtryk og grammatikalisering, i S.E. Bentsen, et al. (red.) *Ny forskning i grammatik* 22, 41-58.
- Christensen, L.H. & R.Z. Christensen (2014). *Dansk grammatik*. 3. udg. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementær dansk grammatik*. København: Nordisk Forlag.
- Diderichsen, P. (1957). *Elementær dansk grammatik*. 2. udg. København: Gyldendal.
- Dik, S.C., et al. (1990). The hierarchical structure of the clause and the typology of adverbial satellites, i A.M. Bolkestein, J. Nuyts & C. Vet (red.) *Layers and levels of representation in language theory: A functional view*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 25-70.
- Hansen, E. (1970). Sætningsskema og verbalskemaer, *NyS* 2(2), 116-141.
- Hansen, E. (2007). *Demonernes port: Materiale til studiet af dansk sprog*. 5. udg. København: Hans Reitzel.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*. København & Odense: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Syddansk Universitetsforlag.
- Heltoft, L. (1986). Topologi og syntaks. En revision af Paul Diderichsens sætningsskema, *NyS* 16/17, 105-130.
- Heltoft, L. (1990). En plads til sprogvidenskabens hittebørn: Om talesprog og sætningsskema, i *Selskab for Nordisk Filologi - årsberetning 1987-1989*, København: Selskab for Nordisk Filologi, 26-45.
- Hengeveld, K. (1996). The internal structure of adverbial clauses, i B. Devriendt, L. Goossens & J. van der Auwera (red.) *Complex structures: A functionalist perspective*, Berlin: Mouton de Gruyter, 119-148.
- Jensen, A. (2003). *Clause linkage in spoken Danish*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
- Jensen, T.J. & T.K. Christensen (2013). Promoting the demoted: The distribution and semantics of "main clause word order" in spoken Danish complement clauses, *Lingua* 137, 38-58.
- Jørgensen, H. (2000). *Indføring i Dansk Syntaks*. 3. forel. udg. Århus: Århus Universitet.
- Kaltenböck, G., B. Heine & T. Kuteva (2011). On thetical grammar, *Studies in Language* 35(4), 852-897.
- Kristensen, L.B. (2007). *Slutfordobling i dansk talesprog*. Speciale, Københavns Universitet.

- Mikkelsen, K. (1975). *Dansk ordføjningslære: Med sproghistoriske tillæg: Håndbog for viderekomne og lærere*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Mortensen, S.S. (2011). A distributional approach to functional Danish sub-clause classification, *Acta Linguistica Hafniensia* 43(2), 127-175.
- Mortensen, S.S. (2013). *Klassifikation af ledsætninger i dansk*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
- Togeby, O. (2003). *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gads Forlag.

Pragmatikkens rolle i et morfologisk funderet genussystem i yngre middelskånsk

Kathrine Thisted Petersen

In Old Danish (c800-c1525), masculine, feminine, and neuter nouns were used to denote humans, animals, things, and abstract categories. In Early Modern Danish (c1525-c1700), however, the masculine and the feminine merged into a common gender, confining the anaphoric and cataphoric personal pronouns *han* ‘he’ and *hun* ‘she’ to nouns denoting humans. This paper points out an early pragmatically based use of gender in the Scanian text *Sjælens Trøst* ‘Comfort of the Soul’ in manuscripts C 529 and A 109 from c1425. From a Christian point of view, the noun *afgudh* ‘idol’ is used as a neuter and thereby objectified, unlike the masculine noun *gudh* ‘God’. This use of the neuter is in all likelihood one of the first steps on the way from a primarily morphologically based three-gender system to a primarily semantically based two-gender system which distinguishes between human and non-human nouns.

Nøgleord: genussystemer, yngre middelskånsk, pragmatisk anvendelse af genus, genusændring

1. Indledning¹

I det gammeldanske skriftsprog herskede der en genusbetinget bøjning af substantiver, adjektiver, numeraler, pronomener og participier i maskulinum, femininum og neutrum. Til substantiverne henvistes der med de personlige pronomener *han*, *hun* og *det*. For de maskuline og feminine substantivers vedkommende begyndte man i løbet af 1500-tallet at skelne mellem menneskelige

¹ Jeg takker Lars Heltoft og Steffen Krogh for udbytterige kommentarer og diskussioner i forbindelse med redigeringen og korrekturlæsningen af denne artikel.

og ikke-menneskelige størrelser sådan at oprindelige maskuliner og femininer betegnende dyr, ting og abstrakter faldt sammen i den fælles genuskategori utrum med *den* som henvisende pronomen. Endnu findes der ikke nogen tilbunds gående undersøgelse af overgangen til det menneskelighedsbetingede genussystem, men det kan konstateres at omfortolkningen i dansk skriftsprog fandt sted mellem 1550 og 1650 (Pedersen 1999: 93). Nærværende artikel vil anskueliggøre at der allerede i den skånske version af *Sjælens Trøst* i håndskrifterne C 529 og A 109 fra ca. 1425 som opbevares på Uppsala universitetsbibliotek resp. Kungliga biblioteket i Stockholm, viser sig spæde skridt på vej i retningen af et genussystem som er baseret på kriteriet om menneskelighed. I disse håndskrifter finder man substantivet *afgudh* 'afgud' anvendt som neutrum med tingsliggørende virkning. Denne praksis vil blive forklaret som pragmatisk motiveret på baggrund af tekstens kristne afsenderperspektiv.

For at sætte analysen ind i en større historisk og teoretisk ramme præsenteres først den hidtidige viden om genussystemets overordnede udvikling fra tre til to genera samt Corbetts (1991) overvejelser over de underliggende principper der kan styre forskellige sprogs genussystemer. Herefter følger en undersøgelse af udvalgte kasus- og genusmarkørers udvikling inden for danske nominalsyntagmer frem til forholdene i *Sjælens Trøst*. I overensstemmelse med Corbetts (1991) teori kan man på dette tidspunkt tale om et hovedsagelig morfologisk funderet genussystem der på grund af pragmatiske forhold kan blive overlejret af semantiske principper.

De anvendte periodebetegnelser bygger på Skautrups (1944: 81-310, 1947), Brøndum-Nielsens (1950: 8-10) og Jensens (2011: 96) definitioner. Som en overordnet betegnelse anvendes gammeldansk for de tre perioder olddansk/runedansk fra ca. 800 til ca. 1100, ældre middeldansk fra ca. 1100 til ca. 1350 og yngre middeldansk fra ca. 1350 til ca. 1525. Herefter fortsætter den nydanske periode med en opdeling mellem ældre nydansk fra ca. 1525 til ca. 1700 og nutidsdansk fra ca. 1700 og fremefter. Betegnelsen klassisk norrønt bruges om sproget i de tidligst bevarede norrøne håndskrifter fra ca. 1150 til ca. 1350 (Noreen 1923: 8).

2. Overgangen fra et tredelt til et todelt genussystem i dansk skriftsprog

Når man undersøger genusforhold i dansk, er det vigtigt at være opmærksom på de anvendte kilders herkomst. Forekomsten af utrum kan skyldes at skribenten

var opvokset i Jylland. I størstedelen af de klassiske jyske dialekter hersker der således et todelt genussystem (Nielsen 1959: 44-45). Mens genusforholdene i det meste af Øst- og Sønderjylland svarer til systemet i moderne rigsdansk hvor utrum har erstattet maskulinum og femininum, afhænger genus i Vestjylland af substantivernes tællelighed med tællelige størrelser i utrum og utællelige stofbetegnelser i neutrum. Kun i dialekterne i Vendsyssel og på Djursland, Læsø, Anholt og Samsø er det tredelte system opretholdt ligesom i ømålene og skånsk. Et jyskpræget skriftsprog finder man fx i en række breve skrevet af Peder Palladius som var født i Ribe i 1503. Heri benyttes *den* konsekvent i stedet for *han* og *hun* (Pedersen 1999: 93). At Peder Palladius anvender tre genera i nogle af sine offentlige skrifter, må være et tegn på dette systems normative status. For at kunne undersøge det tredelte system under de rette vilkår tager analysen i nærværende artikel udgangspunkt i en skånsk tekst.

Hidtil findes der kun få omtaler af genussystemets udvikling i dansk. Mens Falk & Torp (1900: 117) blot ganske kort nævner at *han* og *hun* tidligere også refererede til dyr, ting og abstrakter, uddyber Skautrup (1947: 196) at maskulinum og femininum efterhånden faldt sammen i utrum i løbet af 1500-tallet, og at der allerede i *Jyske Lov* i håndskriftet StaFl Stb 00001 fra ca. 1280 som opbevares i Stadtarchiv Flensburg (bedst kendt som Flensborghåndskriftet), henvises med *den* til fx det feminine substantiv *iord* 'jord' (JL 99,8) (Skautrup 1944: 270). Pedersen (1999) foretager derimod en detaljeret analyse af hvordan genusforenklingen kan være forløbet i dansk skriftsprog mellem 1550 og 1650 med København som normcenter. Udgangspunktet herfor er sprogkontakten mellem københavnere og tilflyttere fra det øvrige Sjælland, Skåne og Nordtyskland. Fra omkring 1350 indvandrede nedertyske hansekøbmænd talstærkt til byen, og med en efterfølgende tilflytning af hovedsagelig fæstebønder fra både Sjælland og Skåne steg indbyggertallet kraftigt (Kjersgaard 1980: 100, 151). Mellem 1450 og 1600 prægedes København således af en meget stor befolkningstilvækst som dannede grundlag for kontakt mellem nedertysk og dansk (Pedersen 1999: 81-82). Om og på hvilken måde denne sprogkontakt har givet mulighed for genusforenkling i dansk, skal ikke diskuteres i nærværende artikel. Den følgende analyse skal til gengæld vise at den tingsliggende brug af neutrum i *Sjælens Trøst* kan tolkes som en forløber for det semantiske princip om menneskelighed der begyndte at etablere sig i 1500-tallet.

3. Udviklingen af nominalsyntagmets kasus- og genusmarkører fra olddansk til yngre middelskånsk

I alle sprog med flere genera kan der ifølge Corbett (1991: 7-8) identificeres nogle tilskrivningsregler som er baseret på forskellige principper af fonisk, morfologisk eller semantisk art. De morfologiske principper adskiller sig fra de foniske ved at være funderet på flere bøjnings- eller afledningsformer af et ord frem for kun en enkelt (Corbett 1991: 51). Mens et genusystem godt kan bygge udelukkende på semantiske principper, fungerer de formelle principper altid sammen med en semantisk kerne (Corbett 1991: 8, 34). Selv om der i gammeldansk er tale om et hovedsagelig morfologisk funderet system, retter genus sig således efter det biologiske køn i substantiver som *modhir* 'mor' (*r*-st. *f*) og *fadhir* 'far' (*r*-st. *m*). Dette semantiske princip var også udgangspunkt for det morfologiske system i klassisk norrønt (Trosterud 2006: 1444-1445). Som Corbett (1991: 37-38) generaliserer, har semantiske principper netop normalt forrang for formelle principper. Den følgende analyse af den skånske version af *Sjælens Trøst* i håndskrifterne C 529 og A 109 fra ca. 1425 skal vise hvordan en ny semantisk regel opstår når neutrum anvendes i stedet for maskulinum som udtryk for ikke-menneskelighed. Der optræder således et tidligt eksempel på en genusbetinget forskel mellem ikke-menneskelighed og menneskelighed som senere blev systematiseret i forholdet mellem utrum på den ene side og maskulinum og femininum på den anden side. Som grundlag for denne analyse og fortolkning præsenteres først en overbliksgivende undersøgelse af nominalsyntagmernes kasus- og genusmarkører i *Sjælens Trøst* sammenlignet med forholdene i olddansk. Da der ikke findes tilstrækkelig mange kilder fra den olddanske periode, anvendes de norrøne former som repræsentanter for dette sprogrtrin. De gammeldanske kilders proveniens medfører at der i det følgende vil blive henvist til ældre og yngre middelskånsk.

Af figur 1-3 fremgår det at substantiverne i klassisk norrønt tilhørte forskellige bøjningsparadigmer med tydelige kasus- og genusmarkører. I forhold til de stærktbøjede substantiver i figur 1 er det vigtigt at bemærke at genitivendelsen *-s* kun findes i singularis maskulinum og neutrum, og at den aldrig kan udtrykke femininum eller pluralis; tilsvarende er dativendelsen *-i* forbeholdt singularis maskulinum og neutrum:

Genus	Maskulinum				Femininum			Neutrum
	<i>a</i>	<i>i</i>	<i>u</i>	rod	rod	\bar{o}	\bar{i}	
Stamme	<i>a</i>	<i>i</i>	<i>u</i>	rod	rod	\bar{o}	\bar{i}	<i>a</i>
Nominativ	-r	-r	-r	-r	- \bar{O}	- \bar{O}	- \bar{O}	- \bar{O}
Akkusativ	- \bar{O}	- \bar{O}	- \bar{O}	- \bar{O}	- \bar{O}	- \bar{O}	- \bar{O}	- \bar{O}
Genitiv	-s	-s/-ar	-ar	-ar/-s	-r/-ar	-ar	-ar	-s
Dativ	-i	- \bar{O}	-i	-i	- \bar{O} /-u	-u/- \bar{O}	- \bar{O} /-u	-i
Nominativ	-ar	-ir	-ir	-r	-r	-ar	-ir	- \bar{O}
Akkusativ	-a	-i	-u	-r	-r	-ar	-ir	- \bar{O}
Genitiv	-a	-a	-a	-a	-a	-a	-a	-a
Dativ	-um	-um	-um	-um	-um	-um	-um	-um

Figur 1. Stærktbøjede substantiver i klassisk norrønt (Iversen 1973: 45-62, 67-69; Nedoma 2010: 51-59).

Genus	Maskulinum		Femininum		Neutrum
	<i>nd</i>	<i>an</i>	\bar{on}	\bar{in}	
Stamme	<i>nd</i>	<i>an</i>	\bar{on}	\bar{in}	<i>an</i>
Nominativ	-i	-i	-a	-i	-a
Akkusativ	-a	-a	-u	-i	-a
Genitiv	-a	-a	-u	-i	-a
Dativ	-a	-a	-u	-i	-a
Nominativ	-r	-ar	-ur	-i	-u
Akkusativ	-r	-a	-ur	-i	-u
Genitiv	-a	-a	-na	-i	-na
Dativ	-um	-um	-um	-i	-um

Figur 2. Svagtbøjede substantiver i klassisk norrønt (Iversen 1973: 62-66; Nedoma 2010: 59-62).

Genus	Maskulinum/Femininum
Nominativ	<i>fǫðir</i>
Akkusativ	<i>fǫður</i>
Genitiv	<i>fǫður</i>
Dativ	<i>fǫðr/fǫður</i>
Nominativ	<i>fǫðr</i>
Akkusativ	<i>fǫðr</i>
Genitiv	<i>fǫðra</i>
Dativ	<i>fǫðrum</i>

Figur 3. Maskuline og feminine r-stammer i klassisk norrønt eksemplificeret med det maskuline substantiv *fǫðir* 'far' (Iversen 1973: 66-67; Nedoma 2010: 62-63).

Med udgangspunkt i *Skånske Lov* i håndskriftet B 69,4^o fra ca. 1350 der opbevares på Kungliga biblioteket i Stockholm, har Jensen (2011: 115-130) vist at dette bøjningssystem opretholdtes i stort omfang frem til ældre middelskånsk. Nærværende analyse af *Sjælens Trøst* anskueliggør derimod at man i yngre middelskånsk ikke længere kunne bestemme genus- og kasusforhold på baggrund af substantivernes form alene. De opstillede paradigmer i figur 4 nedenfor skal illustrere at de oprindeligt stærktbøjede substantivers separate dativ- og akkusativformer i singularis er forsvundet, og at endelsen -s begyndte at fungere

som en fælles genitivform i både singularis og pluralis. I singularis skelnedes der således mellem en uspecificeret form og en genitivform:

	<i>bok</i> 'bog' (rodst. F)	<i>brodhir</i> 'bror' (r-st. M)	<i>land</i> 'land' (a-st. N)	<i>liif</i> 'liv' (a-st. N)	<i>modhir</i> 'mor' (r-st. F)	<i>siæl</i> 'sjæl' (ō-st. F)
Uspecificeret form	<i>book/bok</i>	<i>brodhir/brodher</i>	<i>land</i>	<i>liif/liif</i>	<i>modhir/modher</i>	<i>siæl</i>
Genitiv		<i>brodhirs</i>	<i>landz</i>	<i>liifs</i>	<i>modhirs</i>	<i>siæla/siæls/siælz</i>
Nominativ/ Akkusativ	<i>bokir/bogir</i>	<i>brodhir</i>	<i>land</i>	<i>liif</i>		
Genitiv	<i>bogirs</i>	<i>brodhra/ brodhirs</i>	<i>landa</i>			
Dativ			<i>landom</i>			

Figur 4. Udvalgte substantivparadigmer fra Sjælens Trøst i C 529 og A 109.

For de oprindeligt svagtbøjede substantivers vedkommende kan man stadig finde eksempler på en bevaret skelnen mellem nominativ og oblik form sådan som *fødha/fødho* 'føde' (*iōn*-st. F), *helsa/helso* 'helse' (*ōn*-st. F) og *time/tima* 'time, tid' (*an*-st. M) eksemplificerer. Imidlertid indikerer former som *mænnisk* 'menneske' (*ōn*-st. F) uden endelse og *thiæniste* 'tjeneste' (*ōn*-st. F) med en uspecificeret *e*-endelse at substantivets form ikke længere spiller en afgørende rolle for nominalsyntaxens syntaktiske funktion. Af figur 5 fremgår det at genitivendelsen *-s* også vinder frem blandt de oprindeligt svagtbøjede substantiver:

	<i>fødha</i> 'føde' (<i>iōn</i> -st. F)	<i>helsa</i> 'helse' (<i>ōn</i> -st. F)	<i>mænniska</i> 'menneske' (<i>ōn</i> -st. F)	<i>thiæniste</i> 'tjeneste' (<i>ōn</i> -st. F)	<i>time</i> 'time, tid' (<i>an</i> -st. M)
Nominativ	<i>fødha</i>	<i>helsa</i>	<i>mænniska/mænnisk</i>	<i>thiæniste</i>	<i>time</i>
Oblik	<i>fødho</i>	<i>helso</i>	<i>mænnisko</i>	<i>thiæniste/ thiænisto</i>	<i>tima</i>
Genitiv		<i>helso</i>	<i>mænnisko/ mænniskos</i>		
Nominativ/ Akkusativ			<i>mænniskor</i>		<i>tima</i>
Genitiv					<i>tima</i>
Dativ					

Figur 5. Udvalgte substantivparadigmer fra Sjælens Trøst i C 529 og A 109.

Fra klassisk norrønt til yngre middelskånsk ændredes også præpositionernes rektionsforhold. Eksempelvis kan det nævnes at præpositionerne *af* og *fra* der i klassisk norrønt udelukkende styrede dativ (Heusler 1932: 143), i *Sjælens Trøst* efterfølges af styrelser i både akkusativ og dativ. Den oprindeligt genitivstyrende præposition *til* (Heusler 1932: 144) anvendes i *Sjælens Trøst* i langt de fleste tilfælde med akkusativ. Generelt set er der således stadig flere præpositioner der styrer akkusativ frem for dativ og genitiv.

Efterhånden som substantivernes former forenkledes, kom genus og kasus hovedsagelig til udtryk i adledene. Figurerne nedenfor viser udviklingen af den enklitiske bestemte artikel og talordet *en* der i yngre middeldansk fik udvidet sit funktionsområde som ubestemt artikel. I de to figurer som er opstillet på baggrund af *Sjælens Trøst*, tages der ikke hensyn til enkelte afvigelser:

Genus	Maskulinum	Femininum	Neutrum
Nominativ	<i>maðr-inn/hani-nn</i>	<i>gjöf-in/saga-n</i>	<i>land-it/fé-it</i>
Akkusativ	<i>mann-inn/hana-nn</i>	<i>gjöf-ina/sögu-na</i>	<i>land-it/fé-it</i>
Genitiv	<i>manns-ins/hana-ns</i>	<i>gjafar-innar/sögu-nnar</i>	<i>lands-ins/fjár-ins</i>
Dativ	<i>manni-num/hana-num</i>	<i>gjöf-inni/sögu-nni</i>	<i>landi-nu/fé-nu</i>
Nominativ	<i>menn-inir/hanar-nir</i>	<i>gjafar-nar/sögur-nar</i>	<i>lond-in/fé-in</i>
Akkusativ	<i>menn-ina/hana-na</i>	<i>gjafar-nar/sögur-nar</i>	<i>lond-in/fé-in</i>
Genitiv	<i>mannanna/hanna-anna</i>	<i>gjafa-mma/sagna-anna</i>	<i>landa-mma/fjá-anna</i>
Dativ	<i>mönnum-num/hönum-num</i>	<i>gjöfu-num/sögu-num</i>	<i>löndu-num/fjá-num</i>

Figur 6. Den enklitiske bestemte artikel i klassisk norrønt eksemplificeret med substantiverne *maðr* 'mand', *hani* 'hane', *gjöf* 'gave', *saga* 'fortælling, saga', *land* 'land' og *fé* 'fæ, kvæg' (Iversen 1973: 88; Nedoma 2010: 77-79).

Genus	Maskulinum	Femininum	Neutrum
Nominativ	<i>konung-in/-en</i>	<i>siæl-in/drotning-en</i>	<i>barn-it</i>
Akkusativ	<i>oghn-in/biskob-en</i>	<i>röst-ena</i>	<i>land-it</i>
Genitiv	<i>konungs-ins/-ens</i>	<i>siæl-ena</i>	<i>lifis-ins</i>
Dativ	<i>domar-num/tíma-nom</i>	<i>siæl-ene</i>	<i>land-eno</i>
Nominativ	<i>præstir-ne/-na</i>	<i>drotningar-na</i>	<i>börn-in</i>
Akkusativ	<i>præstir-na</i>	<i>stiærnor-na</i>	<i>land-in</i>
Genitiv	<i>gudha-na</i>	<i>mænnisko-na</i>	<i>børna-na</i>
Dativ	<i>-num?</i> ²	<i>-num?</i>	<i>-num?</i>

Figur 7. Den enklitiske bestemte artikel i yngre middelskånsk med *Sjælens Trøst* i C 529 og A 109 som kilde eksemplificeret med substantiverne *konung* 'konge', *oghn* 'ovn', *biskob* 'biskop', *domare* 'dommer', *tíme* 'time, tid', *præst* 'præst', *gudh* 'gud', *siæl* 'sjæl', *röst* 'stemme', *drotning* 'dronning', *stiærna* 'stjerne', *mænniska* 'menneske', *barn* 'barn', *lif* 'liv' og *land* 'land'.

2 En form efterfulgt af et spørgsmålstegn er ikke belagt i kilderne.

Genus	Maskulinum	Femininum	Neutrum
Nominativ	<i>ein</i>	<i>ein</i>	<i>eitt</i>
Akkusativ	<i>einn</i>	<i>eina</i>	<i>eitt</i>
Genitiv	<i>eins</i>	<i>einnar</i>	<i>eins</i>
Dativ	<i>einum</i>	<i>einni</i>	<i>einu</i>
Nominativ	<i>einir</i>	<i>einar</i>	<i>ein</i>
Akkusativ	<i>eina</i>	<i>einar</i>	<i>ein</i>
Genitiv	<i>einna</i>	<i>einna</i>	<i>einna</i>
Dativ	<i>einum</i>	<i>einum</i>	<i>einum</i>

Figur 8. Talordet einn i klassisk norrønt (Iversen 1973: 81; Nedoma 2010: 76, 83).

Genus	Maskulinum	Femininum	Neutrum
Nominativ	<i>en</i>	<i>en</i>	<i>et</i>
Akkusativ	<i>en</i>	<i>ena</i>	<i>et</i>
Genitiv	<i>ens</i>	<i>ena</i>	<i>ens?</i>
Dativ	<i>enum/enom</i>	<i>ene</i>	<i>eno</i>

Figur 9. Talordet en i yngre middelskånsk med *Sjælens Trøst* i C 529 og A 109 som kilde.

Ligesom nominalsyntaxernes bestemmerled fungerede de stærktbøjede adjektiver for det meste også stadig som tydelige kasus- og genusmarkører. Systemet i *Sjælens Trøst* svarer stort set til formerne i klassisk norrønt som gengives nedenfor:

Genus	Maskulinum	Femininum	Neutrum
Nominativ	<i>-r</i>	<i>-Ø</i>	<i>-t</i>
Akkusativ	<i>-an</i>	<i>-a</i>	<i>-t</i>
Genitiv	<i>-s</i>	<i>-rar</i>	<i>-s</i>
Dativ	<i>-um</i>	<i>-ri</i>	<i>-u</i>
Nominativ	<i>-ir</i>	<i>-ar</i>	<i>-Ø</i>
Akkusativ	<i>-a</i>	<i>-ar</i>	<i>-Ø</i>
Genitiv	<i>-ra</i>	<i>-ra</i>	<i>-ra</i>
Dativ	<i>-um</i>	<i>-um</i>	<i>-um</i>

Figur 10. Stærktbøjede adjektiver i klassisk norrønt (Iversen 1973: 70-74; Nedoma 2010: 64-67).

Efter stammer som ender på *-l*, *-n* og *-s*, assimileres *-r(-)* normalt sådan at former som *hvas* 'skarp' (NOM.SG.M) og *gamallar* 'gammel' (GEN.SG.F) opstår (Iversen 1973: 72; Nedoma 2010: 65). Fra systemet i figur 10 afviger enkelte endelser i yngre middelskånsk. Disse er på mange måder i overensstemmelse med udviklingen af den enklitiske bestemte artikels bøjningsformer. Nominativ pluralis maskulinum og dativ singularis femininum ender således typisk på *-e*, mens genitiv singularis og nominativ/akkusativ pluralis femininum generelt har endelsen *-a*. Tilsvarende er *-u* i dativ singularis neutrum som regel erstattet med *-o*. Dette system følges i stor udstrækning også af de possessive pronomener.

Ovenfor blev det vist at substantivernes kasus- og genusmarkører i *Sjælens*

Trøst er meget sparsomme og på vej til at forsvinde helt. Efterhånden som substantivernes former forenkledes, havde man således brug for et bestemmerled eller et attribut til angivelse af kasus og genus. Dette forhold skal nedenstående eksempler tydeliggøre. I forbindelse med understregede substantiver, adled og pronomener som er relevante for analysen, anføres de grammatiske indholdskategorier ifølge Lehmanns (2004) glosseringsprincipper. Således markeres segmenteringsgrænsen mellem stamme og bøjningsendelser med en bindestreg, mens et punktum angiver at samme morfem udtrykker flere indholdskategorier. Selv om nogle morfemer kan udtrykke flere alternative indholdstræk, anføres kun de træk som gør sig gældende i den specifikke kontekst. Genus forstås som et inhærent træk i enhver substantivstamme. I modsætning hertil er artikel-, adjektiv- og pronominalstammer uspecificerede med hensyn til genus der til gengæld udtrykkes gennem fleksion. For substantivernes vedkommende angives kasus kun hvis der forekommer en tydelig markør som den oblique endelse *-o* over for den nominativiske endelse *-a* på en feminin *iōn*-stamme som *fødha* 'føde'. Er der eksempelvis tale om endelsen *-Ø* på den neutrale *a*-stamme *liif* 'liv', anvendes NGEN som udtryk for en uspecificeret substantivform der ikke er genitiv. I tilfælde hvor et substantiv som *thiæniste* 'tjeneste' (*ōn*-st. F) ikke opviser nogen formvariation, anføres blot SG eller PL. Der tages kun udgangspunkt i de former der optræder i *Sjælens Trøst*. Kursiv skrift i tekststudgaven gengiver udskrevne former af forskellige forkortelser i håndskriftet (SjT XXI-XXII). De følgende eksempler skal illustrere at man med nominalsyntagmernes adled stadig kan skelne mellem de tre genera selv om enkelte af artiklernes, adjektivernes og pronomenernes former falder sammen:

- (1) For thy at swa som licam-a-n thrifs oc vedhirquegis af mat oc 'for det at sådan som legeme.M-SG.M-DEF.AKK.SG.M trives og vederkvæges af mad og drøk oc naturlig-o³ fødh-o, Swa lifuir siæl-Ø-in drikke og naturlig-OBL.SG.F føde.F-OBL.SG.F sådan lever sjæl.F-NGEN.SG.F-DEF.NOM.SG.F mæth andelik-t liif-Ø af gudhlig-o kiænedom-s med åndelig-AKK.SG.N liv.N-NGEN.SG.N af gudelig-OBL.SG.F lærdom.M-GEN.SG.M
- fødh-o (SjT 5,2-4)
føde.F-OBL.SG.F³
- For sådan som legemet/et legeme trives og vederkvæges af mad, drikke og naturlig føde, ligeså lever sjælen/en sjæl med åndeligt liv af føde fra Guds lærdom*

3 Her anvendes den svage adjektivbøjning der opviser noget mindre formvariation end den stærke.

- (2) Mang-a mæznisk-or æra til som lystir at læsa oc hœra bœgir af
 ‘mang-NOM.PL.F menneske.F-PL.F er til som har.lyst.til at læse og høre bøger om
værlzlik-O oc framganglik-O thing-O (SjT 5,16-17)
 verdslig-AKK.PL.N og forgængelig-AKK.PL.N ting.N-PL.N’
Der findes mange mennesker som har lyst til at læse og høre bøger om verdslige og forgængelige ting
- (3) I thæ-n tîm-a-nom var en-O drag-c
 ‘på DEM-DAT.SG.M tîd.M-OBL.SG.M-DEF.DAT.SG.M var INDEF-NOM.SG.M drage.M-NOM.SG.M
 i babyloia (SjT 14,25)
 i Babylonien’
På den tid var der en drage i Babylonien
- (4) thær æftir loot han kasta hærne i en-O glohed-an oghn-O (SjT 18,17)
 ‘der efter lod han kaste hende i INDEF-AKK.SG.M glohed-AKK.SG.M ovn.M-SG.M’
derefter kastede han hende ind i en glohed ovn

Denne ændrede fordeling af kasus- og genusmarkører afspejler sandsynligvis en ny syntagmeopfattelse med bestemmeren som en obligatorisk del af et nominalsyntagme med argumentstatus og referentiell udpegningsfunktion. Denne afhængighed mellem bestemmer og substantiv i moderne dansk beskriver Hansen & Heltoft (2011: 273-277) på forskellige måder i forhold til indhold og udtryk. Mens de to størrelser er interdependente på indholdssyntaktisk niveau, fungerer bestemmeren som udtryksmæssig kerne i et hypotagme. Som Hansen & Heltoft (2011: 275) skriver, kan substantivet netop undværes i udtrykket:

- (5) Der står to træer i forhaven. Det store skal fældes.

I modsætning hertil kunne et nøgent substantiv i ældre middeldansk fungere både referentielt som argument og ikke-referentielt som en inkorporeret del af et komplekst prædikat (Jensen 2007: 314-315). Med en statistik over artikeldistributionen i *Sjælens Trøst* i håndskriftet C 529 viser jeg i Petersen (under udg.: kap. 6.2) at bestemmeren er en fast del af det referentielle nominalsyntagme i yngre middelskånsk. På denne baggrund kan substantivernes genusforhold fint opretholdes gennem adleddenes og de henvisende pronomeners markerende funktion. Den nye syntagmeopfattelse viser sig desuden i en begyndende tendens til at udelade genitivendelsen *-s* fra forskellige led inden for syntagmet. I modsætning til (6) der følger det traditionelle bøjningsprincip, efterfølger *-s* i (7) kun det sidste led i syntagmet:

- (6) En annan tîdh com han i gien. i en-s man-z liknilse (SjT 33,4)
 ‘en anden tid kom han igen i INDEF-GEN.SG.M mand.M-GEN.SG.M skikkelse’
På et andet tidspunkt kom han igen i skikkelse af en mand
- (7) oc hon var en-O riddar-a-s hustru (SjT 107,13)
 ‘og hun var INDEF-NOM/AKK.SG.M ridder.M-OBL.SG.M-GEN.SG.M hustru’
Og hun var en ridders hustru

På tilsvarende måde benyttes af og til former som *konungins* ‘kongens’ (fx Sjt 45,10) og *swennins* ‘svendens’ (fx Sjt 21,26-27) i stedet for *konungsins* (fx Sjt 20,1) og *swensins* (fx Sjt 50,23). Den nye tilbøjelighed til at anvende *-s* som generel genitivmarkør viser sig også i forbindelse med det personlige pronomener i 3. person singularis femininum hvor *hennas* ‘hendes’ (fx Sjt 32,28) begynder at erstatte *hænna* (fx Sjt 32,32).

4. Pragmatisk motiveret anvendelse af genus

Hvis en formel og en semantisk genusregel støder sammen, er det normalt semantikken der bestemmer udfaldet. Imidlertid findes der også en række substantiver som er hybride i genusmæssig forstand fordi de udløser forskellig genuskongruens i forskellige grammatiske kontekster (Corbett 1991: 183-184). I moderne tysk gælder dette for et substantiv som *Mädchen* ‘pige’ der med sit diminutivsuffix *-chen* er neutrum selv om det betegner et menneske af hunkøn. Det hybride består i at der kan henvises til substantivet med det personlige pronomener i både neutrum og femininum (Corbett 1991: 228). På tilsvarende måde kunne der i oldengelsk henvises til det maskuline substantiv *wisdom* ‘visdom, klogskab’ med det personlige pronomener i neutrum som udtryk for substantivets kønsløshed (Dekeyser 1980: 101; Corbett 1991: 242). Karakteristisk er det at den semantiske genuskongruens typisk kommer til udtryk gennem personlige pronomener frem for attributter fordi førstnævnte befinder sig længere væk fra substantivet; herimellem står prædikativer og relative pronomener (Corbett 1991: 226). At man i yngre middelskånsk stadig havde en gennemgående morfologisk forståelse af genus, viser de følgende eksempler med anaforiske pronomener i maskulinum, femininum og neutrum. Uanset om der er tale om mennesker, dyr, ting eller abstrakte begreber, retter pronomener sig efter substantivets grammatiske genus:

- (8) Thy skal thw kiære son *gerna* læsa oc hœra the hœlghe skrift oc gudz
 ‘derfor skulle du kære søn gerne læse og høre den hellige skrift og Guds
 kiænnedom, som thin-a sjæl-s helsa oc fœdha ær, thær til at
 lærdom som POSS.2.SG-GEN.SG.F sjæl.F-GEN.SG.F helse og føde er der til at
hon-O vardhîr kraftogh oc ma thrifas oc maa ofas i alla
 PERSPRON-NOM.3.SG.F bliver stærk og kan trives og kan opøves i alle
 dyghdhir (Sjt 5,10-13)
 dyder’
Derfor skulle du gerne, kære søn, læse og høre den hellige skrift og Guds lærdom som er din sjæls helse og føde, sådan at den bliver stærk og kan trives og opøves i alle dyder

- (9) Thw skal sögia visdom-O, oc hon-uzm findir thw i the hæghe
 ‘du skal søge visdom.M-SG.M og PERSPRON-AKK.3.SG.M finder du i den hellige
 skrift (SjT 7,3-4)
 skrift’
Du skal søge visdom, og den finder du i den hellige skrift
- (10) mikit mer skal en-O cristin-O mæmisc-a thær æfür
 ‘meget mere skal INDEF-NOM.SG.F kristen-NOM.SG.F menneske.F-NOM.SG.F da efter
 staa, at hon-O høre oc lære the hæghe skrift (SjT 7,20-22)
 stræbe at PERSPRON-NOM.3.SG.F vil.høre og vil.lære den hellige skrift’
meget mere skal et kristent menneske i dette tilfælde efterstræbe sådan at det vil høre og lære den hellige skrift

På trods af denne klare opretholdelse af det grammatiske genussystem er der interessante forhold som tilsyneladende er bestemt af tekstens afsenderperspektiv. Da *Sjælens Trøst* er et religiøst opbyggelsesskrift med fortællinger om både hedninge og kristne, omtales positive og negative egenskaber ved forskellige guder og afguder. Bemærkelsesværdigt er det i den sammenhæng at substantivets genus og determination retter sig efter afsenderens synsvinkel. Substantivet *gud* har et fællesgermansk udgangspunkt som neutrum (Grimm & Grimm 1958: 1017-1144, s.v. *gott*, spec. 1017-1019; Nielsen 2008: 165-166, s.v. *gud*), men fremstod allerede i tidligt norrønt tillige som maskulinum (Fritzner 1972-1973, I: 657-658, s.v. *guð*). I oldhøjtysk findes der kun maskuline eksempler (Grimm & Grimm 1958: 1017-1144, s.v. *gott*, spec. 1019). Denne genusændring er formentlig semantisk forårsaget (Brøndum-Nielsen 1935: 275). Sammensætningen *afgud* anvendtes i højtysk som neutrum frem til omkring år 1300, hvorefter maskulinum blev dominerende (Grimm & Grimm 1983: 320-322, s.v. *abgott*). I norrønt er *afgud* først belagt fra begyndelsen af 1500-tallet, og her fremtræder det udelukkende som maskulinum ligesom i moderne islandsk (Degnbøl et al. 1995: 97, s.v. *afguð*). I *Sjælens Trøst* kommer substantivet *gudh* som simpleksord og i sammensætningen *afgudh* til udtryk på tre forskellige måder. Af skriftets fortæller og de medvirkende kristne karakterer anvendes *gudh* som proprium om kristendommens levende gud. I direkte modsætning hertil står de kristnes omtale af forskellige afguder. Ved at bibeholde det neutrale genus understreger afsenderen at afguderne er menneskeskabte ting. Som en mellemtung mellem disse to yderpunkter anvendes *gudh* som et maskulint appellativ. Fra kristendommens synsvinkel benævnes på denne måde alle andre levende guder end kristendommens enerådende gud, mens de hedenske karakterer bruger denne betegnelse om deres egne menneskeskabte guder.

Mest frekvent er anvendelsen af *gudh* som proprium fra den kristne synsvinkel som skriftets fortæller repræsenterer. Nedenfor er der tale om det kristne

proprium og om eventuelle andre levende guder. I begge tilfælde refereres der anaforisk med maskuline pronomener:

- (11) Oc for thy at the ræddos gudh-O oc hedhratho hon-um, oc
 ‘og for det at de frygtede Gud.M-NGEN.SG.M og hædrede PERSPRON-AKK.3.SG.M og
 dyrkatho ing-in ann-an gudh-O, thy gaaf
 dyrkede INDEFPRON-AKK.SG.M and-AKK.SG.M gud.M-NGEN.SG.M derfor gav
han-O thøm swastoran visdom oc snille (SjT 10,28-30)
 PERSPRON-NOM.3.SG.M dem så stor visdom og snilde’
Og fordi de frygtede Gud og hædrede ham og ikke dyrkede nogen anden gud, gav han dem så stor visdom og snilde

Når fortælleren refererer til hedenskabens menneskeskabte guder, tager han tydeligvis afstand fra dem ved at omtale dem som afguder med et tingsliggørende neutralt genus. Denne reference anvendes konsekvent i alle de tilfælde hvor afsenderens synsvinkel er kristen:

- (12) Thæn same konungen nabogodonor, lot giöra e-t afgudh-O
 ‘den samme konge Nebukadnesar lod gøre INDEF-AKK.SG.N afgud.N-NGEN.SG.N
 af gul. oc thæ-t var stort oc stoth vpa markin pa ene stuth som var
 af guld og PERSPRON-NOM.3.SG.N var stort og stod på marken på et sted som var
 thrysins tiwo alna høy oc sex alna breth. Han bødth alla bodhe riga oc fatiga som
 tresinds tyve alen lang og seks alen bred han bad alle både riga og fattige som
 j hans riga voro, at the skuldo thiit koma oc hedhra oc bithia til thæ-t
 i hans riga var at de skulle derhen komme og hædre og bede til DEM-AKK.3.SG.N
afgudh-O-it, oc hedhra thæ-t mæth offir oc
 afgud.N-NGEN.SG.N-DEF.AKK.SG.N og hædre PERSPRON-AKK.3.SG.N med offer og
 knæfal (SjT 11,1-6)
 knæfald’
Den samme konge Nebukadnesar lod udfærdige en afgud af guld, og den var stor og stod på marken på et område som var tresindstyve alen lang og seks alen bred. Han opfordrede alle som levede i hans riga – både riga og fattige – til at komme derhen for at hædre og tilbede denne afgud med offer og knæfald
- (13) I thæn tima hafdhthee e-t afgudh-O i babylonia som
 ‘på den tid havde de INDEF-AKK.SG.N afgud.N-NGEN.SG.N i Babylonien som
 kallathis bell: hwilk-it som the dyrkatho oc hioldo thæ-t for
 kaldtes Bel REL-AKK.SG.N som de dyrkede og holdt PERSPRON-AKK.3.SG.N for
 theras gudh. thæ-t stoth i et mønstir (SjT 13,16-18)
 deres gud PERSPRON-NOM.3.SG.N stod i et kloster’
På den tid havde de i Babylonien en afgud som kaldtes Bel, og som de dyrkede og holdt for deres gud. Den stod i et kloster

- (14) Hon fiøl pa sin knæ oc bath til vor herra ihesum christum oc genstan kom swa
 ‘hun faldt på sine knæ og bad til Vor Herre Jesus Kristus og straks kom så
 stor jordhskiælf at bathe mønsterit oc afgudh-O-it fiollo
 stort jordskælv at både klosteret og afgud.N-NGEN.SG.N-DEF.NOM.SG.N faldt
 nidhir (SjT 18,11-14)
 ned’
*Hun faldt ned på sine knæ og bad til Vor Herre Jesus Kristus, og straks indtraf der et så stort jordskælv
 at både klosteret og afguden styrtede sammen*

At denne anvendelse af genus er særlig pragmatisk motiveret, viser en sammenligning med eksempelvis *Sydrak* i håndskriftet NkS 236,4^o som opbevares på Det Kongelige Bibliotek i København. Dette håndskrift dateres til anden halvdel af 1400-tallet og repræsenterer også den yngre middeldanske periode med et tredelt genussystem. Heri fremtræder substantivet *affgud* som maskulinum. Da sprogformen er sjællandsk (*Sydr XXIII-XXXV*), opviser kasus- og genusbøjningen en meget ringere grad af formvariation:

- (15) Tha taledhe dieffwelen j affgud-en (Sydr 33,28-29)
 ‘da talte Djævelen i afgud.M-DEF.NGEN.SG.M’
Da talte Djævelen igennem afguden

Eksempel (16) og (17) fra *Sjælens Trøst* skal illustrere at afgudsbegrebet på denne tid er så veletableret at det indgår i komplekse prædikater:

- (16) tha bath putifar sina dottir kiøssa josep: Josep swarathc. thæt skal hon cy giøra. thy
 ‘da bad Potifar sin datter kysse Josef Josef svarede det skal hun ikke gore for
 the jomfruan som dyrkar afgudh-O⁴. hon skal meek cy
 den jomfru som dyrker afgud.N-NGEN.SG/PL.N hun skal mig ikke
 kiøssa (SjT 45,28-31)
 kysse’
*da bad Potifar sin datter om at kysse Josef. Josef svarede: “Det skal hun ikke gøre, for den jomfru der er
 afgudsdyrker, skal ikke kysse mig”*
- (17) These quinnor the voro hedhna. oc giordho thæn visa konung salomon til en daara.
 ‘disse kvinder de var hedenske og gjorde den vise kong Salomon til en dåre
 at han i sin gambla aldir ofvirgaf gudh oc bath til afgudh-O (SjT 58,29-32)
 at han i sin gamle alder forlod Gud og bad til afgud.N-NGEN.SG/PL.N’
*Disse kvinder var hedenske og gjorde den vise Kong Salomon til en dåre sådan at han på sine gamle dage forlod
 Gud for at bede til afgud(er)*

4 Denne form kan tolkes som både singularis og pluralis. I pluralis anvendes både *afgudha* (fx SjT 46,31) og *afgudh* (fx SjT 18,11).

For at gengive de hedenske folks opfattelse af deres egne guder korrekt omtaler fortælleren hedenskabens guder med det maskuline substantiv *gudh* når synsvinklen er hedensk. Denne situation foreligger først og fremmest i direkte eller indirekte tale:

- (18) En tidh saghðhe konungen til danielēm. hwi vil thw ey tro þa
 ‘et tidspunkt sagde kongen til Daniel hvorfor vil du ikke tro på
 vor-Ø gudh-Ø bel. oc giöra hon-um hedhir mæth thit
 POSS.1.PL-AKK.SG.Mgud.M-NGEN.SG.M Bel og gøre PERSPRON-DAT.3.SG.M hæder med dit
 offer. Daniel swarathe iac vil ey dyrka ælla hedhra nogr-a giordh-a
 offer Daniel svarede jeg vil ikke dyrke eller hædre nog-AKK.PL.M skabt-AKK.PL.M
 gudh-a. thy at iac hedhra oc dyrka en lifandis gudh (SjT 13,26-30)
 gud.M-PL.M fordi at jeg hædrer og dyrker én levende gud’
*På et tidspunkt sagde kongen til Daniel: “Hvorfor vil du ikke tro på vores gud Bel og hædre ham med dit offer?”
 Daniel svarede: “Jeg vil ikke dyrke eller hædre nogen skabte guder, for jeg hædrer og dyrker én levende gud”*
- (19) O hwat en-Ø stor-Ø oc mæktogh-ir gudh-Ø ær
 ‘oh hvilken INDEF-NOM.SG.M stor-NOM.SG.M og mægtig-NOM.SG.M gud.M-NGEN.SG.M er
 bell (SjT 14,16-17)
 Bel’
“Oh, hvilken stor og mægtig gud er Bel”
- (20) Thasaghðhe konungen til danielēm, nw thorf thw ey sigða at vor-Ø
 ‘da sagde kongen til Daniel nu vover du ikke sige at POSS.1.PL-NOM.SG.M
 gudh-Ø hafuir ey liif. ællas at han-Ø lifuir ey Daniel
 gud.M-NGEN.SG.M har ikke liv eller at PERSPRON-NOM.3.SG.M lever ikke Daniel
 saghðhe, gif mek laaf. iac vil dræba idhar-Ø gudh-Ø (SjT 14,26-29)
 sagde giv mig lov jeg vil dræbe POSS.2.PL-AKK.SG.M gud.M-NGEN.SG.M’
*Da sagde kongen til Daniel: “Nu vover du ikke at sige at vores gud ikke er levende eller lever”. Daniel sagde:
 “Giv mig lov. Jeg vil dræbe jeres gud”*
- (21) Fa os danielēm som vor-Ø gudh-Ø hafuir
 ‘skaf os Daniel som POSS.1.PL-AKK.SG.M gud.M-NGEN.SG.M har
 fordærivat (SjT 15,3-4)
 fordærivet’
“Skaf til os Daniel som har fordærivet vores gud”

Af eksempel (18) og (20) fremgår det at også den kristne Daniel betegner den menneskeskabte gud Bel som *gudh* i direkte tale. Denne praksis skal formentlig illustrere hvordan Daniel føler sig nødsaget til at anvende den maskuline betegnelse i diskussionen med hedningene selv om han opfatter Bel som en afgud.

5. Konklusion

Nærværende artikel har tydeliggjort pragmatikkens rolle i en grammatisk analyse. Betydningen og forklaringen af bestemte udtryksformer bygger også på den kontekst som de udsiges i. Undersøgelsen af de to yngre middelskånske håndskrifter af *Sjælens Trøst* C 529 og A 109 har sandsynliggjort hvordan anvendelsen af genus kan have været styret af pragmatiske forhold i et hovedsagelig morfologisk funderet genussystem. I perioden lige inden den begyndende overgang fra et tredelt til et todelt genussystem kunne neutrum således fungere som tegn på ikke-menneskelighed i forbindelse med omtalen af hedenske afguder anskuet fra en kristen synsvinkel. Denne nye anvendelse af genuskategorien kan have været første skridt på vejen mod det todelte system som er styret af en grundlæggende skelnen mellem mennesker på den ene side og dyr, ting og abstrakter på den anden side.

Kilder

- JL = P. Skautrup (red.) (1951). *Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene III. Jyske Lov*. Text 2-4. København: Gyldendal.
- SjT = N. Nielsen (red.) (1937-1952). *Sjælens Trøst* (“*Siæla Trøst*”). København: J.H. Schultz.
- Sydr = G. Knudsen (red.) (1921-1932). *Sydrak efter Haandskriftet Ny Kgl. Saml. 236 4°*. København: H.H. Thieles Bogtrykkeri.

Henvisninger

- Brøndum-Nielsen, J. (1935). *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling III. Substantivernes Deklination*. København: J.H. Schultz.
- Brøndum-Nielsen, J. (1950). *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling I. Indledning. Tekstkildernes Lydbetegnelse. Vokalisme*. 2. ændrede Udgave. København: J.H. Schultz.
- Corbett, G.G. (1991). *Gender*. Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne & Sydney: Cambridge University Press.
- Degnbol, H. et al. (red.) (1995). *Ordbog over det norrøne prosasprog I*. København: Den arnamagnæanske kommission.
- Dekeyser, X. (1980). The diachrony of the gender systems in English and Dutch, i J. Fisiak (red.) *Historical Morphology*, The Hague, Paris & New York: Mouton, 97-111.

- Falk, H. & A. Torp (1900). *Dansk-norskens syntax i historisk fremstilling*. Kristiania: H. Aschehoug.
- Fritzner, J. (1972-1973). *Ordbog over Det gamle norske Sprog I-IV*. Omarbejdet, forøget og forbedret udgave [I-III uændret optryk af 2. udg. 1883-1896]. Oslo, Bergen & Tromsø: Universitetsforlaget.
- Grimm, J. & W. Grimm (1958). *Deutsches Wörterbuch IV*, 1. Abteilung, 5. Teil. Leipzig: S. Hirzel.
- Grimm, J. & W. Grimm (1983). *Deutsches Wörterbuch. Neubearbeitung I*. Leipzig: S. Hirzel.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog I-III*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Heusler, A. (1932). *Altisländisches Elementarbuch*. Dritte Auflage. Heidelberg: C. Winter.
- Iversen, R. (1973). *Norron grammatikk*. 7. udgave revideret ved E.F. Halvorsen. Oslo: H. Aschehoug.
- Jensen, E.S. (2007). Der var engang en mand – om markeret og umarkeret artikelbrug i moderne dansk og gammeldansk, i H. Jørgensen & P. Widell (red.) *Det bedre argument. Festskrift til Ole Tøgeby 7. marts 2007*, Århus: Wessel & Huitfeldt, 299-320.
- Jensen, E.S. (2011). *Nominativ i gammelskånsk – afvikling og udviklinger med udgangspunkt i Skånske Lov i Stockholm B 69*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Kjersgaard, E. (1980). *Byen og borgen Havn. Københavns historie I. Indtil år 1600*. København: Gyldendal.
- Lehmann, C. (2004). Interlinear morphemic glossing, i G. Booij et al. (red.) *Morphologie. Ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung/Morphology. An International Handbook on Inflection and Word-Formation II*, Berlin & New York: W. de Gruyter, 1834-1857.
- Nedoma, R. (2010). *Kleine Grammatik des Altisländischen*. Dritte, erweiterte und aktualisierte Auflage. Heidelberg: Winter.
- Nielsen, N.Å. (1959). *De jyske Dialekter*. København: Gyldendal.
- Nielsen, N.Å. (2008). *Dansk Etymologisk Ordbog Ordenes Historie*. 5. udg. 2. opl. København: Gyldendal.
- Noreen, A. (1923). *Altnordische grammatik I. Altisländische und altnorwegische grammatik (laut- und flexionslehre) unter berücksichtigung des urnordischen*. Vierte vollständig umgearbeitete auflage. Halle: Max Niemeyer.
- Pedersen, K.M. (1999). Genusforenklingen i københavnsk, *Danske Folkemål* 41, 79-105.

- Petersen, K.T. (under udg.). *Udviklingen af inkorporation fra gammeldansk til moderne dansk – fra umarkerede kasusformer til markeret artikelløshed og enhedstryk*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Skautrup, P. (1944). *Det danske Sprogs Historie I. Fra guldhornene til Jyske lov*. København: Gyldendal.
- Skautrup, P. (1947). *Det danske Sprogs Historie II. Fra unionsbrevet til Danske lov*. København: Gyldendal.
- Trosterud, T. (2006). Gender assignment in Old Norse, *Lingua* 116, 1441-1463.

Appositionsforbindelser

Jørgen Schack

This paper discusses the notion of *apposition* as accounted for in current Scandinavian grammars and studies. It is concluded that the term ‘apposition’ should be reserved for parenthetical units, i.e. syntactically independent, non-restrictive units such as *Barack Obama* in *den amerikanske præsident, Barack Obama*, leaving out constructions such as *den amerikanske senator Bernie Sanders*, in which the rightmost unit, *Bernie Sanders*, functions as the head of a noun phrase.

Nøgleord: apposition, hypotagmer, adled, parentetiske led, tetiske udtryk, identificerbarhed

1. Indledning

Hvis man forsøger at udlede en definition af begrebet *apposition* med udgangspunkt i den nyere nordiske grammatiske tradition, når man frem til omtrent følgende resultat: Appositionsforbindelser består af:

- a. to
- b. kontaktstillede
- c. substantiviske led
- d. som har samme reference,
- e. og som tilsammen danner et hypotagme
- f. med det forreste led som kerneled og det bageste som adled.
- g. Adledet (appositionsleddet) kan være restriktivt eller parentetisk.

Ikke alle de opremsede kendetegn nævnes eksplicit i alle fremstillinger; nogle må udledes af fremstillingernes eksempelmateriale, andre må man slutte sig til ud fra devisen “har man sagt A, må man også sige B!” Det skal også med det samme nævnes at der er dissens på flere punkter, men hvis man vælger at lægge særlig vægt på hvordan appositionsforbindelser er beskrevet i de tre

nordiske referencegrammatikker, GDS, NRG og SAG¹, er den ovenstående summariske definition nogenlunde dækkende. Jeg vil i det følgende lægge særlig vægt på punkt (b) samt (d) - (g). Hvad angår punkt (a) og (c), må jeg af hensyn til pladsen nøjes med at nævne at en appositionsforbindelse udmærket kan indeholde mere end ét appositionsled, og at kravet om at begge (alle) led i forbindelsen skal være substantiviske, i visse tilfælde kan virke vilkårligt.

I mange fremstillinger nævnes det at (parentetiske) appositionsled i talen afgrænses fra det omkringstående ved pauser og intonation (svarende til skriftsprogets kommaer), jf. fx GDS: 541. Det kan diskuteres om prosodi kun er et ledsagefænomen, eller om der findes tilfælde hvor "pausekriteriet" nødvendigvis må inddrages for at afgøre om der foreligger apposition eller ej. Spørgsmålet vil blive behandlet ganske kort i afsnit 7, hvor jeg perspektiverer til en ny teori om 'tetisk grammatik'.

Formålet med denne artikel er ikke at fremlægge en ny, fuldstændig definition af begrebet *apposition*, men jeg vil argumentere for at nogle af de ovennævnte punkter tages op til genovervejelse. Det drejer sig først og fremmest om analysen af appositionsforbindelsen som et hypotagme og om appositionsledets syntaktisk-semantiske relation til forbindelsens forreste led. Efter min opfattelse bør betegnelsen *appositionsforbindelse* forbeholdes forbindelser med (efterstillede) parentetiske led, fx *den største danske å, Gudenåen* og *den amerikanske præsident, Barack Obama*, og altså ikke omfatte hypotagmer som fx *den store danske å Gudenåen* og *den amerikanske senator Bernie Sanders*.

2. Kontaktstillede led

Leddene i en appositionsforbindelse er normalt kontaktstillede, men distansstillede appositionsled forekommer, fx

- (1) Det var ligesom naar **Nik** gøede, den russiske Mynde, der var død.
(Hansen 1967: 193)²

1 Der henvises nedenfor løbende til GDS' beskrivelse af apposition. I NRG beskrives apposition og beslægtede konstruktioner s. 270 ff., 913 f. og 1011 ff. I SAG defineres begrebet apposition i bind 1, s. 154, og konstruktionstypen beskrives udførligt i bind 3, s. 110 ff.

2 I dette og de følgende eksempler er det forreste led i appositionsforbindelsen fremhævet med fed, det bageste (appositionsledet) med understregning. Ved øvrige fremhævelser i citater er der benyttet kursivering. Alle fremhævelser i citater er mine, medmindre andet er angivet.

Distanstillede appositionsled er så vidt jeg kan bedømme, meget ofte benævnelser som har markant større intension end det forreste led. Det distansstillede led har typisk til formål at komplettere en benævnelse med ringe intension, i nogle tilfælde en nærmest informationstom størrelse med ren pladsholderfunktion. Et sådant (semantisk) kompletterende led er normalt placeret yderst til højre, og der er ofte brugt kolon i stedet for komma:

- (2) Der er mange grunde til fluks at gribe til Manns fortællinger, men **én** skal fremhæves: oversættelsen. (Weekendavisen 8.2.2013)

Det forreste led i (2) har tilnærmelsesvis samme funktion som et kataforisk pronomen, fx *dette* i *Og dette skal være jer et tegn: I skal finde et barn søøbt og liggende i en krybbe* (GDS: 71). Man fristes derfor til at karakterisere konstruktioner af den type som (2) repræsenterer, som en form for eksplikation snarere end som apposition (jf. GDS: 1513-1514). Et tilsvarende eksplikationslignende forhold mellem leddene kan også forekomme i konstruktioner med kontaktstillede led, fx

- (3) Snart stiller havefolket op, parat til årets indsats. Resultatet er altid **det samme**: ømme rygge og overbelastede kroppe. (Politiken 14.3.2005)

Det mest interessante ved forbindelser af “kolontypen” er i denne sammenhæng at det mest informationsholdige led er placeret udenfor sætningsstrukturen (jf. Brink 2013: 111). Det informationsfattige forreste led kan være fokusled indenfor sætningsstrukturen, som fx *én* i (2), men der er her tale om hvad man kunne kalde et “foreløbigt fokusled”, idet det “reelle fokusled”, dvs. det led der af afsenderen udpeges som det modtageren skal benægte hvis han er uenig (jf. GDS: 75-76), først meddeles efter at sætningen er slut.³ Typen adskiller sig dermed fra “almindelige” appositionsforbindelser, hvor det bageste (parentetiske) led er udenfor fokus (jf. også 4.3. nedenfor).⁴

Udover de to nævnte typer, kontaktstilling og distansstilling, findes der en (sjældent) tredje variant: indlejring. Som det fremgår af (4), kan et appositionsled være indlejret i det “forreste” led – med et diskontinuert sætningsled til følge:

3 Konstruktionen minder om stilistikkens *klímaks* eller *gradation*, hvor et svagere udtryk efterfølges af et stærkere. I den her omtalte type efterfølges et vagt udtryk af et præcist.

4 Det bageste led i konstruktioner som (2) og (3) har ifølge Brink (2013: 111) obligatorisk “ny startprosodem”, dvs. udtales som en ny ytring.

- (4) Det er noget, jeg ville ønske, min premierminister kunne, men uheldigvis har vi **en premierminister**, Benjamin Netanyahu, **som er et geni, når det kommer til at sammenblende reelle trusler med ekkoet af fortidens traumer**. (Weekendavisen 23.1.2015)

At appositionsleddet faktisk er indlejret, fremgår af at relativsætningen kun kan have *en premierminister* som korrelat. Hvis ledsætningen var knyttet (parentetisk) til *Benjamin Netanyahu*, ville *uheldigvis* kun have skopus til og med *premierminister*, og det kan ikke være meningen, idet der vel ikke udtrykkes beklagelse over at Israel har en premierminister, men over at landet har en premierminister af den type som relativsætningen beskriver. Den sidste helsætning i (4) kan altså parafraseres som følger: 'men uheldigvis har vi en premierminister som er et geni når det kommer til at sammenblende reelle trusler med ekkoet af fortidens traumer, (nemlig) Benjamin Netanyahu'.

3. Samme reference

De to led i appositionsforbindelsen har ifølge en del fremstillinger samme reference (jf. fx Becker-Christensen 2010: 193, Jensen 1985: 39, NRG: 270; SAG, bind 1: 154). Der argumenteres flere steder for at appositionsled er prædikative nominaler (jf. fx GDS: 541, Korzen 2006: 115 f., SAG, bind 3: 110), og da prædikative nominaler ikke har nogen forankringsfunktion og derfor kun er nominaler af udtryk (GDS: 888), burde man måske i denne sammenhæng undgå at tale om reference og i stedet nøjes med at sige at det bageste led står i et prædikativt forhold til det forreste.

Ved *forankring* forstås det forhold at en størrelse kategoriseres som identificerbar i kommunikationssituationen (GDS: 47). I (5) er det adjektivet *daværende* der forankrer det forreste nominal, dvs. kategoriserer det som identificerbart:

- (5) Da **den daværende kulturminister**, Brian Mikkelsen, indførte gratis adgang på statens museer fordobledes besøgstallet på Statens Museum For Kunst. (Musikeren 1.10.2012)

Adjektivet *daværende* forudsætter jo (i modsætning til fx *forhenværende* og *tidligere*) at den periode som ordet henviser til, allerede er nævnt. Den klasse som nominalet *den daværende kulturminister* betegner, kan dermed kun have ét medlem. Propriet i (5), *Brian Mikkelsen*, har derfor ingen forankringsfunktion; det er et prædikativt (appositions)led. I (6) har propriet derimod forankringsfunktion;

det er et syntaktisk nødvendigt led, da tilvalg af bestemtheds kategorien normalt er en forudsætning for at et appellativ kan fungere som del af en nominalhelhed (GDS: 464):

- (6) Man må give *daværende kulturminister Brian Mikkelsen*, at kulturkanonen var en rigtig god konservativ idé. (Berlingske 4.2.2011)
 Sml. **Man må give daværende kulturminister at kulturkanonen var en rigtig god konservativ idé.*

I konstruktioner som består af en appellativisk kategoribetegnelser + et proprium, er kategoribetegnelsen typisk kataforisk bestemt (jf. Korzen 2006):

- (7) Heldigvis for beboerne på Ingolfs Allé er denne vej kendt for noget helt andet: Her blev *forfatteren Klaus Rifbjerg* nemlig født for 80 år siden. (Information 23.12.2011)

I (7) er proprium, *Klaus Rifbjerg*, et nødvendigt led i informationsstrukturel henseende. Det er kun proprium der kan overtage helhedens funktion; det kataforisk bestemte *forfatteren* forudsætter proprium: *Her blev Klaus Rifbjerg/*forfatteren nemlig født for 80 år siden.*

Kategoribetegnelser kan også have et efterstillet appellativ, og her er forholdet nøjagtig det samme: Kun det efterstillede led kan vikariere for helheden, jf. fx

- (8) Antallet af voldelige overgreb er nu steget så meget, at to hospitaler i Shanghai har sendt sygeplejersker og læger på efteruddannelse i *kamp-sporten taekwondo* ... (Sygeplejersken 6.12.2013)

Sml. ... *to hospitaler i Shanghai har sendt sygeplejersker og læger på efteruddannelse i taekwondo/*kampsporten.*

Det efterstillede proprium eller appellativ kan imidlertid også være et parentetisk led, nemlig i tilfælde hvor kategoribetegnelsen er anaforisk bestemt eller, som i (9), inferentielt bestemt:

- (9) Eller det skulle da lige være Alice i Eventyrland, som Nabokov da også oversatte til russisk. "Den første Humbert Humbert" kaldte han **forfatteren**, Lewis Carroll. (Weekendavisen 7.2.2014)

I tilfælde hvor det forreste led står i bestemt form, er det bageste led parentetisk når der er forhold i konteksten, jf. (9), eller i det forreste ledes semantik som angiver at afsenderen betragter det forreste led som tilstrækkeligt identificerbart for modtageren, fx superlativiske udtryk: *landets tredjestørste by, Valencia*, ordenstal: *Helle Helles tredje roman, Rødby-Puttgarden*. I tilfælde hvor det forreste led står i ubestemt form, er det bageste led altid parentetisk, fx *en fransk filosof, Albert Camus; to biler, en Opel og en Mercedes*.

Det skal bemærkes at et appositionsled kan være knyttet til det sidste af to eller flere sideordnede led i det forreste nominal. I sådanne tilfælde står det bageste led i et prædikativt forhold til den sidste del af det forreste led, ikke til hele leddet:

- (10) Andrea, Vivian, Live, Stian og **Ivar**, ham den høje fra niende, stod udenfor. (K.O. Knausgård: *Min kamp*, 4. bog. Lindhardt og Ringhof, 2011, s. 462)

4. Et hypotagme med det forreste led som kerneled og det bageste som adled

I de tre nordiske referencegrammatikker og flere andre fremstillinger (se fx Davidsen-Nielsen 2002 og Korzen 2006) analyseres appositionsforbindelsen som et hypotagme. Også Diderichsen (1962: 226) beskriver forbindelsen som et hypotagme, på trods af at det ifølge ham ikke kan afgøres “hvilket [af leddene] der er Overled og hvilket der er Underled” (ibid.). Der er da også både hos Diderichsen og i GDS beskrivelser der synes at stride imod en hypotagmeanalyse. Diderichsen (1962: 197 f.) opstiller fem hovedtyper af “indskudsled”: “Inde i Sætningen kan der findes Led, som baade logisk og rytmisk-melodisk staar uden for den egentlige Sætningskonstruktion.” En af hovedtyperne er “Efterstillet Appositionsled”. En beslægtet beskrivelse finder man i GDS (s. 541): “De parentetiske appositioner er selvstændige sproghandlinger – tilføjelser, indskud af beskrivende eller vurderende art”. Analysen af appositionsforbindelsen som et hypotagme harmonerer dårligt med beskrivelsen af appositionsleddet som et “indskudt”, selvstændigt led: Kan et sådant led være (under)led i et hypotagme?

Det er da heller ikke alle der tilslutter sig hypotagmeanalysen. Brink (2013: 107) hælder til at appositionsled er selvstændige sætningsled af 1. grad, idet “et led omkranset af [obligatoriske] pauser (/kommaer/tankestreger) umiddelbart modsiger, at det skulle have ledfællesskab med det foregående led.”

4.1. *Kongruens som argument*

Hovedargumentet for at appositionsforbindelsen er et hypotagme med det forreste led som kerneled og det bageste som adled, er at “det kan vises at det er det forreste nominal der kongruerer med prædikativet mht. genus og numerus, og at dette nominal dermed må betragtes som kerneled” (GDS: 541). Det er der forholdsvis bred enighed om (jf. NRG, SAG, Davidsen-Nielsen 2002, Korzen 2006). Det kan ikke bestrides at prædikativet kongruerer med det forreste nominal, fx *Hebriderne, den lille øgruppe, er britiske* (GDS: 541). Jeg mener dog at man kan argumentere for at kongruensforholdet ikke har noget med kerneledsfunktion at gøre. Det at prædikativet kongruerer med det forreste nominal, skyldes snarere at det er dét nominal, og kun det, der varetager funktionen som sætningsled. Det synspunkt kan man finde støtte for hos Togeby (1993: 450):

Ved appositioner er det appositionens førsteled der opfattes som det led der har funktion i sætningen. Andetleddet kan være ubestemt eller bestemt form og kan således være en slags identitets-fokus i sit eget parentetiske omsagn.

At det forholder sig sådan, kan man argumentere for både syntaktisk og informationsstrukturelt.

4.2. *Syntaks*

Et subjektspronomen står i oblik form når det forbindes med en bestemmende relativsætning eller et andet bestemmende led (GDS: 439). Pronomenet har i sådanne tilfælde bestemmerfunktion (GDS: 29):

- (11) *Hende, der ikke spiser kød*, antyder, at vi andre er barbarer. *Ham, der ikke drikker*, antyder, at vi andre er fordrukne. (Information 21.12.2013)

Et subjektspronomen med et efterstillet parentetisk led står derimod i nominativ på samme måde som et simpelt (anaforisk) pronominalt subjekt, dvs. helt efter hovedreglen for kasus (GDS: 440). Det gælder uanset om det efterstillede led er en relativsætning, jf. (12), eller et appositionsled, jf. (13). Et parentetisk led opleves ikke som en integreret del af nominalet og har

derfor ikke indflydelse på kasusvalget (Schack 2013: 66).⁵ Det bliver så at sige bypasset i analysen:

- (12) ... Margrethe Vestager. *Hun*, der har ført sig frem som saglighedens og ansvarlighedens gudinde, har ansvaret for, at Helle Thorning-Schmidt er statsminister. (Berlingske 6.3.2012)
- (13) ... den italienske tenor Carlo Bergonzi ... **Han**, den 75-årige veteran, måtte give op og overlade partiet til en yngre kollega. (Politiken 13.7.2014)

Subjektspronomenene har her ikke bestemmerfunktion, idet de efterstillede led ikke er identificerende (GDS: 29). Pronomenene varetager i sig selv subjektsfunktionen; de efterstillede (parentetiske) led tæller som selvstændige ytringer (GDS: 440) og kan derfor ikke karakteriseres som adled i et hypotagme. Dette gælder også parentetiske relativsætninger, som nok er adled af udtryk, men som af funktion er selvstændige ytringer på samme måde som appositionsled.

Ifølge flere fremstillinger kan man udelade det ene af leddene i en appositionsforbindelse, lige meget hvilket, uden at det går ud over sætningens velformethed (jf. fx Jensen 1985: 39). Den påstand hænger selvfølgelig sammen med de tidligere omtalte referenceforhold. Hvis de to led benævner samme genstand, kan de vel også vikariere for hinanden, jf. Diderichsen: De to led “staar i samme Forhold til Omgivelserne og kan begge lige godt undværes” (1962: 143); begge led “kan fungere paa samme Maade som Helheden” (1962: 226). Udeladelse – eller ombytning (jf. SAG, bind 3: 114) – er ofte mulig i grammatikkernes og lærebøgernes dekontekstualiserede eksempler, men hvis man arbejder med autentiske eksempler, viser det sig oftest at der

5 Det forhold at de to led i appositionsforbindelsen i fx tysk (næsten) obligatorisk står i samme kasus, betyder ikke nødvendigvis at leddene tilsammen danner ét led (et hypotagme). Også forbindelser som vel under ingen omstændigheder kan opfattes som ét led, kan have obligatorisk kasuskongruens, fx et ekstraponeret led og dets pronominalt repræsentant inde i sætningen: *Den Hans, den habe ich schon lange nicht gesehen* (Alexandra Kratschmer, personlig kommunikation). Leddene i appositionsforbindelsen er selvfølgelig nært knyttet til hinanden; det bageste led i forbindelsen forudsætter af gode grunde at der er et forreste led som det kan udbyde, præcisere e.l., men dette forudsætningsforhold er ikke en syntaktisk/ledintern afhængighed, men en diskursiv afhængighed.

er gode grunde til at det forreste led står forrest og det bageste bagest, og at det langt fra er ligegyldigt hvilket af de to led man (i tankerne) udelader. Det fremgår måske allertydeligt i tilfælde hvor det forreste led er et pronomen i 1. eller 2. person, fx

- (14) Da **jeg**, hendes ældste søn, var seksten år, fik jeg dobbeltsidig lungebetændelse, en sygdom, man dengang plejede at dø af. (J. Steinbeck: Øst for Paradis. Gyldendals Tranebøger, 1984)

I (14) er det af rent formelle årsager indlysende at det er “appositionens førsteled der opfattes som det led der har funktion i sætningen” (jf. ovenfor), og at det bageste led er en selvstændig ytring der beskriver det forreste, sml. **Da hendes ældste søn var seksten år, fik jeg dobbeltsidig lungebetændelse.*

Ombytning af de to led kan i nogle tilfælde medføre at konstruktionen helt ændrer karakter. Hvis det forreste nominal i forbindelsen er et pronomen som står i fundamentfeltet, vil en ombytning føre til at det oprindelige appositionsled bliver til et ekstraheret led, fx

- (15) **Hun**, den forsmåede elskerinde, var under falsk navn fløjet til Rønne for at ombringe hele sin kollegas og ekskærestes familie. (Berlingske Tidende 4.11.2009)

Sml. *Den forsmåede elskerinde, hun var under falsk navn fløjet til Rønne.*

4.3. Informationsstruktur og præsupposition

Heller ikke i informationsstrukturel henseende er leddenes antal og rækkefølge tilfældig:

- (16) Først tørnede han ind i et vejskilt, hvorefter bilen blev kastet over i den modsatte side og ramte en parkeret bil. **Bilens ejer**, en mand på 81, stod på fortovet og skulle netop til at åbne bildøren, da han blev væltet omkuld. (Jyllands-Posten 30.5.2005)

I (16) er *Bilens ejer* det oplagte emne i den sidste periode: Vi har lige hørt om *en parkeret bil* og går videre med genkendeligt emne, *bilens ejer*. Det er langt mindre oplagt at gøre det endnu ikke genkendelige *en mand på 81* til emne. Og det ville være direkte påfaldende at udelade leddet *bilens ejer*. Det går hårdt ud over kohærensens hvis der pludselig kommer *en mand på 81* ind fra højre.

At antallet og rækkefølgen ikke er tilfældig, viser sig også i tilfælde hvor det forreste nominal er fokuset. I (17) er kategoribetegnelsen *den libyske indenrigsminister* leksikalsk markeret som fokuset:

- (17) Det østlige Libyen er ude af regimets kontrol ... og den gængse vurdering er, at tiden hastigt er ved at løbe ud for Muammar Gaddafi. I aftes opgav også **den libyske indenrigsminister**, Abdel Fattah Younes al Abidi, ifølge tv-stationen al-Jazeera sin støtte til Gaddafi. (Jyllands-Posten 23.2.2011)

Den mest relevante information i meddelelsen er jo at også et medlem af Libyens regering, nemlig *den libyske indenrigsminister*, nu har opgivet sin støtte til landets leder. Hvis man bytter om på leddene, bliver ministerens navn, *Abdel Fattah Younes al Abidi*, som vel de færreste af avisens læsere er fortrolige med, fokuset. Den mest relevante information bliver da placeret i appositionsledet, som er parentetisk og dermed udenfor fokus. Hvis man udelader det forreste nominal, altså kategoribetegnelsen, er der risiko for et regulært præsuppositionssvigt (jf. Harder & Kock 1976). Afsenderen kan næppe forudsætte at navnebæreren er identificerbar for modtageren, og meddelelsen mister dermed sin relevans. Situationen ville selvfølgelig have været en anden hvis der i stedet for **den libyske indenrigsminister**, *Abdel Fattah Younes al Abidi* havde været tale om fx **den amerikanske præsident**, *Barack Obama*. I det tilfælde ville afsenderen uden videre kunne behandle propriert som baggrundsbestemt, og en ombytning eller udeladelse af led ville derfor ikke have samme konsekvenser. Afsenderens valg af konstruktion (antallet af led og leddenes indbyrdes rækkefølge) hænger m.a.o. i høj grad sammen med hans forestilling om modtagerens baggrundsviden.

5. Adleddet kan være restriktivt eller parentetisk

Hermed er vi fremme ved spørgsmålet om appositionsled både kan være parentetiske og restriktive.

Ifølge bl.a. GDS, NRG og SAG omfatter appositionsforbindelser ikke blot konstruktioner med et efterstillet parentetisk led, fx **den største danske å**, *Gudenåen*, men også forbindelser af typen *den store danske å Gudenåen*, hvor det bageste led ikke er parentetisk (medmindre det forreste led er anaforisk

bestemt).⁶ Ifølge Davidsen-Nielsen (2002) og Brink (2013) er kun parentetiske led appositioner.

Jeg vil mene at spørgsmålet med udgangspunkt i det ovenstående kan besvares ganske kortfattet: Hvis det er rimeligt at antage at appositionsled ikke er adled (men selvstændige sproghandlinger), og at appositionsforbindelser derfor ikke kan analyseres som hypotagmer, så er svaret klart nej: Hypotagmer og appositionsforbindelser er to så forskellige konstruktioner at det ikke giver mening at behandle dem under ét (Brink 2013: 106). Betegnelsen *appositionsforbindelse* må da forbeholdes konstruktioner med parentetiske led, altså fx **den største danske å**, *Gudenåen*, men ikke *den store danske å Gudenåen*, der (i ikke-anaforiske kontekster) må analyseres som et hypotagme.

6. Appellativisk kategoribetegnelse i bestemt form + proprium eller appellativ

Hypotagmer af typen *den store danske å Gudenåen*, forfatteren *Klaus Riffbjerg*, *kamp-sporten taekwondo*, altså konstruktioner med en appellativisk kategoribetegnelse i bestemt form + proprium eller appellativ, har imidlertid affinitet til appositionsforbindelserne.

Der er ikke enighed om hvilket af leddene der er kerne, og hvilket der er adled. Ifølge GDS er kategoribetegnelsen kerneled: “Et proprium kan optræde som efterstillet adled til en appellativisk kategoribetegnelse i bestemt form. Begge led har hovedtryk” (GDS: 515). Ifølge Davidsen-Nielsen (2002: 82) er kategoribetegnelsen derimod adled. Jeg er enig med Davidsen-Nielsen i at kategoribetegnelsen må være adled; det efterstillede led (proprium eller appellativ) er det forudsatte led, dvs. kerneled, i nominalhelheden (jf. afsnit 3). Spørgsmålet er nu om kategoribetegnelsen er et restriktivt eller et beskrivende adled. Som GDS bemærker, har forbindelser af den omtalte type (normalt) hovedtryk på begge led: *forfatteren Klaus Riffbjerg*, sådan som det ville være tilfældet i (7). Efter min opfattelse har kategoribetegnelsen i sådanne typiske tilfælde samme funktion som et beskrivende adjektiv (GDS: 528 f.). GDS skelner mellem restriktivt adjektiv, der identificerer en referent i modsætning

6 Det skal tilføjes at appositionsforbindelser i GDS’ afsnit om eksplikation beskrives som frie parentetiske tilføjelser, netop for at holde dem ude fra eksplikativsætninger, som jo er syntaktisk og semantisk nødvendige led: “Et træk som ikke må forveksles med eksplikation, er apposition. Appositioner er frie parentetiske tilføjelser, og de er på samme måde som parentetiske relativsætninger altid en sætningsdel med egen illokutionær funktion, nemlig en kommunikativ sproghandling” (GDS: 1513).

til andre mulige referenter, og beskrivende adjektiv, som ikke identificerer referenten men blot leverer en beskrivelse af den, fx *det nordlige Rusland* (restriktivt) overfor *det store Rusland* (beskrivende). Davidsen-Nielsen (2002: 80) skelner på tilsvarende måde, men med en anden terminologi, mellem adjektivets funktion i hhv. *min nye kone* og *min smukke kone*. Forbindelsen for 'fatteren Klaus Riffbjerg' betyder da 'Klaus Riffbjerg, som er forfatter'. Kategoribetegnelsen beskriver referenten, men identificerer den ikke. Kategoribetegnelsen kan optræde som restriktivt adled, men da vil den typisk have modsætningstryk: for 'fatteren Klaus Riffbjerg med betydningen 'den Klaus Riffbjerg som er forfatter' eller *Klaus Riffbjerg* (betragtet) som forfatter' (i modsætning til fx *debat "tøren Klaus Riffbjerg*). Endelig kan propriet optræde som restriktivt adled, og i sådanne tilfælde vil det typisk have modsætningstryk: *forfatteren Klaus Riffbjerg* (i modsætning til fx *forfatteren Leif Pan "duro*).

Men som nævnt optræder foranstillede appellativiske kategoribetegnelser typisk som beskrivende adled. Derved minder de om appositionsled, der jo føjer en beskrivelse til det forreste led, men som ikke identificerer det, idet det forudsættes at være identificerbart i sig selv. På den anden side adskiller de foranstillede kategoribetegnelser sig fra appositionsled derved at de førstnævnte er adled og dermed integrerede dele af en nominalhed. Appositionsforbindelser må betragtes som to separate led (jf. afsnit 4.2): et forreste led der varetager funktionen som sætningsled + et bageste led der fungerer som en selvstændig ytring der beskriver det forreste. Slægtskabet mellem kategoribetegnelser og appositionsled er m.a.o. semantisk, ikke syntaktisk. At der er et semantisk slægtskab, viser sig ved at vi kan efterstille kategoribetegnelser, navnlig hvis de har en vis tyngde. Derved bliver de til parentetiske led, altså appositionsled, som semantisk ækvivalerer med foranstillede kategoribetegnelser, fx

- (18) En af de mest kendte redaktører er Adam Bellow, søn af *den amerikanske forfatter og Nobelprisvinder Saul Bellow*. (Information 20.1.2012)

Sml. ... **Saul Bellow**, *den amerikanske forfatter og Nobelprisvinder*.

- (19) Det gælder blandt andre Henning Mankell, der lader sin hovedperson Kurt Wallander bo og arbejde i *den idylliske bindingsværksby Ystad i Skåne* ... (Jyllands-Posten 25.12.2014)

Sml. ... **Ystad**, *den idylliske bindingsværksby i Skåne*.

Og tilsvarende kan vi omdanne et appositionsled til en foranstillet kategori-
betegnelse, fx

- (20) Merkel gav middag, men hun valgte hverken Adlon, der ellers har et hæderligt køkken, eller kanslerpalæet, som er eksperter i den slags. Hun inviterede til en adresse ved **Wannsee**, den store sø uden for byen ... (Berlingske 3.7.2011)

Sml. ... *den store sø Wannsee uden for byen*.⁷

I (21) har den efterstillede kategori-*betegnelse*, dvs. appositionsledet, ubestemt form:

- (21) Vi er i **Bamiyan**, en lille afghansk by mellem de to bjergkæder Hindu Kush og Koh-i-Baba. (Weekendavisen 3.10.2014)

Med den ubestemte artikel angiver afsenderen at propriety *Bamiyan* ikke antages at høre til afsenderens og modtagerens fælles viden. Appositionsledets funktion er her at afværge et præsuppositionssvigt. Denne funktion må ikke forveksles med restriktiv funktion. Appositionsledet kan selvfølgelig i en vis forstand siges at "identificere" referenten, men det identificerer (dvs. 'afgrænser') ikke referenten i modsætning til andre mulige referenter; det fungerer også i dette tilfælde som en selvstændig, beskrivende ytring.⁸

7. Diskussion

Ledtypen apposition står ligesom de øvrige "indskudsled" både logisk og rytmisk-melodisk uden for den egentlige sætningskonstruktion (Diderichsen 1962, jf. afsnit 4). En samlet beskrivelse af sådanne indskudte led kunne med

7 Som det fremgår, placeres stedsadverbialet sidst i forbindelsen, jf. også (19): *den idylliske bindingsværksby Ystad i Skåne*. Placeres stedsadverbialet foran propriety, omdannes konstruktionen til en appositionsforbindelse, fx *den store sø uden for byen, Wannsee*.

8 Hvis referenten derimod formodes at være bekendt, må vi bruge bestemt artikel, fx *Cannes, den mondane badeby ved den franske Riviera*. Hvis vi bruger ubestemt artikel, opstår der en anden form for præsuppositionssvigt, nemlig det der består i at signalere at byen Cannes formentlig ikke hører til afsenderens og modtagerens fælles viden.

fordel tage udgangspunkt i teorien om 'tetisk grammatik' (Kaltenböck, Heine & Kuteva 2011, Boye & Harder 2015). 'Tetiske udtryk' (dvs. de størrelser der hører til grammatikkens 'tetiske domæne'), har ofte samme struktur som de størrelser der indgår i 'sætningsgrammatikken' (SG), men er ikke en del af den sætningsgrammatiske struktur. De tetiske udtryk er derimod "fragmenter der frit kan hænges på før, inden i eller efter grammatisk strukturerede udtryk" (Boye & Harder 2015: 46).

Tetiske udtryk har typisk følgende egenskaber (Kaltenböck, Heine & Kuteva 2011: 857):

- a. They are syntactically independent.
- b. They are set off prosodically from the rest of an utterance.
- c. Their meaning is "non-restrictive".
- d. They tend to be positionally mobile.
- e. Their internal structure is built on principles of SG but can be elliptic.

Appositionsled er (a) syntaktisk uafhængige (jf. afsnit 4), (b) typisk afgrænset fra det omkringstående ved pauser (jf. afsnit 1), (c) ikke-restriktive (jf. afsnit 5-6), (d) i begrænset omfang positionelt mobile (jf. afsnit 2), (e) strukturelt ækvivalente med sætningsgrammatiske udtryk (jf. afsnit 6).

Det vil føre for vidt at uddybe appositionsledenes tetiske egenskaber her. Jeg vil nøjes med at nævne at sproglige strukturer ofte har såvel sætningsgrammatiske som tetiske potentiale (jf. Boye & Harder 2015: 47 ff.). For appositionsforbindelsernes vedkommende kan det bemærkes at et beskrivende substantivisk led kan konstrueres såvel sætningsgrammatiske som tetiske, jf. (18) - (20). I nogle tilfælde er overgangen fra det sætningsgrammatiske domæne til det tetiske (og vice versa) betinget af et valg mellem to former, fx valget mellem *kong* og *konge* i hhv. *Sveriges kong Carl Gustaf* og ***Sveriges konge, Carl Gustaf***. I det førstnævnte eksempel er *Sveriges* bestemmerled til helheden *kong Carl Gustaf*, i det sidstnævnte er det bestemmerled til *konge*; *Carl Gustaf* er her et tetisk udtryk. I andre tilfælde fremgår udtrykkets domænetilhørsforhold kun af udtalen/tegnsetningen. Appellativet *præsident* har i modsætning til fx *konge* og *greve* ikke en særlig titelform, og i en forbindelse som *USA's præsident(,)* *Obama* må modtageren derfor støtte sig til afsenderens udtale/tegnsetning: [uɛs'æ:ʔs pɾɛsɪdɛnd o'ba:ma] / *USA's præsident Obama* (sætningsgrammatiske) [uɛs'æ:ʔs pɾɛsi'dɛn'd o'ba:ma] / ***USA's præsident, Obama*** (tetiske).

8. Sammenfatning

Jeg har i det ovenstående diskuteret begrebet *apposition* med udgangspunkt i de beskrivelser man finder i den nyere nordiske grammatiske tradition. Det primære formål med diskussionen har ikke været at nå frem til en ny definition, men at pege på nogle aspekter ved de gængse beskrivelser som fortjener at blive genovervejet. Det drejer sig først og fremmest om analysen af appositionsforbindelsen som et hypotagme og – i forlængelse heraf – rimeligheden i at kategorisere forbindelser hvis forreste led (af syntaktiske eller informationsstrukturelle årsager) ikke i sig selv kan varetage funktionen som nominal, som appositionsforbindelser. Som det er fremgået, mener jeg at betegnelsen *appositionsforbindelse* bør forbeholdes forbindelser af substantiviske led med et forreste led der i sig selv har nominalfunktion, og et (evt. flere) bageste led der står i et prædikativt (beskrivende) forhold til det forreste.

En stor tak til Lars Brink, Niels Davidsen-Nielsen og Eva Skafte Jensen for mange værdifulde kommentarer og inspirerende diskussioner.

Henvisninger

- Becker-Christensen, C. (2010). *Dansk syntaks. Indføring i sætningsgrammatik og sætningsanalyse*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Boye, K. & P. Harder (2015). Komplekse sætninger, tetiske udtryk og grammatikalisering, i S.E. Bentsen, et al. (red.) *Ny forskning i grammatik* 22, 41-58.
- Brink, L. (2013). Hvordan udtales en apposition?, i S. Borchmann, et al. (red.) *Gode ord er bedre end guld. Festskrift til Henrik Jørgensen i anledning af 60-års dagen*. Århus: Aarhus Universitet.
- Davidsen-Nielsen, N. (2002). Hvad er apposition?, i I. Baron, M. Herslund & H.H. Müller (red.) *Lingvistiske essays til minde om Finn Sørensen*. Copenhagen Studies in Language 28. København: Samfundslitteratur, 73-84.
- Diderichsen, P. (1962). *Elementær Dansk Grammatik*. 3. udgave. København: Gyldendal.
- GDS = E. Hansen & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*. Bind 1-3. København & Odense: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Syddansk Universitetsforlag.
- Hansen, Aa. (1967). *Moderne Dansk*. Bind 1. København: Grafisk Forlag.
- Harder, P. & C. Kock (1976). *The Theory of Presupposition Failure*. København: Akademisk Forlag.

- Jensen, P.A. (1985). *Prinsipper for grammatisk analyse*. København: Handelshøjskolens Forlag.
- Kaltenböck, G., B. Heine & T. Kuteva (2011). On thetical grammar, i *Studies in Language* 35(4), 852-897.
- Korzen, I. (2006). Appositions (and similar constructions) in Italian, i P. Colliander (red.) *Appositions in Selected European Languages*. Copenhagen Studies in Language 33. København: Samfundslitteratur Press, 93-140.
- NRG = Faarlund, J.T., S. Lie & K.I. Vannebo (1997). *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- SAG = Teleman, U., S. Hellberg & E. Andersson (1999). *Svenska Akademiens grammatik*. Bind 1 og 3. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Schack, J. (2013). Dig og mig og vi to. Synspunkter på kasus i moderne dansk, *NyS* 45, 48-72.
- Togeby, O. (1993). *Praxt. Pragmatisk tekstteori 2*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Verbalpartikelvariation i de germanske sprog

Sten Vikner

I have two goals in this paper, namely (1) a more global one: to present (and try to account for) the variation concerning verb particles across the Germanic languages, and (2) a more “local” one: to use some of this variation data to support my analysis that Yiddish is an SOV-language like German and Dutch and not an SVO-language like English and the Scandinavian languages. Yiddish is similar to German as far as verb particles are concerned, and this follows from an analysis of Yiddish as SOV, but not from a hypothetical SVO-analysis.

Nøgleord: verbalpartikler, præpositioner, sammensatte verber, SVO, SOV, præpositional passiv, dansk, engelsk, tysk, jiddisch

1. Indledning

Jeg har to mål i denne artikel, nemlig:

- et mere globalt mål: at give et overblik over variationen i verbalpartikler på tværs af de germanske sprog (se fx Haiden 2005, McIntyre 2007 og mange andre), og
- et mere lokalt mål: at bruge data fra denne variation til at underbygge min påstand om at jiddisch er et SOV-sprog ligesom tysk og nederlandsk, og ikke et SVO-sprog som engelsk og de skandinaviske sprog.

Alle germanske sprog har både løse og faste verbalpartikler (på engelsk hedder de ‘separable’ og ‘non-separable’, på tysk ‘trennbar’ og ‘nicht trennbar’). Her er eksempler fra dansk, engelsk og tysk:

(1a)	Kontrakten <u>ud</u> løb i 2013.	FAST
(1b)	Vandet løb <u>ud</u> på gulvet.	LØS
(2a)	The patient <u>under</u> went an operation.	FAST
(2b)	The ship went <u>under</u> after colliding with an iceberg.	LØS
(3a)	Das Auto <u>um</u> fährt den Pfosten. (= 'Bilen kører rundt om stolpen')	FAST
(3b)	Das Auto fährt den Pfosten <u>um</u> . (= 'Bilen vælter stolpen')	LØS
	<i>Bilen (om-)kører pælen (om)</i>	

(Schäfer 2015: 203, (15b), (16b))

Forskellen mellem løse og faste verbalpartikler svarer således helt til den forskel man ofte finder i den dansksprogede faglitteratur mellem 'fast sammensatte verber' (som i (1a)) og 'løst sammensatte verber' (som i (1b)).

2. Løse verbalpartikler

2.1. Forskellen mellem præpositioner og (løse) verbalpartikler i engelsk

En forskel mellem præpositioner (P°) og (løse) verbalpartikler (Prt°) i engelsk er at en præposition altid står foran sit DP-komplement, hvorimod en verbalpartikel enten kan stå foran eller efter DP'en:

(4a)	I accidentally stepped <u>on</u> the radio.	P°
(4b)	* I accidentally stepped the radio <u>on</u> .	
(5a)	I accidentally switched <u>on</u> the radio.	Prt°
(5b)	I accidentally switched the radio <u>on</u> .	

Haegeman & Guéron (1999: 250-254) nævner følgende andre forskelle:

1. Sammen kan P°+DP **hv-flyttes**, det kan Prt°+DP ikke:

(6a)	<u>In which hotel</u> did the Beatles stay ___?	P°
(6b)	* <u>In which door</u> did the Stones kick ___?	Prt°

2. Sammen kan P°+DP **kløves**, det kan Prt°+DP ikke:

(7a)	It was <u>in this hotel</u> that the Beatles stayed ___.	P°
(7b)	* It was <u>in this door</u> that the Stones kicked ___.	Prt°

3. P°+DP kan **koordineres** med en anden [P°+DP], hvorimod Prt°+DP ikke kan koordineres med en anden Prt°+DP :

- (8a) He looked up the chimney and down the stairwell. P°
 (8b) *She switched off the TV and on the light. Prt°

4. P°+DP kan **modificeres**, fx af *right* eller *straight*, men det kan Prt°+DP ikke:

- (9a) The Beatles stayed right in this hotel. P°
 (9b) *The Stones kicked right in this door. Prt°

Til sidst noget om **ellipser**, dvs. udeladelse af en konstituent som allerede er forekommet en gang. Verbet selv kan kun **elideres** ved P°, og ikke ved en Prt°:

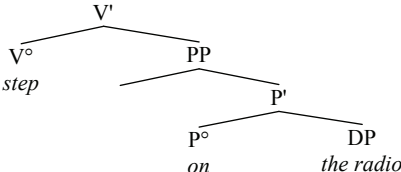
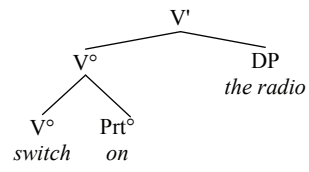
- (10a) He looked up the chimney and she looked down the stairwell. P°
 (10b) He looked up the chimney and she _____ down the stairwell.
 (11a) He switched off the TV and she switched on the light. Prt°
 (11b) *He switched off the TV and she _____ on the light.

På den anden side kan kombinationen V°+Prt° **elideres**, hvorimod V°+P° ikke kan:

- (12a) He looked up the chimney and she looked up the stairwell. P°
 (12b) *He looked up the chimney and she _____ the stairwell.
 (13a) He switched off the TV and she switched off the light. Prt°
 (13b) He switched off the TV and she _____ the light.

2.2. Verber og partikler i de germanske SVO-sprog

Analysen af eksemplerne med præpositioner er relativt uproblematisk, nemlig som i (14a):

- (14) a. b.

Analysen af partikel-eksemplerne er til gengæld ikke helt ligetil. Tag fx “the single verb hypothesis”, som illustreret i (14b) ovenfor. Forskellen mellem (14a) og (14b) ville kunne forklare følgende:

- I (14a) udgør $P^\circ+DP$ en konstituent [$P^\circ+DP$], nemlig en PP, og derfor kan [$P^\circ+DP$] *hw*-flyttes, (6a), kløves, (7a), koordineres, (8a), og modificeres, (9a). Verbet alene kan udelades, (10b), det udgør en konstituent, men verbum og præposition kan ikke udelades sammen, (12b), idet de ikke udgør en konstituent.
- I (14b) udgør $Prt^\circ+DP$ ikke en konstituent, hvorfor $Prt^\circ+DP$ ikke kan *hw*-flyttes, (6b), kløves, (7b), eller koordineres, (8b). Grunden til at man ikke kan modificere i (9b) er at man ikke kan intervenere i det verbum som udgøres af verbum og partikel sammen. Verbum og partikel kan udelades sammen i (13b), idet de udgør en konstituent.

Grunden til at verbet ikke kan elideres alene i et partikel-eksempel som (11b) kunne være at man ikke kan elidere en del af et verbum, og verbet *switched* i (11b) udgør ifølge (14b) en del af det sammensatte verbum *switched on*.

Så vidt, så godt, hvad angår “the single verb hypothesis” i (14b) (se også McIntyre 2013 for et forsvar for denne analyse). Der er dog også mindst tre problemer:

Det første problem er at hvis $V^\circ+Prt^\circ$ udgør et verbum, så ville man ikke forvente at partiklen kunne topikaliseres, men det kan den, både i svensk og i dansk (faktisk ville alle danske eksempler med partikler og objekter være problematiske fordi objektet forekommer mellem V° og Prt° , se fx (23) nedenfor):

(15a) Ut kastade dom mej inte, bara ned för trappan. (SVENSK, Holmberg 1999: 17)
 (15b) Ud smed de mig ikke, kun ned ad trappen.

(16) Herstedvester har ladet Magnus sidde på bænken efter det gule kort og ind har de sat Emre.

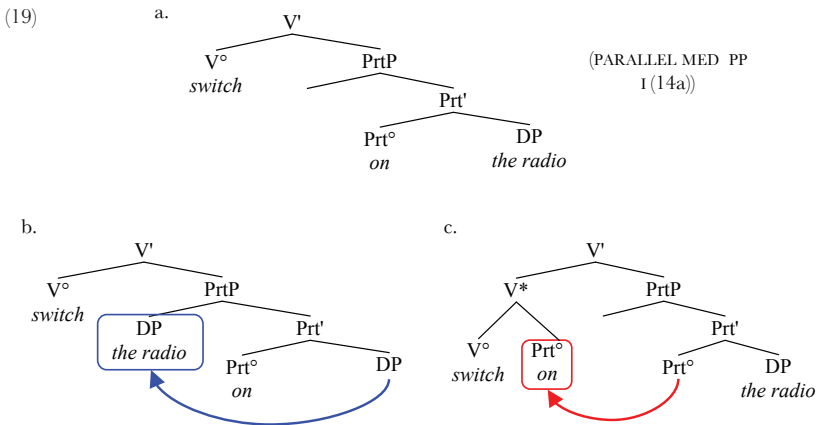
<http://ekstrabladet.dk/skolefodbold/nyheder/sjaellandmidt/article4596398.ece>

Det andet problem er at hvis $V^\circ+Prt^\circ$ udgør et verbum, så ville man forvente at fleksionsendelserne ville forekomme ved dette verbums højrekant. Det er dog ikke tilfældet, idet fleksionsendelserne forekommer midt i “verbet”:

- (17a) *He [switch-onned] the radio this morning.
 (17b) He [switched on] the radio this morning.
 (18a) *He [switch-ons] the radio every morning.
 (18b) He [switches on] the radio every morning.

Det tredje problem er at hvis $V^\circ + \text{Prt}^\circ$ udgør en morfologisk enhed, så ville man forvente at dette element ville have samme kategori (m.v.) som dens højre datter, ligesom tilfældet er i andre komposita: *dark-room* er et substantiv ligesom *room* (den højre datter), ikke et adjektiv som *dark*, og *tax-free* er et adjektiv som *free* (den højre datter), ikke et substantiv som *tax*. (*To*) *switch on* er derimod ikke en partikel som den højre datter *on*, men et verbum, som den **venstre** datter, *switch*. Med andre ord, hvis $V^\circ + \text{Prt}^\circ$ udgør et verbum, så overtræder det det som Williams (1981: 248) kalder “the Right Hand Head Rule”.

Derfor foreslår Haegeman & Guéron (1999: 257-258) at partikelkonstruktioner som i (19a) har en basisstruktur helt parallel til eksemplerne med præpositioner (altså at partikler og præpositioner er forskellige varianter af samme ordklasse, jf. at mange partikler og præpositioner er helt ens):

Idéen er at (19a) er den grundlæggende struktur, som dog aldrig vil nå overfladen: Prt° kan ikke tilskrive kasus, og derfor vil DP' en ikke få en kasus, hvilket er fatalt for en DP .

Dette problem har to mulige løsninger (som også foreslået fx i Engels & Vikner 2013: 227):

- En løsning er at flytte DP' en til specifikator-positionen i PrtP , (19b), hvor den kan tilskrives kasus direkte fra verbet, i en konfiguration

der minder meget om ECM (exceptional case marking, diskuteret for dansk i Vikner 2014). Denne løsning resulterer i DP-Prt rækkefølgen i fx (5b): *switch the radio on*.

- Den anden løsning er at partiklen flyttes op og danner en V*, et komplekst verbum (hvor V* er et nyt mellemniveau, dvs. en konstituent der er større end et V°, men mindre end et V', som foreslået i bl.a. Haegeman & Guéron 1999: 254 og Vikner 2005: 92). I dette tilfælde kan verbet nu tilskrive DP kasus (måske via partiklens spor i Prt°). Denne løsning resulterer i Prt-DP rækkefølgen i fx (5a): *switch on the radio*.

Både (19b) og (19c) er kompatible med de data der blev diskuteret ovenfor:

Hverken i (19b) eller i (19c) er Prt° den del af V°, og derfor forventes det at fx *switch on* vil anbringe fleksionsendelsen efter *switch* og ikke efter *switch on*, (17) og (18), og det forventes ikke at *switch on* skal være en partikel som *on*.

Hverken i (19b) eller i (19c) er der en konstituent [Prt°+DP], og derfor kan Prt°+DP ikke *hv*-flyttes, (6b), kløves, (7b), eller koordineres, (8b). Grunden til at man ikke kan modificere i (9b) er stadig at man ikke kan intervenere i det sammensatte verbum V*. Verbum og partikel kan udelades sammen, (13b), idet de udgør en konstituent.

Engelsk og norsk har både (19b) og (19c), hvorimod svensk kun har (19b) og dansk (og færøsk) kun har (19c) (se fx Vikner 1987):¹

(20a)	Peter threw	<u>out</u>	<u>the carpet.</u>	}	ENGELSK/NORSK: (19b) OG (19c)
(20b)	Peter threw	<u>the carpet</u>	<u>out.</u>		
(21a)	Petter kastet		<u>bort teppet.</u>	}	ENGELSK/NORSK: (19b) OG (19c)
(21b)	Petter kastet	<u>teppet</u>	<u>bort.</u>		
(22a)	Peter kastade		<u>bort mattan.</u>	}	SVENSK: KUN (19c)
(22b)	* Peter kastade	mattan	<u>bort.</u>		
(23a)	* Peter smed		ud <u>tæppet.</u>	}	DANSK: KUN (19b)
(23b)	Peter smed	<u>tæppet</u>	<u>ud.</u>		

1 Selvom engelsk (og norsk) har både (19b) og (19c), så gælder det kun for fulde DP'er som *the radio* i (5a,b) ovenfor. Hvis DP'en er et pronomen, så er det imidlertid kun (19c) der er mulig:

(ia)	En.	* While	jumping,	he	accidentally	switched	on	<u>it.</u>	= (19b)
(iia)		While	jumping,	he	accidentally	switched	it	on.	= (19c)

Som vist i Vikner (1987, 2007), Engels & Vikner (2013, 2014), og mange andre steder, er mønstret i (21)-(23) helt det samme som mønstret for verber der er indlejret under det kausative verbum *lade*:

(24a)	Petter lot	<u>støvsuge</u>	<u>tæppet.</u>	} NORSK: (19b) OG (19c)	(dvs. (19b,c) MED VP I STEDET FOR PrtP OG MED V° I STEDET FOR Prt°)
(24b)	Petter lot	<u>tæppet</u>	<u>støvsuge.</u>		
(25a)	Peter lät	<u>dammsuga</u>	<u>mattan.</u>	} SVENSK: KUN (19c)	
(25b)	* Peter lät	mattan	dammsuga.		
(26a)	* Peter lod	støvsuge	tæppet.	} DANSK: KUN (19b)	
(26b)	Peter lod	<u>tæppet</u>	<u>støvsuge.</u>		

Idet jeg antager at dansk/norsk/svensk er SVO-sprog, følger det at (24b) og (26b) involverer flytning af DP'en – det ikke-acceptable alternativ er nemlig at (24a) og (25a) involverer flytning af infinitiven, og dette alternativ ville gøre norsk og svensk til OV-sprog.

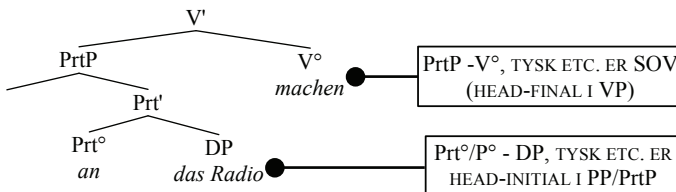
Parallellerne mellem (21)-(23) og (24)-(26) fører derfor til antagelsen af at (23b) også involverer flytning af DP'en og **ikke** til antagelsen af at (23b) viser at danske partikler står efter deres komplement (hvilket heller ikke ville være kompatibelt med at tilskrive partikler og præpositioner den samme grundstruktur som i (14a) og (19a)).

2.3. Verber og partikler i de germanske SOV-sprog

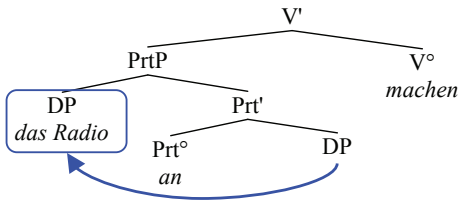
Hvis man følger den foreslåede analyse af verbalpartikler i de germanske SVO-sprog i (19) ovenfor, er spørgsmålet nu i hvor høj grad noget lignende gælder for verbalpartikler i de germanske SOV-sprog. Jeg vil foreslå at kun de rækkefølger som hænger sammen med V° og dets komplement er anderledes (dvs. V°/V* står efter PrtP på fx tysk og ikke før PrtP som på fx engelsk og dansk), hvorimod rækkefølgen inden for PP og PrtP er den samme (dvs. P°/Prt° står før DP både på tysk og på engelsk/dansk).

(27a)	Peter wird das Radio anmachen.	TYSK
(27b)	Pieter zal de radio aanzetten.	NEDERLANDSK
(27c)	Pieter sal die radio aanskakel.	AFRIKAANS
	<i>Peter vil radioen på-gøre</i>	(= 'Peter vil tænde for radioen')

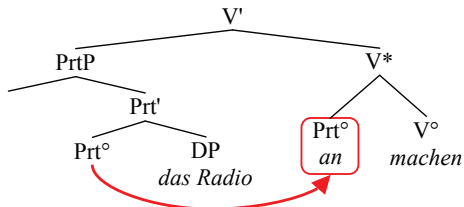
(28a)

(28b)

(28c)

Med andre ord, hvad verbalpartikler angår, er der følgende forskelle og ligheder mellem SVO-sprog, (19), og SOV-sprog, (28):

- Den **LØSE** partikels position (uanset om den er kerne i sin egen frase, PrtP, (19b) og (28b), eller den er søster til V° og datter af V*, (19c) og (28c)) er til venstre for verbet i OV-sprogene, (28), tysk *anmachen*, men til højre for verbet i VO-sprogene, (19), engelsk *switch on*. Dette er en **syntaktisk** egenskab (partiklen er aldrig en del af V°), og afhænger derfor af basisrækkefølgen mellem et verbum og dets komplement på det pågældende sprog (dvs. SOV/SVO-forskellen, tysk *Ich habe das Buch gelesen* vs. engelsk *I have read the book* og dansk *Jeg har læst bogen*; se fx Vikner 2007: 474-479).
- Den **FASTE** partikels position (den er altid både søster til en V° og datter af en V°) er altid til venstre for verbet både på OV-sprogene, tysk *verstehen*, og på VO-sprogene, dansk *forstå*, engelsk *understand* (se også (1a), (2a) og (3a)). Dette er en **morfologisk** egenskab (partiklen er altid en del af V°), og afhænger derfor **ikke** af basisrækkefølgen mellem et verbum og dets komplement på det pågældende sprog. Dette er parallelt til fx de verbale flektionsmorfemers position, som også er en morfologisk egenskab, og som heller ikke varierer mellem germanske OV-sprog og VO-sprog.

Som (19b,c) udgør også (28b,c) to forskellige måder at tilskrive kasus til den DP som er komplement til den løse verbalpartikel, som vi så ved den engelske og skandinaviske variation DP-Prt° vs. Prt°-DP i (20)-(23) ovenfor.

Spørgsmålet hvorfor der ikke er nogen variation i SOV-sprogene som svarer til variationen i (20)-(23) kan nu besvares: Uanset om et SOV-sprog kun anvender (28b), kun (28c), eller både (28b,c), er resultatet det samme, idet (28b,c) giver de samme forudsigelser m.h.t. rækkefølge (hvorimod (19b,c) giver forskellige forudsigelser m.h.t. rækkefølge).

Grunden er at (28b) er det samme som i SVO, dvs. DP'en flytter mod venstre, hvorimod (28c) er forskellig fra SVO, dvs. partiklen flytter mod højre. I SOV-sprogene har de to forskellige flytninger således det "samme" resultat (i hvert fald hvad rækkefølgen angår). Med andre ord, ved at gå ud fra at præpositioner og partikler er forskellige varianter af samme ordklasse, (19) og (28), får vi altså ikke blot reduceret antallet af ordklasser, men det giver os også et interessant bud på hvorfor den ordstillingsvariation mht. partikler der findes i dansk, norsk og svensk – som ellers ligner hinanden ret meget – ikke findes i de germanske OV-sprog (tysk/nederlandsk/afrikaans) – som ellers er ret forskellige. I afsnit 3 nedenfor vil jeg endvidere vise at hvis jiddisch antages at være SOV, vil en sådan analyse også kunne redegøre for hvorfor verbalpartiklerne i jiddisch opfører sig så forskelligt fra verbalpartiklerne i engelsk/skandinavisk og så parallelt med verbalpartiklerne i tysk/nederlandsk/afrikaans.

2.4. *Passiv med partikler og med præpositioner*

Idet DP'en tilskrives kasus fra verbet i begge versioner af partikel-konstruktionen, er det ikke overraskende at de begge kan passiveres:

(29a) [The radio]₁ was accidentally switched t₁ on t₁.

(29b) [The radio]₁ was accidentally [switched on₂] t₂ t₁.

Det er mere overraskende at også præpositionsstrukturen kan passiveres ("pseudo-passiv"):

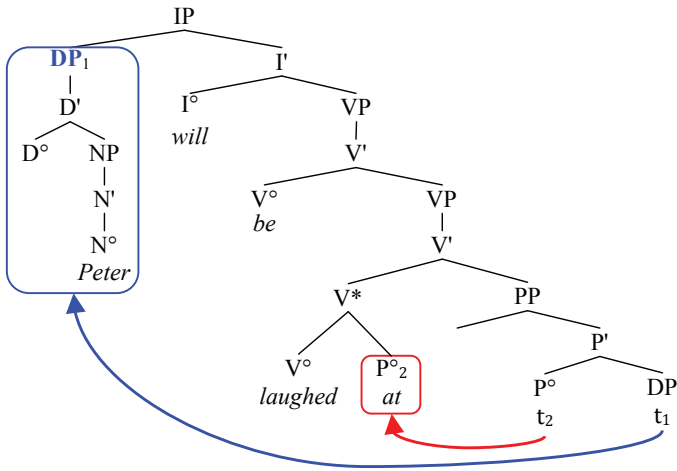
(30) Peter₁ will be laughed at t₁ .

Det der er mærkeligt ved den præpositionelle passiv, er at passiveringen forhindrer præpositionen *at* i at tilskrive kasus (og ikke verbet *laugh*), selvom passiveringen ændrer på verbets morfologi og ikke præpositionens morfologi.

En mulig analyse er at sige at grunden til at passivering af verbet *laugh* forhindrer præpositionen *at* i at tilskrive kasus er at præpositionen *i* en vis forstand er blevet en del af verbet. Hvis vi antager at også en præposition kan danne en V* sammen med et verbum, ligesom partiklen *gør* i (19c), så kan

vi redegøre for passiveringne i (30) og (31). Hvis præpositionen er en del af et passiveret V*, så vil DP ikke få tilskrevet (akkusativ) kasus, og derfor vil den være parat til at flytte til subjekspositionen for at få tilskrevet (nominativ) kasus, som i (31).

(31)

Dette giver en tværsproglig forudsigelse: Kun et af SVO-sprogene nævnt ovenfor, nemlig dansk, tillod ikke at partiklen blev en del af et V*, og derfor ville vi forvente at kun dansk ikke ville tillade eksempler på præpositionel passiv som (30), der jo involverer en parallel konstruktion med præpositionen som del af V*. Denne forudsigelse ser ud til at holde stik i det væsentlige²:

2 Som i Vikner (1995: 246) følger jeg her Herslund (1984: 70, fn 7) i antagelsen af at dansk ikke tillader præpositionel passiv, selvom dette ikke fuldt ud understøttes af data, som også påpeget af en anonym fagfællebedømmer. Laanemets & Engdahl (2015: 232) finder således adskillige eksempler på præpositionel passiv dansk (i 0,8% af deres sætninger med *s*-passiv og i 5,0% af deres sætninger med *blive*-passiv). Disse tal er dog klart mindre end i både norsk (hhv. 3,8% og 7,8%) og svensk (hhv. 4,3% og 13,3%). Min analyse i dette afsnit kan således give et bud på hvorfor den andel af passiver som udgøres af præpositionelle passiver er klart mindre i dansk end i norsk, svensk og engelsk, men den har desværre ingen forklaring på hvorfor man overhovedet kan støde på præpositionel passiv i dansk.

Det skal også nævnes at Engdahl & Laanemets (2015: 300) beregner præpositionel passiv til at være nogenlunde lige hyppig i dansk og svensk set i forhold til det totale antal ord i de respektive korpora (idet passiv generelt er mindre hyppig i svensk end i dansk), men jeg går altså her ud fra at det er forskellen i hyppigheden af præpositionelle passiver i forhold til totale antal passiver der er relevant.

- (32) He was laughed at. (ENGELSK)
- (33) Han ble ledd av. (NORSK, Vinje 1987: 140)
- (34) Skandalen skrattades åt. (SVENSK, Platzack 1998: 122)
- (35a) ?? Han blev grinet af.
- (35b) ?? Skandalen blev grinet af.
- (36a) Ham blev der grinet af.
- (36b) Skandalen blev der grinet af.

I dette afsnit, afsnit 2, var fokus på løse verbalpartikler. Det er her der er partikelvariation, både mellem forskellige typer af SVO-sprog og mellem SVO-sprog og SOV-sprog, og det blev foreslået at det der er forskellen mellem SVO og SOV, er rækkefølgen inden i V' og i V^* (dvs. den **syntaktiske** rækkefølge, hvilket involverer de løse partikler) men ikke rækkefølgen inden i V° (dvs. den **morfologiske** rækkefølge, hvilket involverer de faste partikler).

3. Løse vs. faste verbalpartikler

I dette afsnit vil jeg forsøge at udvide analysen af verbalpartikler til at omfatte jiddisch. Inddragelsen af data med verbalpartikler underbygger det synspunkt at jiddisch er et OV-sprog som tysk og nederlandsk (som fremsat i Vikner 2001a,b, 2003, og mange andre steder), og ikke et VO-sprog som engelsk eller dansk.

3.1. Lidt om jiddisch

Mange lingvister er enige med Diesing (1997) i at jiddisch syntaktisk set svarer til tysk, dog med den vigtige forskel at jiddisch er SVO hvor tysk er SOV. Dette kan jeg ikke være enig i, for vi ved nemlig allerede hvordan et sprog ser ud der er ligesom tysk, men alligevel SVO: Dansk er et sådant sprog, men det er jiddisch ikke.

Det er ikke ganske enkelt at finde ud af om jiddisch er SVO (som engelsk og dansk) eller SOV (som tysk), idet jiddisch ser ud til at have både SVO og SOV som mulige rækkefølger³:

- (37a) Ikh hob _____ gezen Moyshn.
 (37b) Ikh hob Moyshn gezen. _____
Jeg har (Moyshe) set (Moyshe) (den Besten et al. 1986: 125, (43))

Hvis jiddisch var et SVO-sprog, så ville VO-rækkefølgen i (37a) ikke involvere flytning, hvorimod OV-rækkefølgen i (37b) ville involvere det man kalder scrambling:

- (38a) Ikh hob _____ gezen Moyshn. INGEN FLYTNING, = (37a)
 (38b) Ikh hob Moyshn gezen _____ . SCRAMBLING, = (37b)
Jeg har (Moyshe) set (Moyshe)
-

På den anden side, hvis jiddisch var et SOV-sprog, så ville OV-rækkefølgen i (37b) ikke involvere flytning, hvorimod VO-rækkefølgen i (37a) ville involvere det man kalder ekstraposition:

- (39a) Ikh hob _____ gezen Moyshn. EKSTRAPOSITION, = (37a)
 (39b) Ikh hob Moyshn gezen. _____ INGEN FLYTNING, = (37b)
Jeg har (Moyshe) set (Moyshe)
-

Problemet er at man kan vise til at jiddisch faktisk har både ekstraposition og scrambling, hvilket igen betyder at vi må undersøge andre dele af syntaksen (fx verbalpartiklerne) for at finde ud af om jiddisch er SOV eller SVO.

Her er ganske kort evidensen for ekstraposition, hvilket er relevant for hvordan jeg kan sige at jiddisch er SOV og så alligevel have jiddische SVO-

3 Som påpeget af en anonym fagfællebedømmer kunne man også tænke sig at der ikke blot fandtes to forskellige typer germanske sprog (SOV: tysk/nederlandsk/afrikaans/frisisk/nedertysk og SVO: engelsk og de fem skandinaviske sprog) men også en tredje type som er variabel m.h.t. SOV/SVO-distinktionen. Ligesom tilfældet var med antallet af ordklasser tidligere, mener jeg også her at antagelsen af yderligere typer/elementer (i dette tilfælde antagelsen af en endnu en type germansk sprog) bør betragtes som en sidste udvej (jf. Ockhams rasekniv). Idet der som vist nedenfor eksisterer klar og uafhængig evidens for eksistensen af både scrambling og ekstraposition i jiddisch, er antagelsen af en ekstra sprogtype en udvej vi ikke behøver at benytte os af.

eksempler som (44b) og (45b) nedenfor. Santorini (1993: 231, 243, n3) anfører at uanset om jiddisch er SOV eller SVO, så viser følgende eksempler at jiddisch har ekstraposition (altså en flytning til sætningens højre kant, i dette tilfælde uden anaforisk repræsentation):

- (40a) Geveyntlekh hot ongehoybn esn der balebos.
Normalt har begyndt spise værten
 (= 'Normalt var det værten der tog den første bid')
- (40b) Durkh a kleyn shtetl hot gedarfht durkhforn der keyser.
Gennem en lille by har måttet gennemkøre kejseren
 (= 'Kejseren blev nødt til at køre gennem en lille by')
- (40c) Hot men derlangt oyfn tish fish.
Har man sat på bordet fisk
 (= 'Fisk blev sat på bordet') (Santorini 1993: 231, (1a), (2a,b))

Pointen er at subjektet normalt ville forekomme lige efter *hot* 'har' i både (40a) og (40b). Når subjektet alligevel står helt til sidst i (40a) og (40b), må det derfor være blevet flyttet helt ud i slutningen af sætningen (ekstraponeret), uanset om jiddisch måtte være SOV eller SVO. Hvad (40c) angår, så ville objektet *fish* 'fisk' normalt stå enten direkte før *derlangt* 'sat' hvis jiddisch var SOV, eller lige efter *derlangt* hvis jiddisch var SVO, så i begge tilfælde må det være blevet ekstraponeret her, hvor der står helt i slutningen af sætningen.

Som vist i Vikner (1995) forlanger jiddisch ikke at ekstraponerede konstituenten skal være særlig tunge, (43b), i modsætning til engelsk og skandinaviske som det ses i islandsk i (43a):

- (41a) ... að það hefur einhver borðað epli. (ISLANDSK)
 (41b) ... as es hot emetser gegesn an epl. (JIDDISH)
 ... at der har nogen spist et æble (Vikner 1995: 189, (43b,c))
- (42a) ... að það hefur borðað þetta epli einhver strákur frá Danmörku. (ISLANDSK)
 ... at der har spist dette æble en dreng fra Danmark
- (42b) ... az es hot gegesn an epl a yingl fun Danmark. (JIDDISH)
 ... at der har spist et æble en dreng fra Danmark (Vikner 1995: 200, (76), (77))
- (43a) * ... að það hefur borðað epli einhver. (ISLANDSK)
 (43b) ... az es hot gegesn an epl emetser. (JIDDISH)
 ... at der har spist et æble nogen (Vikner 1995: 200, (75b,c))

(41) viser at både islandsk og jiddisch kan have transitive ekspletiv-konstruktioner (i modsætning til dansk og engelsk), (42) viser at både islandsk og jiddisch kan ekstraponere tunge subjekter i sådanne konstruktioner, og (43) viser at kun jiddisch tillader ekstraposition af et subjekt der ikke er tungt.

3.2. Syntaktiske partikelforskelle mellem tysk, jiddisch og dansk

Tysk, jiddisch og dansk er alle V2, dvs. i deklarativer hovedsætninger skal det finitte verbum stå på andenpladsen i sætningen, uanset om førstepladsen optages af subjektet, (44), eller af en anden konstituent, (45):

(44a)	[Der Junge] <u>wird</u> auf dem Weg eine Katze sehen.	(TYSK) V2
(44b)	[Dos yingl] <u>vet</u> oyfn veg zen a kats.	(JIDDISH) V2
(44c)	[Drengen] <u>vil</u> se en kat på vejen.	(DANSK) V2
(45a)	[Auf dem Weg] <u>wird</u> der Junge eine Katze sehen.	(TYSK) V2
(45b)	[Oyfn veg] <u>vet</u> dos yingl zen a kats.	(JIDDISH) V2
(45c)	[På vejen] <u>vil</u> drengen se en kat.	(DANSK) V2

Det er derimod aldrig muligt at have det finitte verbum på tredjepladsen:

(46a)	* [Auf dem Weg] [der Junge] <u>wird</u> eine Katze sehen.	(TYSK) *V3
(46b)	* [Oyfn veg] [dos yingl] <u>vet</u> zen a kats.	(JIDDISH) *V3
(46c)	* [På vejen] [drengen] <u>vil</u> se en kat.	(DANSK) *V3
- ((44b), (45a,b), (46a,b) are from Santorini 1992: 596-597, (1), (4))

Som (45) viser, kan det finitte verbum flytte op foran subjektet, hvorimod dette ikke er muligt for et non-finit verbum, og det er denne forskel jeg vil udnytte nedenfor. På dansk kan forskellen mellem løse og faste partikler både ses når verbet undergår V2 og når det ikke gør. I en ikke-V2-kontekst står den løse partikel efter verbet men den faste partikel står før verbet:

(47a)	Brevet vil han sende <u>afsted</u> .	LOS PRT EFTER V
(47b)	* Brevet vil han <u>afsted</u> sende.	
(48a)	* Brevet vil han ikke stå <u>for</u> .	
(48b)	Brevet vil han ikke <u>for</u> stå.	FAST PRT FØR V

I en V2-kontekst bliver den løse partikel efterladt når det finitte verbum flytter, hvorimod den faste partikel flytter med som en del af verbet (det er jo derfor

man taler om **løse** partikler vs. **faste** partikler, eller om **løst sammensatte** vs. **fast sammensatte** partikelverber):

- (49a) Brevet sender han afsted. (TYSK) LOS PRT BLIVER STÅENDE
 (49b) * Brevet afstedsender han.
 (50a) * Brevet står han ikke for.
 (50b) Brevet forstår han ikke. (TYSK) FAST PRT FLYTTER MED

På tysk og jiddisch derimod kan forskellen mellem løse og faste partikler kun ses når verbet undergår V2, og ikke når verbet ikke undergår V2. I en ikke-V2-kontekst står både den løse partikel og den faste partikel før verbet:

- (51a) * Den Brief wird er schicken ab. (TYSK)
 (51b) ?? Dem briv vet er shikn avek. (JIDDISH)
 (51c) Den Brief wird er abschicken. (TYSK) LOS PRT **FØR** V
 (51d) Dem briv vet er avekshikn. (JIDDISH) LOS PRT **FØR** V
Brevet vil han (afsted)sende (afsted)
 (52a) * Den Brief wird er nicht stehē ver. (TYSK)
 (52b) * Dem briv vet er nisht shteyn far. (JIDDISH)
 (52c) Den Brief wird er nicht verstehen. (TYSK) FAST PRT FØR V
 (52d) Dem briv vet er nisht farshteyn. (JIDDISH) FAST PRT FØR V
Brevet vil han ikke (for)stå (for)

I en V2-kontekst bliver den løse partikel efterladt når det finitte verbum flytter, hvorimod den faste partikel flytter med som en del af verbet:

- (53a) Den Brief schickt er ab. (TYSK) LOS PRT BLIVER STÅENDE
 (53b) Dem briv shikt er avek. (JIDDISH) LOS PRT BLIVER STÅENDE
 (53c) * Den Brief abschickt er. (TYSK)
 (53d) * Dem briv avekshikt er. (JIDDISH)
Brevet (afsted)sender han (afsted)
 ((53b) er fra den Besten et al. 1986: 119, (20b))
 (54a) * Den Brief steht er nicht ver. (TYSK)
 (54b) * Dem briv shteyt er nisht far. (JIDDISH)
 (54c) Den Brief verstehet er nicht. (TYSK) FAST PRT FLYTTER MED
 (54d) Dem briv farshteyt er nisht. (JIDDISH) FAST PRT FLYTTER MED
Brevet (for)står han ikke (for)

Dette mønster for både tysk og jiddisch er præcis det vi ville forvente under de antagelser vi gjorde i afsnit 2.3 ovenfor, nemlig at

- Den **LØSE** partikels position er **syntaktisk** bestemt, og afhænger derfor af basirækkefølgen mellem et verbum og dets komplement på det pågældende sprog (dvs. SOV/SVO-forskellen, tysk *Ich habe das Buch gelesen* vs. dansk *Jeg har læst bogen*).
- Den **FASTE** partikels position er **morfoloisk** bestemt og afhænger derfor **ikke** af basirækkefølgen mellem et verbum og dets komplement på det pågældende sprog (den står altid til venstre for verbet både på OV-sprogene, tysk *verstehen*, og på VO-sprogene, dansk *forstå*

Det at jiddisch er helt ligesom tysk hvad verbalpartikler angår, ville således følge hvis jiddisch var SOV, men det ville være højst uventet hvis jiddisch var SVO.⁴

4. Konklusion

I afsnit 2 foreslog jeg at præpositioner og (løse) partikler har samme struktur:

og at forskellen er at præpositioner tilskriver kasus til deres komplement, hvorimod partikler ikke gør det. Derfor vil den DP som er komplement til en partikel (fx *the book* i *He threw out the book*), ikke blive tilskrevet kasus. Dette problem har to mulige løsninger:

- **ENTEN** kan partiklen inkorporeres i verbet, som så (måske via sporet i Prt°) tilskriver kasus til komplementet. Resultat: *He threw out the book,*

⁴ For flere paralleller mellem tysk og jiddisch hvad verbalpartikler angår, se Vikner (2001b: 38-47).

- **ELLER** DP'en kan flytte til PrtP-spec, hvor den kan tilskrives kasus direkte fra verbet (som i ECM-konstruktioner, Vikner 2014) -- resultat: *He threw the book out.*

SVO-sprogene varierer med hensyn til om de tillader den ene eller den anden eller begge løsninger, hvilket fører til den observerede partikelvariation mellem SVO-sprogene (og en beslægtet variation hvad angår præpositionel passiv). Dette billede blev udvidet til at omfatte de germanske SOV-sprog ved hjælp af antagelsen af at det der varierer mellem SVO og SOV, er :

- rækkefølgen mellem verber og **løse** partikler (dvs. den **syntaktiske** rækkefølge,
dansk \neq tysk, fx *at købe ind ~ einzu kaufen*), men
- **IKKE** rækkefølgen mellem verber og **faste** partikler (dvs. den **morfologiske** rækkefølge,
dansk = tysk, fx *at gennem hulle ~ zu durch löchern*).

Dette blev brugt til at forklare hvorfor den partikelvariation (Vikner 1987, Engels & Vikner 2013, 2014 og mange andre) der findes i dansk, norsk og svensk – som ellers ligner hinanden ret meget – ikke findes i de germanske OV-sprog (tysk/nederlandsk/afrikaans) – som ellers er ret forskellige.

Afsnit 3 udvidede diskussionen til at omfatte både løse og faste partikler. Faste og løse partikler har forskellig struktur:

- Den **LØSE** partikels position er **syntaktisk** bestemt, og afhænger derfor af basirækkefølgen mellem et verbum og dets komplement på det pågældende sprog (dvs. SOV/SVO-forskellen, tysk *Ich habe das Buch gelesen* vs. dansk *Jeg har læst bogen*).
- Den **FASTE** partikels position er **morfologisk** bestemt og afhænger derfor **ikke** af basirækkefølgen mellem et verbum og dets komplement på det pågældende sprog (den står altid til venstre for verbet både på OV-sprogene, tysk *verstehen*, og på VO-sprogene, dansk *forstå*).

Det at jiddisch er helt ligesom tysk hvad verbalpartikler angår, følger således af en analyse af jiddisch som SOV, men det ville være højst uventet hvis jiddisch var SVO.⁵

Henvisninger

- den Besten, H. & C. Moed-van Walraven (1986). The Syntax of Verbs in Yiddish, i H. Haider & M. Prinzhorn (red.) *Verb Second Phenomena in Germanic Languages*, Dordrecht: Foris, 111-135.
- Diesing, M. (1997). Yiddish VP Order and the Typology of Object Movement in Germanic, *Natural Language and Linguistic Theory* 15(2), 369-427.
- Engdahl, E. & A. Laanemets (2015). Prepositional passives in Danish, Norwegian and Swedish: A corpus study, *Nordic Journal of Linguistics* 38(3), 285-337.
- Engels, E. & S. Vikner (2013). Scandinavian object shift, remnant VP-topicalisation, verb particles and causatives, *Nordic Journal of Linguistics*, 36(2), 219-244.
- Engels, E. & S. Vikner (2014). *Scandinavian Object Shift and Optimality Theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Haegeman, L. & J. Guéron (1999). *English Grammar - A Generative Perspective*. Oxford: Blackwell.
- Haiden, M. (2005). Verb Particle Constructions, i H. van Riemsdijk & M. Everaert (red.) *The Syntax Companion V*, Oxford: Blackwell, 344-375.
- Herslund, M. (1984). Particles, Prefixes, and Preposition Stranding, i F. Sørensen & L. Heltoft (red.) *Topics in Danish Syntax. Nydanske Studier og Almen Kommunikationsteori (NyS)* 14, 34-71.
- Holmberg, A. (1999). Remarks on Holmberg's generalization, *Studia Linguistica* 53(1), 1-39.

5 Tak til en anonym fagfællebedømmer, til Maia Andréasson, Theresa Biberauer, Ken Ramshøj Christensen, Eva Engels, Lars Heltoft, Shin-Sook Kim, Henrik Jørgensen, Gereon Müller, Peter Sells, Michelle Sheehan, Carl Vikner, Johanna Wood, til redaktørerne af dette nummer af *Ny Forskning i Grammatik*, til deltagerne i Grammatiknetværkets konference i Slagelse, oktober 2015, og til publikum ved forskellige foredrag og konferencer ved universiteterne i Berlin (Humboldt), Cambridge, Edinburgh, Konstanz, Lund, Marburg, Salzburg, Stuttgart, York, Aalborg og Aarhus. Denne forskning var en del af to forskningsprojekter ved Aarhus Universitet, finansieret af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation: *Objektpositioner – komparativ syntaks i et tværeteoretisk perspektiv* og *Ligheder og forskelle mellem sætninger og nominalgrupper – sammenlignende syntaks på tværs af teoretiske tilgange*.

- Laanemets, A. & E. Engdahl (2015). Findes der præpositionspassiv i dansk?, i I. Schoonderbeek Hansen & T.T. Hougaard (red.) *15. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog (MUDS 15)*, Aarhus Universitet, Århus, 219-236. Tilgængelig online: http://muds.dk/rapporter/MUDS_15.pdf.
- McIntyre, A. (2007). Particle Verbs and Argument Structure, *Language and Linguistics Compass* 1(4), 350-367.
- McIntyre, A. (2013). English particle verbs as complex heads: Evidence from nominalization, i H. Härtl (red.) *Interfaces of Morphology*, Berlin: Akademie Verlag.
- Platzack, C. (1998). *Svenskans inre grammatik - det minimalistiska programmet*. Lund: Studentlitteratur.
- Santorini, B. (1992). Variation and change in Yiddish subordinate clause word order, *Natural Language and Linguistic Theory* 10, 595-640.
- Santorini, B. (1993). Jiddish als gemischte OV/VO-Sprache, i W. Abraham & J. Bayer (red.) *Dialektsyntax (Linguistische Berichte, Sonderheft 5)*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 230-245.
- Schäfer, R. (2015). *Einführung in die grammatische Beschreibung des Deutschen*. Berlin: Language Science Press. Tilgængelig online: <http://langsci-press.org/catalog/book/46>.
- Vikner, S. (1987). Case Assignment Differences between Danish and Swedish, i R. Allan & M. Barnes (red.) *Proceedings of the Seventh Conference of Scandinavian Studies in Great Britain*, University College London, London, 262-281. Tilgængelig online: www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn87a.pdf.
- Vikner, S. (1995). *Verb Movement and Expletive Subjects in the Germanic Languages*. New York: Oxford University Press.
- Vikner, S. (2001a). Predicative Adjective Agreement, i K. Adamzik & H. Christen (red.) *Sprachkontakt, Sprachvergleich, Sprachvariation: Festschrift für Gottfried Kolde*, Niemeyer, Tübingen, 399-414. Tilgængelig online: www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn01b.pdf.
- Vikner, S. (2001b). *Verb Movement Variation in Germanic and Optimality Theory*. "Habilitationsschrift", Universität Tübingen. Tilgængelig online: www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/viknhabi.pdf.
- Vikner, S. (2003). Null Objects under Coordination in Yiddish and Scandinavian, i L.-O. Delsing, et al. (red.) *Grammar in Focus: Festschrift for Christer Platzack*, vol. II. Inst f nordiska språk, Lunds Universitet, 365-375. Tilgængelig online: www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn03a.pdf.
- Vikner, S. (2005). Immobile Complex Verbs in Germanic, *Journal of Comparative*

- Germanic Linguistics* 8(1-2), 83-115. Tilgængelig online: www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn05b.pdf.
- Vikner, S. (2007). Teoretisk og komparativ syntaks, i H. Jørgensen & P. Widell (red.) *Det bedre argument - Festskrift til Ole Tøgeby, 7. marts 2007*. Århus: Wessel & Huitfeldt, 469-480. Tilgængelig online: www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn07a.pdf.
- Vikner, S. (2014). Kan en konstituent være både subjekt og objekt på samme tid? – om indlejrede infinitivsætninger på dansk, i O. Tøgeby, S. Vikner & H. Jørgensen (red.) *Problemer og perspektiver i dansk syntaks – med Kristian Mikkelsen som anledning*. Odense: Universitets-Jubilæets danske Samfund/Syddansk Universitetsforlag, 171-191. Tilgængelig online: www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn14a.pdf.
- Vinje, F.-E. (1987). *Moderne Norsk, Råd og regler for praktisk sprogbrug*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Williams, E. (1981). On the Notions Lexically Related and Head of a Word, *Linguistic Inquiry* 12(2), 31-43.